General dr. MIHAIL POPESCU General locotenent (r) dr. VALENTIN ARSENIE

General de brigadă dr. GHEORGHE VĂDUVA

ARTA MILITARĂ DE-A LUNGUL MILENIILOR

Volumul 1

TIPOGRAFIA MINISTERULUI APĂRĂRII NAȚIONALE
Bucureşti, 2004

Coperta: VICTOR ILIE
Pictura de pe coperta 1: Peter Bruegel, *Rebel Angels*

CUPRINS

Argument *5*
Capitolul 1. Arta militară a antichității *10*
1.1. Filosofia genezei confruntării *10*
1.2. De ce şi cum a apărut războiul *11*
1.3. Esența războiului antichității *15*
1.4. Gândirea militară antică *17*
1.4.1. Orientul, China, India, Grecia şi Imperiul Roman *18*
1.4.2. Arta militară în spațiul traco-dac *59*
1.4.2.1. Cadrul general *59*
1.4.2.2. Armata dacică *62*
1.4.2.3. Burebista *69*
1.4.2.4. Decebal *73*
1.5. Armament şi mijloace de luptă *85*
1.6. Spațiul şi timpul în acțiunile militare ale antichității *88*
1.7. Formele acțiunilor de luptă. Strategiile terestre şi strategiile navale *93*
1.8. Concluzii *93*
Capitolul 2. Arta militară în Evul Mediu *104*
2.1. Gândirea militară a Evului Mediu. Noua filozofie a confruntării *104*
2.2. Spațiul strategic. Fărâmițarea. Feudele şi armatele. Armamentul *124*
2.3. Manevra. Primele strategii ale acțiunilor rapide. Arta militară mongolă *159*
2.4. Cruciadele şi „războiul drept" împotriva infidelilor *175*
2.5. Arta militară românească în Evul Mediu *186*
2.6. Concluzii *199*
Capitolul 3. Arta militară în Epoca Renaşterii *201*
3.1 Marile descoperiri, ştiința, noile teorii şi influența lor asupra artei militare *201*
3.2. Noua strategie a forțelor, mijloacelor şi acțiunilor *216*
3.3. Revoluționarea gândiri militare. Reflecția strategică *229*
3.4. Manevra *265*
3.5. Concluzii *267*
Anexe *269*
Anexa nr. 1 – Arta războiului *269*
Anexa nr. 2 – Caracteristicile unor bătălii din evul mediu *297*

SUMMARY

Foreword
Chapter One. The Military Art of the Ancient Times
1.1. The Philosophy of the Confronting's Genesis
1.2. The Warfare's Emergence – Why and How
1.3. The Essence of the Ancient Warfare
1.4. The Military Ancient Reflection
1.4.1. The Orient, China, India, Greece and The Roman Empire
1.4.2. The Military Art of the Dacian-Thracian Space
1.4.2.1.General Frame
1.4.2.2.Dacian Army
1.4.2.3.Burebista
1.4.2.4.Decebal
1.5. Weapons and Combat Assets
1.6. Space and Time in the Military Actions of the Ancient Times
1.7. Types of Combat Action. Land and Naval Strategies
1.8. Conclusions
Chapter Two. The Military Art of the Middle Ages
2.1. Military Reflection of the Middle Ages
2.2. Strategic Space. Fragmentation. Feoffs and Armies. Weapons
2.3. Maneuver. The First Strategy of the Rapid Actions. The Mongolian Military Art
2.4. The Crusades and the "Just War" Against the Unfaithful Ones
2.5. The Romanian Military Art of the Middle Ages
2.6. Conclusions
Chapter Three. The Military Art of the Renaissance
3.1. The Great Discoveries, the Science, the New Theories and Their Influence on the Military Art
3.2. The New Strategy of Forces, Assets and Actions
3.3. The Revolution of the Military Reflection. The Strategic Reflection
3.4. The Maneuver
3.5. Conclusions
Appendixes
Appendix no. 1 – The Art of Warfare
Appendix no. 2 – The Features of Some Battles of the Middle Ages

Cel care nu înțelege în profunzime răul războiului nu poate să înțeleagă profund nici avantajele lui

Sun Tzî

ARGUMENT

Arta militară, de-a lungul mileniilor, a avut o evoluție care se defineşte mai degrabă prin drame, suferințe şi „tragedii înălțătoare" (dar tragedii), decât prin realizări de excepție, cum au fost, spre exemplu, cele din literatură, ştiință, filozofie, arte plastice, inginerie sau medicină. Arta militară este o artă a confruntării. Ea ține de zona de criză socială şi politică, de filosofia situației-limită şi presupune o anumită manieră de a ieşi din ea prin forță, amenințare, descurajare sau violență. Arta militară este, în acelaşi timp, o artă a dialogului, a unui anumit tip de dialog care a avut, de-a lungul mileniilor, suişurile şi coborâşurile sale, dramele şi gloriile sale. Există opinii care opun arta militară altor arte, care o consideră o artă a răului, a situațiilor-limită, o artă a violenței sau, în orice caz, o artă… anticulturală, care a proliferat îndeosebi în epocile de stagnare sau de recul civilizațional.

Arnold Toynbee, în eseul său *Război şi civilizație*, a demonstrat, printr-o serie de exemple, că perfecționarea artei militare nu ține de perfecționarea societății, de buna funcționare a acesteia, ci îşi află seva de regulă în stoparea sau chiar în reculul civilizației. O civilizație ascendentă, înfloritoare nu dă naştere la războaie, ci dimpotrivă, previne războiul. Numai criza civilizațională caută ieşire adesea prin violență. Cu alte cuvinte, în viziunea acestui gânditor, arta militară nu este un produs al civilizației, ci o consecință a degradării ei. Afirmația pare paradoxală, întrucât, pe măsură ce omenirea şi-a dezvoltat gândirea, cultura şi mijloacele de trai, s-au perfecționat şi mijloacele de ducere a războiului. Dar, fără îndoială, adevărata „probă de foc" a acestor mijloace este dată de perioadele de tensiune, de crize şi conflicte, de ciocnirile de civilizații (războaiele medice, războaiele punice, cruciadele, primul şi al doilea război mondial), de fracturile civilizaționale care se prezintă ca fenomene complexe de disfuncționalitate a societății omeneşti.

În marea lor majoritate, războaiele nu au fost mijloace de exterminare, iar Evul Mediu şi epoca actuală o demonstrează cu prisosință. „Odinioară, victoria însemna însuşirea de bunuri, de sclavi, de teritorii. Exterminările nu privesc decât anumite categorii speciale de conflicte, iar nimicirea forțelor armate ale adversarului teoretizată de Clausewitz ca fiind scopul principal al

operaţiilor militare nu este în sine decât un moment al concepţiei totdeauna schimbătoare a războiului.“[1]

Războiul, oricât de mult ne-am teme de el şi l-am condamna, este un produs al societăţii omeneşti, este un fenomen politic şi social foarte complex, cu cauze numeroase şi determinări multiple. El nu poate şi nu trebuie să fie privit doar ca o teroare pentru omenire, ca partea cea mai rea a tuturor lucrurilor. Războiul nu este decât o modalitate de rezolvare a unor situaţii conflictuale prin mijloace violente. El este un produs al politicii, deci al intereselor, şi ţine de relaţiile politice, sociale, economice şi chiar culturale. Războiul nu este un lucru în sine şi nu poate fi tratat ca un lucru în sine. Deşi, astăzi, uneori, războiul este înţeles ca un sfârşit al politicii, el rămâne, totuşi, un instrument al politicii, o continuare a politicii. Totdeauna angajarea militară între două entităţi, chiar şi atunci când se produce spontan (unele conflicte armate s-au declanşat dintr-un capriciu), are ca suport o decizie, iar această decizie este politică. Războiul, ca soluţie a unor tensiuni, crize şi conflicte, începe să fie din ce în ce mai puţin agreat de state şi mai ales de populaţii. Deşi războiul continuă să rămână o soluţie, oamenii sunt din ce în ce mai mult convinşi că o astfel de soluţie nu este cea mai bună.

„Populaţiile europene ies din Primul Război Mondial cu un sentiment de dezgust, temperat la învingători prin savoarea adesea amară a victoriei şi întărit la cei învinşi printr-un sentiment de dureroasă frustrare.(…) Dar este imposibil să analizăm războiul, pe plan istoric, numai după aceste criterii de sensibilitate de azi. (…) Marea mutaţie care s-a cristalizat în Europa în timpul Primului Război Mondial – casta ofiţerilor – începe să facă loc unui sistem de recrutare mai democratic: soldaţii nu mai vor să fie consideraţi ca vite trimise la abator. De acum înainte, războiul încetează să mai fie perceput sub un singur unghi ludic: preţul său este prea mare în suferinţă. Viaţa omenească este resimţită ca fiind mult mai preţioasă ca odinioară.“[2] Este, practic, aceeaşi mutaţie care s-a produs în procesul trecerii de la Antichitate la Evul mediu. Războiul devenise, în antichitate, mult prea dur, armamentul se dezvoltase, fortificaţiile de asemenea, iar costurile erau foarte mari în vieţi omeneşti şi în mijloace materiale. De aceea, în tot Evul Mediu, războiul se prezintă mai ales ca demonstraţii de forţă, intimidare, lupte între reprezentanţi sau ca lupte sporadice între unităţi mici. Armatele erau, în Evul Mediu, mai mult mijloace de descurajare, de impunere, decât maşinării de ucis alte maşinării de ucis. Filosofia confruntării sângeroase va fi readusă,

[1] Gérard Chaliand, ANTHOLOGIE MONDIALE DE LA STRATÉGIE, Robert Laffont, Paris, 1990, p.IX.
[2] Idem, p. XIII.

din păcate, tocmai de o epocă foarte importantă pentru dezvoltarea culturii omeneşti – Epoca Renaşterii. Războaiele vor redeveni sângeroase, scopul lor fiind impunerea voinţei prin distrugerea armatei adverse şi supunerea pe această cale a statului rival, a entităţii, taberei sau coaliţiei rivale.

De-a lungul timpurilor, războiul – care rămâne totdeauna un mijloc al politicii – a avut diferite aspecte. Adesea, în diferite epoci, războiul a avut un caracter ritual. Două grupuri rivale îşi desenau campionii care să se lupte între ei. Acest lucru se petrecea atât în Antichitate, cât şi în Evul Mediu. „La azteci, imperiu războinic constituit dintr-o serie de cuceriri, scopul războiului, paralel cu creşterea tributului care îmbogăţea grupul hegemonic, era mai puţin acela de a provoca victime adversarului, cât acela de a face prizonieri care vor deveni oferte în holocaust. Inamicul este învins când i-au fost luaţi şefii sau când i-a fost distrus templul, semn că zeii săi nu sunt atât de puternici.“[3]

Istoria Europei s-a fondat pe moştenirea iudeo-creştină şi greco-latină. Primul adversar, din secolele al VII-lea, al VIII-lea până în secolul al XVI cel puţin, este islamul. În mai puţin de un secol, islamismul cucereşte jumătate din bazinul mediteranean, care era în cea mai mare parte elenizat, romanizat şi creştinizat, şi atinge Peninsula Iberică. Începe în 1085, prin luarea cetăţii Toledo şi se încheie în 1492. Urmează o expansiune a musulmanilor din secolul al XIV-lea până în secolul al XVI-lea. Rând pe rând, cad Kosovo în 1389, Nicopole în 1396, Mohacs în 1526, iar în 1525 turcii asediază Viena. Acest mare oraş din inima Europei, Viena, va fi din nou asediat în 1683 şi salvat prin intervenţia polonezului Jan Sobieski.

Stăpânirea otomană se va încheia treptat, începând cu 1831, când Grecia îşi declară independenţa, cu războiul ruso-turc din 1877-1878 şi cu cele balcanice din 1911-1913. În perioadele acestea, au loc confruntări şi confluenţe culturale, schimburi şi transmutări de populaţii, care au marcat profund, nu numai Balcanii, Marea Egee şi Marea Mediterană, ci întregul continent european. S-a crezut multă vreme că antagonismul fundamental, cel care a generat atâtea confruntări, ar fi fost între puterile maritime şi cele continentale. Fără a se neglija acest aspect, care este foarte important pentru anumite perioade ale conflictualităţii mondiale şi regionale, trebuie spus că lucrurile sunt mult mai complexe. Lumea nu s-a mişcat numai pe mare, ci şi pe uscat. Mai mult, după cunoştinţele actuale, se pare că marile mişcări de populaţii au avut loc pe uscat şi nu pe mare[4], iar exemplele cunoscute până acum con-

[3] Ibidem.

[4] Această afirmaţie trebuie luată în dimensiunea ei relativă, întrucât este foarte posibil ca descoperirile din viitor să conducă şi la alte concluzii privind liniile-forţă ale relaţiilor interumane, îndeosebi ale celor conflictuale, în îndepărtata antichitate. Ceea ce ştim azi des-

firmă această ipoteză. În această viziune, „antagonismul fundamental al secolului al IV-lea î.e.n. până în secolul al XIV-lea e.n., la scara continentului eurasiatic, este cel între nomazi şi sedentari.“[5]

Hunii hărţuiesc China chiar înainte de dinastia Han, numeroase alte popoare migratoare, de la goţi la mongoli şi popoarele turcice hărţuiesc continuu Europa. Există un nucleu perturbator, un foaier generator de mişcare populaţională care s-a aflat odinioară în Asia Centrală, iar în zilele noastre, în Asia Centrală şi Sud-estică, dar sub o cu totul altă formă.

Sciţii, hunii, avarii, ungurii, turcii, mongolii au făcut ravagii pe necuprinsurile eurasiatice. Interesant este că toţi erau călăreţi desăvârşiţi şi foarte buni arcaşi. De aceea, influenţa lor asupra artei militare s-a făcut serios simţită. Ei sunt, de fapt, cei care au impus confruntării militare spiritul activ, ofensiv, în care predomină mişcarea, rapiditatea acţiunii şi supleţea dispozitivelor. De fapt ei, nomazii, au creat, în spaţiul societăţii omeneşti, războiul.

Pe stepele central asiatice, unde s-au născut, ei îşi desfăşurau nestingheriţi forţele, îşi potoleau setea de mişcare, hălăduind în copitele cailor întinsurile nesfârşite. Spiritualitatea acestor populaţii nu s-a format în respect faţă de spaţiul vertical, de verticalitatea spaţiului plin, pentru că un astfel de spaţiu nu exista acolo, ci sub presiunea întinsului arid, a liniei fugitive a orizontului, a unui spaţiu plat şi gol, adesea frecventat de fata morgana, copleşitor de întins şi copleşitor de gol, dezolant şi primitiv, pe care numai goana calului îl putea umple şi numai setea de mişcare îi putea atenua presiunea teribilă şi nuditatea. Era un spaţiu care te îndemna să treci dincolo de el, care îţi impunea fuga, mişcarea, nomadismul ca mod de viaţă, ca sens al supravieţuirii.

Acest spaţiu se întindea din zona Mării Caspice până în îndepărtate Manciurie. El este, deopotrivă, un focar generator de mişcare şi un pivot al lumii eurasiatice, care, timp de două milenii, afectează China, până la dinastia Ming. Acest spaţiu perturbator exercită o presiune foarte mare îndeosebi asupra Persiei. Este vorba de invaziile succesive ale turcilor şi mongolilor. Bizanţul, Carpaţii şi zona Balcanilor au fost şi ele afectate de invaziile succesive ale goţilor, vizigoţilor, hunilor, volgarilor şi maghiarilor.

Spaţiile sedentare ale antichităţii sunt China, India, Persia (până la războaiele medice), Mesopotamia, Asia Mică, Egiptul, Grecia, Palestina, Siria, Italia, Tracia şi Dacia. Aceste civilizaţii sedentare s-au format în jurul

---

pre antichitate se prezintă ca un sistem de concluzii şi ipoteze desprinse din analiza documentelor, a urmelor arheologice, a mediului natural şi social, precum şi pe logica istorică.

[5] Gérard Chaliand, ANTHOLOGIE MONDIALE DE LA STRATÉGIE, Robert Laffont, Paris, 1990, p. XIX.

fluviilor, în depresiuni şi zone montane cu o climă prielnică, în oaze şi, în general, în ţinuturi bogate în resurse. În cele din urmă, în conflictul nomazi-sedentari, au învins sedentarii. Victoria lor constă în faptul că aproape toate aceste civilizaţii şi popoare şi-au păstrat, de-a lungul mileniilor, cea mai mare parte din teritoriile lor, limba şi obiceiurile, ba, mai mult, au influenţat cultura nomazilor şi chiar i-au asimilat.

De-a lungul secolelor şi mileniilor, confruntarea se va continua şi se va diversifica, se va extinde şi va cunoaşte o puternică „expansiune în interior", concomitent cu accentuarea procesului de formare a unor entităţi civilizaţionale, economice şi culturale. Filosofia ei este complexă, cunoaşte foarte multe ramificaţii, modulându-se pe sistemele politice, economice şi sociale, pe procesele specifice societăţii omeneşti.

Era nucleară şi cea electronică vor aduce mutaţii substanţiale în arta militară, dar nu-i vor schimba nici esenţa şi nici spiritul.

Ceea ce este însă important în arta militară, se pare că ţine, pe de o parte, de o anumită continuitate în spaţiul şi spiritul acesteia şi, pe de altă parte, de ciclicitatea strategică a filosofiei războiului. Cu alte cuvinte, o epocă istorică nu preia pur şi simplu războiul, ca teorie şi practică, ca fenomen politic şi social, de la epoca precedentă şi îl duce mai departe, ci îl preia ciclic, repetând fazele prin care trece acesta. O epocă, spre sfârşitul ei, transformă războiul într-o formă de confruntare atât de violentă, încât el devine insuportabil sau, în configuraţia respectivă, chiar imposibil. Aşa s-a întâmplat cu antichitatea, care, spre sfârşitul ei, a folosit războiul pentru exterminarea armatelor învinse. Evul Mediu se caracterizează prin folosirea descurajării şi asediului ca modalităţi de obţinere a victoriei, pe cât posibil, fără luptă sau cu lupte simbolice, dar către sfârşitul lui, violenţa revine. Epoca Modernă şi Contemporană se încheie cu dezastrele provocate de cele două războaie mondiale şi folosirea armei nucleare, iar Epoca Informaţională începe cu politicile şi strategiile de gestionare a crizelor şi cu războiul antiterorist.

CAPITOLUL 1. ARTA MILITARĂ A ANTICHITĂȚII

1.1. Filosofia genezei confruntării

Confruntarea ține de esența Universului şi nu doar de fizionomia ființei umane. Astăzi nu mai există nici o îndoială. Ea nu s-a născut o dată cu omul, ci l-a precedat pe acesta. Şi nici nu va dispărea o dată cu omul. Îi va supraviețui acestuia şi va merge mai departe. Dispariția confruntării ar însemna dispariția acelor tensiuni interioare care generează forța şi nedeterminarea, deci informația, ceea ce ar duce la aşa-numita entropie zero, adică la încremenire. Iar încremenirea, în dialectica lumii, este echivalentă cu moartea termică şi dinamică a Universului. Or, la capacitatea noastră de până acum de percepere şi de înțelegere a dialecticii Existenței, acest lucru nu este şi nu poate fi posibil.

Confruntarea trece prin etapele cunoscute, cele de deosebire, de opoziție şi de conflict, deşi trebuie spus că deosebirea nu este opoziție şi nici opoziția nu înseamnă conflict. Deosebirea este doar condiția inițială a opoziției, iar opoziția este condiția esențială a conflictului. Oamenii se deosebesc unii de alții, aşa cum şi lucrurile se deosebesc unele de altele. Şi gemenii se deosebesc. Nicăieri nu există identitate perfectă. Desigur, de aici nu rezultă cu necesitate că oamenii se şi opun *ab initio* unul altuia. Unii chiar colaborează sau se asociază, în vederea unei acțiuni care cere mai mult efort decât cel de care poate fi capabil un singur om. Unde-i unul nu-i putere… Deşi puterea există în unitatea forței, adică în sensul unic al vectorilor ei. *Non multa sed multum.*

Nu ştim foarte exact cum a apărut omul pe pământ. Ceea ce ştim sunt doar ipoteze. Verificate parțial, mai mult prin mijloace deductive sau inductive decât prin altele mai credibile. Dovezile sunt interpretabile. Iar teoriile poartă paradoxul logicii. Ceea ce este logic nu este însă totdeauna, în mod obligatoriu, şi adevărat. Ipotezele creației divine, cele evoluționiste, cele ale apariției accidentale a omului, ca şi cele care susțin că omul este… extraterestru au limitele şi farmecul lor. Arheologia şi istoria reconstruiesc, cu mijloacele de azi, realitatea de ieri. Şi, cu toate că se spune că nimic nu dispare de pe lumea aceasta, ci totul se transformă, realitatea de ieri a fost ieri; azi ea este altceva, este urma sau urmarea a ceea ce a fost, şi tot altceva suntem şi noi. Realitatea de ieri vine spre azi prin cel puțin două modalități: prin

încremenirea unor urme şi prin transformarea ei, prin devenirea ei. Adesea, lucrurile mărunte, aparent neînsemnate, pot produce, prin evoluția lor, schimbări radicale în configurația lumii. Savanții se ocupă, azi, de ceea ce se cheamă variația condițiilor inițiale, iar rezultatele, exprimate în ceea ce se numeşte teoria haosului, sunt, deocamdată, descurajatoare. Singura certitudine la care s-a ajuns este că nu există nici o certitudine, că nu ştim adică nimic sigur nici despre ieri, nici despre mâine şi nici chiar despre azi.

De aici nu rezultă că nu avem dreptul să gândim, că incertitudinea este o fatalitate şi certitudinea o iluzie. Rezultă doar că nimic nu este foarte sigur pe lumea aceasta, ceea ce înseamnă că avem foarte mult de lucru, atât pentru identificarea începuturilor şi a reperelor de bază ale acestei lumi, cât şi pentru înțelegerea metamorfozelor şi devenirilor. Nimic nu este nou sub soare, dar soarele este nou în fiecare zi, nu numai pentru cei care se nasc, ci şi pentru cei care reuşesc să-l vadă astfel.

1.2. De ce şi cum a apărut războiul

Experții susțin că războiul – în accepția de confruntare violentă, armată, între mase de oameni – a apărut în Neolitic. Alain Bru (general de brigadă (r) Jean Baptiste Margeride), în excepționalul său studiu despre rolul armamentului în istoria războiului[6], pornind de la această convingere unanimă a experților, se întreabă dacă violența umană era necunoscută înainte de această perioadă. Şi, la urma urmei, de ce Neoliticul a fost cel care a adus confruntarea violentă între hominieni şi nu perioadele precedente – Paleoliticul superior, Mezoliticul – sau, mai târziu, epoca bronzului?

Răspunsurile date de specialişti se bazează, mai ales, pe dovezi arheologice şi pe corelarea acestora cu logica istorică. Ele nu sunt însă categorice, nu dau şi nu pot da o imagine completă, exhaustivă asupra a ceea ce s-a petrecut cu sute de mii de ani în urmă. Pentru perioade foarte îndelungate din istoria omenirii nu există decât dovezi arheologice, uneori nici atât.

Nu s-au găsit însă dovezi certe că, înainte de Neolitic, ar fi existat confruntări violente între grupuri umane. Dar de aici nse deduce, în mod sigur, că n-ar fi existat.

Ipotezele care rezultă de aici pot fi încadrate în câteva categorii:

- fie nu au existat, înainte de neolitic, confruntări între hominieni, totul fiind armonios şi echilibrat, ceea ce este greu de presupus;
- fie au existat confruntări, dar acestea nu se desfăşurau între organizații sau grupuri ale hominienilor, pentru că astfel de organizații sau

[6] www.stratisc.org, Alain Bru, **Histoire de la guerre a travers l'armement**, capitolul 1.

grupuri nu existau sau erau atât de rare încât nu se întâlneau unele cu altele, ceea ce este iarăşi foarte greu de acceptat, întrucât ar lipsi însuşi mobilul şi motivul organizării, al constituirii grupului;

- fie confruntările se duceau prin mijloace şi sub forme care n-au lăsat urme, întrucât, probabil, nu se desfăşurau potrivit teoriei jocurilor strategice cu sumă nulă – câştig eu, pierzi tu –, ci altor reguli pe care omenirea le redescoperă abia azi prin teoria haosului.

Desigur, se pot avansa şi alte ipoteze. Rolul lor este acela de a deschide noi căi pentru a înţelege mai bine, mai profund, originea confruntărilor între grupurile umane şi evoluţia lor în timp.

Unii consideră că un astfel de obiectiv nu este important, că nu contează când, cum, unde şi de ce au apărut războaiele. Ele se prezintă deja ca o realitate a societăţii omeneşti, chiar ca o fatalitate a acesteia, şi trebuie luate aşa cum sunt. Important este a le preveni sau a le folosi, nu a le înţelege originea care, oricum, nu ne mai poate întoarce la nişte izvoare secate demult sau pierdute prin labirinturile istoriei. Când porneşti pe firul apei în sus, nu poţi fi sigur că izvorul la care ajungi este şi singurul. Într-un fluviu se adună mai multe râuri, într-un râu se adună o mulţime de pâraie, fiecare dintre ele având unul sau mai multe izvoare, ca să nu mai vorbim de torentele care apar în urma ploilor repezi. În ceea ce priveşte râul, pârâul şi izvorul, importantă este regula circuitului apei în natură, sub presiunile căldurii soarelui şi gravitaţiei. Referitor la război, importantă este *regula puterii*. Explicaţiile sunt însă numeroase, iar puterea nu este cauza războaielor, ci doar mobilul şi efectul lor

Una dintre explicaţiile generale care se dă apariţiei confruntării violente între grupuri umane este *agresivitatea*. Fiinţa umană – fiinţa biologică, în general – este de natură agresivă. Natura însăşi este agresivă. Agresivitatea se manifestă în toate. În comportamentul fătului şi adultului, al microorganismelor şi mulţimilor. Jocurile, competiţiile sportive, concursurile de orice fel, chiar şi formula „îmi place să mă depăşesc pe mine însumi“ sunt expresii ale agresivităţii umane. Omul este o fiinţă agresivă. Agresivitatea înseamnă tensiune interioară, adică predispoziţie permanentă pentru acţiune. Sensul, direcţia şi motivul acţiunii, în cazul omului, nu vin însă numai din agresivitate, ci mai ales din interes. Cu alte cuvinte, interesul se foloseşte de agresivitate pentru realizarea scopurilor şi obiectivelor sale. Agresivitatea nu este neapărat distructivă. Ea poate fi – şi este, în cele mai multe cazuri – şi creativă. Creaţia înseamnă luptă, înseamnă trecere peste limite, ieşirea din sistem.

Întrebarea tulburătoare care se pune este una legată de începuturile societăţii omeneşti, de vremurile despre care se ştie atât de puţin: Ce interese

vor fi predominat societatea omului primitiv? Poate fi vorba, în acea etapă, de interese, în sensul în care înțelegem noi această noțiune, azi, ca imbold, ca motiv al acțiunii umane? Greu de răspuns. Reconstrucția unor societăți atât de îndepărtate, mergând totdeauna pe firul apei istoriei în sus, nu este nici simplă, nici la îndemână şi nici concludentă. Nimeni nu poate stabili cu precizie care au fost condițiile inițiale, cum au evoluat ele în timp şi, mai ales, cum au variat ele.

Şi, la urma urmei, nu este obligatoriu ca, atunci, demult, cu milioane de ani în urmă, omul să se fi luptat cu omul. Probabil, nu exista, propriu-zis, o societate omenească, în sensul pe care-l dăm noi azi acestui concept, ci grupuri sau cete, adică grupuri de oameni obligați să fie împreună pentru procurarea hranei, apărarea împotriva duşmanilor din natură (trebuie să fie fost şi atunci foarte numeroşi), protecția şi reproducerea speciei. Omul este, prin excelență, de la apariția sa pe pământ, o ființă socială. Şi nu credem că a devenit pe parcurs aşa. Ursul, spre exemplu, nu este un animal social. El trăieşte în singurătate, îşi marchează un teritoriu pe care îl apără. Dar el este identic cu ceilalți urşi din specia lui, iar comportamentul lui nu s-a schimbat de sute sau chiar de mii de ani.

Omul, ca ființă socială, nu poate exista decât în societate. El este dependent de societatea care-l pregăteşte pentru viață. Mai exact, el depinde de acel fragment social, de acea structură socială (familie, clan, ceată, trib etc.) care-i dă totul şi îi ia totul. Comportamentul hominienilor este, în cea mai mare parte, unul învățat, însuşit. Este, deci, un comportament al speciei, dar şi al societății, particularizat în indivizii sociali.

Determinările acestea nu sunt uşor de identificat şi de decelat. Pentru că tot ceea ce se întreprinde are ca punct de plecare şi ca bază de investigare doar… urmele, doar consecințele. Probabil că determinările lumii antice, ca orice alte determinări, s-au intercondiționat atât de strâns de-a lungul secolelor şi mileniilor, încât au creat o țesătură imposibil de penetrat şi de descompus în firele, fibrele şi substanțele inițiale. Totuşi, nimeni nu renunță la încercările de reconstituire şi de cunoaştere a lumii antice. Fără astfel de încercări, fără un astfel de efort de cunoaştere şi înțelegere măcar a mecanismului variației condițiilor inițiale, este greu, este chiar imposibil să înțelegem sensul evoluției lumii noastre, viitorul planetei oamenilor.

Cunoaşterea trecutului devine, pe măsură ce avansează, fascinantă. Întrebările sunt numeroase şi se înmulțesc cu repeziciune, ca o reacție în lanț, răspunsurile nu sunt şi nu pot fi simple. Lumea dinaintea noastră este sau nu este aceeaşi cu lumea în care trăim noi? Societatea modernă, măcinată de ambiții, de lupte pentru putere, de conflicte de toate felurile şi de o beligeranță aproape continuă, este consecința societăți antice şi a celei pre-antice,

sau lumile acelea au dispărut, lăsând locul unei societăţi bulversate, contradictorii, în care dreptatea sălăşluieşte la un loc cu nedreptatea, binele cu răul, adevărul cu minciuna, puterea cu umilinţa, teroarea cu mila? Cum şi de ce a apărut o astfel de societate? Şi, dacă ea nu a apărut totuşi din senin sau în urma unei catastrofe (sociale, geografice, ecologice, climatice, cosmice etc.), ci urmează, prin labirinturile întortocheate ale istoriei, destinul primilor hominieni? În ce măsură numeroasele vulnerabilităţi şi ameninţări ale societăţii de azi se trag din cele ale societăţii de ieri? Lumea antică este oare cea vinovată de apariţia şi proliferarea conflictelor sociale şi războaielor? Sau şi ea, la rândul ei, a fost supusă aceloraşi legi conflictuale care, se pare, sunt caracteristice omului şi mediului său biologic şi social?

Răspunsuri tranşante nu se pot da. Poate că nici nu există şi nici nu trebuie să existe răspunsuri tranşante, categorice, ci doar unele variabile, influenţate şi chiar modelate de condiţiile concrete, aşa cum este realitatea.

Ceea ce cunoaştem în legătură cu lumea antică reprezintă doar fragmente ale unei realităţi trecute, legate între ele nu doar prin + şi –, ci şi printr-o infinitate de alte corespondenţe, nuanţe, posibilităţi.

Lumea antică îşi are propria ei evoluţie, propria ei filozofie şi, probabil, nu totdeauna reconstrucţia coordonatelor ei ontologice, gnoseologice şi logice corespunde cu realitatea acelor timpuri; ele se vor a fi doar o proiecţie actuală a acelor vremuri extrem de îndepărtate. Or, pentru a înţelege sistemul, trebuie să te poţi situa nu numai în exteriorul acestuia – ceea ce-ţi asigură calitatea şi capacitatea de a fi imparţial şi obiectiv –, ci şi în interiorul acestuia –, ceea ce-ţi dă posibilitatea de a fi concret şi subiectiv. Probabil că antichitatea, ca şi viitorul, va constitui un spaţiu de explorare nelimitat, de unde rezultă aserţiunea că, cu cât o vom cunoaşte mai mult, cu atât mai numeros şi mai profund va fi universul necunoscutelor şi, deci, al întrebărilor care-i vor căuta mereu răspunsuri.

Condiţiile de trai pentru oamenii începutului societăţii omeneşti, indiferent cât ar fi fost de prielnice evoluţiei speciei, impuneau mari restricţii, numeroase ameninţări, astfel încât hominienii acelor vremuri vor fi fost nevoiţi să-şi asume, pe toate planurile, numeroase riscuri, inclusiv pe cele ale confruntărilor intestine.

Pentru ce oare se vor fi luat la harţă acei strămoşi ai noştri? Ce aveau ei de împărţit? Erau oare atât de numeroşi şi resursele atât de puţine, încât să fie nevoiţi să se bată pentru ele şi pentru un loc sub soare? Sau se băteau pentru altceva. Pentru ce anume? Greu de răspuns.

Sezonul rece impunea transhumanţa spre regiunile cu păşune. Probabil că o astfel de mişcare a păstorilor şi turmelor genera şi unele conflicte cu populaţia de agricultori. Conflicte existau însă şi între triburile nomade.

Spre exemplu, înainte de Gingis Han, triburile mongole erau mai tot timpul în conflict pentru cele mai bune pășune. Totdeauna în lume a existat o bătălie aproape continuă pentru stăpânirea celor mai bune pământuri. Probabil că, în antichitate, populația umană nu era chiar atât de numeroasă ca acum. Cu alte cuvinte, era pământ pentru toată lumea. Dar, se pare că omul antichității nu a căutat tot timpul pământuri neocupate, adică un loc sub soare, ci, îndeosebi, un loc cât mai bun sub soare. De aceea, se pare că pământurile pe care şi le-a dorit nu erau cele libere, cele neocupate, ci mai ales cele care erau în posesia altora. Se pune încă o întrebare tulburătoare: oare, erau atât de puține locurile bune sub soare, sau omul este făcut să lupte contra omului, indiferent când, unde şi pentru ce? Din derularea dovezilor, rezultă că este posibilă şi o astfel de aserțiune. Omul primitiv a dorit, probabil, nu numai pământuri, ci şi anumite bunuri create de alt om primitiv. Şi, dacă nu a putut să le ia singur, a apelat atunci la ajutorul celuilalt. Este foarte posibil ca societatea omenească, aşa cum o cunoaştem noi, să aibă la origini şi astfel de asocieri sau mai ales astfel de asociați.

Din momentul în care omul a început să-şi controleze şi, în mare măsură, chiar să-şi creeze propria sa condiție, să-şi organizeze viața şi munca, să-şi constituie ceea ce astăzi se numeşte mediu de securitate, totul a devenit posibil. Deşi, logic, acest control al propriei condiții ar fi trebuit să-l ducă pe om la respectarea omului, adică la crearea acelui mediu de viață, de siguranță şi de securitate prielnic evoluției speciei umane. Evident, un astfel de mediu a fost creat, deci există, dar el nu se bazează pe o armonie universală, ci pe omniprezența şi omnipotența spiritul combativ.

1.3. Esența războiului antichității

Omul preistoric este vânător şi culegător. Nu numai vânător de animale (de fapt, el însuşi era animal), ci şi de semeni de-ai lui. Concluzia aceasta se desprinde din analiza unor fortificații, a armelor şi scheletelor care poartă urme de săgeți. Cele mai vechi desene rupestre care reprezintă lupte cu folosirea armelor datează de 17.000 de ani. Armele descoperite în Paleolitic sunt pietre, măciuci, sulițe, țepuşe, mai târziu, pumnalul şi praştia.

Praştia este o armă care loveşte la distanță. Aceste arme se vor dezvolta în continuare, folosindu-se pietrele şi lemnul. De altfel, şi arcul este tot o armă de lovire la distanță. Antichitatea cunoaşte aceste arme de tip tomahawk. Începând de acum, omenirea îşi va construi mereu astfel de arme, ajungând, către sfârşitul mileniului al doilea, la rachetele de croazieră *Tomahawk*, a căror bătaie este de… 2500 km. Izvorul acestor rachete se află, deci, în antichitatea timpurie.

În America, silexul este înlocuit cu obsidianul sau cu alte pietre dure. Arcul se răspândeşte cu repeziciune. Luptătorul (vânătorul) poartă mai multe săgeţi. Frecvenţa de lovire creşte.

Confruntarea are loc în zonele de habitat, apoi se extinde. Şi astfel, apar fortificaţiile. În neolitic, efectivele armatelor care se confruntă sunt în jur de 5.000-10.000 de oameni. Confruntarea, în această epocă, nu se desfăşoară, totuşi, între mase atât de mari, ci între grupuri compuse din câteva sute de indivizi. Desenele rupestre prezintă, spre exemplu, şiruri de războinici care merg în coloană după şeful lor, care are un altfel de echipament.

Există, în această epocă, şi primele elemente de artă militară, mai exact de tactică, cum ar fi atacul frontal sau dubla învăluire. Probabil că motivul acestor confruntări îl reprezentau sursele de hrană şi controlul teritoriului pe care se găseau acestea.

Luptele preistorice sunt sălbatice. În Egipt, lângă Asuhan, s-a descoperit un cimitir care datează din perioada 12.000-4000 î.e.n. Jumătate dintre schelete poartă urme ale unei morţi violente survenite în urma unor lovituri provocate de pietre aruncate. Asemenea cimitire se află şi în Rusia şi în România. Şi nu numai. Ele datează de cinci milenii. Urme ale unor astfel de războaie din neolitic există în multe locuri, cele mai evidente fiind ruinele unor fortificaţii (grote, pereţi înalţi, valuri de pământ etc.). Un sat, spre exemplu, a ridicat, în mileniile al IX-lea şi al VIII-lea î.e.n., turnuri şi fortificaţii formate din pereţi înalţi de 10 metri şi groşi de 3 metri. Înapoia acestor fortificaţii, oamenii lucrau pământul şi desfăşurau tot felul de activităţi, îşi formau rezerve etc. Prizonierii erau transformaţi în sclavi, iar tinerele femei în amante.

Arma cea mai răspândită în neolitic era ţepuşa din lemn cu vârf de piatră. Ea se va transforma, către sfârşitul neoliticului, în lance.

Neoliticul marchează, între 12.000 şi 8000 î.e.n., prima revoluţie tehnologică în domeniul armamentului. În acest interval de timp, apar patru arme noi: arcul, praştia, daga şi ghioaga. Arcul realizat la sfârşitul acestei epoci va constitui principala armă de aruncare timp de multe milenii. Începând cu mezoliticul, săgeţile au vârful din silex lipit cu un preparat vegetal. În neoliticul mijlociu săgeţile au vârful din piatră şlefuită.

Praştia este mai precisă decât arcul primitiv. S-au găsit, în Anatolia, praştii şi proiectile din argilă arsă, mult mai precise ca proiectilele formate din pietre.

Tot în neolitic, apar toporul de piatră şi pumnalul din silex sau din cupru. Este foarte posibil ca armele acestea să fi fot, în acelaşi timp, şi unelte de muncă. Civilizaţiile încep să se dezvolte în zonele fluviilor şi altor resur-

se de apă şi de hrană şi tot pentru aceste locuri se vor da, până în zilele noastre şi Marile bătălii.

Se crede că omul a ajuns în America, trecând prin strâmtoarea Bering, cam cu 60.000 de ani î.e.n. Acest flux durează până la 18.000 î.e.n., când accesul prin strâmtoare se închide (separarea continentelor).

În Oceania, prima descoperire a unei urme omeneşti datează cu 40.000 de ani î.e.n. (Australia şi Noua Guinee).

Preistoria reprezintă o epocă distinctă. Se poate spune că unele elemente de artă militară îşi află începuturile aici, având în vedere dovezi ce ţin de constituirea armatelor sau grupurilor înarmate, evoluţia armamentelor şi chiar a tacticii de confruntare. La sfârşitul acestei epoci, oamenii sunt în măsură să lupte în mod organizat. Antichitatea, mai ales în perioada distinctă de formare a entităţilor civilizaţionale, este cea care îi va da consistenţă şi durată.

Războiul antichităţii, ca esenţă, nu se deosebeşte de războiul modern. În toate timpurile, războiul a fost un instrument al politicii, o continuare a politicii prin mijloace armate, violente. Mai exact, esenţa războiului contemporan nu este diferită de cea a războiului antichităţii. Fiecare epocă istorică îşi are însă tipurile ei de războaie şi modalităţile ei specifice de rezolvare a problemelor conflictuale. Se pare însă că primul model de război, ca şi prima expresie a gândirii filosofice, l-a creat antichitatea. Epocile următoare au preluat acest model şi l-au dezvoltat. Esenţa războiului antichităţii o reprezintă confruntarea dintre nomazi şi sedentari. Această confruntare nu s-a încheiat pe parcursul acestei epoci. Conflictul dintre nomazi şi sedentari, deşi se apreciază că a fost câştigat, încă spre sfârşitul antichităţii, de sedentari, se continuă şi azi.

1.4. Gândirea militară antică

Armatele se deosebesc radical de hoardele înarmate. Ele se constituie în momentul când comunităţile umane devin entităţi şi identităţi şi au nevoie să-şi apere această identitate comunitară, economică şi teritorială împotriva oricăror agresiuni. În acelaşi timp însă, aceste armate servesc şi pentru impunerea intereselor în afara comunităţii, pentru lărgirea teritoriului, cucerirea unor locuri mai bune, obţinerea unor bunuri de la alte comunităţi etc. Armatele nu au apărut din senin, ci ca urmare a apariţiei componentei politice a societăţii, adică a acelei structuri care are funcţia de a formula, exprima, proiecta, servi şi impune interese. De aceea, o armată presupune ordine, disciplină, un sistem de instruire şi anumite modalităţi de acţiune. Antichitatea cunoaşte armate profesionalizate, iar meseria de militar este una dintre

cele mai nobile. În acelaşi timp, ea cere asumarea unor rigori, unor riscuri foarte mari şi renunțarea la anumite drepturi.

Confruntarea violentă dintre cete sau hoarde dezorganizate se transformă, în decursul a mai bine de trei milenii, înaintea erei noastre, în război. Astfel, războiul devine un fenomen politic şi social complex, care presupune nu doar confruntarea armată violentă, ci şi pregătirea şi folosirea resurselor, elaborarea unor planuri, a unor strategii.

Deşi confruntarea propriu-zisă se desfăşoară pe spații relativ mici, ea are o mare intensitate, cere îndemânare, angajament fizic, curaj şi alte calități deosebite. Aceste calități vor impune, de-a lungul mileniilor, o anumită filozofie a eroismului şi angajamentului fizic şi psihic de masă inflamant, care va atinge un prag critic în perioada de tranziție şi, într-un anume sens, se va dilua în decursul Evului Mediu. Din aceste motive (dar şi din altele care țin de cultură, filozofie şi mod de viață), studiul antichității este fascinant. Datorită faptului că izvoarele sunt relativ puține, iar scrierile păstrate din acea vreme impregnate de glorificarea comandanților, conducătorilor şi forțelor supranaturale, cei care s-au ocupat de această străveche perioadă a omenirii, cei care doar s-au fascinat de iscusința strămoşilor noştri şi, mai ales, cei interesați de o anumită imagine au creat nu numai legende, ci şi percepții convenabile, unele, poate, foarte apropiate de adevăr, altele doar utile. Spațiul de investigare în trecut este simetric cu spațiul de investigare în viitor. Între-un fel, cercetarea ştiințifică se desfăşoară, la fel de intens şi de benefic, atât spre viitor, cât şi spre trecut. Antichitatea rămâne, şi din punctul de vedere al artei militare, o mare provocare şi o fascinație.

1.4.1. Orientul, China, India, Grecia şi Imperiul Roman

Orientul antic. Arta militară la hitiți, egipteni, asirieni şi mesopotamieni

În mileniul al III-lea î.e.n., un popor de origine indo-europeană trece Balcanii şi, în jurul Mării Negre, începe expansiunea în Asia Mică, în mai multe valuri. Se instalează pe platourile înalte ale Anatoliei, formează principatele autonome Nes, Kuşara şi Zalpa şi aduce în zonă calul. Numele şi-l ia de la un popor indigen învins: hattis. În anul 2000 î.e.n., adoptă scrierea cuneiformă. Astfel începe istoria hitiților. Ei caută locurile bogate în minereu, întrucât sunt primii care prelucrează fierul la cald, către 1500 î.e.n., păstrând acest secret cel puțin trei secole.

În secolul al XIX-lea î.e.n., au loc o serie de confruntări şi ia naştere unificarea Asiei Mici cu capitala la Nisa.

Labarnas sau Tabarna, regele ținutului Kuşara, este considerat ca fondator al Imperiului hitit, către 1680 î.e.n. El generalizează folosirea carului de luptă care apăruse în secolul anterior. Carul de luptă era unul dintre obiectele cele mai prețioase ale antichității. „În relațiile interdiplomatice, carele de luptă sunt daruri foarte apreciate. Dar şi în acest sens hitiții şi-au arătat superioritatea militară față de alte popoare.“[7] Carul hitit este o armă puternică. El are trei oameni în echipaj – un vizitiu, un atacant şi un apărător (scutier) –, spre deosebire de carul de luptă egiptean care are numai doi oameni. Fiul său, Hattuşil (1650-1620 î.e.n.), mută capitala la Hattusaş. Duce o politică de cuceriri față de Siria. Ridică fortificații, organizează numeroase campanii, anexează teritorii.

Este dezamăgit de cei trei fii ai săi şi îl preferă ca urmaş pe un nepot, Mursilis I (pe la 1620-1590) . Acesta a supus oraşul Alep, pe care bunicul său îl făcuse un oraş înfloritor, pune pe fugă armatele hurite, răzbunând moartea înaintaşului său, după care porneşte împotriva Babilonului, pe carte-l pradă complet în anul 1595 î.e.n. La întoarcerea din această expediție, Mursilis este ucis cu un pumnal de cumnatul său, Hantilis. Acesta pune mâna pe putere şi ridică un perete de incintă în jurul capitalei. Au loc, la curtea din Hattuşaş, certuri pentru tron care împing regatul Hatti pe marginea prăpastiei. Acestei perioade negre îi pune capăt Telipiniu (pe la 1525-1500), introducând o succesiune bine stabilită, pe line bărbătească.

Urmează o perioadă de mişcări de popoare, care durează până către 1450 î.e.n.. Hicsoşii atacă Egiptul. Erau nomazi. Ei nu sunt acelaşi lucru cu huriții, aşa cum au susținut unii arheologi, întrucât huriții nu sunt nomazi.

Tudhalijas al II-lea este primul suveran al noului imperiu. Restabileşte tutela asupra oraşului rebel Alep, dar care are o mare importanță pentru hitiți. Suppiluliuma (aproximativ 1375-1335) face să crească prestigiul imperiului în zonă. Dar, prea repede, moare de ciumă. După el, urmează, pentru o scurtă perioadă, Arnuwandas, fiul cel mare, apoi cel de al doilea băiat al său, Mursilis (1334-1306), care se remarcă prin realismul scrierilor sale, un fel de justificare față de divinitate. Aceste scrieri au o valoare deosebită, inclusiv în ceea ce priveşte arta militară.

Încă din timpul lui Suppiluliuma, dar mai ales sub Mursilis, apare un element nou: țara Ahhija sau Ahhijawa, care era considerată ca o mare putere a acelor timpuri. Ea era locuită de un popor de navigatori, originari din Cipru şi din vestul Asiei Mici. Unii dintre aceştia învață la curtea regală din Hattuşaş, împreună cu prinții hitiți, arta de a conduce carele de luptă. Este

[7] Margarete Riemschneider, LUMEA HITIȚILOR, cuvânt înainte de profesorul Helmuth Th. Bossert, traducerea şi note de Paul P. Marian, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1967, p. 85.

foarte posibil ca ei să fie aceiaşi cu aheenii. În timpul acela, grecii erau deja stabiliți în zonă. De altfel şi numele regelui, *Mursilis*, seamă foarte mult cu grecescul *Myrsilos*. Aceasta pare a fi una din sursele prin care filosofia şi mitologia Asiei Mici se transmit civilizației greceşti.

Imperiul ajunge până la Munții Zagros, în est, şi până la Marea Mediterană, în vest, în 1360 î.e.n. Între timp, Siria de Nord devin protectorat hitit, iar oraşul Amar este fortificat pentru a face față amenințărilor asiriene. În acest moment, puterea hitită rivalizează cu Egiptul, Asiria şi Babilonul

În 1310 î.e.n., hitiții suferă o înfrângere în fața faraonului Sethi I. Gasgaşii distrug oraşul Hattuşaş, în vremea regelui Muwataliis (1306-1282). Egiptul amenință puternic. Capitala este mutată la Tarhuntassa, nu departe de Karaman. Are loc o campanie fulgerătoare care adună forțe pentru confruntarea cu Ramses al II-lea. Ciocnirea are loc la Kadeş, în jurul anului 1290 î.e.n.

Alături de cea de la Megiddo (1483) sub Tutmosis III, bătălia de la Kadeş (Siria) este cea mai celebră bătălie atestată istoric. S-au confruntat egiptenii cu hitiții, în nordul Siriei. Această bătălie s-a încheiat indecis. Cincisprezece ani mai târziu, incapabili de a-şi produce unii altora o înfrângere decisivă, beligeranții au semnat un tratat, recunoscându-şi reciproc zonele de influență mutuale. Textul care s-a păstrat este însă un comunicat fals. Dar aşa era moda pe atunci: să fie exaltați suveranii. Parcă numai atunci?!

Hitiții nu vorbesc de această bătălie, deşi atacul lor prin surprindere şi folosirea carelor de luptă reprezintă un element important în arta militară a timpului. Esențial în textul care-l omagiază pe Ramses al II-lea ni se pare tocmai atacul prin surprindere dat de hitiți. Descrierea lui are loc în patru rânduri: „ei atacă armata lui Ramses în centru, în timpul ce ea era în marş, ignorând prezența hitiților şi nefiind pregătită de luptă. Infanteria şi carele Majestății Sale slăbesc în fața lor.“[8]

Una dintre fascinațiile antichității o reprezintă armata asiriană. Regele Teglat Phalasar (746-727) a creat o administrație demnă de un stat care avea o politică clară şi distinctă de cuceriri teritoriale. Era o politică frecventă pe vremea aceea. Pentru a o duce la îndeplinire, a fost constituită o armată foarte eficientă, cu ajutorul căreia s-a reuşit anexarea Siriei, a Babilonului, a Mesopotamiei, a Iudeii şi a Egiptului. Marele atu al acestei armate o reprezenta calul. Povestea folosirii calului în cadrul oştirii este foarte interesantă şi, de aceea, vom mai reveni de multe ori asupra ei. Calul va domina câmpul de luptă mai bine de o mie de ani, iar acest lucru nu poate să rămână fără o

[8] Gérard Chaliand, ANTHOLOGIE MONDIALE DE LA STRATEGIE DES RIGINES AU NUCLEAIRE, Edition Robert Laffont, S.A., Paris, 1990, p. 7.

semnificaţie specială în arta militară. De fapt, calul este acela care a impus războiul de mişcare.

Valul de război este un fel de regulament care a fost găsit în 1947 într-o grotă la Qurman şi tradus în ebraică şi engleză în 1954 şi în franceză în 1955. Este ulterior anului 63 î.e.n., adică prezenţei romane.

În acest document este descrisă manevra unei mari unităţi tactice formată din 7 linii sau batalioane, fiecare numărând 1000 de oameni. Documentul este deteriorat în josul coloanei a cincia, pierzându-se astfel descrierea rolului primelor două batalioane, formate probabil din arcaşi şi prăştiaşi.

„Şi când vor lua poziţie (…?), ele vor forma şapte linii, una înapoia celeilalte (…?)

(……..)

şapte ori, apoi vor reveni în poziţia lor.

După ele vor ieşi trei batalioane de infanterie şi vor lua poziţii între linii. Primul batalion va lansa spre liniile inamicului şapte sulițe. Şi sub loviturile sulițelor se va striga: «Fulger de lance pentru Puterea lui Dumnezeu.» Şi sub a doua linie de sulițe se va striga: «Săgeți sângeroase pentru a ucide prin Mânia lui Dumnezeu.» Şi după cel de al treilea rând de sulițe se va striga: «Lovituri de sabie care devorează pe cei ucişi pe nedrept prin Judecata lui Dumnezeu.» Toți aceştia vor lansa de şapte ori, apoi vor reveni în poziţia lor.

Şi, după ele, vor ieşi două batalioane de infanterie şi vor lua poziţii între cele două linii. Primul batalion va ține o lance şi un scut şi cel de al doilea va avea un scut şi o sabie. (…)“[9].

Arta militară în China antică

China nu face parte din acel spaţiu turbulent (foaier perturbator) care se întinde între Marea Caspică şi Manciuria, cuprinzând în genere Asia Centrală. Acest spaţiu chinezesc imens este unul generator de forțe şi resurse. Zona de falie tectonică din sud-estul continentului asiatic – aici se află cele mai mari înălțimi de pe Terra (Himalaya) şi cele mai mari adâncimi oceanice (groapa Marianelor) – are caracteristici care o fac foarte interesantă, atât sub aspectul influenței asupra condiției umane şi civilizației, cât şi sub aspectul mişcării populațiilor.

Imensul spaţiu chinez închide, de fapt, culoarul central asiatic şi îndeosebi pe cel mongolic şi, poate, şi din acest motiv, generează un tip de com-

[9] Ibidem, p.15

portament pe care-l exprimă cum nu se poate mai bine civilizația antică chineză, cu marii ei învățați dintre care se detaşează Confucius (Cun Fu Tzî), Lao Tzî şi Sun Tzî. Scrierile lor sunt cele ale unor înțelepți, ale unor elitişti care înțeleg profund caracteristicile acelor vremuri şi relațiile complexe ce se stabilesc între oameni şi instituții.

Sun Tzî, spre exemplu, scrie că războiul este o chestiune de importanță vitală pentru stat, ieşind astfel din negura determinărilor fataliste sau mistice şi descoperind adevărata esență a acestui tip de confruntare. El scrie un scurt tratat asupra războiului care, deşi o vreme a fost uitat, a revenit puternic pe scena artei militare, constituindu-se în unul dintre reperele ei cele mai importante.

Arta războiului este, în acelaşi timp, un tratat de strategie indirectă, prin care se relevă modalitățile cele mai inteligente de obținere a victoriei, evitându-se, pe cât posibil bătăliile. *(Anexa nr. 1)*

Filosofia din *Arta războiului* nu aparține, de fapt, acelei perioade a antichității în care obiectivul confruntării era obținerea victoriei prin nimicirea armatei inamice. *Arta războiului* este altceva. Este un tratat de strategie indirectă. Este un document în care se relevă rolul strategiei politice. Este un tratat despre şiretenie, despre inducere în eroare, despre negociere şi impunere a voinței. Şi, mai ales, este un tratat de conduită militară şi morală a comandantului.

Scrierile lui Sun Tzî se referă la o confruntare între entități în cadrul unui mediu compus din state relativ stabile, cu reguli acceptate. Sun Tzî vede în război nu doar o ciocnire între forțe armate, ci un complex de măsuri, de la cele de descurajare la acțiuni psihologice, de la arta presiunii la cea a înşelăciunii. Războiul este astfel un sistem de acțiuni inteligente care trebuie să răspundă unor principii inteligente.

Arta războiului, definită atât de interesant de marele strateg chinez, este anterioară teribilei invazii a nomazilor, care va genera o mare strategie defensivă a Chinei concretizată în Marele Zid. Arta lui Sun Tzî nu are practic nici o legătură cu aceasta, dar ea va juca un rol extrem de important în gândirea militară chineză şi în cea japoneză.

Arta militară în India antică. Arthashastra

Arthashastra este o operă care cuprinde 15 cărți din care 10 sunt consacrate diplomației şi artei războiului. Este scrisă în sanscrită şi atribuită lui Kotilya, ministru sub regele Şandragupta Morya (secolul IV î.e.n.).

Cartea este scrisă cu un realism măsurat, fără extensii moralizatoare şi are o valoare cu totul deosebită, reprezentând unul dintre marile monumente

ale gândirii politice şi strategice din lumea antică[10]. Cartea începe prin enunţarea celor şase procedee ale politicii: pacea, războiul, aşteptarea, marşul, recursul (la celălalt), jocul dublu. În realitate, după învăţăturile vechi, nu există decât două procedee: pacea şi războiul. Celelalte decurg din acestea două. Pacea constă în a se lega printr-un pact. Războiul cere violenţă. Aşteptarea, să-l vezi că vine. Marşul, să acumulezi forţe împotriva unui adversar. Recursul presupune să te adresezi celui de al treilea. Jocul dublu înseamnă să propui deopotrivă şi pacea şi războiul. Dacă eşti inferior adversarului, faci pace. Dacă-i eşti superior, este de preferat războiul. Dacă se constată că nici tu nu-l poţi distruge pe adversar, nici el pe tine, e bine să aştepţi. Dacă ai o superioritate în elemente, să mergi. Dacă îţi lipseşte puterea, recurgi la altul. Dacă ceea ce vrei să faci nu este realizabil decât cu un aliat, trebuie să faci joc dublu.

Aşa ne învaţă strămoşii – spune Kotilya. Nu avem de ales. Această modalitate algoritmică şi, în interiorul ei, dihotomică de tranşare a opţiunilor este remarcabilă. În fond, este vorba de o metodă. Cel puţin în această dimensiune, textul seamănă cu tratatul lui Sun Tzî, care se referă la arta războiului. Şi Sun Tzî şi gânditorul indian văd războiul ca instrument, ca procedeu al politicii, ceea ce este remarcabil pentru acele timpuri.

Kotilya scrie:

„Dacă se constată aceasta: «Să menţin pacea şi să ruinez întreprinderile adversarului prin întreprinderile mele care reuşesc din belşug; sau voi scoate avantaj din propriile-mi întreprinderi care reuşesc din plin, sau din cele ale adversarului»;

sau: «Datorită încrederii (pe care o inspiră) păcii, voi ruina întreprinderile adversarului prin metode (reguli), prin (metode) secrete şi prin spioni»;

sau, mai mult: «Datorită activităţii mele care va aduce beneficii mai mari, facilitând (muncitorii) prin ajutoare şi exonerări de impozite, voi atrage în folosul meu un val de oameni care vor face să funcţioneze întreprinderile adversarului»;

sau, mai mult: «Dacă realizezi pacea cu un (prinţ) prea puternic, adversarul îşi va vedea propriile sale întreprinderi periclitate»;

sau, mai mult: «Fiind dat faptul că el face pace cu mine pentru că este în război cu acest (prinţ), eu voi trena războiul mult timp»;

sau, mai mult: «El va produce ravagii în ţara acestui (prinţ) care a făcut pace cu mine, dar care mă detestă»;

[10] Gérard Chaliand, ANTHOLOGIE MONDIALE DE LA STRATEGIE DES ORIGINES AU NUCLEAIRE, Edition Robert Laffont, S.A., Paris, 1990, p. 407.

sau, mai mult: «Ruinat de adversar, poporul său va veni la mine: de acum înainte, întreprinderile mele vor cunoaşte creşterea»;

sau, mai mult: «Dat fiind faptul că întreprinderile pe care le-a început nu reuşesc şi că el este într-o situaţie proastă, adversarul nu va fi în măsură să atace întreprinderile mele; în plus, el trebuie să facă faţă întreprinderilor (războinice): astfel, pentru aceste două raţiuni, trăind în pace cu el, eu voi cunoaşte o creştere în propriile mele întreprinderi»;

sau, mai mult: „Făcând pace cu inamicul, eu voi destrăma cercul (prinţilor) aliaţi cu acest inamic; o dată spartă această unitate, eu îl voi avea la dispoziţia mea»;

sau, mai mult: «Îmi voi face inamicul favorabil, sprijinindu-l cu trupe şi, după aceea, când el va voi să cucerească (un stat vecin care face parte din) cerc, voi provoca ostilitate împotriva lui; de îndată ce va deveni obiectul acestei ostilităţi, îl voi face să piară»;

- atunci se vizează creşterea prin mijlocirea păcii.

Dar dacă se constată aceasta: «Poporul meu se compune mai ales din războinici şi îndeosebi din corporaţii, sau este protejat de locuri impracticabile, munţi, păduri, fluvii, sau prin aceea că există o cale de acces unică, astfel încât să fiu în măsură să zdrobesc asalturile adversarului»;

sau, mai mult: «Primind sprijin asupra unui fort impracticabil la frontiera ţării, voi fi în măsură să ruinez întreprinderile adversarului»;

sau, mai mult: «Forţa ofensivă a adversarului este ruinată de vicii (interne) şi de dezastre (exterioare), venind astfel timpul pentru ruinarea întreprinderilor sale»;

sau, mai mult: «Văzând că el face război în altă parte, voi fi în măsură să deturnez poporul său»;

- atunci se vizează creşterea, făcând război.

Dar dacă se spune: «Adversarul nu este în măsură să ruineze întreprinderile mele şi nici eu nu pot să le ruinez pe ale sale»;

sau, mai mult: «Răul (pe care i-l voi produce va fi asemănător cu cel ce va alea loc) în luptă între câine şi mistreţ»;

sau, mai mult: «Voi creşte dacă mă voi devota în întregime execuţiei propriilor mele întreprinderi»;

- atunci, se vizează creşterea (practicând politica) de aşteptare.

Dar, dacă se spune: «Voi realiza ruinarea întreprinderilor inamicului, protejându-le pe ale mele, mergând asupra inamicului»;

- atunci se vizează creşterea, dacă pornesc contra inamicului.

Dar dacă se spune: «Nu sunt în stare să ruinez întreprinderile adversarului, nici să le previn pe ale mele de la ruinare»;

- atunci să se apeleze la (un prinţ) puternic şi să se spere, executând întreprinderile sale proprii, la trecerea de la declin la o situaţie staţionară, de la o stare staţionară la una de creştere.

Dacă, în fine, se spune: «Pe de o parte, voi promova propriile mele întreprinderi prin pace şi, pe de altă parte, le voi ruina pe cele ale adversarului prin război»;

- atunci se vizează creşterea prin mijlocul unui joc dublu.“[11]

În continuare, autorul dezvoltă aceste proceduri, în capitole separate, referindu-se la natura alianţelor, alegerea unei politici după raportul de forţe, tratatele de pace concepute de regele care este mai slab, aşteptarea după război, aşteptarea după pace, negocierea după război, negocierea după pace, negocierea cu alţi regi, conduita unui rege când este pe punctul de a fi atacat, a face un tratat de pace şi a nu-l respecta, eliberarea ostaticilor, restabilirea puterii pierdute etc.

Interesantă este şi viziunea asupra unor priorităţi operaţionale. Cine ar trebui atacat mai întâi? Un rege vulnerabil sau un inamic natural? Mulţi ar spune că regele vulnerabil. Autorul afirmă că, dimpotrivă, cel care trebuie atacat mai întâi este inamicul natural. Dacă se lasă timp inamicului natural şi se atacă regele vulnerabil, fără îndoială că inamicul natural îşi va rezolva rapid problemele pe care le are şi îl va sprijini în mod sigur pe regele cel vulnerabil.

Între un rege puternic, dar nedrept, şi un rege slab, dar drept, trebuie să mergi împotriva celui puternic. Pe cel nedrept nu-l va ajuta nimeni când este atacat, pe când pe cel slab, dar drept, îl va ajuta toată lumea.

În capitolul *Întocmirea unui tratat de pace şi violarea lui. Eliberarea ostaticilor (a zălogului N.N.),* Kotilya analizează cu foarte mult realism filosofia acestor acţiuni. „Cuvintele *pace*, *tratat*, *dare de garanţii* (garant, ostatic, zălog N.N.) au acelaşi sens. Scopul celor trei acte este de a crea încredere între state.

Maeştrii grăiesc: «Un tratat de pace bazat numai pe cuvântul dat şi pe jurământ nu este prea sigur; cu o garanţie sau un zălog, iată un pact stabil.» Nu, spune Kotilya. Cuvântul dat sau jurământul făcut constituie un pact stabil, deopotrivă, în această lume şi în cealaltă, în timp ce o garanţie sau un zălog, apelând la forţă, nu au sens decât pentru această lume.

«Noi am făcut un pact»: astfel, regii, în timpurile vechi, concluzionau asupra păcii, depunând un jurământ; şi dacă se temeau că va fi încălcat, ei

[11] Gérard Chaliand, ANTHOLOGIE MONDIALE DE LA STRATEGIE DES ORIGINES AU NUCLEAIRE, Edition Robert Laffont, S.A., Paris, 1990, p. 408 – 410.

atingeau focul, apa, o brazdă, un bulgăre de pământ din zidul de apărare, un omoplat de elefant, crupa unui cal, capra unui car, o armă, o piatră prețioasă, grăunțe, parfumuri, o licoare, din aur sau din argint, pronunțând: «Aceste obiecte să-l ucidă sau să-l părăsească pe cel care va rupe jurământul său!»

Dacă se teme de nerespectarea unui jurământ, se poate lua drept garanție o personalitate, un ascet sau o persoană notabilă.“[12]

Referindu-se la război, autorul oferă un adevărat ghid. El are în vedere mai multe ipostaze ale pregătirii şi ducerii războiului. Astfel, pe timpul activității regelui care se pune în marş pentru război, autorul spune cum trebuie verificate forțele sau slăbiciunile puterilor, ale locului şi ale momentului şi care sunt anotimpurile favorabile expedițiilor militare.

El are sfaturi şi în cea ce priveşte rezolvarea revoltelor, pierderile, cheltuielile şi câştigurile, pericolele care pot proveni din partea ofițerilor şi unor luptători în regiunile exterioare şi în interior, precum şi mijloacele pentru a le preveni.

În ceea ce priveşte războiul, autorul se referă la modul de instalare a taberei, la marşul din tabără, la măsurile de asigurare a trupelor împotriva calamităților şi pe timpul atacului, la diversele tipuri de luptă disimulată, la pregătirea şi desfăşurarea contraatacurilor, la rolul terenului, la funcțiunile infanteriei, cavaleriei, carelor de luptă şi elefanților.

Interesante sunt şi dispozitivele de luptă la care face referire: ordinea de bătaie în aripi, flancuri şi frontală, în funcție de forța trupelor. Se referă, de asemenea, la repartiția trupelor puternice şi a celor slabe, la modul de luptă al infanteriei, cavaleriei, carelor şi elefanților, în diferite variante. Iată una dintre ele:

„Plasând cele mai bune trupe în față, va trebui ca următoarele, ca valoare, să fie amplasate pe aripi, cele care sunt pe locul trei, ca valoare, înapoi şi cele slabe, în centru. Va fi astfel capabil să reziste.

Totuşi, după ce va fi fost realizată ordinea de bătaie, se va ataca cu una sau două formații din aripi, din flancuri şi din centru; cu restul va trebui susținut atacul.“[13] Evident, dispunerea trupelor şi desfăşurarea atacului depind de o mulțime de factori pe care autorul nu-i ignoră. El vorbeşte, în continuare şi de alte aspecte, cum ar fi asedierea şi cucerirea unui fort, pacificarea teritoriului cucerit etc. Este un tratat de o valoare deosebită, întrucât analizează aproape toate situațiile posibile privind relațiile de determinare între politică şi strategie, între diplomație şi forță.

[12] Idem, p. 435.
[13] Idem, p. 448.

Arta militară la greci

O altă fascinație a antichității o reprezintă armata greacă. Războaiele medice îi dau strălucire, iar războiul peloponeziac relevă dramatismul şi complexitatea acelor vremuri. Se spune că tot ce s-a înfăptuit pe această lume, din punct de vedere al gândirii filosofice, sociale şi speculative, a existat mai întâi la greci. Şi despre arta militară se poate spune acelaşi lucru. Mai ales dacă avem în vedere că Alexandru Macedon, una dintre cele mai mari personalități ale antichității, a fost elevul lui Aristotel.

Macedonenii, neam tracic, se aflau însă în spațiul balcanic înaintea grecilor, iar acest lucru spune foarte mult în legătură cu civilizația care exista aici. Grecii înşişi recunosc că au învățat foarte multe lucruri de la macedoneni, mai exact de la neamurile tracice existente în acest spațiu cu mult înaintea lor. Mileniile care au trecut n-au estompat cu nimic nici strălucirea cetăților greceşti, nici pe cea a cetăților acadiene îngropate în nisipurile Mesopotamiei. Şi nici arta militară a acelor timpuri.

Armata grecească urma principiile filosofiei şi societății greceşti. Cetățenii, adică nobilii, negustorii şi țăranii, erau cei cărora li se încredința (de către consiliul agorei) apărarea cetății. Sclavii şi străinii, mai ales cei care proveneau din popoarele supuse, nu aveau acest privilegiu. Era o onoare să faci parte din armata greacă. Spre deosebire de alte armate ale antichității care presupuneau mai ales mercenariatul, armata Greciei antice era o armată a poporului, adică, în termenii de azi, o armată națională. Consiliul alegea un strateg care răspundea de organizarea armatei, de instruirea ei şi de apărarea cetății. Grecii sunt cei care au creat noțiunea de cetățean-soldat.

Majoritatea acestei armate era constituită din reprezentanți ai clasei de mijloc, care alcătuiau infanteria grea. Era o infanterie în armură de bronz, foarte greoaie, cu o cască, un scut şi jambiere din metal. Echiparea se făcea pe cont propriu. De aceea, echipamentul era foarte diferit, în funcție de mijloacele pe care le avea fiecare. Soldații greci erau înarmați cu sabie, pumnal şi lance. Acestea erau considerate arme demne de ei, celelalte – cum ar fi arcul – erau privite ca fiind sub demnitatea lor şi, de aceea, ele reveneau militarilor din păturile inferioare. De asemenea, cei din păturile inferioare erau încadrați ca vâslaşi, pe galere, în marină.

Luptătorii claselor superioare se angajau, de regulă, în cavalerie. Cavaleria nu era însă punctul forte al grecilor. Ei nu cunoşteau bine calul şi nu se bazau pe el. Datorită terenului frământat în care s-au sedentarizat şi ocupațiilor de zi cu zi, ei nu aveau nevoie de cal. Calul a fost folosit mai ales de popoarele migratoare, de popoarele de stepă – neamurile turcice, goții, vizigoții şi ostrogoții, hunii şi, mai târziu, mongolii –, adevărata confruntare a

antichității având loc între acestea şi popoarele sedentare. Aceasta este principala caracteristică a antichității, şi ea va imprima o linie evolutivă deosebită artei militare. Este o linie care nu se pierde în dimensiunea temporizată şi prudentă a Evului Mediu, ci doar se estompează, pentru a se regăsi, practic, după Renaştere, în Epoca Modernă, sub o formă extrem de violentă.

Cavaleria grecilor a apărut, pe de o parte, ca urmare a faptului că armatele cu care se confruntau aveau multă cavalerie şi, pe de altă parte, din nevoie nobililor de a avea mai multă mobilitate, nu numai pe câmpul de luptă, ci şi în procesul pregătirii armatei.

Folosirea masivă a calului are loc la macedoneni, sub regele Filip şi, mai ales, sub fiul acestuia, Alexandru cel Mare. Dar macedonenii nu erau greci, ci traci, iar tracii foloseau din plin acest animal, atât în viața de zi cu zi, cât şi în luptă. Alexandru a avut nevoie de cal, mai ales în expedițiile sale împotriva perşilor. După cum se ştie, după bătălia de la Arabel, din 331 î.e.n., Alexandru Macedon foloseşte şi elefanții.

Categoriile de forțe în Grecia antică sunt: infanteria grea (hopliții), cavaleria, arcaşii, prăştierii sau prăştiaşii şi marinarii. Tactica de luptă folosită de greci este cea a *falangei*. Fiecare soldat atacă şi se apără cu scutul său. Învinge cei care rămân în teren. După luptă, ei îşi adună morții şi îşi ridică trofeele. La asedierea unei cetăți, grecii dau foc împrejurimilor, distrug sursele de apă şi de hrană, apoi îi ucid pe supraviețuitori.

Aceasta era, de fapt, esența artei militare a perioadei elene. Confruntarea se ducea pe viață şi pe moarte, luptătorii fiind pregătiți şi antrenați într-un astfel de spirit. Sensul confruntării era nimicirea. Textele antice vorbesc de distrugerea armatei adverse şi fac un titlu de glorie din nimicirea tuturor duşmanilor. Războiul era exclusivist: care pe care. Desigur, se referea la confruntarea de pe câmpul de bătaie, pentru că, în rest, grecii nu aveau nici capacitatea şi nici disponibilitatea unor expediții care să radă totul de pe suprafața pământului. Nici măcar romanii nu au aplicat o astfel de politică şi o astfel de strategie, deşi ei foloseau ca mijloc de descurajare şi de supunere a populațiilor din zonele cucerite, teroarea.

Impactul războaielor medice asupra artei militare a antichității

Imperiul persan, care se întindea, în prima jumătate a secolului al V-lea î.e.n. (492-448), până pe coastele mediteraneene ale Asiei Mici, se confrunta cu o revoltă a oraşelor ioniene[14] . Darius I a luat măsuri foarte severe

[14] Ținutul ionienilor cuprinde coastele mediteraneene ale Asiei Mici şi insulele adiacente Chio şi Samos. Acesta a fost colonizat de grecii ionieni în secolul al XI-lea î.e.n. alungați

pentru înăbuşirea acestei revolte. A distrus, în 494, oraşul Milet şi a hotărât să-i pedepsească pe greci, întrucât i-au sprijinit pe rebeli. Aşa au început Războaiele medice. Aceste războaie sunt foarte importante pentru arta militară, întrucât s-au desfăşurat pe spații mari, în două medii strategice – pe mare şi pe uscat – şi au opus două armate, de fapt două state, extrem de diferite, atât în ceea ce priveşte modul de viață, cât şi mijloacele de luptă.

O manevră dublu învăluitoare. Bătălia de la Marathon

Inițial, Darius supune oraşele Corint, Argus şi Egine, apoi traversează Marea Egee şi debarcă pe plaja de la Marathon[15]. Era în anul 490, pe 12 septembrie. Astfel, are loc primul război medic.

Perşii cuceriseră aproape toate popoarele semisălbatice din Asia occidentală, inclusiv armenii, caldeenii, şi lydienii. Ei au crezut că şi Grecia va fi o pradă la fel de facilă. De aceea, pretextând de faptul că grecii sprijineau revoltele ionienilor, au atacat această țară. Aşa ia naştere bătălia de la Marathon.

Numărul luptătorilor angajați nu a fost prea mare, dar bătălia respectivă, intrată în celebritate nu atât ca primul război medic, cât mai ales ca loc în care un soldat a alergat peste 40 de kilometri şi, după aceea, îndeplininduşi misiunea, a murit, reprezenta primul şoc, prima ciocnire violentă între cele două entități, practic, între Asia şi Europa[16].

Numărul asiaticilor care au atacat Grecia pe plajele de la Marathon n-a fost foarte mare, cum s-ar putea crede. Herodot vorbeşte de sute de mii de oameni. O astfel de armată nu putea fi nici transportă, nici desfăşurată într-un asemenea spațiu. Delbrück consideră chiar că armata perşilor era inferioară numeric celei a atenienilor Oricum, disproporția nu putea fi foarte mare. Dacă atenienii erau în număr de 10.000, perşii nu puteau fi mai mulți

---

de invazia dorianã. Ei au ridicat 12 oraşe (Chio, Samos, Efes, Milet, Colofon, Prian, Lebedos, Fose, Teos, Clazomenes, Myontes şi Erytrees). Acestea formau o confederație. În ele s-a dezvoltat, în secolele al VII-lea şi al VI-lea, o civilizație înfloritoare, o şcoală filosofică strălucită (Tales, Anaximene, Anaximandru, Heraclit) şi o literatură de excepție (poemele homerice).

[15] Marathon era un oraş din Atica, situat la 40 de kilometri spre Nord-Est de Atena. El a rămas celebru pentru bătălia din 490, unde perşii au suferit o severă înfrângere. Milthiade, pentru a-i linişti pe atenieni, a trimis un mesager, pe Filipides (Phipipides), care a parcurs distanța în patru ore şi, după ce a spus „Am învins!“, a murit. În cinstea acestui eveniment, în cadrul întrecerilor sportive, a fost introdusă proba de maraton (alergare pe o distanță de 42,195 km).

[16] Lt. colonel Colin, **Les grandes Batailles de l'Histoire de l'antiquité a 1913**, Paris, Ernest Flammarion, 195, p. 7.

de 15.000. Armata persană era însă rudimentară, în sensul că se compunea din hoarde adunate din toate ținuturile ocupate, nu cunoştea o organizare deosebită, o disciplină riguroasă şi nu avea o tactică strălucită. Atenienii aveau exercițiul militar. Şi chiar dacă ei nu se ridicat la înălțimea spartanilor în ceea ce priveşte educația fizică şi formarea militară, nu erau nici prea departe de aceştia.

Cetățile greceşti, în această etapă, erau înfloritoare, iar democrația introdusese serviciul militar obligatoriu, dar nu ca o corvoadă, ci ca o onoare. Cetățenii atenieni erau înrolați în armată la 18 ani. După ce îşi făceau stagiul, depuneau jurământul militar şi erau gata să intre în rânduri la nevoie. Milthiade, cel care a primit onoarea să oprească invazia perşilor la Marathon, stăpânea ştiința militară şi era în măsură să manevreze, cu falangele sale, o armată considerată inertă, violentă şi sălbatică, barbară. Lucrurile nu stau, desigur, chiar aşa, pentru că o astfel de armată a fost un instrument eficient în mâna lui Darius pentru a realiza marele imperiu. A fost însă eficientă acolo, unde lupta era o simplă înfruntare, nu şi aici, în Europa, unde lupta devenise o ştiință şi o artă.

Flota trimisă de Darius împotriva grecilor era condusă de Pisistratide Hipias, cetățean grec care fusese ostracizat, întrucât manifestase tendința de a deveni tiran. Această flotă a debarcat, pe plaja de la Marathon, o grupare de 10.000 – 15.000 de luptători, îndeosebi arcaşi montagnarzi, fără armură. Colin susține că a existat şi un mic corp de cavalerie, dar care nu a luat parte la bătălie, din motive care nu se cunosc.

Armata lui Milthiade număra 8.000 – 10.000 de oameni. Ea s-a dispus în ordine de bătaie probabil la intrarea în Valea Vrana. Drumul spre Atena trecea pe aici, aşa că locul a fost ales foarte bine, întrucât, dacă intenționau să ia drumul Atenei, perşii trebuiau să intre în această vale.

Armata persană s-a aşezat în fața grecilor la 1.200 de metri. Cele două formații de luptă au rămas aşa, mai multe zile. Grecii aveau zece şefi militari, fiecare dintre aceştia comandând dispozitivul timp de o zi.

Prima concluzie importantă care se deprinde de aici este aceea că, în antichitate, responsabilitatea angajării unei bătălii era imensă. De aceea, înainte de a declanşa acțiunea, armatele rămâneau, adesea, față în față, la o distanță mai mare decât bătaia armamentului din dotare. Această regulă era impusă de miza enormă pe care o avea o bătălie. În vremea aceea, adesea, soarta războiului se hotăra printr-o singură bătălie. În afară de aceasta, pierderile în oameni şi materiale erau totdeauna foarte mari. O asemenea înfruntare însemna deci o responsabilitate enormă. Primul care şi-a asumat-o la Marathon a fost Milthiade. El şi-a organizat cu foarte multă grijă dispozitivul, având în centru doar câteva linii, iar pe flancuri mase formidabile, cum

le numea Herodot. Luptătorii greci ai anului 490 î.e.n. purtau armuri, căşti şi scuturi. Erau înarmaţi cu lănci de 2 metri cu vârf de fier sau de oţel şi cu săbii. Ordinea de bătaie prevedea intervale de un pas între luptători (tot de un pas era şi distanţa dintre rânduri), astfel încât soldaţii să aibă libertatea de mişcare necesară luptei apropiate şi să poată folosi la maximum armamentul din dotare. La Marathon, n-a participat infanteria uşoară, formată din arcaşi, care avea posibilitatea să lupte la distanţă. Falanga grecească formată din infanterie grea, în armură, era destinată pentru lupta apropiată.

Dimpotrivă, perşii dispuneau numai de infanterie uşoară, înarmată cu arcuri şi cu săbii.

Superioritatea grecilor în armament, în disciplină şi în instruire era incontestabilă. Dar acest lucru s-a văzut abia în timpul bătăliei.

Distanţa de 1200 de metri era destul de mare. Milthiade a hotărât s-o străbată în pas viu, până la bătaia săgeţilor persane, şi, de aici, până la contactul de suliţă şi de sabie, probabil, în pas alergător.

Bătălia de la Marathon are multe curiozităţi. Lipsa infanteriei uşoare şi a arcaşilor în tabăra grecească nu are nici o explicaţie. Toată antichitatea uza de această procedură. De asemenea, nici lipsa cavaleriei persane nu pare explicabilă. Cu atât mai mult cu cât confruntarea nu a avut loc la intrarea în vale, ci pe plajă, în zona gorganului Soros, unde se află mormintele atenienilor ucişi în bătălie.

Perşii au căzut în capcana atenienilor. S-a întâmplat, cu perşii, cam acelaşi lucru care se va întâmpla, peste 274 de ani, cu romanii, la Cannae. Au oprit atacul grecilor pe centru şi au trecut rapid la contraatac, împingând falangele greoaie înapoi, spre vale, În acest timp, aripile dispozitivului atenienilor, care erau foarte puternice, au înaintat vertiginos şi i-au încercuit pe perşi. După ce au nimicit gruparea terestră a perşilor, atenienii s-au năpustit pe plajă, asupra navelor acostate nu prea departe de ţărm pe care le-au atacat cu foc. După Herodot, grecii au capturat şapte nave, celelalte reuşind să scape. Pierderile de la Marathon au fost de 6.400 de oameni din tabăra perşilor şi 192 din cea a atenienilor.

Bătălia de la Marathon reliefează rolul manevrei, al gândirii. Această confruntare reprezintă prima manevră dublu învăluitoare, gândită înainte de luptă şi materializată ca atare. O vom regăsi multiplicată în aproape toate marile bătălii ale istoriei, de la Cannae la Waterloo şi Sedan.

Lupta în două medii. Corăbiile lui Xerxes

Cele ce s-au petrecut la Marathon nu puteau rămâne nepedepsite. Nici fără ecou. Perşii au desprins multe concluzii de aici. Acţiunile lor ulterioare

din războaiele medice vor demonstra acest lucru. Şi chiar dacă, în final, victoria a aparţinut inteligenţei greceşti, manevra strategică pe mare şi pe uscat întreprinsă de Xerxes nu poate să rămână fără ecou în arta militară. Această manevră a făcut ca războaiele medice să se desfăşoare pe un spaţiu imens, de o parte şi de alta a Mării Egee, ceea ce implica gândire strategică şi un sistem de conducere adecvat. Reacţia grecilor în astfel de împrejurări este o expresie a superiorităţii culturale şi militare, a ştiinţei asupra voinţei, a argumentului patriotic asupra arbitrariului imperial.

Timp de trei ani, Xerxes, fiul lui Darius, care se va afla pe tronul Persiei între 486 şi 465 î.e.n. (an în care este asasinat), a pregătit o flotă mult mai importantă decât cea din primul Război medic. El trece strâmtoarea Helespont (Dardanele) şi, de data aceasta, îi atacă pe greci pe uscat, dinspre nord, şi pe mare, dinspre sud.

Astfel ia naştere cel de al doilea Război medic. Pentru greci, primejdia devenise foarte mare. Atacaţi dinspre nord de o armată numeroasă şi dinspre mare, grecii şi-au dat seama că nu pot face faţă unei astfel de situaţii decât dacă se unesc. Este pentru prima dată când ei decid să se unească. Acesta reprezintă, poate, cel mai important efect al războaielor medice: unirea grecilor. Perşii au întreprins o manevră strategică dublu învăluitoare, de amploare, atacând, dinspre uscat, cu o armată numeroasă, bazată pe cavalerie şi pedestrime, şi, pe mare, cu o flotă la fel de numeroasă şi de bine pregătită. Această manevră de amploare nu i-a surprins însă pe greci. Ei au înţeles rapid ce urmăreau perşii, au constituit grupări adecvate care să le contracareze acţiunile, atât pe uscat, cât şi pe mare.

Deşi aspectul general al ofensivei perşilor este cel de amplă manevră pe direcţii exterioare, în realitate, acţiunea flotei este una în interiorul spaţiului grecesc, având în vedere că civilizaţia greacă avea unul dintre spaţiile ei cele mai importante pe ţărmul asiatic al Mării Mediterane (oraşele Milet, Efes, Smyrne, Kaunas etc.).

Totuşi, atacul impetuos al perşilor în defileul de la Temophile[17] nu poate fi stăvilit. Armata greacă (de fapt, un batalion de 300 de oameni), sub conducerea lui Leonidas, cu tot eroismul ostaşilor (grecii sunt nimiciţi până la ultimul om), nu reuşeşte să-i oprească pe perşi. Aceştia trec prin defileu, invadează Grecia dinspre nord şi dau foc oraşelor pe care le întâlnesc, inclusiv Atenei.

Era în anul 480.

[17] în greacă, înseamnă „Porţile calde". Defileu pe malul sudic al Golfului Lamia, care controlează accesul dinspre Nord. Punct strategic. În 279, grecii resping invadatorii galezi, iar în 191, romanii nimicesc armata lui Antiochos al III-lea.

Totuşi, războiul nu a fost pierdut. Mai rămânea bătălia navală. Aici, flota ateniană, sub conducerea lui Temistocle a obținut două victorii decisive asupra celei persane, la Artemision şi, mai ales, la Salamina.

În continuare, armata persană aflată în Grecia sub comanda lui Mardonios, a fost învinsă la Plates, în 479. În acelaşi timp, victoria navală grecească de la Mycale, în apropiere de Samos, reprezintă un nou succes de importanță politică şi strategică pentru greci. În anul următor, Atena creează Liga de la Delos, care asigură hegemonia grecilor în Marea Egee. În acelaşi an, 468, Cimon învinge la Eurymedon, în Asia Mică. Războiul se continuă însă până în 449, când se încheia pacea de la Calias, prin care se consemnează înfrângerea perşilor, independența oraşelor ioniene şi supremația ateniană în Marea Egee.

Arta militară, la greci, este construită nu numai prin experiența războaielor, ci şi prin contribuția unor gânditori remarcabili, care, din acest punct de vedere, se ridică la nivelul şcolii filosofice elene.

Énée Tacticianul (sec.IV î.H.) este unul dintre aceştia. Nu se ştie nimic despre viața lui. A redactat un tratat intitulat ***Tactica şi asediul oraşelor*****,** care datează din 360-356. Subliniază rolul informației, al spionajului. Cei bogați se hotărâseră să atace prin surprindere poporul din oraş. Argos, reprezentantul poporului, s-a împrietenit cu doi oameni din tabăra adversă. În văzul lumii, îi trata ca pe adversari. Dar, prin ei, a aflat planul advers de a ataca poporul în una din nopți şi i-a prevenit, în mod inteligent, pe cetățeni să fie cu toții înarmați, fiecare în tribul lui. Cei care vor lipsi vor fi considerați trădători. În felul acesta, atacul asupra poporului a fost zădărnicit.[18]

În ceea ce priveşte apărarea oraşelor, el scrie că apărătorii trebuie să-şi împartă forțele în trei secțiuni: una să lupte, una să se odihnească, iar cea de a treia să se pregătească pentru a intra în luptă. În felul acesta, trupele care apără oraşul vor fi totdeauna proaspete şi îl vor surprinde pe inamic prin faptul că el nu va avea mereu în față aceiaşi oameni şi acelaşi dispozitiv. Soldații nu trebuie reprimați, pedepsiți, ci încurajați. Iar dacă trebuie să se dea exemple pentru păstrarea ordinii şi disciplinei, acestea trebuie alese din rândul celor mai bogați şi cu cea mai mare putere în oraş, pentru a servi drept lecție tuturor.

Thucidide (460-399) este, fără îndoială, cel mai mare istoric al antichității. A fost contemporan cu Războiul peloponeziac (431-404). De aceea, el îl relatează ca nimeni altul. S-au confruntat Atena, care era la apogeul său de putere maritimă şi Sparta şi aliații săi. După 10 ani favorabili, Atena a

[18] Gérard Chaliand, ANTHOLOGIE MONDIALE DE LA STRATEGIE, Edition Laffont Paris, 1990, p. 22.

întreprins o expediție în Sicilia şi a fost învinsă. Opera este bogată în episoade de importanță strategică şi de considerații politice perene.

Bătălia navală de la Sybota. De o parte, Corintul. De cealaltă parte, Corsica. Au loc negocieri între corsicani şi atenieni pentru a face o alianță. Ei spun că au reuşit să-i respingă singuri pe corintieni, în bătălia navală care a avut loc, că nu s-au aliat până acum cu nimeni, dar corintienii s-au înarmat, au primit sprijin masiv de la greci şi, deci, corsicanii sunt obligați să-şi caute aliați.

Avem aici mărturia negocierii unei alianțe. Corsicanii spun toate avantajele: că au cea mai bună flotă, în afară de cea a atenienilor, că ajutorul pe care l-ar oferi atenienii va rămâne de neuitat etc.

Corintienii, la rândul lor, le amintesc atenienilor că, în Războiul Medic, le-au dat 20 de corăbii lungi. E timpul să-şi plătească datoria.

Atenienii, după ce i-au ascultat şi pe unii şi pe alții, au ținut două adunări. În prima, nu au admis teza corintiană. În cea de a doua, n-au realizat propriu-zis o alianță cu corsicanii, ci un fel de pact defensiv, care consta în acordarea de ajutor în cazul atacului Corsicii, Atenei sau Aliaților lor.

Dar, imediat după plecarea corintienilor, au trimis un ajutor de 10 nave. Când aceste nave au ajuns în Corsica, corintienii au trimis împotriva lor 115 unități care au ancorat la Chaimerion.

Prima bătălie este câştigată de corintieni, prin acțiunea virulentă a aripii lor stângi. Dreapta fusese pusă pe fugă de corsicani. Navele se pregătesc din nou de luptă, dar vin în sprijinul corsicanilor încă 20 de nave ateniene. Corintienii trimit o barcă solie la aripa ateniană şi le cer să nu angajeze lupta. Atenienii acceptă şi corintienii se retrag ridicând un monument în Sybota. La fel procedează şi corsicanii.

Această bătălie navală este importantă atât prin numărul foarte mare de corăbii angajate, cât şi prin tratativele purtate, între corintieni, atenieni şi corsicani.

Discursul lui Pericle în fața atenienilor. Ambasadorii Spartei au declarat: „Lacedemonienii doresc pacea; ea va fi posibilă dacă le lăsați grecilor autonomia.“ Atenienii au convocat o adunare şi au deschis o dezbatere. Au vorbit numeroşi oratori. A vorbit şi Pericle, fiul Xantipei. Discursul lui Pericle are îndeosebi valoare politică. El formulează cu înțelepciune răspunsurile care urma să fie date Spartei. În acelaşi timp, analiza pe care o face asupra peloponezilor şi asupra atenienilor este foarte consistentă. El îi sfătuieşte pe atenieni să nu cedeze pretențiilor peloponezilor, pentru că, se ştie, ei vor formula altele şi mai mari. În acelaşi timp, el vorbeşte de rolul Atenei ca

putere maritimă şi de importanţa strategică a cunoaşterii şi stăpânirii mării. Ceea ce contează într-o confruntare – spune Pericle – nu sunt casele, ci fiinţele umane.

Pentru arta militară a antichităţii, scrierile lui **Xenofon** (426-354) au o valoare specială. Xenofon este una din figurile remarcabile ale antichităţii. El a fost nu numai un istoric de excepţie, ci şi un luptător pe măsură. A fost elev al lui Socrate. A servit în Cavalerie. În urma victoriei Spartei (404) în războiul peloponeziac, a părăsit Atena. În 401, Xenofon se afla în Persia, cu mercenarii greci, alături de Mais Cyrus, care candida la tronul fratelui său mai mare. Dar Cyrus a fost ucis, iar grecii s-au văzut nevoiţi să se retragă, după ce au pierdut toţii şefii într-o capcană. Xenofon a fost ales şef şi a condus expediţia care a durat 8 luni, într-o retragere prin luptă de 2.500 km[19].

Anabase sau *Retragerea celor 10 mii*, un recit excelent despre această retragere prin luptă sub hărţuirea inamicului, este o capodoperă. Esenţială, în această lucrare, este descrierea unei retrageri prin luptă de 2500 de kilometri, pe spaţii foarte mari pentru acele vremuri, într-un mediu ostil, organizată în cele mai neînsemnate detalii.

Pe timpul acestei retrageri, el, Xenofon, se afla, de regulă, în ariergardă, dar pendula între avangardă, forţele principale şi locul său în dispozitiv. Se remarcă pe tot acest parcurs măsurile temeinice de siguranţă, manevrele inteligente pentru contracararea acţiunilor adversarilor, logistica, îndeosebi cartiruirea şi procurarea hranei, măsurile ingenioase luate pentru traversarea cursurilor de apă, ca şi cele de pe timp de iarnă pentru protecţia personalului împotriva zăpezii excesive şi frigului. Dispozitivul era ales în aşa fel încât să fie prevenită surprinderea şi să asigure, la nevoie, intrarea organizată şi rapidă în luptă a forţelor strict necesare. Se evidenţiază, de asemenea, organizarea minuţioasă a trecerii prin teren accidentat, îndeosebi prin munţi, pe drumuri înguste şi prin punctele obligatorii. Desprinzând învăţămintele necesare din experienţa dramatică a cursei în care au pierit toţi comandanţii expediţiei greceşti, Xenofon, de-a lungul acestei retrageri care are o valoare strategică deosebită, nu mai este surprins niciodată.

Pentru arta militară, *Retragerea celor 10.000* reprezintă o capodoperă a iscusinţei strategice, mai exact a artei strategice. Ea relevă valoarea gândirii, a intuiţiei şi experienţei, capacitatea de a folosi datele culese de elementele de cercetare, de la prizonieri şi populaţie, din analiza terenului şi din cunoaşterea tacticii de luptă a posibilului inamic. În locul unui marş orb, în disperare, Xenofon ne oferă o lecţie de organizare riguroasă a unei retrageri prin luptă de valoare strategică.

[19] Gérard Chaliand, *Op.cit.*., p. 37-58.

Desigur, după o astfel de experienţă, Xenofon era în măsură să elaboreze un tratat privind strategia acţiunii cavaleriei. De aceea, *Hiparh,* alături de recitul istoric *Cyropedia*, prin care se evocă educaţia lui Cyrus cel Mare, rege al Persiei în secolul al VI-ea î.e.n, este o lucrare valoroasă. El subliniază aici rolul deosebit al cavaleriei în marş şi luptă, misiunile pe care le poate îndeplini, formulează reguli de urmat, precauţii, exigenţe şi chiar sfaturi cu privire la modul de acţiune în diferite forme de teren, în situaţii speciale şi chiar în cazul concret în care ar putea fi atacată Atica.

Primul capitol tratează problema marşurilor, a cercetării şi cercetaşilor, a necesităţii de a cunoaşte ţara, a spionilor, a siguranţei şi a ajutorului.

„În marş, comandantul trebuie să se preocupe totdeauna de a uşura spatele calului şi oamenii săi prin mersul pe jos, alternând cu măsură mersul călare şi pe jos. (…) Dacă mergi spre un anumit loc, fără să ştii de vei întâlni sau nu inamicul, trebuie să-ţi odihneşti oamenii pe rând; ar fi dezastruos ca inamicul să se apropie când toţi oamenii sune pe jos.“[20]

Acest document, care este, de fapt, un regulament, trece dincolo de rigoarea regulilor şi devine un fel de ghid, sintetizând o experienţă îndelungată. „În apropierea unei primejdii, un comandant prudent va trimite în faţă cercetaşi şi alţi cercetaşi care să facă recunoaşteri; pentru că este util fie să ataci, fie să te aperi, să descoperi inamicul cât mai departe posibil.“[21]

El vorbeşte, de asemenea, de mijloacele de inducere în eroare a inamicului asupra efectivului, de anumite stratageme, între care şi aceea de a amesteca infanteria cu cavaleria. „Un bun comandant trebuie să ştie să recunoască locurile în care infanteria are avantaj asupra cavaleriei şi acelea în care cavaleria are avantaj asupra infanteriei. Trebuie să ştie să găsească modalitatea de a face ca o mică trupă de cavalerie să pară numeroasă şi, invers, să dea impresia că este prezentă când este absentă, să ştie nu numai să descifreze secretele inamicului, dar, disimulând proprii săi cavalerişti, să dispară din faţa lui când acesta nu se aşteaptă. Şi încă o excelentă stratagemă este aceea de a putea, atunci când nu eşti în plenitudinea forţelor, să-l înspăimânţi pe inamic pentru a-l împiedica să te atace şi, când eşti în forţă, să-i provoci îndrăzneala de a te ataca.“[22]

Xenofon cunoaşte foarte bine valoarea inducerii în eroare a inamicului, pe care pune mare preţ. Ea este specifică Greciei antice şi se va întâlni peste tot, de la legendarul cal troian al lui Ulise, la disimularea strategică sau tactică. „Pentru a-l intimida pe inamic, ai resurse să realizezi ambuscade

[20] Gérard Chaliand, *Op.cit*., p. 59.
[21] *Ibidem*
[22] Gérard Chjaliand, *Op.cit.*, p. 61.

false, fortificaţii false, ştiri false. Dimpotrivă, ceea ce-l va încuraja este să afle că adversarii săi au încurcături şi dificultăţi. (…) Când eşti aproape de mare, poţi să-l înşeli pe inamic, fie echipând o flotă şi atacând terestru, fie simulând pregătirea unui atac terestru şi atacând pe mare."[23]

„Împotriva unui inamic superior, ai nevoie de multă inteligenţă şi de o mare îndrăzneală pentru a profita de ocazie; trebuie, în plus, să fii capabil să suporţi oboseala." În finalul acestui ghid, Xenofon glorifică războiul, afirmând că el nu vede „care exerciţii[24] ar putea să fie preferate războiului."[25]

Roma şi arta militară a antichităţii

Cu Imperiul roman, arta militară a antichităţii atinge apogeul. Fără a se neglija aportul inamicilor Romei în ceea ce priveşte războiul de mişcare, îndeosebi rolul cavaleriei, care nu era unul din punctele forte ale armatei imperiale, al manevrelor pe spaţii mari, trebuie spus că Imperiul elaborează o concepţie minuţioasă şi complexă asupra războiului, iar mijloacele pentru ducerea lui sunt privite şi tratate în mod unitar şi complex. Armata romană, deşi era, practic, o armată de invazie, nu a neglijat decât rareori rolul fortificaţiilor şi pe cel al apărării. Roma, poate mai mult decât oricare altă putere a antichităţii, a creat infrastructuri puternice, alcătuite din drumuri amenajate, castre, cetăţi, puncte fortificate şi mijloace de traversare a cursurilor de apă. Roma a realizat un sistem de apărare fortificată a *limes*-ului, precum şi baze de plecare la ofensivă foarte bine pregătite.

Războaiele punice. Manevrele pe spaţii mari. Două inteligenţe: Hanibal[26] şi Scipio Africanul

Capcana psihologică a ambuscadei de la Trasimene

Una dintre dimensiunile strategice cele mai importante ale bătăliilor antichităţii o reprezenta efectul psihologic. Marii comandanţi ţineau tot-

[23] Gérard Chjaliand, *Op.cit.*, p. 62.
[24] Se referă la exerciţiile fizice, atât de importante în Grecia antică.
[25] Gérard Chaliand, *Op.cit.* p. 65.
[26] Hannibal (247-183 î.e.n.) general şi om politic cartaginez. Fiul lui Hamilcar Barca. Este unul dintre cei mai străluciţi strategi ai antichităţii. A condus, în al doilea război punic (218-201 î.e.n.), una dintre cele mai vestite campanii din istorie, în cursul căreia a traversat Pirineii, Alpii (în două săptămâni) şi a pătruns în Peninsula Italică, unde a înfrânt armata romană în bătăliile de la Trebbia, din Câmpia Padului, de la Trasimene şi de la Cannae (216 î.e.n.).

deauna seama de tot ceea ce le putea aduce un avantaj în câmpul tactic şi chiar în spaţiul strategic. O analiză atentă a factorului psihologic în bătăliile antichităţii arată că războiul nu era o confruntare oarbă, chiar dacă, de cele mai multe ori, el însemna distrugerea aproape completă a adversarului. Tocmai datorită efectului fizic teribil, factorul psihologic trebuie să fi jucat un rol cu totul deosebit.

Unul dintre exemplele cele mai clare ale acestei dimensiuni a confruntării militare îl reprezintă campania lui Hanibal în Italia şi mai ales bătăliile de la Trasimene şi Cannae. Polybe (202-120), un grec în serviciul Romei, călător iscusit, martor al distrugerii Cartaginei, acest mare istoric al imperialismului roman, nu scapă ocazia de a descrie, cu admiraţie şi respect, victoriile strălucite ale lui Hanibal la Trasimene şi Cannae, subliniind rolul excepţional al calităţilor comandantului, al iscusinţei şi inteligenţei.

Relevând rolul generalului, el scrie că „…există mulţi generali care, mofturoşi, leneşi, fără să se mişte un deget şi fără să acţioneze, neglijează nu numai acţiunile Statului, dar şi pe ale lor proprii; alţii sunt pasionaţi de vin şi nu se pot aşeza în pat până nu se îmbată. Unii se ţin de femei în aşa măsură încât nu le e ruşine să sacrifice acestei infame plăceri oraşe întregi, interesele lor şi chiar viaţa lor; alţii sunt laşi şi fricoşi, defect dezonorant pentru oricare om, darămite pentru un general. Trupele, sub un astfel de comandant, îşi petrec timpul fără să întreprindă nimic; nu se poate încredinţa comanda unui astfel de om fără să te expui la cele mai mari nenorociri. Temeritatea, încrederea desconsiderată, nervozitatea brutală sunt, de asemenea, defecte care conferă inamicului avantaje asupra unui general şi motive pentru prieteni să nu aibă încredere în el. Nu există capcane sau ambuscade în care el să nu cadă, nu există momeală din care el să nu muşte. Dacă s-ar putea cunoaşte slăbiciunile celuilalt şi, atacând inamicul să-i fie luat comandantul în locul în care el se aşteaptă cel mai puţin, în foarte scurt timp s-ar putea subjuga tot pământul. Luaţi pilotul de pe un vas şi, bineînţeles, vaporul şi echipajul vor cădea în puterile inamicului: la fel se întâmplă şi cu o armată căreia îi este surprins generalul prin abilitate sau prin artificiu.“[27]

Aşa a procedat Hanibal cu Flaminius, atrăgându-l în capcanele sale. Hanibal, ştiindu-i slăbiciunile, a distrus tot în jurul taberei romane, înfuriindu-l peste poate pe consulul roman, care a luat comportamentul cartaginezului drept o insultă. Văzând totul arzând în jurul taberei, consulul s-a enervat atât de tare, încât i-au dat lacrimile. N-a vrut să asculte de nimeni, să ţină seama de nimic, a inflamat cetăţenii împotriva lui Hanibal şi, cu mai

[27] Gerard Chaliand, ANTOLOGIE MONDIALE DE LA STRATEGIE, Robert Laffont, Paris, 1990, p. 73.

mulţi cetăţeni decât soldaţi, a pornit împotriva cartaginezului. Pentru a inflama şi mai tare furia lui Faminius, generalul cartaginez, din loc, în loc, transforma totul în cenuşă. În stânga avea Munţii Cortona, iar în dreapta Lacul Trasimene. Când la văzut pe Flaminius în apropiere, el s-a folosit de o vale mărginită de două lanţuri muntoase şi închisă de o colină extrem de accidentată, greu de escaladat. Intrarea în vale era îngustată de un lac. Fireşte, Hanibal i-a pregătit lui Flaminius o ambuscadă pe cinste.

Consulul roman a ajuns în zonă seara. Şi-a instalat tabăra şi a dormit ca pe ghimpi. Dis de dimineaţă, el a trecut imediat la urmărirea lui Hanibal, fără să ţină seama că se ridicase o ceaţă de o tăiai cu cuţitul, care cuprinsese tot defileul.

Hanibal l-a lăsat să pătrundă cu toate forţele în defileu, după care l-a atacat virulent. Era un atac bruscat, care nu le-a dat posibilitatea romanilor nici măcar să se desfăşoare. Flaminius însuşi a fost ucis rapid de câţiva galezi. Au pierit peste 15.000 de romani, care n-au putut nici să acţioneze, nici să se retragă, pe de o parte, datorită atacului cartaginez prin surprindere şi, pe de altă parte, datorită unei legi (pe care Polybe o califică drept deplorabilă), potrivit căreia ostaşii nu aveau dreptul nici să fugă, nici să părăsească rândurile. Au scăpat doar vreo şase mii de oameni care au manevrat corpul ce-i ataca din faţă. Au fost însă şi ei urmăriţi şi dezarmaţi.

Un nou avertisment strategic: bătălia de la Cannae

Bătălia de la Cannae (2 august 216 î.e.n.) este, prin efectele ei asupra configuraţiei câmpului tactic, unică în istorie. Este una dintre puţinele bătălii ale antichităţii, unde nu numărul a contat, ci mişcarea, soluţia găsită şi aplicată de generali. Cannae are o importanţă colosală asupra artei militare, nu atât prin victoria răsunătoare obţinută asupra unei armate care avea o faimă strălucită, cât mai ales prin reliefarea rolului deosebit al comandantului. Cannae este un produs al inteligenţei şi capacităţii intuitive, creatoare a comandantului. Această bătălie demonstrează că războiul este o artă, iar această artă aparţine generalilor străluciţi, curajoşi şi cu spirit de iniţiativă. Unul dintre aceşti generali de excepţie era şi cartaginezul Hanibal. În bătălia sfârşitului, care se va da peste aproape două decenii, Hanibal va dori să-l cunoască personal pe tânărul lui adversar, Scipio, pe care-l va trata cu respect şi onoare, acolo, în spaţiul Cartaginei. Gestul lui Hanibal trebuie privit tocmai ca sensibilitate artistică de care nu poate fi capabil decât cel care ştie ce înseamnă arta războiului. Dar până la acest final care a dat din nou strălucire Romei, va trece un timp de grele încercări.

În preajma acestei bătălii, Hanibal pustiise locurile pe unde trecuse şi se afla în citadela Cannae, unde romanii îşi avuseseră proviziile. După ce pierduseră Canusium, armata romană intrase într-o mare încurcătură. De aceea, Senatul, sub presiunea curierilor care relevau disperarea şi iritarea din zona de confruntare, a hotărât ca bătălia să se dea. Pentru aceasta, ei l-au trimis la faţa locului pe Emilius, un virtuos care adusese foarte multe servicii Romei, inclusiv în războiul contra ilirilor.

În vederea acestei bătălii, gruparea romană de forţe a fost alcătuită din opt legiuni, fiecare având cinci mii de oameni, fără aliaţi. Hotărârea încălcat un obicei vechi al romanilor, acela de a-şi alcătui gruparea de forţe din patru legiuni, fiecare având patru mii de oameni şi 200 de cai (numai în împrejurări deosebite legiunile aveau cinci mii de oameni şi 300 de cai). Infanteria aliaţilor este egală cu cea a legiunilor, dar cavaleria este mai numeroasă. Fiecărui consul i se subordonează două legiuni, precum şi jumătate din trupele aliate. Cea mai parte a bătăliilor se dau, de un consul, cu două legiuni şi cu jumătate din aliaţi. Rareori se întâmplă să fie folosite toate forţele în acelaşi timp şi în cadrul aceleiaşi expediţii. Dar, la Cannae, împotriva regulilor şi obiceiurilor, romanii folosesc nu numai două legiuni, ci opt! Probabil, ei au încercat să compenseze lipsa aliaţilor, îndeosebi a cavaleriei acestora – absenţă care-i va costa foarte scump –, acordând în acelaşi timp o importanţă colosală bătăliei. Acest lucru i s-a spus clar lui Emilius. Câştigul înseamnă glorie pentru Roma, pierderea echivalează cu un dezastru.

Dezastrul era însă previzibil, iar romanii îl simţeau. Este şi motivul pentru care armata lor, pe câmpul de bătaie de la Cannae, număra 80.000 de infanterişti şi ceva mai mult de 6.000 de cavalerişti, în timp ce Hanibal dispunea doar de 40.000 şi 10.000 de cavalerişti.

Dispozitivul armatei romane se sprijinea cu aripa dreaptă – cavaleria – pe fluviu, infanteria s-a dispus în continuare, pe un front egal, manipulele fiind foarte aproape unele de altele, cu intervale mai strânse ca de obicei, având însă adâncimea mai mare decât frontul. Cavaleria aliaţilor – câtă a fost –, dispusă la aripa stângă, închidea linia în faţa căreia era amplasată infanteria uşoară.

Hanibal a trecut Ofidul cu prăştierii şi cu trupele uşoare, pe care le-a aşezat în faţa armatei. Forţele principale au traversat râul prin două locuri. Pa mal, în aripa stângă, Hanibal a dispus cavaleria spaniolă şi galeză, faţă în faţă cu cavaleria romană, apoi, în aceeaşi linie, a fost amplasată jumătate din infanteria grea, infanteria spaniolă şi cea galeză; cealaltă jumătate a infanteriei africane şi, în aripa dreaptă, cavaleria numidă. În faţa acestui dispozitiv, s-a postat Hanibal cu infanteria spaniolă şi galeză care s-a detaşat din centrul corpului de bătaie. Această formaţie arăta că Hanibal dorea să înceapă lupta

cu spaniolii şi galezii susţinuţi de africani. Infanteria africană era dotată cu arme capturate de la romani în luptele precedente. Spaniolii şi galezii aveau scuturi. Armata lui Hanibal era foarte viu colorată. Aceste culori erau alternate în aşa fel încât spectacolul respectiv i-a înspăimântat foarte tare pe romani.

Cavaleria spaniolă şi cea galeză obţin, în cele din urmă, un avantaj net şi distrug pur şi simplu cavaleria romană. Centrul sub formă de semicerc al armatei cartagineze, sub presiunea extraordinară a legiunilor romane, cedează şi deschid. Romanii îi urmăresc pe cartaginezi cu impetuozitate. Ei rup cu uşurinţă linia galeză, îi urmăresc, dar sunt încercuiţi de aripile africane foarte puternice. Romanii nu mai reuşesc să-şi păstreze formaţia, fiind nevoiţi să lupte om contra om. Erau însă atacaţi din toate părţile, mai ales din flancuri. Emilius a căzut în luptă, trecând din aripa dreaptă, unde fusese cavaleria, în rândul legiunilor.

Din 6.000 de cavalerişti romani s-au mai salvat 70, iar din cavaleria auxiliară doar vreo trei sute. Zece mii de infanterişti romani, păstraţi în rezervă, au fost făcuţi prizonieri, iar dintre cei care s-au aflat în centrul luptei n-au scăpat decât vreo trei mii. Toţi ceilalţi, adică 70.000 de oameni au murit pe câmpul de onoare.

Hanibal a pierdut în această bătălie în jur de 4.000 de galezi, 1.500 spanioli şi africani şi 200 de cai.

Lecţia tactică şi, în acelaşi timp, strategică de la Cannae este categorică: o armată mobilă, bine condusă, este superioară uneia greoaie, aproape inflexibilă. Era foarte clar că orizontul strategic aparţinea mişcării, iar cavaleria se anunţa încă de la Cannae, arma viitorului.

Strategia indirectă. Sfârşitul Cartaginei, strălucirea Romei

În 219, Hanibal Barca a intrat în oraşul liberian Saguntum. În bătălia de pe râul Ticinus, Publius Cornelius Scipio avea 17 sau 18 ani. Tatăl său, tot Publius Cornelius Scipio, era consul roman. Scipio cel tânăr l-a însoţit pe tatăl său în bătălia de pe Ticinius împotriva lui Hanibal care trecuse Alpii. În bătălie, Scipio a fost rănit. Fiul s-a avântat în luptă cu trupele sale, a pătruns singur în rândurile cavaleriei inamice, foarte puternică la acea dată, şi şi-a salvat tatăl. Pentru aceasta, el a fost evidenţiat în faţa armatei.

Hanibal adusese în arta militară acea sclipire de geniu, pe care numai grecii, în războaiele medice, o mai avuseseră. Desigur, grecii exprimau o cultură de excepţie în acele vremuri, iar o astfel de gândire nu se putea să nu dea roade şi în arta militară. Hanibal nu venea însă dintr-o astfel de civilizaţie. Este vorba de sclipirea de geniu a acestui comandant, de faptul că el a

văzut, a simțit şi a înțeles nevoia de schimbare în ducerea războiului. Ceea ce s-a întâmplat ulterior nu are o foarte mare importanță pentru arta militară. Bazele războiului de mişcare – deopotrivă, în spațiul tactic, adică în interiorul bătăliei, şi în cel strategic, adică în pregătirea forțelor şi mijloacelor pentru punerea în operă a deciziei politice – le pusese el, Hanibal. Lucrul acesta a fost înțeles foarte târziu, pentru că Scipio Africanul[28] nu l-a învins pe Hanibal datorită unei strategii superioare, ci prin faptul că i-a studiat strategia şi a aplicat-o pe câmpul de bătaie.

Pe ansamblu însă, romanii n-au schimbat mare lucru din maşina lor de ducere a războiului, deşi au învățat câte ceva de la toți cu care s-au luptat.

Şi în această etapă de evoluție a Romei, războiul era tot o chestiune politică. Dar nu dimensiunea politică era cea mai complexă, cea mai dificilă (deşi se cunosc maşinațiunile şi lupta crâncenă din Senatul roman), ci dimensiunea strategică. Toți marii comandanți romani erau preocupați să găsească soluții pentru fiecare bătălie în parte, începând cu modul structurare şi de pregătire a forțelor şi mijloacelor şi continuând cu modul de angajare, cu realizarea dispozitivului şi cu alegerea manevrei celei mai convenabile.

Era o perioadă în care Roma nu strălucea. Scipio-tatăl a înțeles că, în aceste condiții, cheia succesului împotriva lui Hanibal este să-l atace în Spania. Iar înfrângerea categorică şi extrem de ruşinoasă de la Cannae în fața unei armate a lui Hanibal de două ori mai mică decât cea romană demonstra că Roma avea nevoie de o nouă gândire strategică, de o nouă inteligență, care să pună în mişcare şi în valoare un mecanism de război extrem de complex şi de greoi. De aceea, Scipio cel bătrân s-a dus acolo, în Spania. Să-l ajute pe fratele său şi să-l învingă pe Hanibal (sau să pregătească terenul pentru a fi învins). Cei doi frați au declanşat un război de gherilă împotriva cartaginezilor, care aveau o nouă Cartagină pe teritoriul spaniol. Însă, în anul 212 î.e.n., cei doi frați au fost ucişi în cursul unor bătălii, pe valea Baetis. În anul 211, doar 9.000 de legionari țineau linia fluviului Ebro împotriva a trei armate cartagineze care aveau în jur de 45.000 de oameni[29].

Scipio-fiul avea 25 de ani. Lui i s-a încredințat de către Senat, după moartea tatălui său, comanda legiunilor romane din Spania. El pleacă din Roma cu 10.000 de infanterişti şi 1.000 de cavalerişti. Scipio îl admirase şi, de aceea, îl studiase cu foarte multă atenție pe Hanibal. El a început pregăti-

[28] ***Publius Cornelius Scipio Africanus Major*** (235--183 î.e.n.) geniu politic şi militar roman care s--a remarcat în bătăliile de lângă Ticino şi Cannae. El nu trebuie confundat cu ***Publius Cornelius Scipio Aemilianus Minor***, care va distruge Cartagina în 146 î.e.n., şi care, în urma cuceririi cetății Numantia, primeşte porecla de **NUMANTINUS**.

[29] www.barca.fsnet.co.uk/scipio-africanus.htm&prev, D. Kent Fonner, După ce a studiat tactica lui Hanibal, Scipio Africanul îl urmăreşte pe adversarul său cartaginez.

rea oamenilor în lumina a ceea ce a învățat, studiindu-l pe Hanibal. A folosit, pentru experimente, o unitate mai mică şi mai flexibilă – cohorta –, iar ca armament l-a ales pe cel mai convenabil noilor tactici de luptă (săbii mai scurte şi mai uşor de mânuit, hispanice, care le înlocuiau pe cele greoaie din dotarea armatei romane).

Cu o astfel de armată, formată, în cele din urmă, din 25.000 de infanterişti şi 2.500 de cavalerişti, Scipio trece fluviul Ebro, îşi împarte forțele în două şi se apropie de Cartagina, atât pe mare, cât şi pe uscat. Trupele de pe uscat fac un marş de 325 de mile în şapte zile şi ajung sub zidurile Cartaginei înainte ca şefii cartaginezi să fi avut timp să reacționeze. Mai mult, el a traversat o lagună considerată de nepătruns, profitând de reflux.

Noua Cartagină a fost total surprinsă şi cucerită rapid. Era în anul 210 î.e.n. Lecțiile lui Hanibal de la Trasimene şi Cannae fuseseră bine însuşite. O armată mobilă, bine instruită, echivala cu două armate greoaie, în armuri şi fără cavalerie.

În anul următor, Scipio l-a atacat pe Hasdrubal Barca, fratele lui Hanibal, folosind exact aceeaşi tactică a cartaginezilor din bătălia de la Cannae din 2 august 216. Hasdrubal este bătut crunt, se retrage în Italia, dar este omorât într-o bătălie, iar capul lui aruncat la picioarele lui Hanibal. În anul 206, Scipio stăpânea Peninsula Iberică, care va rămâne la romani pentru şapte secole.

Următoarea mutare a lui Scipio a fost să forțeze Senatul să aprobe invadarea Cartaginei, în Africa de Nord. Senatorii nu prea erau dispuşi să-şi asume un asemenea risc, dar Scipio era convins că Hanibal va muşca din momeală şi va pleca din Italia în ajutorul Cartaginei. Ceea ce gândea Scipio reprezenta o strategie indirectă. De fapt, cam acelaşi lucru gândise şi tatăl său, luând drumul Spaniei.

În cele din urmă, Senatul a aprobat ca Sicilia să reprezinte o bază de operații pentru campania africană. Scipio şi-a continuat imperturbabil planul său. El înțelegea perfect că, pentru a-l învinge pe Hanibal, trebuie să-l izoleze şi să-l lovească cu armele sale.

În pregătirea acțiunilor viitoare, l-a trimis în Africa pe Gaius Laelius, pentru a căuta o alianță cu şefii Siphax şi Masinisa. Aceştia erau pe punctul de a se revolta împotriva cartaginezilor. În cele din urmă, protejându-i în două bătălii (deşi ei îl hărțuiseră în anul 204), Scipio obține alianța acestora. Cartaginezii cer pace. Hanibal părăseşte Italia, cu resturile armatei sale, şi convinge guvernul de la Cartagina să nu încheie pacea. Hanibal realizează, în continuare, câteva succese împotriva numidienilor, dar Scipio insistă să obțină alianța lui Masinisa. Hanibal încearcă să împiedice acest lucru, dar, în apropiere de Zama, se realizează joncțiunea. Hanibal trimite trei spioni să

afle ce se întâmplă. Aceştia sunt capturaţi, dar Scipio nu-i ucide, cum erau uzanţele, ci le oferă posibilitatea să inspecteze tabăra. Hanibal a fost impresionat şi, după câteva zile, s-a întâlnit cu tânărul Scipio. Discuţiile au fost amicale, dar 17 ani de război nu puteau fi daţi uitării.

În ziua bătăliei – 19 octombrie 202 –, Scipio şi-a dispus legiunile aparent într-o formaţie romană clasică, pe trei linii, dar în aşa fel încât să poată fi mascată, înapoia lor, şi i se asigure posibilitatea să treacă printre rânduri, o infanterie uşoară. Cavaleria romană comandată de Laelius a fost plasta în aripa stângă a liniilor de infanterie, iar cavaleria numidienilor, comandaţi de Masinissa, în aripa dreaptă.

Dispozitivul pare clasic – de departe liniile infanteriei apăreau ca masive –, dar aşezarea practică a luptătorilor permitea o manevră internă foarte rapidă, care, aşa cum s-a dovedit la Cannae, are un rol hotărâtor.

Prima linie a lui Hanibal avea 12.000 de oameni. Această linie era mascată de 80 de elefanţi, apăraţi de luptători înarmaţi uşor. În cea de a doua linie, cartaginezul a plasat majoritatea forţelor indigene, iar în cea de a treia linie, a dispus luptătorii din vechea gardă, cei care luptaseră în Italia şi pe atâtea fronturi. Cavaleria a fost amplasată, ca de obicei, pe flancuri.

Imediat ce dispozitivul a fost realizat, Hanibal a ordonat ca liniile romane să fie şarjate de elefanţi. Numai că Scipio prevăzuse o astfel de eventualitate şi a pregătit un sistem de contracarare care n-a dat greş. Zgomotul surlelor şi trompetelor i-a panicat atât de tare pe bieţii elefanţi, încât aceştia s-au întors spre propriul dispozitiv şi au şarjat cavaleria lui Hanibal, descoperindu-i flancul stâng.

La Cannae, Hanibal îi înspăimântase pe soldaţii romani prin coloritul extrem de viu al echipamentului luptătorilor, mai ales prin roşul spaniolilor. De data aceasta, Scipio a contracarat planul lui Hanibal, punându-i pe fugă elefanţii prin sunetul strident al trompetelor. Poate că, şi la Cannae, şi la Zama, acest factor psihologic extrem de important într-o astfel de încleştare, a avut un rol decisiv în derularea ulterioară a bătăliei.

Acei elefanţi, care nu s-au speriat de acest zgomot infernal, au trecut cu uşurinţă prin dispozitivul infanteriei lui Scipio, fără să deranjeze nici un soldat, întrucât existau de la început intervale corespunzătoare Nu se putea ca romanii să nu exploateze acest moment confuz.

Laelius a şarjat imediat aripa dreaptă a cavaleriei cartagineze şi a pus-o pe fugă.

Liniile de infanterie s-au încleştat, dar echipamentul foarte bun al romanilor şi disciplina au fost superioare mercenarilor lui Hanibal, care s-au văzut presaţi între liniile romane şi propriile linii unde nu se creaseră culoare de retragere.

În acest timp, întocmai cum procedaseră cartaginezii la Cannae, cavaleria lui Laelius şi cea a lui Masinissa au apărut înapoia armatei lui Hanibal şi, în faza următoare, armata cartagineză a fost nimicită.

Cartaginezii au pierdut peste 20.000 de oameni, în timp ce romanii, doar 1.500. După înfrângere, Hanibal se refugiază în Asia Mică. Amenințat cu captivitatea romană, el se sinucide la curtea regelui Bitiniei, Prusias.

După această bătălie, Cartagina a dispărut ca stat, iar Scipio a fost onorat cu titlul „Africanul". Ulterior, acuzat de corupție, el a fost exilat la Liternum şi a murit în anul 184 î.e.n, dezamăgit de compatrioții săi. N-a contat că el a adus Romei, la întoarcerea din Africa, 123.000 de livre de argint. Şi nici victoria strălucită obținută împotriva unuia dintre cei mai mari strategi ai acelor timpuri.

Desigur, meritul lui Scipio este acela că l-a învins pe Hanibal. L-a învins însă cu armele lui, cu geniul lui. Nu Scipio, ci Hanibal a contribuit la revoluționarea artei militare, prin reconsiderarea mişcării, a manevrei fulgerătoare, efectuată cu trupe uşoare şi rapide. Meritul lui Scipio este acela că a înțeles rolul manevrei, al unui dispozitiv de luptă flexibil, al ingeniozității şi curajului, al conducerii iscusite şi, în ultimă instanță, al voinței de a învinge.

Iulius Cezar, războaiele galilor şi războiul civil

În anul 58 î.e.n., Iulius Cezar a barat drumul elveților care intenționau să traverseze provincia romană pentru a se instala în Saintonge şi i-a respins pe platoul elvețian. Apoi s-a îndreptat spre Rin pentru a stopa trupele inamice, a desfăşurat o bătălie în Alsacia de Sus şi l-a învins pe Arioviste, comandantul trupelor respective. Cezar a cucerit atunci întreaga Galie, raliindu-şi popoarele galice. În urma acestor campanii fulgerătoare, Cezar capătă o imensă celebritate. El consolidează autoritatea Romei asupra Galiei şi dezbină popoarele galice. *Divide et impera*.

În anul 55 î.e.n., Cezar trece din nou Rinul şi se bate cu germanii, apoi, în acelaşi an, debarcă în Marea Britanie. Din toamna anului 54 î.e.n., galezii se revoltă. Cezar pierde efectivele unei legiuni şi jumătate. Au loc o serie de lupte. Cezar cucereşte Avaricum, dar suferă un eşec la Gergovie (aproape de Clemond Ferrand). Lupta finală se dă pe Coasta de Aur, în jurul Alesiei. Cezar, după un lung asediu, învinge rezistența galilor. Era în anul 51 î.e.n. Galii pierduseră în jur de un milion de oameni, cam în acelaşi număr fiind luați prizonieri.

În acest timp, poziția lui Cezar, la Roma, s-a degradat foarte mult. Au loc o serie de asasinate. Fiica sa, Iulia, soția lui Pompei, a fost omorâtă. Crassus a pierit într-o expediție împotriva parților, iar Pompei devenise un

om puternic la Roma. În anul 52 î.e.n., au loc tulburări puternice. Clodius este asasinat de Milon şi Pompei face rost de un consulat fără colegiu. În anul 49 î.e.n., Cezar cere să se prezinte la alegerile consulare din 48 î.e.n., el nefiind prezent la Roma, ci în provincie, împreună cu armata sa. Legea cerea să fie prezent, dar el se temea de atacurile adversarilor săi.

Pe 11 ianuarie 49 î.e.n., în urma unui acord între Senat şi Pompei, i se cere lui Cezar să concedieze armata şi să părăsească provincia. Refuzând, el ignoră legea republicană, trece Rubinconul cu trupele sale, invadează Italia, ajunge la Roma şi, prin rapiditatea acţiunii, împiedică mobilizarea părţii adverse. Pompei părăseşte în grabă Roma şi se duce în Orient. În două luni, Cezar stăpâneşte Italia. Decide să dizolve trupele lui Pompei instalate în Spania. În drum spre Spania, asediază Marsilia, pe care o supune. Nimiceşte trupele lui Pompei din Spania.

În anul 48 î.e.n., trece Adriatica şi, cu armata sa formată din veterani experimentaţi, nimiceşte armata lui Pompei, la Pharsale, în Tesalia, deşi aceasta era superioară numericeşte. Din datele pe care le avem, rezultă că, pentru a slăbi puterea Romei şi a amâna cât mai mult un posibil război împotriva Daciei, conducătorii daci l-au sprijinit pe Pompei. Se poate ca o astfel de opţiune să fi avut consecinţe grave pentru perioada care a urmat. Pompei fuge în Egipt. Faraonul Ptolemeu refuză să-i acorde însă azil şi ordonă să fie asasinat.

În anul 47, înainte de a merge în Egipt pentru a rezolva diferendul dintre Cleopatra şi fratele ei, Ptolemeu, înăbuşe o revoltă în Alexandria. Pacifică apoi Egiptul, o părăseşte pe Cleopatra pentru a-l învinge pe Pharnas, fiul lui Mithridate. La întoarcerea în Italia, constată că trebuie să se ducă imediat în Africa pentru a nimici forţele republicane reconstituite aici. La Thapsus, zdrobeşte această armată de 50.000 de oameni, partizani ai lui Pompei. În anul 45 î.e.n., trebuie să alerge din nou în Spania pentru a nimici, la Munda, la 15 martie, o armată de 30.000 de oameni, toţi pierind în luptă.

Urmează o perioadă extrem de dinamică şi de dramatică, încheiată cu asasinarea sa, în plină şedinţă a Senatului, la 15 martie 44 î.e.n. Marele Cezar cade, ucis de Brutus, chiar la picioarele statuii lui Pompei.

Iulius Cezar este un personaj complex. Dar, înainte de toate, s-a dovedit a fi un general de geniu, cu aptitudini de comandament, spirit analitic, stăpânind perfect logica războiului. Este unul dintre cei mai mari strategi ai antichităţii, care a revoluţionat arta militară a acelor timpuri.

Deşi armata romană era constituită pe principiul forţei elaborate şi al construcţiei strategice detaliate, el a dinamizat-o, făcând-o să acţioneze şi să reacţioneze fulgerător. Lui îi aparţine celebrul dicton: *Veni, vidi, vici*. Acesta reprezintă ceea ce, de fapt, a introdus Cezar în arta militară a timpului său:

rapiditatea acţiunii. El este, în acelaşi timp, un om politic, un literat, un om de cultură. Volumele „Comentarii" asupra războiului galic şi asupra războiului civil (rămas neterminat) este o lucrare remarcabilă. „Comentariile asupra războiului galic" este opera unui comandant care a învins. Fiecare carte este consacrată uneia dintre cele şapte campanii ale sale în Galia. „Comentariile asupra războiului civil" relatează luptele dintre Cezar şi Pompei.

Cezar a învins la Pharsale, dar nu a învins spiritul vremurilor, pe care, într-un fel, el însuşi la recreat. Aceste opere nu sunt o simplă relatare a evenimentelor. Ele conţin comentarii, idei, judecăţi apreciative care au deopotrivă valoare literară, politică şi militară. Operele lui Cezar au îmbunătăţit arta militară a timpului. El este cel care a pus bazele unei armate puternice, unei strategii a acţiunilor rapide, unei forţe dinamice, suple, capabile de mari performanţe, aşa cum o va dovedi istoria unică, îndelungată, deopotrivă, glorioasă şi dramatică a Imperiului roman.

Salluste (86 - 35). Este unul dintre cei mai mari istorici romani. Lucrarea sa ***La Guerre de Jugurta*** (40) este un model de scriere despre războiul de gherilă, despre tacticile celui puternic împotriva celui slab, ale celui slab împotriva celui puternic, despre întrebuinţarea războiului de uzură şi a celui de hărţuire. Acest război a durat din 110 î.e.n. până în 104 î.e.n..

Salluste se găsea în tabăra lui Cezar, la începutul anului 49 î.e.n., când a izbucnit războiul civil. Îl însoţea pe acesta în Africa. În anul 46 î.e.n., a devenit primul guvernator al noii provincii africane create de Cezar. După moartea lui Cezar, el s-a îndepărtat de politică şi s-a consacrat scrierilor sale. Cea mai mare parte a ***Istoriilor*** s-a pierdut. Cu lucrarea ***Războiul lui Jagurtha,*** el devine foarte important în ierarhia istoricilor antichităţii.

Războiul de gherilă

Numidia eşuează în faţa lui Metellus[30], reputat pentru echitatea şi loialitatea sa, adversar al partidului popular. S-a concentrat asupra războiului pe care îl declanşase. Reface armata, întrucât nu avea încredere în cea veche. După ce primeşte ajutoare de la latini şi aliaţi, el porneşte spre Numidia.

La sosirea sa în Africa, primeşte din partea proconsulului Albinius o armată incapabilă să se bată, care prăda şi era prăduită, indisciplinată şi neinstruită. De aceea, amână campania. Albinius, bulversat de dezastrul fratelui său Aulus şi de armată, şi-a păstrat comandamentul şi armata în tabără.

[30] Este vorba de Caecilius Metellus Pius Scipio, consul în 52,aliat al lui Pompei, care, după ce a fost învins de Cezar la Thapsus în anul 46, s-a sinucis.

Armata continua să fie indisciplinată, soldaţii prăduiau satele, furajele erau puţine. Metellus se ocupă foarte serios de armata sa, are grijă de soldat, şi o face să devină puternică.

Jagurtha, informat de aceste lucruri, trimite o solie prin care spune lui Metellus că Numidia se predă. Dar Metellus cunoştea din experienţă perfidia numidienilor şi nestatornicia lor. Metellus discută separat cu fiecare în parte şi îi determină să-l predea pe Jugurtha.

Câteva zile mai târziu pătrunde în Numidia cu o armată instruită şi gata de luptă. Locuitorii îl primesc ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat, sunt în locuinţe şi pe câmp, la munci şi îi oferă alimente. Matellus bănuia însă că numidienii îi întind o surpriză. De aceea, el trimitea în permanenţă cercetaşi înainte şi era în orice moment gata de luptă. În spate, avea cavaleria, iar pe flancuri trupe uşoare specializate în hărţuire.

Jugurtha a înţeles că Matellus vrea să-l bată cu armele sale: cuvinte dulci, minciuni, îndemnarea populaţiei la trădare etc. Şi atunci se hotărăşte să angajeze lupta. Alege o colină, dincolo de care începea deşertul. Le spune soldaţilor că romanii şi-au schimbat numai şeful, nu şi sufletul. Dacă nu învinge, vor fi sub jug. Şi le pregăteşte acestora o ambuscadă[31]. Metellus observă însă ambuscada. Schimbă direcţia loviturii pe flanc, încurajează soldaţii. Jugurtha atacă din toate părţile. Se creează confuzie. Cavaleria romană se împotmoleşte în boschete, orbită de praful şi nisipul care se degajă din copitele cailor, în timp ce cavaleria numidiană se strecoară abil.

În cele din urmă, armata romană se aliniază pentru a primi bătălia. Numidienii se bazează pe elefanţii lor, dar aceştia se încurcă în crengi. Romanii câştigă bătălia. Metellus rămâne aici patru zile şi trimite cercetaşi să descopere unde se află Jugurtha, ce întreprinde şi cum se împacă cu înfrângerea. Regele Jugurtha se retrăsese în păduri, la adăpostul unor obstacole naturale, unde regrupa o armată mai numeroasă decât prima.

Metellus înţelege că Jugurtha avea un caracter dur şi nedrept şi caută altă modalitate de a-l ataca. Pătrunde în locurile cele mai bogate ale Numidiei, devastează culturile, incendiază locurile şi pieţele nefortificate sau slab fortificate, ucide toată populaţia în stare să poarte arme. Cultivă, adică, teroarea. Aceasta îi aduce multe provizii, mulţi ostatici. Aceste procedee îl înspăimântă pe Jugurtha. Îşi pusese toate speranţele în fugă, şi acum se vede nevoit să-l urmeze pe inamic. Nu ştiuse să-şi apere poziţiile, şi acum trebuie să se războiască pe poziţiile inamice.

[31] Despre ambuscadă scrie şi Sextus Iulius Frontin (40-106) în lucrarea sa STRATAGEMATICON (scrisă în anul 88), o culegere în care sunt prezentate fapte de arme, noţiuni de strategie, tactică şi arta asediilor

Totuşi, el alege tactica cea mai convenabilă: lasă grosul armatei într-un singur loc şi îl urmăreşte zi şi noapte pe Metelleus, lovindu-l prin surprindere, ucide şi ia prizonieri, apoi dispare în noapte.

La Roma, Metellus a fost sărbătorit. Totuşi, el începe să fie foarte prudent, pentru a evita ambuscadele lui Jugurtha. Şi când se aprovizionează, asigură convoiul cu ajutorul unor cohorte. Împarte armata în două corpuri, unul comandat de el însuşi, celălalt comandat de Marius. Cele două corpuri se aflau campate în două locuri diferite, nu departe însă unul de celălalt. La nevoie, se reuneau.

Jugurtha îl urmărea peste tot, otrăvea furajele şi sursele de apă, ataca ariergărzile. Romanii au vrut să-l oblige pe Jugurtha să angajeze lupta la Zama. Aflând despre această intenție, Jugurtha îi devansează pe romani şi cere cetățenilor să-şi apere oraşul. Au loc câteva confruntări foarte dure, dar indecise, Jugurtha preferând tot timpul atacul prin surprindere, în locul dorit de el. Metellus se retrage cu armata într-un loc mai sigur şi se pregăteşte de iernat.

Această lucrare este foarte importantă, întrucât ne prezintă o altă fațetă a războaielor antichității. Eram obişnuiți să privim războaiele antichității ca rezumându-se la una sau mai multe bătălii, cu armatele față în față, care se dispun într-un anumit mod şi acționează într-un anumit mod.

Iată că lucrarea respectivă, ca şi cea a lui Xenofon privind retragerea celor zece mii pe o distanță de 2500 km, demonstrează că nu toate războaiele antichității erau aşa. Confruntarea dintre Metellus şi regele Jugurtha, descrisă atât de sugestiv de **Salluste**, demonstrează cu prisosință acest lucru.

Ea reliefează rolul inteligenței în alegerea procedeelor de acțiune, al factorului psihologic şi al atacului prin surprindere. Cei doi încearcă toate procedeele, de la impresionarea adversarului sau apelul la mila acestuia, la folosirea ambuscadelor, a urmăririi, a atacării ariergărzilor şi chiar al acțiunilor pe timp de noapte.

Desigur, lucrarea este scrisă de un militar roman. Era firesc să-l prezinte pe Jugurtha ca nepopular, lipsit de scrupule, iar pe numidieni ca şovăielnici, nestatornici, laşi şi vicleni.

Dincolo de aceste elemente, lucrarea reliefează o fațetă a războiului mai puțin cunoscută în scrierile antice. Războiul acesta durează toată vara, se desfăşoară pe spații foarte mari, prin tot felul de procedee, nu are bătălii decisive, deşi confruntările sunt numeroase, iar mijloacele extrem de diferite: distrugerea culturilor, a localităților, terorizarea populației etc. (de către romani), pentru a-l atrage în cursă pe Jugurtha şi reacția corespunzătoare a acestuia (atacul prin surprindere, ambuscada, urmărirea paralelă, acțiunile pe timp de noapte etc.).

Bătălia de la Adrianopole şi rolul cavaleriei

Bătălia de la Adrianopole, de la 9 august 378 reprezintă cel mai mare dezastru militar roman al secolului al IV-lea. Istoricul militar Ammien Marcelin (325-395) o descrie nu doar cu lux de amănunte, ci şi cu realism. Iată, pe scurt, care este importanța ei pentru arta militară.

Goții din secolul al IV-lea se instalează la nord de Dunăre, cam în zona Daciei şi Sciției. În 376, vânați de huni, ei cer azil politic în Imperiul roman din Orient. Vizigoții lui Alaric sunt autorizați să se stabilească pe teritoriul roman. Ostrogoților le este refuzată trecerea, din motive de securitate. Integrarea masivă a vizigoților depăşeşte capacitatea provinciilor balcanice şi, de aceea, ei sunt tratați cu răutate de comandanții regionali romani şi înfometați. Goții se revoltă. Revolta amenință să-i cuprindă şi pe cei admişi în Imperiu cu 40 de ani în urmă. Aceştia erau stabiliți în apropierea Adrianopolului. Li se cere să treacă strâmtorile, din motive de securitate. Nu li se aprobă să mai rămână două zile, pentru a-şi procura hrană şi cele necesare. Astfel începe războiul. Soldații improvizați din Adrianopole sunt masacrați.

Hunii le tăiaseră calea de retragere peste Dunăre. Nu le rămânea altceva decât să lupte cu energia disperării.

Romanii obțin câteva succese printr-o strategie indirectă. Blochează o parte dintre goți în defileurile Munților Balcani. Goții par a fi respinşi dincolo de Balcani, înapoia Dunării. Dar, la începutul anului 377, această strategie este abandonată şi Tracia deschisă jefuirii.

Barzimer, unul dintre conducătorii armatei romane care a primit ordin să înăbuşe această revoltă, este surprins de goți. Aceştia îl atacă cu o rezervă de cavalerie, exact în momentul când era obosit, nimicindu-i forțele. Aripile de cavalerie ale romanilor erau totdeauna respinse de cele ale goților.

Cei mai buni generali romani erau cei occidentali. Însă regiunile cele mai amenințate, cele mai devastate se aflau în Orient. Goții şi aliații lor atacau în mai multe bande dispersate, ceea ce-i făcea greu de localizat şi de contracarat. Ei au renunțat la operațiile de asediere de care erau inapți şi unde puteau fi depistați.

Goții sunt cei care au dinamizat şi lărgit teatrul de confruntare, acțiunile lor fiind foarte apropiate de ceea ce astăzi numim război de gherilă. Dar, în ziua de 9 august 378, ei nu au acționat în bande, ci unitar, contracarând, printr-o tactică superioară şi prin eroism, acțiunea romanilor. Efectivele goților erau probabil de 15.000 militari (10.000 infanterişti şi 5.000 cavalerişti) şi 30.000 civili (familiile acestora). Tabăra lor se afla la 7 ore de

Adrianopole. În vederea acestei campanii, romanii alcătuiseră o grupare eterogenă de forțe, formată în grabă, probabil vreo şapte mari unități a 700-1.000 de oameni fiecare.

Cavaleria romană (scutieri-arcaşi) era slabă, căci, în a doua fază a bătăliei, a dat înapoi în fața cele gotice. La Adrianopole, forța de ruptură aparține cavaleriei gotice, nu celei romane.

Armata romană, evaluată la 3.000 cavalerişti şi 7.000 de infanterişti, era, probabil, mai numeroasă decât cea a goților, cel puțin în prima fază a bătăliei, când cavaleria gotică nu se afla în teatru, fapt pentru care romanii au atacat frontal, sperând într-o victorie facilă.

Romanii ajung la tabăra goților către ora 14.00, după un marş obositor de 7 ore. Goții, care erau lipsiți deocamdată de cavaleria lor, dau foc taberei şi întrebuințează o tactică a tergiversării, în vederea câştigării de timp şi organizării ripostei, mai ales că forța lor de şoc – cavaleria – nu se afla în teatru.

În acest sens, şeful goților propune negocieri şi schimb de ostatici. În pofida a ceea ce simțeau soldații romani, care doreau să profite de această superioritate şi să disocieze dispozitivul neînchegat al goților, împăratul Valen, comandantul grupării de forțe romane, acceptă. Astfel, goții câştigă un timp prețios care nu numai că îi salvează de la dezastru, dar, în final, le va asigura una din cele mai strălucite şi mai categorice victorii ale antichității. Romanii atacaseră spontan, sperând într-o victorie facilă. Dar au căzut în dubla capcană întinsă de goți. Capcana timpului şi ce a dispozitivului. În timp ce romanii atacă frontal, angajând aproape toate forțele, goții rezistă presiunii, fixează de front inamicului şi asigură condiții atacului prin surprindere al cavaleriei. Aceasta atacă în trombă, prin surprindere, flancul stâng al romanilor. Surprinderea se datorează faptului că romanii nu au avut elemente de cercetare în jurul taberei goților, care se afla înapoia unei coline, şi nu au sesizat apropierea, într-un nor de praf, a cavaleriei.

După succesul cavaleriei, trece la atac şi infanteria goților. Se ridică un praf infernal. Romanii o iau la fugă, dar echipamentul greu nu le permite să se salveze. Sunt ajunşi din urmă şi masacrați. Doar noaptea pune capăt acestui dezastru.

Această înfrângere este comparată de către contemporani cu cea de la Cannae din anul 216 î.e.n. unde o armată romană a fost nimicită de Hanibal. Din punct de vedere strategic, această înfrângere este foarte grea. Armata Imperiului roman de Răsărit fusese nimicită, iar o astfel de oştire nu se poate reface cu uşurință. Cezar aprecia că sunt necesari cam 8 ani de campanii pentru a alcătui o legiune călită şi instruită. Impactul moral este imens, inclusiv pentru armata profesionistă a Imperiului roman care trecea, în acele

momente, printr-o gravă criză de recrutare şi nu dispunea de suficiente rezerve.

Ammien Marcelin apreciază că Adrianopole reproduce schema tactică a bătăliei de la Cannae, unde Hanibal a nimicit o armată romană de două ori mai numeroasă decât a sa. S-a dorit ca data de 9 august 378 să fie considerată decisivă în istoria militară, întrucât marca sfârşitul cavaleriei grele şi declinul infanteriei moştenitoare a tradiţiilor antice.

Se pare că Evul Mediu începe la Adrianopole. De acum, pentru o mie de ani, cavaleria îşi va impune primatul în luptă. Sosirea cavaleriei lui Saphrax şi Althe au marcat cu certitudine deznodământul acelei bătălii.

Însă adevăratele cauze ale înfrângerii armatei romane rezidă în neglijenţele comandamentului. Practic, acest comandament nici n-a existat. Bătălia de la Adrianopole nu a fost pregătită. În primul rând, nu s-au făcut recunoaşteri, iar cercetarea n-a existat. Comandamentul roman nu a pregătit din timp o tabără fortificată unde, în eventualitatea evoluţiei nefavorabile a bătăliei, să se asigure retragerea în siguranţă, apărarea şi aprovizionarea forţelor. Valens nu şi-a consultat trupa şi nu a condus-o. El a asistat pur şi simplu la desfăşurarea evenimentelor, fără să mişte un deget. De aceea, bătălia de la Adrianpole este considerată o „bătălie a soldaţilor“, începută, dusă şi încheiată de soldaţi, fără intervenţia comandanţilor. La Adrianopole, soldaţii romani erau epuizaţi după un marş de şapte ore, cu echipament greoi. Comandantul nu s-a bazat pe simţul soldaţilor, nu a pregătit şi nu a continuat atacul prin surprindere asupra taberei goţilor, ci, dimpotrivă, a acceptat negocierile cu aceştia, dându-le timp să-şi organizeze apărarea şi riposta.

Se reafirma astfel, încă din vremea aceea, rolul excepţional al surprinderii. Era vorba de o trecere hotărâtoare de la bătălia rigidă, face-to-face, la bătălia inteligentă, în care manevra şi factorul psihologic au un rol hotărâtor. Această tendinţă va marca întregul Ev Mediu şi chiar Epoca contemporană.

La Adrianopole, a fost folosit, de către armata romană, acelaşi dispozitiv care caracterizează întreaga antichitate: la mijloc, s-a dispus, infanteria, iar pe aripi, cavaleria. Numai că toate acestea s-au făcut în mod automat, fără un plan, fără a se ţine seama de teren, de împrejurări, de inamic. Rezervele au fost insuficiente, iar împăratul Valens, care a şi pierit în acea bătălie, s-a mulţumit să asiste la un spectacol pe care nu-l controla.

S-a remarcat, în schimb, abilitatea comandamentului got, capacitatea conducătorilor goţi de a manevra rapid forţele, de a acţiona prin surprindere, în mod inteligent şi fără prejudecăţi. Era, după Cannae, şi după campania lui Traian împotriva lui Decebal, o bătălie în care se releva cu putere rolul mobilităţii, al manevrei. Desigur, bătălia de la Adrianopole, cu toate laudele strălucite ale istoricilor antici, nu se poate compara, din punct de vedere

strategic, cu războiul dintre Imperiul Roman şi Dacia, care a durat doi ani şi s-a desfăşurat pe sute de kilometri, cu manevre iscusite, de amploare strategică. Adrianopole este însă important pentru că reliefează discrepanţa dintre mobilitate şi rigiditate, dintre echipamentul uşor şi cel greoi, dintre rutină şi iscusinţă, dintre aroganţă şi simplitate. Este pus, de asemenea, în evidenţă, rolul factorului psihologic, al moralului în luptă. Acest factor va marca, după cum vom vedea, întregul Ev Mediu şi nu va mai părăsi niciodată teatrul de război.

Revoltele goţilor se vor continua. Criza nu este rezolvată decât în anul 382, dar nu prin război, ci prin negocieri. Împăratul Teodosie (Flavius Theodosius 347-395), urmaşul lui Valens acceptă statutul de federali pe care-l solicită goţii. Dar lucrurile nu vor rămâne aşa. Goţii le vor da, în continuare, foarte mult de furcă romanilor.

Armata imperială romană

Armata imperială romană este o armată de profesionişti şi numără în jur de 330.000 de oameni (165.000 legionari şi 165.000 auxiliari).

Comandantul suprem al armatei este împăratul. Prefecţii de tabere administrează taberele fixe (garnizoanele) instalate la frontieră. Aici se află mai multe legiuni. Prefectul comandă rezervele care rămân în garnizoane, în timp ce legiunile sunt plecate la luptă. Fiecare legiune are un general şi 6 tribuni militari, care sunt ofiţeri superiori aleşi de împărat şi 59 centurioni: Fiecare centurion (ofiţer inferior) comandă o centurie, unitate a legiunii. Fiecare centurion are ca ajutor un subofiţer şi un grup de subofiţeri (purtător al semnului distinctiv: siglei, drapelului), instructor sau campidoctor, pecurius, arhitect, medic militar, tessararius care, în fiecare noapte, primeşte o parolă înscrisă pe o tabletă – tessera –, şeful muzicii şi muzicienii, trompetişti care anunţă exerciţiile, gardă, deşteptător şi responsabil cu stingerea incendiilor). Comandantul primei centurii *pilus prior* este şi comandantul cohortei. Insigna centurionilor este podgoria.

Sub împăratul Augustus, existau 28 de legiuni. Numărul acestora urcă la 33, în timpul lui Sever. O legiune are între 5000 şi 6000 de oameni. Ea este împărţită în 10 cohorte, fiecare cohortă având 6 centurii, fiecare cu câte 100 de luptători. Două centurii formează o manipulă. Deci o cohortă are trei manipule. Cohortele sunt numerotate de la I la X, prima fiind cea mai prestigioasă. Fiecărei legiuni i se ataşează un corp de cavalerie, care are între 120 şi 300 de oameni.

Corpul de elită al armatei romane este legiunea. I se adaugă trupe uşoare şi mobile recrutate în provincii (auxiliare) şi trupe recrutate la fronti-

ere, care îşi păstrează armamentul şi îşi menţin tactica de luptă. Legionarii se angajează pentru o perioadă de 20 de ani, iar auxiliarii pentru 25 de ani.

Recrutarea legiunilor se face mai ales în provincii. Solda unui legionare este de 150 la 500 dinari (deniers) pe an şi poate fi sporită cu diferite prime. La sfârşitul carierei, un soldat primeşte 3000 de dinari şi o porţiune de teren, iar pentru auxiliari şi dreptul de cetăţean la terminarea serviciului.

Cohortele pretoriene sunt în număr de 10. Ele derivă din garda de onoare a generalului şi devin garda personală a împăratului. Sunt formate în special din romani şi sunt considerate ca un corp de elită. Efectivele lor variază între 5.000 şi 10.000 de soldaţi. Fiecare cohortă este divizată în 10 centurii de infanterie şi o formaţie de cavalerie. Solda unui luptător este de 500 de dinari pe an, iar durata serviciului este de 16 ani.

Cohortele urbane sunt un fel de miliţii. Ele veghează oraşele. În capitala Imperiului, Roma, sunt 4 cu un efectiv de 6000 de oameni, iar în Cartagina şi în Lyon, câte una. Încadrarea se face de către un prefect al oraşului şi 4 la 6 tribuni. Serviciul este de 20 de ani, iar solda de 250 dinari pe an. Ele sunt considerate ca inferioare celor pretoriene, dar superioare celor legionare.

Cohortele de veghe (îndeosebi pe timp de noapte) sunt miliţii compuse din sclavi. Acestea erau destinate să treacă prin incendii şi să lupte împotriva lor. Soldaţii primesc dreptul de cetăţean după 6 ani de serviciu (ulterior, după 3 ani). Efectivul este de 700 de oameni. Există 7 asemenea cohorte. Fiecare cohortă are 7 centurii. Fiecare centurie are mai multe secţiuni specializate (alimentare cu apă, mânuirea pompelor, stingerea incendiilor, protecţia închisorilor, termalelor şi mânuirea saltelelor de amortizare a căderii sinistraţilor)

Cavaleria n-a fost niciodată punctul forte ale armatei romane. Romanii nu acordă, de la început, o atenţie deosebită cavaleriei. La începutul imperiului, cavaleria era organizată pe regimente sau *alae*, fiecare având 500 de oameni. Către finele secolului I, după experienţa atâtor confruntări, o *alae* avea 1000 de oameni şi era împărţită în *turmae* de 30 – 40 cavalerişti. O *alae* era comandată de un prefect, iar o *turmae* de un decurion. Romanii nu sunt buni cavalerişti. Adesea, cavaleria lor era învinsă de efective inferioare. De altfel, majoritatea cavaleriştilor din armata romană era formată din aliaţi. Cavaleria romană era compusă din 4 corpuri diferite: cohortele mixte, care aveau o compunere amestecată, un sfert alcătuindu-l cavaleria şi trei sferturi infanteria); cavaleria legionară număra 120-300 luptători pentru fiecare legiune; cavaleria aripilor (flancurilor), formată din voluntari (cetăţeni şi străini); corpurile indigene, alcătuite din luptători indigeni, care nu erau permanente.

O altă componentă a armatei romane o alcătuia **marina**. Dar, spre deosebire de corăbiile greceşti sau feniciene, cele romane erau, în marea lor majoritate, un fel de mijloace de transport al infanteriei (să-i zicem infanterie marină). Nava specifică marinei romane era *galera* şi anume *galera cu cinci rânduri de rame*, copiată de la cartaginezi. Augustus creează o flotă permanentă, care, în principal, îndeplineşte misiuni de poliţie navală, protejând convoaiele de aprovizionare cu alimente, materiale de război şi efective, a legiunilor aflat în campanii în Orient. Niciodată aceste nave n-au dus lupte.

Marina romană cuprindea 8 escadre (Misena, Ravena, Frejus, Bretania, Libya, Alexandria, Syria, Pontul) şi 3 flotile (Rin, Constanţa şi Dunăre). Romanii se simt vulnerabili pe mare. De aceea, ei creează un fel de punte *(corvus)* ce permite abordajul, prin care transformă lupta navală într-o confruntare asemănătoare celei terestre. Soldaţii, înarmaţi ca infanteriştii de uscat, trec pe acest *corvus* pe puntea inamică, realizează o formaţie de luptă care seamănă cu falanga. Pe fiecare navă, se află un căpitan, un pilot, 300 de vâslaşi (sclavi), decurioni şi în jur de 120 de soldaţi. Navele romane de război sunt cunoscute ca fiind cele mai greoaie, dar şi cele mai bine înarmate. Ele cuprindeau un pinten de bronz, instalat la prova care putea distruge orice navă inamică lovită în borduri. Pe punte se aflau piese de artilerie care aruncau săgeţi, pietre şi proiectile aprinse. În momentul abordajului, acţiona infanteria de la bord. În secolul al III-lea, creşte rolul navelor pentru securitatea mării, combaterea pirateriei şi transportul rapid al trupelor, chestiune vitală pentru imperiu. În marină, soldaţii sunt angajaţi pentru 26 de ani, iar cei care nu sunt cetăţeni primesc dreptul de cetăţenie. Ofiţerii de marină nu sunt încă bine priviţi. Un ofiţer de marină are rangul unui centurion.

Soldatul roman – unul dintre cei mai instruiţi soldaţi ai vremurilor sale – trebuie să ducă un echipament care cântăreşte între 25 şi 40 de kilograme. Cu un astfel de echipament el înaintează 25-30 de kilometri pe zi, ba chiar şi 50, în marşuri forţate.

Echipamentul său este destul de greoi, dar şi eficient şi se compune din: armură (lorica segmentate), o veste (vestitus) şi un pantalon scurt. Pe partea dreaptă are o sabie scurtă (gladius) prinsă cu o curea în bandulieră, iar pe stânga un pumnal (pugio). De centură are prins un şorţ (cingulum) din fâşii de piele cu plăci metalice care fac zgomot în timpul atacului. Mai are, de asemenea un scut (scutum), o cască (galeum), două sulițe (pilum), iar ca încălţăminte sandale din piele.

Cartiruirea trupelor romane era foarte bine organizată. În cazărmi, fiecare 8 soldaţi romani dispuneau de o cameră de 30-35 m^2, cu 8 cuşete, o masă şi un foaier. Centurionii dispuneau fiecare de mai multe camere, pen-

tru ei şi pentru servitorii lor. În armata romană, chiar şi soldaţii puteau avea sclavi.

Taberele romane erau solide şi bine apărate. Fiecare soldat trebuia să aibă o lopată cu care săpa şanţul din jurul taberei. Tabăra are formă pătrată şi este formată din corturi din piele instalate în rânduri de câte 10. Când cantonamentele erau mai îndelungate, se prevedea construirea unor clădiri din lemn sau din piatră. Taberele aveau grajduri, locuri pentru bagaje şi bucătării instalate de regulă în aceleaşi locuri.

În perioadele când nu există campanii, armata romană se antrenează temeinic. Antrenamentele cuprind 3 marşuri pe o distanţă de 30 de kilometri (15 la pas şi 15 în alergare), cu echipamentul care cântărea 25 kg, doborârea de arbori, săparea de şanţuri şi activităţi sportive (natație, echitație, sărituri etc.). Soldaţii fac, de asemenea, fortificaţii la frontieră, ridică cetăţi şi castre, construiesc drumuri. Şi – probabil de aici s-au inspirat şi regimurile comuniste – soldaţii romani mai sunt întrebuinţaţi şi pe şantierele unor construcţii publice, la apeducte, amfiteatre etc.

Paza şi apărarea *limes*-ului (frontierei) se realiza prin unităţile (legiunile) dislocate aici. Imperiul roman cunoaşte două tipuri de frontiere: *frontierele ofensive* şi *frontierele defensive*. Această activitate cunoaşte două etape. În prima parte a existenţei imperiului, frontiera era marcată de posturi fortificate şi jaloane, un fel de baze de plecare la ofensivă împotriva celor din afara *limes*-ului. Era perioada de extindere a imperiului, când romanii atacau în toate direcţiile. După primul secol, frontierele romane au devenit defensive. În această perioadă, cea mai mare parte a efectivelor armatei romane era dispusă la frontiere, îndeosebi pentru apărarea acestora. Era perioada când atacurile asupra Imperiului roman se înmulţiseră şi se diversificaseră. În afară de Legiunea a VII-a *Gemina*, care se afla izolată în Tarasconia, şi de Legiunea a II-a *Parthic,* dislocată la Albanum, toate legiunile erau dispuse la mică distanţă de frontieră..

Strategia şi tactica

Marşul. Ordinea de marş rămâne, în armata romană, aproape neschimbată. În faţă, se deplasează grupuri mici de cercetaşi, care adună informaţii. Când este atacată, înaintează în formaţia în cruce *(agmen quadratum)*. Un soldat are pe el 25-50 de kilograme (gamelă, efecte personale, hrană pentru 17 zile şi unelte pentru tabără). O etapă de marş cuprinde 25 km. Sunt însă numeroase marşurile forţate. Purtătorul siglei (însemnului) se află totdeauna în faţa formaţiei. Lui i se transmit comenzile de oprire şi de reluare a marşului.

Cartiruirea (camparea). Seara, la sfârşitul fiecărei etape, se construieşte tabăra. Tabăra este totdeauna ridicată cu mută grijă, mai ales dacă urmează ca armata să rămână într-o astfel de campare toată iarna. Tabăra trebuie să fie construită pe o înălțime, în apropierea unui curs de apă. Se alege cu grijă locul, după indicațiile generalului, se trasează apoi incinta după un ritual care corespunde templului celest. Se trasează două linii perpendiculare, aşa cum se procedează la ridicarea unui oraş, apoi soldații montează corturile. După această operațiune, soldații se adună pe limita exterioară a taberei şi sapă un şanț. Pământul se aruncă în interior, astfel încât înălțimea taluzului să fie egală cu adâncimea şanțului. Pe taluz se realizează o palisadă de țăruşi sau de nuiele împletite, uneori prevăzută şi cu crenele. Cele două mari linii conduc la 4 porți: *porta praetoria* spre inamic, *porta decumana*, în partea opusă şi, în dreapta şi în stânga, *porta dextra* şi *porta sinistra*. Cele 4 mari sectoare sunt divizate de drumuri secundare care se taie în unghi drept. Nu departe de *porta pretoria* se află *praetorium*, cortul generalului, în fața căruia vulturii sunt fixați în pământ, iar în jur este amplasat *forumul*, locul de adunare şi *quaestorium*, trezoreria şi magazia. Înapoi se află altarul şi corturile ofițerilor superiori, locotenenților şi tribunilor.

Urmează legiunile, în centru, cele auxiliare, toate aranjate în 6 rânduri perpendiculare pe drumul principal care duce de la poarta din dreapta la cea din stânga. Totdeauna sunt amplasate în aceleaşi locuri forumul, tribunalul şi baracamentele. În corturi se păstrează ordinea de bătaie. O tabără ocupă 45 de hectare, având laturile de aproximativ de 550/800 m. Totdeauna se lasă un spațiu suficient de mare împrejurul taberei, astfel încât corturile să fie ferite de săgețile inamice şi să permită manevra rapidă în caz de atac.

Protecția taberei şi supravegherea împrejurimilor se asigură de un corp de gardă. Familiile legionarilor pot să locuiască în tabără. Locuitorii vin adesea să facă comerț cu legionarii sau să caute protecție.

Acțiunile terestre. Inițial, în timpul lui Servius Tullius, adică în secolul al VI-lea î.e.n., armata adopta o tactică de luptă în falange masive, pe şase rânduri. Din secolul al IV-lea î.e.n., bătălia se desfăşoară pe fronturi mai mici. Dispozitivul prevede ca legionarii să fie amplasați umăr lângă umăr, flancați de aliați şi de cavalerie. Aceasta este formația tradițională a antichității. Fiecare legiune are trei linii în patru colțuri cu cel de al cincilea element în mijloc, articulate cu manipule. Manipulele, divizate pe centurii, se dispun pe mai multe rânduri, cu distanțe şi intervale egale între ele, astfel încât fiecare să se poată retrage, fără să afecteze dispozitivul.

La semnalul dat, soldații lansează sulițele, apoi angajează lupta corp la corp. Veteranii se află în poziție de aşteptare cu genunchiul pe pământ. Ei sunt angajați numai atunci când cele două linii de asalt sunt respinse.

Uneori, formaţia ia forma unui unghi ascuţit *(cuneus)* sau, în defensivă, forma unui cerc *(orbis)* pentru a rezista atacului din toate părţile.

Marius şi Caesar renunţă la aceste formaţii stereotipe şi la tactica manipulară şi îşi dispun trupele în funcţie de condiţiile concrete, mai ales în funcţie de configuraţia terenului. Începe să se folosească atacul pe flancuri şi încercuirea. În timpul Imperiului, creşte rolul cavaleriei (datorită atacurilor barbarilor care dispuneau de o cavalerie numeroasă şi bine antrenată) şi, adesea, se apelează la arcaşi străini şi la prăştieri, pentru destabilizarea dispozitivului inamic. Romanii creează însă o cavalerie greoaie, cu armuri, care constituie aripile legiunilor aflate în dispozitiv de luptă. Această cavalerie nu va rezista însă multă vreme. După bătălia de la Adrianopole, se impune cavaleria uşoară, extrem de mobilă, care va stăpâni câmpul de luptă timp de 1000 de ani, până la detronarea ei de către blindate.

Asediul. Romanii acordă o deosebită atenţie asediului. Ei inventează mijloace de asediu numeroase şi sofisticate care le permit să găsească soluţii pentru fiecare acţiune în parte. Utilizează mijloace de aruncare, de spargere (rupere), de incendiere şi de apropiere protejată. Dintre mijloacele de aruncare, se evidenţiază catapulta şi balista. Catapulta aruncă pietre, bile de plumb mai grele de 100 de kilograme, sulițe etc., frontal, pe când balista conferă obiectelor aruncate o traiectorie curbă care le asigură trecerea dincolo de ziduri şi întărituri.

Onagra este un lansator asemănător catapultei, dar mai redus ca dimensiuni. El aruncă pietre, bile etc. pe o traiectorie la o distanţă de 30 de metri şi cu o înălţime de 40 m.

Dintre mijloacele de rupere (spargere), se evidenţiază berbecul. Acesta are forma unei grinzi cu un berbec metalic în vârf. Această grindă are uneori o lungime de 60 de metri şi o mânuiesc 200 de soldaţi. Se izbeşte cu ea zidul sau fortificaţia respectivă până ce se creează o breşă.

Pentru lansarea mijloacelor incendiare, romanii folosesc balistele şi catapultele. Fiecare legiune dispune de 50 de catapulte deservite de artificieri specializaţi.

Pentru protecţia forţelor proprii, romanii folosesc mai multe mijloace, unele fixe, altele mobile. Spre exemplu, ei se apropie foarte mult de zidurile oraşului care urmează să fie asediat şi îşi construiesc fortificaţii de unde lansează mijloace incendiare, pietre, sulițe etc. Când vor să se apropie de pereţii oraşului în teren deschis, folosesc, ca mijloace mobile, panouri montate pe roţi sau adoptă celebra formaţie în broască, punându-şi scuturile deasupra capului. La Messada, aproape de Marea Moartă, în timpul războiului împotriva evreilor din anul 70, ei au construit o rampă de asalt lungă de 209 m şi înaltă de 91 m.

Turnul mobil este un alt mijloc de apropiere. Este confecţionat din lemn, montat pe roţi şi poate fi mânuit cu uşurinţă. Are mai multe etaje. Se foloseşte în general pentru observare şi pentru infiltrarea în interiorul oraşului asediat. Tot în acest scop se folosesc acoperişurile din piele udată cu apă *(vinea)* şi formaţia broască.

Luptele navale. Romanii întrebuinţează îndeosebi două tactici în luptele navale: abordajul şi lovirea navelor inamice în borduri cu prova proprie în care se află un dinte (pinten) de bronz sau de fier (eperon) extrem de puternic. Pentru abordaj ei realizează o punte ce se rabatează peste bordul corăbiei inamice şi asigură trecerea rapidă a luptătorilor romani. În pregătirea atacului infanteriştilor marini, acţionează artileria de la bord compusă din catapulte şi baliste, care lansează pietre, bile de metal şi proiectile incendiare. Atacul frontal în bordul navelor inamice se face cu prova şi se urmăreşte avarierea şi scufundarea acesteia. În timpul Imperiului, rolul marinei romane creşte semnificativ.

1.4.2. Arta militară în spaţiul traco-dac

1.4.2.1. Cadrul general

O parte dintre istorici şi numeroşi alţi cercetători din acest domeniu (dar şi din alte domenii) promovează, de la o vreme, o imagine cu totul nouă în legătură cu teritoriul ţării noastre şi cu populaţia care l-a locuit încă din paleoliticul inferior (2.000.000 de ani î.e.n.). Nu este, desigur, o imagine conjuncturală sau una convenabilă, ci una bazată pe argumente foarte serioase, pe documente şi săpături arheologice. Dar reconstituirea trecutului este tot atât de dificilă ca prefigurarea viitorului. Oricât de numeroase ar fi documentele care consemnează o realitate sau alta, oricât de fascinante şi de concludente ar părea săpăturile arheologice, niciodată ele nu vor fi suficiente pentru a reconfigura în întregime şi în toate detaliile o lume care a dispărut sau care, de-a lungul mileniilor, a devenit altceva. Timpul conservă urmele, dar tot el le şi distruge.

Totuşi, pe baza documentelor şi a urmelor conservate de timp, a unei bogate experienţe în domeniu şi a iscusinţei omeneşti, cercetătorii se străduiesc să reconstituire, cât mai exact cu putinţă, lumea noastră de ieri. Şi, pe măsură ce timpul trece şi tehnologia avansează, se clarifică din ce în ce mai mult şi o parte din enigmele trecutului.

În cercetarea istorică românească actuală, se manifestă din plin această tendinţă. Unii istorici părăsesc din ce în ce mai mult linia deschisă îndeosebi

de Şcoala Ardeleană în legătură cu proveniența noastră latină şi tradiționala şi comoda teorie a apariției poporului român prin contopirea elementului roman cu cel dacic (prin romanizarea Daciei) şi se întorc la cercetarea izvoarelor. Acest lucru se petrece nu din dorința de a contesta sau a pune la îndoială teoriile existente şi deja consacrate, ci din aceea de a ne apropia cât mai mult de adevăr. Este puțin probabil ca poporul român să se fi format din femeile dacilor, soldații romani lăsați la vatră după ce serviseră 25 de ani în legiuni şi trecuseră prin numeroase bătălii, coloniştii veniți aici o dată cu stăpânirea romană. Probabil că vor fi existat şi influențe ale stăpânirii romane, dar acestea nu puteau fi hotărâtoare în formarea celui mai viguros popor din centrul şi sud-estul european.

Întrebările sunt numeroase, iar răspunsurile nu par surprinzătoare. Adeseori, interesul conjunctural a dus la nerespectarea adevărului şi la încălcarea logicii istoriei. Este timpul să se iasă din asemenea capcane.

Există dovezi clare că, pe teritoriul de azi al poporului român, restrâns ca arie până la limita minimă posibilă, a ființat una dintre cele mai vechi civilizații din lume. Unele dintre aceste dovezi, poate cele mai multe, sunt cele arheologice (femurul uman descoperit la Bugiuleşti, comuna Tetoiu, județul Vâlcea, vechi de 1.800.000 – 2.000.000 de ani, uneltele de piatră, vechi de 1.000.000 de ani, găsite pe tot teritoriul țării, alte unelte şi arme – toporul târnăcop minier, harponul de pescuit, lancea cu două tăişuri, datând de 18.000 de ani, tăblițele de la Tărtăria cu o vechime de 7000 de ani, care atestă cea mai vechie scriere din lume, cu 1000 de ani înaintea tăblițelor sumeriene de la Djemet-Noar etc.). La acestea se adaugă culturile neolitice de la Criş, Gumelnița, Petreşti, Boia, Vădastra şi Hamangia (Gânditorul şi Soția sa), precum şi ceramica policromă de la Cucuteni; altele sunt de ordin lingvistic, cultural sau consemnate în puținele documente care au rămas din acele vremuri.

Epoca bronzului (începutul mileniului al II-lea î.e.n.) înseamnă, în spațiul Carpaților, al Dunării şi Mării Negre, folosirea uneltelor din metal. În spațiul Transilvaniei de azi, se folosea, în acele timpuri, pe scară largă, la un înalt nivel de prelucrare şi de modelare, cuprul (descoperirile de la Poiana, Guşterița, Tufalău, Sărata-Monteoru, Erna etc.).

Unii cercetători au desprins concluzia că arienii[32] care, la începutul mileniului al II-lea î.e.n., au ajuns în nord-vestul Indiei, erau din zona Carpaților. Specialişti de la Universitatea din Cambridge fixează ca spațiu

[32] Arya = nobil (în sanscrită).

de origine al primei faze a Culturii Vedice, sub titlul „Ancient India“ (E.J. Rapson, „The Cambridge History of India“, pag. 65-76)[33], în zona Carpaților.

Aceşti arieni, potrivit celor precizate de V. Gordon Childe în lucrarea „The History of Civilization“, apărută în 1993, la p. 176-177, erau amplasați, inițial, între Carpați şi Nistru şi pe Valea Dunării, între Carpați şi Balcani[34]. Din aceleaşi surse, aflăm că ei aveau o organizare tribală, fiecare trib fiind condus de un rege (rajah) cu funcție ereditară. Apariția arienilor în India (pe lângă populația autohtonă negroidă) a divizat societatea hindusă în patru caste:

1. *Brahmanii* (arienii, casta preoților, care era cea mai importantă);
2. *Kşatria* (casta războinicilor şi domnitorii);
3. *Vaisyas* (casta negustorilor şi țăranilor);
4. *Sudras* (casta servitorilor şi a muncitorilor, paria).

Literatura sacră se împarte în cea auzită (*shruti*, în sanscrită) şi cea scrisă (*smrti*). Valoarea cea mai mare o are literatura *shruti*, întrucât se consideră că vine de la zei. Textele care aparțin acestei literaturi se numesc *vede* (în sanscrită, *vede* înseamnă *a cunoaşte*, *a vedea*). Cele mai importante *vede* sunt: Rigveda, Samaveda, Atharuveda, Brahmanas, Aranyakas şi Upanişadele. *Vedele* sunt imnuri dedicate unor zeități. Cele 108 upanişade (dintre care se cunosc numai 10) sunt expresii ale gândiri speculative, filosofice şi conțin ritualuri, ceremonialuri, moduri de comportament. În acestea se găseşte şi cuvântul *OM*, care se pronunță cu respect (cei care-l pronunță stau în picioare) în templele hinduse. El este explicat ca simbolizând legătura dintre ființa supremă şi realitatea concretă, umană, pământeană. De fapt, are acelaşi înțeles cu cuvântul *OM* din limba română. Un alt cuvânt prezent în sanscrită este *deva* sau *dava* (zeu). Cuvinte ca *IAMA* (domnul şi judecătorul morților în religia vedică), *PELASGIC* (format din *pela* şi *gea* şi, însemnând, probabil, cuvertura pământului, adică o populație care se află peste tot), *BAN* (vechi de 5400 de ani, în sanscrită, ban = stăpân) şi multe altele au fost duse, probabil, o dată cu arienii, în toată lumea. Unii istorici şi lingvişti consideră că ele provin din limba strămoşilor noştri care se vorbea pe aceste plaiuri, din care s-a născut, ulterior, limba latină literară.

Arienii din zona carpatică s-au răspândit peste tot în lume, determinând explozii de civilizații în Mesopotamia, Egipt, Creta. Ei reprezintă apogeul culturii carpatice, denumită de dr. Giles în „Cambridge History for India“ «cultura *Danubian I*». Profesorul de la Cambridge este de părere că

[33] Internet, DACIA.RO, Strămoşii arieni
[34] Internet, Idem.

egiptenii, mesopotamienii, evreii, creştinii sunt transmiţători ai culturii pelasgice, ai culturii vedice. Arienii din Carpaţi s-au difuzat, în acelaşi timp, şi prin toată Europa, din ţările nordice până în sudul Germaniei, din Balcani până în Tesalia şi în Anatolia. Armele lor de luptă erau toporul de acasă şi înţelepciunea. Se pare însă că ei au ajuns în aceste locuri nu prin războaie răsunătoare, nu trecând lumea prin foc şi sabie, care să fi lăsat urme de mari bătălii, ci prin înţelepciune, printr-un fel de mişcare naturală de la superior la inferior, printr-un fel de misionarism primitiv, ca purtători ai unei culturi superioare ale cărei urme se păstrează până azi. Această mişcare nu a produs rupturi spectaculoase, schimbări de ritm, hecatombe, holocausturi, nu a generat mari bătălii sau invazii nemaipomenite. Probabil, ea s-a desfăşurat în timp, masiv, în superioritate culturală şi, de aceea, efectele au fost foarte puternice şi s-au păstrat de-a lungul mileniilor.

Cu cât înaintăm mai mult în istorie, pe firul apei în sus, cu atât uimirea şi admiraţia faţă de începuturi ne sunt mai mari. Civilizaţia geto-tracă apare, în mod distinct, cu o mie de ani înaintea erei noastre, adică în epoca fierului. Ea nu se iveşte pe un loc gol, *ex nihilo*, nici nu este importată de undeva, ci reprezintă o continuitate a modului de viaţă din acest spaţiu carpatic. Specialiştii apreciază că epoca fierului (Hallstatul) durează, pe teritoriul pe care se află azi România, 500 de ani (1000-500 î.e.n.). Descoperirile de la Comalău, Costeşti, Crăciuneşti, Grădiştea, Poiana, Moşneni etc. atestă acest lucru. Erau confecţionate din fier seceri, coase, topoare, cârlige de pescuit, brăzdare de plug, podoabe şi arme. Oamenii locuiau în bordeie şi, în zonele de munte, în case.

Principalele lucrări de apărare erau cetăţile cu val de pământ şi întărituri. Se apreciază că perioada a doua a fierului este cea mai importantă din istoria veche a României. Dacii şi-au perfecţionat, în această perioadă, nu numai uneltele de muncă, podoabele şi modul de viaţă, ci şi armele şi sistemele de fortificaţii. Faptul că, pe teritoriul vechii Dacii, există urme ale unor cetăţi confirmă caracterul statornic, sedentar al acestei populaţii şi măsurile pe care le-a luat în vederea apărării teritoriului.

1.4.2.2. Armata dacică

"Feriţi-ne, zei cereşti, ca, printr-un dezastru care i-ar pune în mişcare pe daci si pe geţi, Roma să cadă, iar eu să mai rămân teafăr...".

Lucanus

Deşi dacii erau un popor sedentar, armata lor constituia una din cele mai temute forţe militare ale timpului. Unul dintre argumentele existenţei,

forţei şi continuităţii statului dac este organizarea sa militară şi spiritul defensiv şi, deopotrivă, ofensiv specific al armatei sale. Există cel puţin două argumente care stau la baza constituirii armatelor antichităţii, care ţin de vocaţia popoarelor. Popoarele migratoare, care au, fără îndoială, vocaţia mişcării, şi-au constituit armate de invazie, predominant ofensive[35]. Aceste armate se bazau, în genere, pe cavalerie, iar strategia lor era una de mişcare. Ele au devenit instrumente de impunere a condiţiilor migratorilor populaţiilor sedentare, mijloace de teroare şi de pradă. Popoarele sedentare au fost nevoite să-şi constituie structuri de apărare îndeosebi împotriva invadatorilor. Într-un fel, se poate spune că arta militară îşi are originea în această perpetuă confruntare între populaţiile aflate în mişcare şi cele sedentare.

In vremurile acelea, era suficient loc sub soare pentru întreaga populaţie a planetei. Totuşi, entităţile nu se aşezau în ordine unele lângă altele, astfel încât să se realizeze încă de la început relaţii de bună vecinătate. Unele populaţii se aflau într-o continuă mişcare, prăduind sedentarii, altele erau în căutarea unui loc în care să se statornicească. Şi unele şi altele îşi realizau instrumentele necesare asigurării mişcării, protecţiei populaţiei şi prăduirii sedentarilor. Cele mai multe dintre populaţiile aflate în mişcare nu căutau spaţii nelocuite pentru a se stabili (deşi au fost şi astfel de populaţii), ci spaţii locuite pe care să le prăduiască sau să le cucerească prin luptă. Aşa este lumea făcută: să se bată pentru acapararea bunului celuilalt.

În aceste condiţii, geto-dacii şi-au constituit armate de apărare puternice, care le-au asigurat multă vreme respectul celor din jur, inclusiv al Imperiului roman. Într-un fel, putem spune că nenorocul (sau norocul) acestei numeroase populaţii l-a reprezentat tocmai existenţa Imperiului roman. Probabil că, în lipsa acestuia, alta ar fi fost soarta acestui spaţiu care s-ar afla, după unele opinii, la originea civilizaţiei europene.

Filosofia geto-dacilor era una a *spaţiului plin*, a *spaţiului-izvor*, în care oamenii se pregătesc doar pentru altă viaţă, pentru cea de dincolo de moarte. De aceea, acest spaţiu era înzestrat cu toate atributele, de la cele dătătoare de resurse la cele de protecţie şi transcendere.

În aceste condiţii, armata dacilor nu apăra doar un teren, un spaţiu, ci slujea un principiu, o filozofie. Spaţiul acesta era tărâmul lui Zamolxe, zeul subteran, zeul pământului, iar oamenii aflaţi sub arme luptau pentru apărarea pământului lui Zamolxe. Aici nu este vorba de un subterfugiu, de un artifi-

[35] Este dificil, dacă nu chiar imposibil, să se poată face o distincţie netă între armatele de apărare şi armatele ofensive ale antichităţii. Totuşi, este de la sine înţeles că armatele popoarelor aflate într-o continuă mişcare aveau, în general, structuri, caracteristici şi tactici ofensive, deşi e foarte greu să faci o distincţie netă, pe vremea aceea, între ofensivă şi apărare.

ciu din cele numeroase care dau soldaților o anumită credință şi o anumită conduită convenabilă, ci de o realitate indiscutabilă, neîndoielnică, de un mod de a fi. Probabil, nu numai credința era izvorul puterii armate a dacilor, ci şi filosofia profundă a acestui popor (din care, evident, izvora şi credința), sistemul de valori pe care se statorniceau vremelnicia şi durata.

Limpezimea gândului izvorâtă din ontologia unei existențe simple şi clare se constituia într-un suport al ingeniozității şi creativității în domeniul acțiunii militare. Dacii erau detaşați de spaimele lumeşti, de spectrul anxios şi tensionat al confruntării. Ei gândeau limpede, atât în pregătirea, cât şi în desfăşurarea luptei, pentru că viața lor era sinceră şi ordonată după regulile unei naturi pe care ei o atribuiau lui Zamolxe, iar Zamolxe era zeul pământului. Peştera de la Polovraci – considerată a fi fost lăcaşul zeului dac –, mai poartă şi azi misterele acelei filosofii niciodată dezlegată, niciodată relevată în toată măreția ei.

Caracteristica strategică principală a acțiunii militare la daci era *flexibilitatea*, iar la originea acesteia se afla *iscusința*. Ea se concretiza atât în mijloacele de luptă, cât şi în tacticile întrebuințate, mai ales în arta manevrei. După cum se ştie, dacii erau maeştrii ai manevrelor efectuate prin surprindere, ai incursiunilor şi atacurilor fulgerătoare, de regulă cu obiectiv limitat.

Armele folosite de daci, deşi nu păreau deosebite, erau foarte puternice şi mânuite cu multă iscusință. Falxurile[36], spre exemplu, i-au determinat pe comandanții romani să schimbe coifurile luptătorilor.

Armatele geto-dacilor nu era atât de numeroase ca ale romanilor sau macedonenilor. Erau însă suficient de mari pentru a forma un centru de putere armată în lumea antică.

Atitudinea strategică a conducerii armatelor geto-dace era una defensivă. Ea rezulta, pe de o parte, din politica regilor daci şi, pe de altă parte, din vocația poporului dac. De aici nu se desprinde însă concluzia că armata dacă se baricada în cetăți şi valuri de apărare şi aştepta liniştită să fie atacată. Era o armată dinamică şi foarte activă, care ştia să pună în aplicare un principiu de bază al confruntării potrivit căruia cea mai bună apărare este… atacul. De aceea, armata dacilor făcea numeroase incursiuni, îndeosebi la sud de Dunăre. Nu erau incursiuni barbare, de prăduire, ci acțiuni tactice cu valoare strategică, întrucât urmăreau slăbirea garnizoanelor romane de fron-

[36] Falx = sabie de dimensiuni mari, curbă, care, mânuită fulgerător şi cu iscusință, penetra cu uşurință coifurile soldaților romani, întrucât lovitura era aplicată exact în creştetul capului, cu forță şi energie. Această sabie i-a determinat pe romani să realizeze un coif nou, format din două benzi metalice rigide, intersectate chiar deasupra creştetului capului.

tieră (şi nu numai romane), crearea unei stări de nesiguranţă în zonă şi avertizarea că riposta dacilor va fi totdeauna pe măsură.

La urma urmei, dincolo de legende, este foarte posibil ca dacii să fi dus o politică militară activă, obiectivul strategic fiind acela de descurajare a forţelor străine, îndeosebi a puterii romane, şi, pe această bază, de prevenire a unui război major sau măcar de amânare a acestuia.

În ceea ce priveşte angajarea militară a ţării, politica regilor daci era una înţeleaptă, cumpătată, care s-a păstrat până azi. Înţelepciunea românilor nu este o trăsătură a latinităţii, ci una pe care o moştenim de la strămoşii noştri daci.

Atitudinea strategică era foarte bine reprezentată şi la nivel tactic. Dacii erau luptători viteji şi inteligenţi, iar procedeele tactice întrebuinţate în luptă se bazau pe folosirea iscusită a condiţiilor naturale şi vizau realizarea surprinderii.

Istoricii apreciază că procedeul tactic de bază era **ordinea de bătaie în unghi ascuţit** (triunghi ascuţit cu vârful înainte), pentru a străpunge mai uşor liniile adverse. Nu este vorba de un procedeu, ci de o formaţie de luptă care, în cazul dacilor, viza un anumit tip de angajare. Avem de a face cu o **angajare succesivă**, care începea prin testarea tăriei frontului şi continua prin creşterea gradată a acţiunii sau, în cazul în care inamicul era foarte puternic, cu o atitudine defensivă care să ducă la atragerea lui în locuri defavorabile acestuia sau în capcane tactice pregătite din timp.

Atacul dac viza îndeosebi flancurile inamicului, chiar dacă dispozitivul preferat al dacilor era triunghi cu vârful înainte. În vremurile acelea, când rezultatul bătăliei depindea adesea de confruntarea directă luptător contra luptător şi se realiza, de cele mai multe ori, într-o singură bătălie, prin copleşirea adversarului şi nimicirea aproape completă a forţelor angajate în bătălie, manevrele de bază erau **atacul frontal în superioritate numerică** şi **învăluirea**. Totuşi, cum vom vedea mai târziu, în analiza celor două mari războaie daco-romane, dacii foloseau şi **manevra strategică de întoarcere**. Puţine armata din lume realizau, în acel timp, o astfel de manevră.

În toate bătăliile, dacii preferau **atacul asupra flancurilor adverse**. Acest lucru nu se realiza însă dintr-o dată, prin dispunerea la vedere a forţelor, astfel încât inamicul să ştie că va fi atacat pe flancuri, ci pe parcursul luptei, fie după un plan minuţios, care era aplicat însă în funcţie de situaţia concretă, fie prin exploatarea imediată a succesului local şi a condiţiilor favorabile create tocmai în acest scop.

Apărarea strategică avea, la daci, ca procedee tactice de bază, hărţuirea, ambuscada, atacul prin surprindere, pârjolirea pământului, otrăvirea

fântânilor etc., procedee păstrate până târziu în Țările Române. Acestea erau combinate cu ceea ce azi am numi acțiuni diplomatice, cu amenințări (prin scrisori, curieri, semne etc.) şi numeroase acțiuni de inducere în eroare. Decebal ar fi tăiat, la înălțimea unui stat de om, copacii din marginea unei păduri şi i-ar fi echipat în veştminte ale luptătorilor daci.

Dacii foloseau, în aceeaşi măsură, tactici de lovire a punctelor vulnerabile şi a punctelor tari ale inamicului (spionajul, asasinatul, capcana, ambuscada). Acestea se realizau atât în timpul confruntării, cât şi înaintea acesteia, tocmai pentru a preveni bătălia decisivă, a o amâna sau a determina desfăşurarea ei în condiții favorabile.

Dacii aplicau, fără nici un fel de problemă, principii asemănătoare celor formulate de marele Sun Tzî, cu mult înainte de a fi cunoscute în Europa. De unde se desprinde concluzia că războiul reprezenta, pentru regii daci, ca şi pentru dinastiile Chinei antice şi medievale, nu doar o înfruntare cavalerească pe un câmp de bătaie, ci o confruntare de durată, bazată pe inducerea în eroare a adversarului, folosirea prilejului favorabil, crearea faptului împlinit şi pe exploatarea tuturor condițiilor propice oferite de teren şi starea vremii. Cu alte cuvinte, şi la vechii daci, arta confruntării era o artă a înşelăciunii. Dar nu numai atât. Sidonius Appolinaris arată că dacii ştiau să folosească în mod ingenios cetățile şi refugiile supreme care erau aşa de bine construite şi rânduite încât geții deveneau invulnerabili.

Armata dacilor număra, după unele date, în jur de 50.000 de luptători. La apariția oştilor lui Alexandu Macedon în zonă, pe malul nordic al Dunării, spune Arrian, au apărut imediat în jur de 4.000 de călăreți şi 10.000 de pedestraşi, probabil armata tribului care se afla în acea zonă. O astfel de armată a unui singur trib (pentru că, în vremea aceea, triburile dacilor nu erau unite) reprezenta, fără îndoială, o forță de temut.

În vremea lui Burebista, în caz de război, puteau fi mobilizați în jur de 200.000 de luptători (Strabon). O astfel de armată era una din cele mai puternice forțe ale antichității. Nefiind o **armată de invazie**, ci o **armată de apărare**, ea beneficia şi de numeroase resurse, de avantajul terenului şi al fortificațiilor pregătite din timp etc.

Armata lui Decebal număra în jur de 100.000 de luptători. Era însă o armată permanentă, foarte bine instruită, formată prin recrutare în sistemul teritorial-unional şi pe obşti, care a dat măsura întregului potențial de care dispuneau dacii în acele momente. Atât în primul război cu romanii (101-102), cât şi în cel de al doilea (105-106), armata lui Decebal a avut o comportare exemplară, de vreme ce o armată ofensivă de 150.000 de luptători romani nu a reuşit să o îngenuncheze. Ea nu a fost învinsă decât prin trădare şi superioritate numerică, de către un imperiu cuceritor.

Armata era dominată de pedestrime (armată de apărare), dar dispunea şi de cavalerie. Ea era organizată pe familii şi triburi. Dispunea de armament specific compus din arcuri cu săgeți otrăvite în venin de viperă, falx supina (sabie încovoiată), lănci, sulițe, topoare, pumnale etc. şi scuturi.

Dacii nu au fost niciodată lăsați în pace. Nu-i lăsa geografia. Aflându-se la originea trei mari culoare strategice (cel central-european, situat la nord de Carpați şi de Alpi, cel al Dunării şi ce maritim), ei au fost nevoiți tot timpul să înfrunte forțele care înaintau prin aceste culoare, să-şi apere cu arma în mână pământurile, ca să nu mai vorbim de nenumăratele certuri dintre ei. În acelaşi timp, dacii erau producători de aur, agricultori, păstori şi vânători, ceea ce impunea folosirea continuă atât a uneltelor de muncă şi de supraviețuire, cât şi a armelor.

Ştirile din acele vremuri nu sunt prea numeroase. Dar toate vorbesc de o populație viguroasă, temută şi respectată. În anul 514 î.e.n., spre exemplu, geții[37] opuneau rezistență regelui Darius al Persiei. Acesta, aflat într-o expediție împotriva sciților, ajunsese şi în teritoriile dobrogene. Darius a învins. Dar Herodot, referindu-se la acele timpuri, formulează acea judecată apreciativă pe care orice român o ştie azi pe de rost şi anume aceea că geții sunt „cei mai viteji şi mai drepți dintre traci"

Este menționat, în scrierile lui Sofocle, regele get Charnabon. Urmează un „rex Istrianorum" care se opune cu succes, în anul 339, regelui scit Atheas. După moartea sa rapidă şi în condiții necunoscute, macedoneanul Filip al II-lea are drum liber. În anul 335, Alexandru Macedon, fiul lui Filip, ajuns la sud de Dunăre, observă, pe malul nordic al fluviului, la gurile Argeşului, o armată de 4000 de călăreți şi 10.000 de pedestraşi. Motivul pentru care se afla Alexandru Macedon aici era să-i pedepsească pe tribali. Aceştia făceau parte din acelaşi neam cu geții, dar se aflau la sud de Dunăre.

Armata triburilor gete nu dă piept cu Alexandru, ci se retrage împreună cu femeile, copiii. Soldații lui Alexandru găsesc însă în oraş o pradă bogată. O pradă bogată, dar un oraş pustiu. De unde rezultă, pe de o parte, caracterul organizat al societății de la nord de Dunăre şi, pe de altă parte, capacitatea manevrieră a acestei armate, probabil a triburilor aflate aici, şi existența unei strategii flexibile şi protective. Această armată, ştiindu-se în inferioritate față de armata lui Macedon, nu a angajat lupta, ci a organizat evacuarea, adăpostirea şi protecția femeilor şi copiilor. Aşa ceva se va produce mereu în istoria locuitorilor acestor pământuri, ceea ce conduce la rați-

[37] Locuitorii dintre Carpați şi Dunăre şi cei din Dobrogea îşi spuneau *geți*, iar cei din Transilvania *daci*. Făceau însă parte din acelaşi neam, ca şi cei de la sud de Dunăre care-şi ziceau tribali, de la ținutul lor denumit Tribalia.

onamentul că una din funcţiile armatei era aceea de a proteja populaţia şi bunurile acesteia şi nu doar aceea de a înfrunta şi a învinge inamicul. Nu era singura armată din lumea antică nevoită să desfăşoare şi alte acţiuni decât războiul propriu-zis. Era însă una din armatele unor societăţi sedentare înzestrată cu abilitatea ca, la nevoie, să nu angajeze lupta, ci să protejeze populaţia.

În anul 326, aceiaşi geţi îl bat măr pe unul din generalii lui Alexandru Macedon, pe nume Zopyrion.

Cel mai cunoscut rege get este Dromihete, sau Dromichaites. Un alt rege, vestit pe vremea aceea, Lysimah, râvnea la teritoriile dobrogene. În anul 292 î.e.n, fosta armată a lui Alexandru cel Mare, condusă de fiul lui Lysimah, Agathocles, îl atacă pe Dromichaites. Regele get îl învinge, îl ia prizonier, dar nu-l omoară, ci, dimpotrivă, îl trimite acasă cu daruri. Lysimah nu înţelege gestul şi porneşte el însuşi, în fruntea unei armate de 100.000 de luptători, să-i pedepsească pe geţi. Regele get îl învinge şi pe el, îl ia prizonier şi îi dă o lecţie de înţelepciune care a devenit, de-a lungul secolelor, legendară. În regatul lui Dromichaites era o democraţie militară. Soarta lui Lysimah s-a discutat împreună cu ostaşii. Lui Lysimah i se cruţă viaţa, ba, mai mult, este aşezat la o masă bogată şi convins că o astfel de vrajbă nu are sens. Lysimah înţelege acest lucru şi, în scurt timp, Dromichaites îi devine ginere.

Din aceste relatări rezultă că armata regilor geţi era suficient de puternică, pentru a învinge un rege precum Lysimah, şi suficient de înţeleaptă, pentru a se retrage din faţa unui conducător de oşti, precum Alexandru cel Mare.

Centrul de putere al populaţiei de la nord de Dunăre se afla, în acea vreme, după cum rezultă din relatări, în Câmpia Munteniei. Regii geţi îşi întindeau autoritatea asupra unor zone mai mult sau mai puţin întinse, care cuprindeau Dobrogea şi o parte din Moldova, dispuneau de armate destul de puternice pe care le conduceau cu înţelepciune. Regele Zalmodegikos conducea o uniune de triburi dintre Muntenia şi Moldova şi exercita o influenţă mare asupra cetăţilor greceşti de la Pontul Euxin. Un alt rege get, Rhemaxos, apăra oraşele pontice şi îi ajuta pe milesieni să salveze Histria.

Regele Oroles este un fel de Dromichaites, dar pe invers. Înaintaşul său introdusese în regat democraţia militară. Oroles prefera o… democraţie autoritară.

În anul 168, Cloilios are o armată de 10.000 de oameni, Dar ultimul mare rege get este Oroles.

După acesta, prin Rubobestes, centrul vital al puterii geto-dace se mută în Transilvania.

1.4.2.3. Burebista

Probabil la două – trei milenii după prăbuşirea Imperiului pelasgic, Burebista, născut cu aproximaţie la 110-111 î.e.n., a reuşit să realizeze reunificarea populaţiei tracice, pe baza limbii, credinţei şi teritoriului. A fost, poate, cea mai mare realizare a neamului nostru în antichitatea timpurie şi una din cele mai puternice întregiri de neam din lumea antică. De aceea, Burebista sau Buerebista, este considerat cel mai mare rege al traco-dacilor.

Statul lui Burebista se întindea de la Moravia de azi până la Bug, din Carpaţii Nordici până la Balcani şi la sud de Dionysopolis (Balcic). Se pare că podul de la Drobeta, atribuit lui Apollodor din Damasc, ar fi opera traco-dacilor, care, aşa cum spune Strabon, stăpâneau ambele maluri ale Istrului, sau, în orice caz, a unei colaborări îndelungate cu romanii.

Mai mult, o baladă aromână vorbeşte de trei meşteri care au construit un pod peste Dunăre. Dacă l-ar fi construit Apollodor, cum de a uitat ilustrul arhitect să treacă pe Columnă tocmai o astfel de operă care este una din minunile antichităţii?!

Burebista nu este numele adevărat al regelui dac. Se pare că numele lui s-a pierdut prin veacuri.

Burebista este un supranume şi vine de la combinarea cuvintelor BU-ERE-BU-IST-AS (Care-era, care – este - nu) şi înseamnă „Cum a fost, cum nu mai este“[38], adică Unicul, Nemaipomenitul. S-au descoperit monede care-l înfăţişează pe Burebista cu două capete, semnificând prezentul şi viitorul, sub inscripţia SARMIS VASIL, Cel Mai Mare Rege.

Mai era cunoscut şi sub numele de PAVEL-TER, stăpân absolut al tracilor. Soţia lui se numea ZINA, iar sfătuitorul lui era înţeleptul Deceneu[39], care i-a învăţat pe daci să trăiască după legile naturii.

După toate datele, tot în acest timp, s-a decis ca anul I să fie considerat anul naşterii celor doi Zamolxis, adică 713 B.C., iar anul reformelor politice şi religioase să fie 666 care apare pe inscripţii în întreg teritoriul pelasgic ca SSS (666), în limba greacă CCC (în greacă C se citeşte S) sau în romană VIVIVI.

Pe o placă de Marmură găsită la Tomis se află rugăciunea unei femei gete, care are un acrostih interesant şi un mare rafinament:

---

[38] www.DACIA.RO

[39] Marele preot Deceneu ar fi fost o perioadă în Egipt unde i-a iniţiat pe egipteni în tainele sacerdotale pelasgice. Apoi, ar fi revenit în Getia şi, împreună cu Burebista, ca şef al spiritualităţii, ar fi realizat unificarea militară şi religioasă a tracilor.

AYRELIA	*STRĂLUCITOARE*
BENERIA	*CURATĂ*
SYM FORO	*MAREAȚA DOAMNĂ*
SYN DIO	*SUNT CREDINCIOASĂ*
SYN ZE SASE TRI	*SUNT CU TREI DE ŞASE*
KAI TETHI GATRI	*DAR ATÂT TE ROG*
AYRIS NONAM	*CÂNDVA SĂ MĂ AJUȚI*
NIASCHARIAN	*SĂ RENASC*

Acrostihul este AB SSS KAN, care înseamnă CU 666 ANI, semn la care se închinau cei întorşi la adevărate religie.[40]

Reşedința Argedava este localizată pe Dealurile Orăştiei, pe la Costeşti. Centrul spiritual numit de Straborn „Muntele Sfânt“, legendarul Kagaion, de unde Burebista ar fi promovat sau impus un mod de viață auster şi disciplinat, s-ar fi aflat pe undeva prin Munții Bucegi, lângă Vârful Omu, denumit şi „Sfinxul Românesc“ (Adrian Bucurescu, „Dacia secretă“). Arheologii de azi localizează legendarul Kagaion pe Dealul Grădiştei, în Masivul Sureanu, la Sarmizegestusa[41] Regia, unde se află şi unul din sanctuarele patrulatere.

În anul 74-72 î.e.n., a avut loc cel de al doilea război Mithridatic: Generalul Varro Lucullus, proconsulul provinciei Macedonia, ocupă oraşele greceşti de la vestul Pontului Euxin, de la Apollonia până în Delta Dunării. Se încheie un tratat cu romanii. Locuitorii oraşelor greceşti sunt nemulțumiți. Ce ajutorul lui Burebista. La Histria, Burebista îl învinge pe generalul Antonius Hybrida şi supune oraşele Tomis, Calatis, Dionisopolis şi Apollonia, cucerind apoi cetățile Aliobrix, Tyras, Odessas.

Aceasta dovedeşte puterea armatei lui Burebista şi calitățile sale şi ale statului său major.

După cum se va vedea şi în continuare, în toată perioada existenței statului dac, acțiunile armate ale conducătorilor săi se caracterizează printr-o filozofie care se pare că depăşeşte obiceiurile vremii şi scopurile generale ale războaielor duse cu forțe numeroase. De unde rezultă că politica militară a statului dac era una specifică, adaptată unei populații sedentare, care era nevoită ca, într-o perioadă a mişcărilor de populații, de hoarde şi de armate, în vecinătatea unui mare imperiu, să găsească soluții, inclusiv militare, pen-

[40] www.DCAIA.RO, Burebista.

[41] SARMIS-EGE-TUSA = Mare – Pământ – Fiu, adică Pământ – Fiul – Mării, formația din acea zonă fiind prima porțiune de pământ care a ieşit din Marea Sarmatică.

tru a se apăra. Era vorba de o **apărare activă**, bazată nu pe baricadarea în cetăți şi forturi naturale, ci pe acțiuni dinamice, ofensive, concepute şi efectuate cu multă ingeniozitate şi cu un deosebit curaj.

În organizarea statului dac, Burebista a pus accent pe două lucruri foarte mari şi foarte importante: organizarea de tip militar şi unitatea credinței. Organizarea de tip militar s-a manifestat în toate activitățile. Marele rege a avut grijă să fie însărcinați cu administrarea activităților agricole oameni competenți. Ei se ocupau cu împărțirea sarcinilor, cu supravegherea muncilor şi cu strângerea dărilor. Pe vremea lui Burebista, s-au consolidat aşezările şi comunitățile de tip rural, a crescut responsabilitatea oamenilor față de obşte, s-a impus o anumită filozofie a viețuirii, care corespundea cel mai bine vocației populației.

Regele dac a înțeles perfect că un stat puternic este un stat care produce, care acumulează, care economiseşte, îşi apără frontierele şi îşi protejează locuitorii. Pentru a exista pe acest pământ, trebuie să ai rădăcini, adică valori. În numele acestor valori, s-a realizat şi unitatea statului traco-dac şi puterea lui în acele vremuri fără noroc.

Concepția militară a lui Burebista era, de fapt, una politico-militară de tip integrat. Ea viza realizarea puterii prin unitate, inteligență, capacitate de reacție în orice situații şi fapt împlinit. Regele dac concentra în statul său de tip economic-militar cam tot ce exista în acele vremuri. Şi, probabil, dacă n-ar fi fost împrejurările atât de vitrege în care s-a dezvoltat civilizația tracodacilor şi cea adiacentă spațiului lor, alta ar fi fost soarta Europei Centrale. Dar istoria nu se judecă după posibilități, ci după fapte. Faptele lui Burebista nu sunt cunoscute decât în mică măsură. Cu timpul, se vor afla şi altele care vor sublinia măreția acestui prim rege modern din Europa.

Se pare că el îmbina ceea ce azi numim apărare activă cu ofensiva limitată. În această viziune, armata trebuia să fie în măsură să acționeze, cu o parte din forțe, ofensiv, prin surprindere, şi, cu o altă parte, să asigure ultimul aliniament, ultima creastă, cum se spune, care era centrul ei vital. În acest sens, Burebista a conceput şi realizat un sistem de fortificații unic în Europa acelor timpuri. Nucleul acestui sistem se afla în Munții Şureanu şi avea o suprafață de 200 km pătrați. Incinta militară a acestui centru vital avea o suprafață doar de trei hectare, cu ziduri de piatră de calcar fasonată. Zidul Dacic este alcătuit din cetăți construite din blocuri de calcar sau din piatră nefasonată. Asemenea mărturii au fost descoperite la Piatra Neamț (Piscul Batca Doamnei şi colina Cozla), la Cetățeni, în județul Argeş, la Covasna, în Valea Zânelor şi la Sighişoara.

Dar apărarea dacilor nu se baza numai pe acest sistem. Sistemul era doar un centru vital, adică acel spațiu ultim, de unde nu se mai putea pleca

nicăieri. În zona aceasta – care cuprindea prima suprafață de pământ ieșită, cu milioane de ani în urmă din Marea Tetis –, se aflau nu numai ultimele şi cele mai complexe fortificații ale acelor timpuri, ci şi spațiul zeităților (Peştera de la Polovraci, peştera Zeului pământean sau subpământean Zamolxe, care se presupune că ajunge, pe sub munți, până în zona Sarmizegetusa, un loc energetic, miraculos. Mai mult, dacă privim harta regatului lui Burebista şi pe cea a statului dac din vremea lui Decebal, constatăm că Transilvania se află în centrul acestei suprafețe, iar zona Sarmizegetusa reprezintă centrul geografic vital al acestei suprafețe. Este o zonă cu mai multe aliniamente de fortificații naturale, la care se ajunge foarte greu, dar care permite ceea ce în arta militară se cheamă manevra strategică pe direcții interioare.

Armata de 200.000 de oameni a lui Burebista era una din armatele temute ale antichității. Interesant este că regele dac nu a trecut la invazia altor teritorii, cum ar fi făcut aproape orice rege al antichității care ar fi reuşit să adune o astfel de armată, ci s-a limitat la a-şi apăra statul şi a interveni activ acolo unde era cazul. Spre exemplu, în anul 48 î.e.n., el a intervenit în conflictul dintre Cezar şi Pompei. O inscripție descoperită recent la Balcic se referă la un mesager personal al lui Burebista, pe numele lui Acronion, trimis la regele Pompei pentru a-i sugera o alianță[42]. Peste 3-4 ani, Cezar trimite împotriva lui Burebista, pentru a-l pedepsi, numeroase legiuni. Pe 15 martie, Cezar este asasinat în senat. Aceeaşi soartă o are şi Burebista, la scurt timp după acest eveniment care a zguduit Roma. A fost oare o simplă potrivire de destin?!

Marelui rege dac i-a urmat consilierul său cel mai apropiat, Deceneu. Unii presupun chiar că Deceneu ar fi organizat acel asasinat. E greu de presupus. Nu se ştie mai nimic de moartea lui Burebista. Se ştie doar că Deceneu era un mare învățat al acelor timpuri. Există inscripții în piatră care arată că ar fi cunoscut relațiile într-un triunghi, numărul perfect 6, de unde şi asocierea 666, numărul cosmic 36, informații despre pentagonul planetar (Saturn, Jupiter, Marte, Venus şi Mercur), despre poziția soarelui la echinox şi solstițiu şi a Lunii în cele patru faze ale sale, despre calendarul dacic, cu anul de 360 de zile care alternează cu cel de 365 de zile etc.

Ce se va fi întâmplat atunci, poate vom afla cândva. Oricum, e lesne de înțeles că, din diferite motive – unele obiective, altele interesate –, nu s-a spus tot adevărul în legătură cu istoria României şi a strămoşilor noştri. Timpul va arăta că poporul de pe aceste meleaguri şi-a păstrat, de-a lungul mileniilor, filozofia vieții şi a muncii, sistemele de valori, conviețuind cu restul lumii aşa cum s-a putut. Dar, oricum, nu este prea onorant să afirmăm

[42] www.DACIA.Ro, Burebista.

mereu că poporul român este rezultatul unei încrucişări, este, adică, o corcitură şi cu atât mai puţin una dintre coloniştii romani, dintre aventurierii sau ţiganii romani şi ce o mai fi rămas din numeroasa populaţie geto-dacă de pe aceste meleaguri. Aceasta este, după părerea noastră, o ofensă aducă poporului român şi nu trebuie acceptată.

Toate acestea conduc la o concluzie simplă: civilizaţia traco-dacă este contemporană cu cea romană sau anterioară acesteia şi a creat sisteme de valori care sunt legate de vocaţia unei populaţii sedentare, care a trăit şi a continuat să trăiască în acest spaţiu de unde nu a clintit-o nimeni, niciodată.

Ipoteza anteriorităţii civilizaţiei romane şi chiar greceşti (grecii recunosc că au învăţat foarte multe lucruri de la macedonenii pe care i-au găsit şi pe locurile unde se află ei azi) este confirmată din ce în ce mai mult de descoperirile arheologice, lingvistice etc., iar arta militară a înaintaşilor noştri, fără să depăşească totuşi circumstanţele timpului ei, avea caracteristici remarcabile şi particularităţi care o făceau să fie unică şi temută în acele timpuri. Dar asupra acestui aspect vom reveni.

1.4.2.4. Decebal

Decebal este unul din strălucitii conducători ai antichităţii. De el se vorbeşte, astăzi, mai puţin decât de Alexandru Macedon sau de Hanibal, pentru că, în general, oamenii care şi-au apărat ţara nu sunt importanţi pentru omenire, ci doar pentru ţara lor. Ei nu au călcat în copitele cailor întinsurile Europei şi nici n-au trecut prin foc şi sabie popoarele. Pentru că n-au putut, sau pentru că n-au vrut. Pentru că n-au avut puterea să o facă, sau pentru că nu le-a stat în fire. Dio Cassius spune despre Decebal că „era priceput în ale războiului şi iscusit la faptă, ştiind când să năvălească şi când să se retragă, meşter în a întinde curse, viteaz în luptă, ştiind a se folosi cu dibăcie de o victorie şi a scăpa cu bine dintr-o înfrângere, pentru care lucruri el a fost mult timp pentru romani un potrivnic de temut.“[43]

La Drobeta Turnu Severin există, în grădina din centrul oraşului, două monumente. Unul îl reprezintă pe Traian, celălalt pe Decebal. Pe soclul statuii lui Decebal scrie „DECEBALUS PER SCORILO“, inscripţie descoperită pe un vas de cult la Sarmizegetusa. Este un monument vechi, întreţinut cu multă grijă (ca şi cel al lui Traian). În oraşul începutului sfârşitului unui mit – cel al Daciei nemuritoare – se află, faţă în faţă, doi mari bărbaţi ai antichităţii, doi mari comandanţi, nu ca învins şi învingător, ci ca oameni care au făcut istoria, acea istorie pe care o ştim, atât cât o ştim şi aşa cum o ştim.

[43] www.DACIA.RO, Decebal.

Decebal preia conducerea Daciei de la regele Duras-Diurapenus. Era în anul 87. Era război. Împăratul Domițian se afla în plină ofensivă.

Capitala Daciei era tot la Sarmizegetusa, care devenise deja o localitate foarte importantă şi nu doar un complex de apărare, cum era în vremea lui Burebista. Totuşi, aşezarea ei, organizarea interioară, numele şi relațiile cu exteriorul fac din ea o localitate misterioasă şi temută.

Sarmizegetusa nu a rămas în istorie ca o cetate a opulenței şi strălucirii, deşi nu ducea lipsă nici de aur, nici de capacitatea de a străluci, dacă s-ar fi dorit acest lucru. Sarmizegetusa se prezintă, mai degrabă, ca un refugiu, ca un loc tainic şi misterios, ca un centru vital. O dată învinsă Dacia, interesul Romei a fost acela de a-i şterge amintirea din Istorie, de a-i distruge urmele şi aşa destul de puține şi de misterioase.

Istoricii consemnează (poate exagerând, poate nu) numeroase neînțelegeri între daci. La sud de Dunăre, ei erau grupați în Tribalia, la nord de Dunăre, ei se grupau mai ales în zonele de deal, în depresiuni şi în munți. Câmpiile erau cultivate cu grâu, dacii exploatau aurul, erau deopotrivă, mineri, agricultori, vânători, păstori, apicultori, viticultori şi pescari. Țara era prea bogată pentru a nu trezi orgolii şi invidii chiar în interiorul ei, iar ordinea militară din timpul lui Burebista (Buerebistas) şi comunitatea spirituală realizată prin religie nu puteau dăinui la infinit.

Probabil au existat numeroase intrigi, infiltrări şi uneltiri din partea Imperiului roman împotriva statului dac, considerat incomod şi periculos. Romanii nu se dădeau în lături de la nimic. Iar dacă Dacia şi-a păstrat unitatea până la căderea Imperiului, ba chiar şi după aceea (chiar dacă scrierile despre această unitate sunt puține), acest lucru se datorează, fără îndoială, vocației acestui popor. Este însă foarte posibil ca Dacia să-şi fi epuizat o parte din virtuțile ei, din cauza unor frământări interne şi hărțuirii ei permanente de către puterea romană, ultimul ei rege, marele Decebal, încercând să-i reconstruiască forța şi unitatea în jurul unor valori care, ca şi cele ale României de azi, nu mai erau pe placul unora dintre mai marii timpului.

Decebal a refăcut şi a perfecționat sistemul de apărare al Daciei. Numai că, spre deosebire de Burebista, el şi-a consolidat sistemul de apărare (cetăți, infrastructuri, logistică, sisteme de supraviețuire) şi cu ajutorul meşterilor romani, iar dotarea şi instruirea armatei s-a realizat în primul rând pentru a se opune legiunilor romane, dar împrumutând foarte mult din spiritul roman. Acest lucru, după părerea noastră, a constituit un factor de slăbire, de diminuare a spiritului dac şi de consolidare a celui roman, ceea ce, în acea perioadă, nu putea fi un factor de putere.

Cu alte cuvinte, nolens, volens, Decebal a intrat în jocul romanilor şi devenise o chestiune de timp ca strategia *divide et impera* a Imperiului să-şi

facă efectul şi în temuta Dacie. Se ştie, cuvântul *terorism* vine de la legiunile romane care foloseau teroarea pentru a înspăimânta şi supune populaţiile pe care le cucereau. Roma dispunea de un adevărat păienjeniş de clevetitori şi de intriganţi care aplicau cum nu se poate mai bine strategia înşelăciunii, asasinatul, hărţuirea şi teroarea. Decebal îşi însuşise şi el aceste obiceiuri şi spera ca, şi cu ajutorul lor, să-şi salveze regatul. A fost la un pas de a-l asasina pe Traian.

În acelaşi timp, pe plan intern, s-a accentuat stratificarea socială, ceea ce a dus la apariţia unor probleme ce ţineau de situaţia straturilor şi înmulţirea privilegiilor. Pentru a controla această tendinţă şi a menţine unitatea statului, Decebal a încredinţat conducerea ramurilor economice prefecţilor. Această soluţie n-a fost suficientă pentru a împiedica efectele secundare ale comerţului (care, în vremea lui Decebal, atinge valori maxime) şi, în ultimă instanţă, bătălia ascunsă din sânul păturii dominante pentru privilegii şi putere. Această situaţie a deschis posibilitatea uneltirilor şi trădării. Doar aşa stăteau lucrurile şi la Roma. Decebal a stimulat religia (s-au construit noi sanctuare, inclusiv marele calendar) şi slujirea valorilor poporului său. Probabil că politica internă generală a lui Decebal de consolidare a statului, de intensificare a controlului intern pe care-l reclamau ameninţările care veneau deopotrivă, din exterior, dinspre Imperiul roman şi, din interior, din partea celor avizi de putere şi bogăţie sau din partea celor infiltraţi de Roma pentru a slăbi unitatea statului, şi interesele unor privilegiaţi a dus, în fapt, la apariţia unor vulnerabilităţi pe care Imperiul le-a exploatat la maximum.

Atât Imperiul, cât şi Decebal s-au folosit, în confruntarea care a caracterizat perioada ce a urmat, de strategii indirecte.

Romanii vizau divizarea şi dezbinarea Daciei, folosindu-se de o caracteristică a acestei populaţii, adică de intrigile interne care existau aici, iar Decebal încerca să contracareze o astfel de strategie, atât prin măsurile interne de consolidare a statului şi a sistemului său de apărare militară, cât şi prin diplomaţie şi aplicarea, prin mijloacele sale, în incinta Romei, a artei înşelăciunii.

Nu era însă linişte la Dunăre. Chiar în anul în care Decebal devine rege, Fuscus atacă Dacia, pătrunde adânc pe Valea Oltului, desigur, cu intenţia de a lovi centrele vitale ale ţării şi a o distruge. Dacii spulberă visul lui Fuscus, atunci când el credea că a ieşit deja din strânsura munţilor, la Turnu Roşu.

Roma nu putea fi nici umilită, nici înfrântă într-o singură bătălie. Aşa că, în anul următor, ofensiva este reluată. De data aceasta, Tettius Iulianus ajunge la Tapae. Bătălia se încheie indecis, dar romanii sunt declaraţi învingători. Domiţian nu exploatează succesul, ci se duce să-i pedepsească pe

cvarzi şi pe marcomani. Pacea din 89 este avantajoasă pentru romani, dar, mai târziu, ea va fi considerată ruşinoasă.

Ceea ce este important în aceste două confruntări se referă îndeosebi la strategia folosită de romani. Ei au acționat în forță, pe două direcții diferite, la interval de un an, obiectivul strategic fiind nu neapărat nimicirea oastei dace (dar nu se excludea nici o astfel de posibilitate, scopul declarat fiind acela de distrugere a dacilor), ci acela de testare a capacității de reacție a dacilor, în vederea unui război de amploare.

Aşa se explică comportamentul ciudat al Romei care, inițial, ovaționează victoria de la Tapae, pentru ca, ulterior să considere ruşinoasă pacea care s-a încheiat.

Prin aceste acțiuni împotriva Daciei, Imperiul roman nu realiza că, de fapt, începuse să-şi semneze începutul sfârşitului, atacând tocmai unul dintre scuturile care îl apărau.

Războaiele sfârşitului

Imperiul roman nu se afla într-o situație strălucită. Numeroasele intrigi din Senat şi lipsa resurselor erau principalele cauze care au determinat luarea unor decizii importante pentru acel sfârşit de secol. Traian a fost nevoit să găsească soluții viabile pentru refacerea puterii economice şi financiare a imperiului şi prevenirea atacurilor care se înmulțeau. El a rămas o lungă perioadă de timp la Dunăre, inspectându-şi cetățile şi pregătindu-le pentru a zădărnici atacurile şi incursiunile lui Decebal la sud de Dunăre. În realitate, Traian pregătea războiul final cu Dacia, convins fiind că o victorie împotriva dacilor ar fi însemnat o adevărată resurecție pentru Roma. Legiunile I Adiutrix, XII Gemina. XIV Gemina şi XV Apollinaris, din Pannonia, II Adiutrix, IV Flavia şi VII Claudia, din Moesia Superioară, I Italica şi V Macedonia, din Moesia Inferioară trebuiau să fie pregătite pentru evenimentele care urmau. În acelaşi timp, s-a continuat construirea drumului la sud de Dunăre, prin Cazane şi a lucrărilor necesare unei campanii îndelungate.

Desigur, Decebal ştia foarte bine acest lucru, atât din sursele proprii, cât şi din informațiile pe care, fără îndoială, le primea de la locuitorii Tribaliei, popor de acelaşi neam cu dacii şi geții.

Traian a considerat, chiar în primele zile ale secolului al II-lea al erei noastre, că a venit timpul să impună şi „ținuturilor locuite“ faima şi puterea Romei.

Cauzele reale pentru care Traian a atacat Dacia, înțelegând probabil că nu era cea mai bună soluție, o reprezintă însă căderea şi chiar dezastrul financiar şi economic al Imperiului.

Se încearcă adesea acreditarea ideii că dacii sunt vinovaţi pentru războiul declanşat de Imperiul roman, datorită deselor incursiuni pe care le făceau la sud de Dunăre, periclitând frontiera colosului. Se pare însă că, în mare parte, incursiunile geto-dace la sud de Dunăre aveau însă alt obiectiv decât acela de a prăda Imperiul, a-l hărţui şi a-l înfricoşa. Orice s-ar spune, nu se poate ca dacii să nu se fi temut de colosul de la sud de Dunăre, cel care cucerise întreaga Europă. Incursiunile lor la sud de Dunăre vizau, pe de o parte slăbirea garnizoanelor romane, pentru a preveni sau amâna cât mai mult războiul şi, pe de altă parte, sprijinirea tribalilor, populaţie geto-tracă, practic aceeaşi cu cea de la nord de Dunăre, aflată acolo din negura mileniilor, şi care se răscula adesea împotriva stăpânirii romane.

Roma a creat însă impresia că pacea din 89 ar fi fost nefavorabilă şi umilitoare pentru Imperiu. Senatul avea dreptate. Într-adevăr, pacea din 89 nu putea fi favorabilă Romei, atâta vreme cât aurul şi bogăţiile Daciei nu luaseră drumurile Imperiului.

Aceasta se pare că este cauza reală a războiului. Nu se poate ca Roma să nu-şi fi dat seama că războiul împotriva unei populaţii numeroase nu era decât o soluţie pe termen scurt. Pentru că, pe termen lung, lipsit de o protecţie exterioară nemijlocită[44] şi de un spaţiu care să-i permită manevra strategică pe direcţii exterioare, cum era cel dintre Dunăre şi Carpaţi, Imperiul nu putea decât să aibă de suferit. Dar, probabil, nevoia acută de bani era mult mai importantă decât soarta viitoare a Imperiului.

În afară de aceasta, Dacia putea să reprezinte o bună bază de plecare în plănuita expediţie a lui Traian împotriva parţilor. Oricum, pentru reuşita unei asemenea expediţii, Traian avea nevoie de resurse. Dacia i le putea oferi din plin.

Se acreditează adeseori ideea că Dacia reprezenta un mare pericol pentru Roma. Regii daci, în afara unor acţiuni de punere la punct a celor care le prădau teritoriul şi de cele de unificare a neamului, nu au ieşit în afara frontierelor, a arealului lor economic, politic şi spiritual. Dacii nu au atacat Imperiul, ci, aşa cum se ştie, veneau în ajutorul fraţilor lor de peste Dunăre sau încercau să creeze un fapt împlinit pentru a preveni sau amâna cât mai mult cu putinţă un atac, greu de stăvilit, din partea Imperiului. A susţine că dacii jubilau şi se jucau cu frontierele Imperiului roman, atacându-le de câte ori aveau poftă ni se pare a nu corespunde în întregime adevărului. Probabil că descoperirile arheologice şi scrierile care se vor mai găsi vor aduce mai mul-

[44] *Protecţia exterioară nemijlocită* a imperiilor, ca şi cea a marilor puteri de azi, se realizează prin existenţa unor state vecine stabile, cu populaţii sedentare, care îşi apără teritoriul şi nu râvnesc la teritoriile altora.

tă lumină decât tradiționalul nostru mod de a ne pune totdeauna cenuşă în cap.

Exista, într-adevăr, şi un pericol vizavi de planurile lui Traian care vizau un război de anvergură împotriva parților. Era foarte posibil ca, în cazul unei astfel de acțiuni, Decebal să-l fi atacat din spate.

Pentru că problemele de securitate ale Daciei, în vecinătatea unui imperiu puternic şi cuceritor, nu erau puține. Traian nu putea face o astfel de greşeală şi, ca atare, cea mai avantajoasă soluție pentru romani ar fi fost să atace mai întâi Dacia, vânând mai mulți iepuri cu o singură săgeată.

Se pare că, de fapt, războiul împotriva Daciei era un război pentru resurse. Dacia era unul dintre cele mai bogate state europene ale antichității. Cucerind-o, Traian putea obține nu numai aurul din depozitele dacice, ci şi minele din care se scotea acesta, ogoarele, păşunile şi, mai ales, oamenii, meşterii, material de război pentru campaniile următoare şi luptători foarte abili. Exista şi posibilitatea colonizării unor teritorii pentru a atenua unele probleme sociale grave din perimetrul Romei. Traian înțelegea perfect că, aventurându-se în Dacia, periclita frontiera estică a imperiului. Dar, probabil, puțin îi păsa. O victorie împotriva dacilor i-ar fi creat o aură dincolo de care Senatul nu putea să vadă decât un erou. Şi i-ar fi dat posibilitatea să adune resurse pentru a-i ataca şi a-i supune pe redutabilii parți.

Credem că şi Decebal ştia aceste raționamente şi, probabil, a întreprins mult mai multe acțiuni decât cele care se cunosc[45]. Stăpânind teritoriul de la sud de Dunăre, Imperiul roman a pregătit ani de zile un astfel de război. Decebal nu putea să nu înțeleagă, la justa lor valoare, aceste pregătiri. Un astfel de război putea fi întârziat prin acțiuni diplomatice sau zădărnicit prin diversiuni şi puternice acțiuni militare preventive. Decebal le-a folosit la maximum pe primele, dar nu a reuşit să adune suficiente forțe şi opțiuni pentru a le pune pe deplin în operă pe următoarele. Fără să renunțe la tot felul de diversiuni, el şi-a creat un sistem de alianțe şi a format o coaliție anti-romană din care, în afara triburilor dace, mai făceau parte burii germanici şi roxolanii.

Nu era puțin ceea ce a făcut Decebal. Nu era puțin pentru o Dacie sedentară, nevoită să supraviețuiască în coasta celui mai puternic imperiu al antichității. În acele vremuri extrem de grele, Decebal a reuşit să adune o

[45] Este logic ca romanii să fi reliefat, prin tot ce au scris şi au consemnat în piatră, doar partea convenabilă a războaielor împotriva Daciei. Învingătorul are totdeauna dreptate. Evenimentele ulterioare nu au mai permis reconstituirea puternicei Dacii. Probabil că războaiele respective au avut şi alte aspecte foarte interesante pentru arta militară pe care romanii le-au ascuns. De aceea, considerăm că ele ar trebui mai bine cercetate

armată de 160.000 de oameni[46], dintre care 140.000 erau daci. Din câte se ştie, Decebal a încercat să stabilească o alianţă şi cu parţii, informându-i probabil de intenţiile lui Traian (pe care regele dac nu se poate să nu le fi cunoscut) cu privire la atacarea, după luptele cu dacii, a acestui puternic fost imperiu al parţilor din sud-vestul Asiei, care, sub Mithridate I (170-138 î.e.n.) atinsese apogeul, întinzându-se din nord-vestul Iranului de azi, peste Asiria, Babilonia şi Persia, până în India.

Traian a realizat, pe malul drept al Dunării, un drum militar care trece prin Cazane („Tabula Traiana" atestă şi azi, imperturbabilă, această întreprindere), iar în zona Porţilor de Fier sapă un canal de 3 km (cel care a existat în zona localităţii sârbeşti Sip până în anul 1970, când s-a ridicat barajul sistemului hidroenergetic şi de navigaţie „Porţile de Fier I") prin care să treacă flota. Noi considerăm, totuşi, că „drumul lui Traian" nu s-a construit pe un loc gol. Este foarte posibil să fi existat, anterior, în vremea regatului lui Burebista şi a unei bune colaborări cu romanii, un drum, întrerupt sau deteriorat după ce comunicaţiile dintre populaţiile de la sud şi de la nord de marele fluviu au fost limitate de frontiera imperiului. De aceea, credem că Traian, care, probabil, întrevedea, în cadrul minuţioasei concepţii a războiului contra lui Decebal, o manevră strategică foarte complexă, a amenajat, în acest scop şi drumul respectiv. Dacă aşa stau lucrurile (şi desfăşurarea ulterioară a evenimentelor a confirmat această realitate), avem de a face cu una dintre cele mai subtile expresii ale artei strategice a antichităţii.

Pentru campania împotriva Daciei, Traian a pregătit îndelung o armată de 120.000 de oameni[47], luptători unul şi unul. Istoricii consemnează că, din forţele auxiliare făceau parte şi unităţi „etnice" compuse din sirieni, palmirieni, marcomani, asturi germanici.

Planul roman al acestei campanii viza atacarea lui Decebal cu două grupări de forţe, una, situată la sud de Dunăre, într-o zonă vizavi de Drobeta (azi, Drobeta Turnul Severin) şi Dierna (Orşova), cealaltă, în Panonia, mai exact într-un raion situat într-o zonă cam pe unde se află localitatea sârbească de azi Vrsec. În acelaşi timp, romanii continuau să-şi păstreze garnizoane destul de puternice de-a lungul malului drept al Dunării şi în Moesia Inferioară, pe de o parte, pentru a preveni o posibilă manevră de întoarcere din partea aliaţilor lui Decebal şi, pe de altă parte, pentru a-şi crea rapid o nouă

[46] www.DACIA.RO. După alte surse (Academia Militară, Curs de Istoria Artei Militare, vol. I, Bucureşti, 1989, p. 85), armata lui Decebal număra doar 40.000 de luptători, inclusiv cei mobilizaţi.

[47] www.DACIA.RO. Potrivit Cursului de Istoria Artei militare, vol. I, Bucureşti, 1989, p. 84, efectivele armatei romane erau, în ambele războaie de 100.000 de luptători. După alte surse, armata romanilor număra 150.000 de oameni.

bază strategică de plecare la ofensivă, în cazul unui eşec. Era vorba, deci, de o manevră dublu învăluitoare, care urma să fie efectuată într-un teren greu accesibil, cu fortificaţii naturale şi numeroase capcane. Prima rocadă între cele două grupări se realiza chiar pe baza de plecare pe fluviul Dunărea. Probabil Traian a avut în vedere şi eventualitatea schimbării efortului de pe o direcţie pe alta, în funcţie de evoluţia evenimentelor.

Planul lui Decebal trebuie să fi fost unul pe mai multe variante. Oricum, în această confruntare cu Traian, pe care regele dac nu putea să o perceapă altfel decât ca pe catastrofă (această concluzie rezultă din destinul lui şi din comportamentul dacilor în timpul acestor războaie), conducătorul dacilor nu avea altă posibilitate decât să adopte, ca modalitate de acţiune, apărarea strategică, însoţită de hărţuirea permanentă a trupelor romane şi de unele riposte ofensive care să-l determine pe împăratul roman să renunţe la ofensivă.

Probabil că Decebal înţelegea că, o dată cu aceste războaie, soarta Daciei era pecetluită. Ultimul mare rege dac trebuie să fi fost un om foarte realist şi foarte conştient de destinul poporului său.

Primul război (101-102)

La 25 martie 101, Traian soseşte de la Roma şi îşi pune planul în aplicare. O grupare de forţe trece Dunărea pe la Lederata (Ramma) şi pe la Dierna (Orşova). Gruparea principală de forţe s-a îndreptat spre Arcidava (Vărădia) şi de acolo a luat-o spre est trecând pe la Berzovia spre Tibiscum. Aici se realizează joncţiunea cu forţele care înaintaseră destul de greu prin culoarul Cerna-Timiş. O dată ajunse aici, forţele lui Traian întră în Poarta de Fier a Transilvaniei. La Tapae, în Poarta de Fier a Transilvaniei, are loc prima bătălie care, după unii, se încheie indecis, iar după alţii, dă câştig de cauză lui Traian. Acesta pătrunde în depresiunea Haţegului şi începe cucerirea cetăţilor dace din Munţii Orăştiei.

Sistemul cetăţilor îi dă însă atâta bătaie de cap lui Traian, încât îl prinde iarna. Decebal profită de avantajele anotimpului şi întreprinde una din cele mai îndrăzneţe manevre ale antichităţii. Este vorba de o manevră ofensivă, desfăşurată pe timpul apărării strategice, menită să-l determine pe marele Traian să-şi retragă forţele la sud de Dunăre şi să renunţe la război. Forţele de manevră ale lui Decebal se unesc cu cele ale burilor coborâţi din Carpaţii Răsăriteni şi cu cele ale roxolanilor, trec cu multă greutate şi cu mari riscuri Dunărea îngheţată (gheaţa s-a rupt de mai multe ori, provocând pierderi destul de serioase grupării de manevră) şi atacă garnizoanele romane din Moesia Inferioară.

Până în acest punct, manevra a reuşit. Însuşi Traian se duce cu forţe retrase din Dacia la faţa locului, în Moesia Inferioară (în Dobrogea). Au loc trei mari bătălii, soldate cu pierderi substanţiale de ambele părţi. La cea de la Adamclisi, Traian în persoană participă la lupte. Se spune că el însuşi şi-a rupt hainele pentru a face pansamente şi a-i bandaja pe cei răniţi. Nu se spune însă mai nimic despre comportamentul dacilor şi aliaţilor lor, mai puţin cele din scrierile romane şi din scenele de pe monumentul de la Adamclisi. Obţine victoria, dar nu este suficient pentru a câştiga şi războiul. Decebal atacă trupele romane din Ţara Haţegului.

În primăvara anului 102, romanii reiau luptele şi atacă Dacia din 4 direcţii: pe Valea Mureşului; prin pasul Vâlcan, de-a lungul Jiului; de-a lungul Oltului, prin pasul Turnu Roşu; dinspre nord şi est. Coloana de pe Valea Mureşului este condusă de însuşi Traian. Bătălia are loc în apropierea cetăţii Sarmizegetusa Regia. Campania a durat tot anul, astfel că iarna i-a surprins din nou pe romani şi Traian a fost nevoit să încheie pace.

Pacea din 102 era, de fapt, un armistiţiu. Condiţiile păcii erau foarte grele pentru daci. Pacea definitivă se încheie la Roma în faţa Senatului. Condiţiile impuse dacilor erau foarte grele, dar Decebal trebuia să le accepte. Acestea erau:

- predarea armelor, a maşinilor de război, a transfugilor romani şi a tehnicienilor;
- demantelarea fortificaţiilor;
- cedarea teritoriilor cucerite de romani;
- să nu aibă aliaţi;
- să nu mai recruteze ostaşi în interiorul imperiului.

În urma acestei păci, au fost distruse cetăţile de la Piatra Roşie, Blidaru şi chiar Sarmizegetusa Regia. Teritoriile cedate romanilor cuprindeau o parte din Muntenia şi din Oltenia, sudul Banatului şi o porţiune din Ţara Haţegului. După un timp, garnizoanele romane însărcinate cu supravegherea aplicării condiţiilor din Tratatul de pace au fost retrase. Traian primeşte numele de Dacicus, în semn al preţuirii victoriei asupra celui mai important duşman al Romei din acel timp. Apar emisiuni monetare care-l prezintă pe Traian într-o trăsură triumfală, Dacia fiind în genunchi.

Al doilea război (105-106)

Primul război se încheie nu neapărat pentru motivul că dacii şi-ar fi epuizat posibilităţile de apărare, iar romanii, generoşi, le-ar fi acordat pacea. Unul dintre motivele încheierii acestei păci îl reprezintă şi faptul că Traian

îşi epuizase efectiv resursele şi nu mai putea continua războiul. Traian avea, deci, nevoie de un răgaz. Atât pentru a-şi asigura o victorie definitivă în acest război, cât şi pentru a crea condiţii şi resurse pentru campaniile următoare. Ca oricare împărat roman, şi Traian vedea departe…

Pacea, oricât de înrobitoare ar fi fost, era oricum, şi pentru daci, mai bună decât continuarea războiului. Nu se poate însă ca Decebal să nu fi înţeles că, de fapt, Traian avea nevoie de un răgaz pentru a pregăti un nou război împotriva Daciei.

Traian continuă să întărească linia Dunării şi garnizoanele din teritoriul deja ocupat. Experienţa lui Domiţian din anul 87 şi războiul din 101-102 aduseseră suficiente elemente pentru ca pregătirile pentru o nouă confruntare să se facă, de data aceasta, complet. Pentru un conducător militar de talia lui Traian, lucrurile erau foarte clare, pe termen lung. Dar, mai ales, Traian ia măsuri pentru consolidarea dispozitivului din Moesia, pentru a contracara o eventuală manevră ofensivă a lui Decebal de tipul celei din primul război.

În acest timp, pentru a asigura fluenţa manevrei de forţe şi mijloace peste Dunăre, din adâncime, spre zona frontului, Traian ordonă lui Apollodor să construiască un pod de piatră în zona Drobeta. Acest pod ar fi fost edificat între 103 şi 105. Podul avea o lungime de 1135 metri, 20 de picioare de piatră şi portaluri monumentale cu o deschidere de 33 de metri. Există însă opinii potrivit cărora o astfel de lucrare nu putea să fie edificată în doi ani. Şi, dacă, totuşi, podul a fost edificat de Apollodor, de ce nu sunt prezentate, pe Columnă, scene din timpul construcţiei sau care să prezinte soldaţii romani trecându-l? Unii istorici consideră că podul ar fi fost construit în timpul lui Burebista care, se ştie, stăpânea ambele maluri ale Fluviului. Cel mai probabil, el a fost realizat în timp, printr-o colaborare cu romanii care, se ştie, erau artizanii unor astfel de construcţii.

Pregătirile romanilor pentru război nu l-au lăsat indiferent pe Decebal. El a continuat să-şi refacă cetăţile deteriorate (Costeşti, Blidaru, Piatra Roşie) şi încearcă din nou să constituie o coaliţie anti-romană. Îi atacă pe iazygii din Banat, aliaţi ai romanilor, ia înapoi, prin forţă, teritoriul dat acestora de Traian după războiul din 102 şi îşi consolidează dispozitivul. De fapt, Decebal îşi pregătea acţiunile pentru viitorul război cu romanii, care era iminent. Cum Decebal era un comandant iscusit, respinge ultimatumul dat de romani şi încearcă să-i surprindă atacându-i. Este însă foarte posibil ca situaţia să nu fi fost atât de tranşantă. Pentru că, oricum, nu Decebal este vinovat de războiul dintre Imperiul Roman şi Dacia.

Atacul lui Decebal împotriva garnizoanelor romane trebuie să fi fost unul preventiv şi disuasiv sau măcar de întârziere a ofensivei lui Traian sau de slăbire a forţelor acestuia. În acele vremuri, când războiul se baza îndeo-

sebi pe confruntarea fizică față în față, factorul psihologic conta enorm. Iar dacii se bazau şi pe acest efect. Steagurile lor cu cap de lup şi coadă de şarpe scoteau un şuierat care-i deruta şi îi înspăimânta pe adversari. Componenta psihologică a acțiunii dacilor este destul de bine ilustrată în ceea ce s-a spus şi s-a scris despre aceste războaie. Bineînțeles, toate acestea s-au scris nu pentru a-i lăuda pe daci, ci pentru a-i preamări pe romani. În fond, ei sunt cei care au inventat expresia *Vae victis!*

Atacul lui Decebal se produce asupra garnizoanelor romane din teritoriile ocupate de Traian. Cneus Pompeius Longinus, care comanda o parte din forțele romane, cade într-o capcană întinsă de daci şi este făcut prizonier. Decebal a încercat să obțină încetarea ostilităților şi retragerea romanilor în schimbul lui Longinus, care nu era o persoană oarecare, ci fostul guvernator al Panoniei şi al Moesiei Superioare. Longinus se sinucide. Planul lui Decebal cade. Trebuie să continue ofensiva (iarna anului 104 şi primăvara anului 105), deşi şansele sunt limitate, întrucât coaliția anti-romană de la Dunăre la Eufrat nu a luat naştere.

În aceste condiții, Senatul declară război dacilor. Decebal încearcă şi ultima şansă de a pune capăt unui război de care era acuzat el şi nu Traian. Prin intermediul unor transfugi, încearcă să-l ucidă pe Traian. Aceştia sunt prinşi şi planul de asasinare nu reuşeşte.

Traian trece Dunărea şi înaintează prudent prin teritoriile deja ocupate de romani în 102. Înaintarea lui Traian se face în etape, fiecare fiind însoțită de refacerea drumurilor şi de efectuarea unor lucrări de fortificații care să permită adăpostirea rapidă a forțelor în caz de atac prin surprindere. Atacul propriu-zis asupra teritoriilor lui Decebal are loc abia în primăvara anului 106. Parcurgerea într-un an a unor distanțe care, în mod normal, trebuiau străbătute în câteva săptămâni sau, în cazuri mai dificile, în câteva luni, arată cât de dificilă a fost confruntarea Imperiului cu Dacia.

Iarna 105-106, Traian a petrecut-o în Oltenia. Planul lui Traian viza atacarea dacilor din mai multe direcții, pentru a-i prinde într-un cerc, limitând astfel posibilitatea de manevră şi de diversiune a regelui dac. În lipsa unor aliați puternici, Decebal nu avea altă soluție decât să primească lupta în spațiul vital al Daciei, ceea ce, pentru romani, reprezenta cheia reuşitei.

Manevra romană era suficient de largă. Colosala forță militară de aproape 200.000 de oameni a fost împărțită pe cinci sau şase grupări de forțe care urmau să se apropie de Sarmizegetusa din direcții diferite.

O primă grupare de forțe a înaintat prin culoarul Cerna-Timiş, pe la Tibiscum, prin Poarta de Fier a Transilvaniei, ajungând în Depresiunea Hațegului. Apoi a coborât spre Sarmizegetusa pe Valea Mureşului.

Cea de a doua grupare a înaintat pe Valea Jiului, pe la castrul de la Bumbeşti, şi a trecut spre Sarmizegetusa prin Pasul Vâlcan.

Cea de a treia grupare – cea mai importantă –, condusă de Traian, a înaintat pe Valea Oltului, urmând să atace dinspre est cetățile dacice din Munții Orăştiei.

A patra grupare avea ca misiune, probabil, să întărească forțele romane din primul val şi să prevină o eventuală contra-acțiune ofensivă de întoarcere efectuată de Decebal în stilul celei din 101-102 şi, de aceea, trupele romane cartiruite în castrele construite în Muntenia în primul război, au trecut în Țara Bârsei prin culoarul Rucăr-Bran, urmând să înainteze probabil prin trecătoarea Perşani, de-a lungul Târnavelor şi Mureşului spre Munții Orăştiei.

Cea de a cincia grupare de forțe a intrat în Țara Bârsei prin pasul Bratocea, iar cea de a şasea, venind de pe Valea Siretului, probabil din Moesia Inferioară, a pătruns în Transilvania printr-una din trecătorile Carpaților Orientali, probabil prin pasul Oituz.

Este evident că Traian viza atacul simultan al cetăților dacice din Munții Orăştiei cu cele trei coloane principale, potrivit unui plan minuțios şi unei coordonări riguroase a deplasării şi operației.

Cele trei coloane au ajuns la timp, au atacat conform planului cetățile dacice şi, cu multă greutate şi pierderi mari, au reuşit să ocupe primul aliniament de cetăți de la Costeşti, Blidaru şi Piatra Roşie. Se spune că, în aceste împrejurări, o parte dintre dacii lui Decebal se supune lui Traian, trădându-şi astfel conducătorul.

Ultimul aliniament al forțelor lui Decebal era Sarmizegetusa Regia, aflată la 1200 m altitudine, pe Dealul Grădişea Muncelui. Cucerirea şi distrugerea cetății reprezenta obiectivul final al războiului roman.

În vara anului 106, romanii încep atacul. Este respins. Cetatea dacică este asediată. Romanii îşi construiesc o cetate paralelă şi taie alimentarea cu apă a dacilor. Din nou, o parte dintre daci se predau. Alții scapă şi se refugiază în terenul puternic acoperit. Cetatea, lipsită de apă şi de apărare, este invadată şi incinta sacră incendiată. Se sfârşea astfel un mit, iar romanii cucereau Dacia.

Bicilis, confidentul lui Decebal, spune că aurul lui Decebal se ascunde în albia răului Sargetia, în apropierea capitalei dacice.

Decebal s-a retras spre nord, a încercat să ajungă în Carpații Orientali şi să continue lupta cu ajutorul bastaranilor şi roxolanilor. În zona Harghitei, îl ajunge din urmă un detaşament de cavalerie roman. Decebal se sinucide. Războiul este încheiat oficial la 11 august 106, dată la care Dacia este declarată provincie romană. De acum, Dacia va fi controlată strict de romani. În

urma cuceririi Daciei, o mare cantitate de aur (de ordinul tonelor) ia drumul Romei. Cursul aurului scade brusc în Imperiul roman şi în afara acestuia.

Sunt, desigur, foarte multe semne de întrebare în legătură cu aceste războaie, cu comportamentul dacilor, chiar al regelui Decebal şi cu relatările despre acest război. Probabil, cu timpul, se va ajunge şi la găsirea răspunsurilor.

Cert este că, pentru arta militară, războaiele dintre romani şi daci au o foarte mare însemnătate, întrucât:

- Se desfăşoară în timp îndelungat şi pe spaţii mari;
- Cuprind manevre ingenioase, efectuate atât în ofensivă, cât şi în apărare;
- Acţiunile militare propriu-zise sunt combinate cu o logistică de mare amploare, care permite asigurarea cu mijloace a peste 300.000 de luptători şi a numeroase forţe auxiliare;
- Relevă rolul fortificaţiilor în campanii care nu se desfăşurau totuşi static, ci foarte dinamic, cu deplasări pe spaţii imense.

În această confruntare, deşi iniţiativa strategică aparţine romanilor, Decebal reuşeşte să întreprindă acţiuni extrem de subtile care au, fără îndoială, valoare strategică. Arta militară se îmbogăţeşte cu una dintre cele mai iscusite manevre ofensive de întoarcere, desfăşurată în timpul apărării strategice: atacul dacilor, burilor şi roxolanilor din iarna 101-102 asupra garnizoanelor romane de la sud de Dunăre din Moesia Inferioară.

Considerăm că episodul acesta, peste care se trece uneori foarte uşor cu vederea sau care este luat doar ca o diversiune, constituie una dintre cele mai valoroase acţiuni din timpul războaielor daco-romane.

1.5. Armament şi mijloace de luptă

Armamentul şi mijloacele de luptă ale antichităţii reprezintă un domeniu care se cere studiat cu multă atenţie. La urma urmei, întreaga artă militară a antichităţii nu este altceva decât o modalitate de creare şi folosire a acestor arme pentru realizarea scopurilor şi obiectivelor războiului.

Studierea armelor duce la înţelegerea, în mare măsură, a filosofiei de confruntare, a filosofiei războiului.

Din punct de vedere al armelor şi acţiunilor impuse de acestea, antichitatea îşi are propria ei filozofie. Ea este distinctă şi se construieşte pe coordonatele foarte complexe ale confruntării dintre nomazi şi sedentari în reconfigurarea spaţiului vital şi al marilor coridoare strategice, care vor rămâne neschimbate timp de milenii.

De aceea, antichitatea trebuie privită ca o entitate distinctă, care începe undeva, în negura vremurilor şi evoluează până când tensiunile interioare care se acumulează sparg acest spaţiu şi determină reluarea ciclului. Armele antichităţii se cer privite ca existenţe care au influenţat nu doar desfăşurarea bătăliilor, strategia şi tactica, ci şi comportamentul uman faţă de mijloacele create de om. S-a spus adesea că epocile moderne nu au creat nimic care să nu fi existat în antichitate. La fel se poate spune, păstrând proporţiile, şi în domeniul armamentelor.

Armele şi mijloacele de luptă ale antichităţii se împart în:

- Arme individuale de atac şi de apărare;
- Maşini de război;
- Mijloace de protecţie individuală şi colectivă;
- Mijloace de campare;
- Mijloace de transport terestru şi naval;
- Mijloace de asediere;
- Fortificaţii şi alte lucrări de apărare.

Armele se împart, la rândul lor, în câteva categorii care s-au menţinut de-a lungul întregii antichităţi şi chiar mai târziu, în Evul Mediu:

- Arme individuale pentru lupta apropiată (pumnalul, sabia, ghioaga etc.);
- Arme individuale pentru lupta la distanţă – arme cu aruncare - (arcul cu săgeţi, halebarda, sulița, lancea, praştia etc.);
- Armament de artilerie (bombarda, catapulta etc.).

Maşinile de război ale antichităţii se reduc la carele de luptă cu doi sau trei luptători şi la alte mijloace, de cele mai multe ori improvizate.

Dintre mijloacele de protecţie individuală şi colectivă de disting scutul, armura şi casca. Aceste mijloace au avut o importanţă deosebită în antichitate.

Scutul[48] a apărut cu trei milenii înaintea erei noastre, avea diferite forme (rotunde, ovale, triunghiulare etc.), era confecţionat din diferite materiale, mai întâi din lemn acoperit cu piele, apoi lemnul era întărit cu o garnitură de bronz etc. şi folosea în principal la apărarea împotriva săgeţilor, sulițelor sau altor lovituri ale adversarului, dar nu numai. El putea fi folosit, în lupta apropiată, şi pentru a-l lovi pe adversar, pentru a-l dezechilibra sau pentru a-l agăța. Acest scut putea fi utilizat şi ca umbrelă sau ca adăpost, aşa cum astăzi din patru foi de cort se confecţionează în câteva minute un cort care adăposteşte cei patru oameni care le poartă.

[48] **www.stratisc.org, Histoire de la guerre à travers l'armement,** par Alain Bru - général de brigade (c.r.) Jean Baptiste Margeride, Capitolul 2.

Armura datează cam din aceeaşi perioadă (sfârşitul mileniului trei şi începutul mileniului doi). Proteja umerii, pântecele şi se prelungea ca un fel de mantie, în Asiria[49], mai ales. Era confecţionată dintr-o ţesătură cu zale de bronz. Armura propriu-zisă a apărut probabil la începutul mileniului doi înaintea erei noastre şi presupune stăpânirea unor procedee de prelucrare a metalelor, întrucât ea este confecţionată din zale. Cea mai veche armură cunoscută este aşa-numita panoplie de Dendra, un fel de mijloc de protecţie folosit de un şef militar contemporan cu eroii lui Homer. Ea a fost descoperită într-un sarcofag. Nu este confecţionată din zale, ci dintr-un fel de cilindru de bronz, la care se alătură alţi cilindri mai mici ce protejau braţele, iar în partea inferioară avea un şorţ care proteja picioarele. Este o armură rigidă care nu putea fi folosită în luptă, întrucât reducea la maximum mobilitatea. O fi fost, totuşi, o modalitate de a-l proteja pe acel şef care, probabil, supraveghea sau conducea lupta de undeva, dintr-un loc situat în apropierea spaţiului bătăliei, împotriva săgeţilor şi suliţelor aruncate de adversar.

Casca apare o dată cu armura, dar evoluţia ei este mai înceată, datorită faptului că necesită o tehnologie pe care fierarii armurieri ai acelor timpuri nu o stăpâneau. Ei nu reuşiseră încă, la mijlocul mileniului doi înaintea erei noastre, să creeze suprafeţe metalice curbe, care să poată fi îmbinate ca solzii unui peşte, nici să modeleze metalul după anumite forme. Aşadar, casca începutului, ca şi armura, era incomodă, greu suportabilă şi nu permitea mişcarea. Casca de bronz suportabilă a fost folosită abia la jumătatea secolului al IX-lea î.e.n. Cam în acelaşi timp apar şi celebrele armuri tip clopot care aparţin panopliei Argos[50].

Panoplia Argos cuprindea o cască de bronz elipsoidală, cu apărătoare pentru obraji, o armură destul de largă, ce se prelungea cu o placă ce proteja abdomenul şi manşete pentru antebraţe. Din aceeaşi panoplie făceau parte şi jambierele. Armura avea elemente de bronz şi de piele, în funcţie de posibilităţile celui ce şi-o procura.

Mijloacele de protecţie colectivă folosite în armatele antichităţii erau şi ele extrem de felurite. Unele armate – este vorba de cele ale nomazilor - nu dispuneau de aşa ceva. Până târziu, în Evul Mediu, filosofia lor consta în mişcare, în viteză. „Protecţia“ colectivă se asigura prin dinamism, prin goana calului. Celelalte armate – ale Imperiului roman şi ale popoarelor sedentare – realizau lucrări de protecţie colectivă din pământ, lemn şi piatră. Acestea constau în fortificaţii, întărituri de pământ, din lemn sau din piatră. De fapt, arta militară la romani, spre exemplu, consta nu numai în organiza-

[49] *Ibidem*
[50] *Ibidem*

rea perfectă şi pregătirea riguroasă a legiunilor, ci şi în folosirea fortificaţiilor pentru adăpostirea şi protecţia trupelor. Se poate chiar spune că arta militară la romani se baza pe… fortificaţiile care înaintează, pe fortificaţiile care însoţesc legiunile, în sensul că, oriunde ajungeau, romanii ridicau lucrări de protecţie ce constituiau şi o puternică bază de plecare la ofensivă. Dacii înşişi dispuneau de un sistem de cetăţi care le asigurau rezistenţă, protecţie colectivă şi loc de refugiu.

1.6. Spaţiul şi timpul în acţiunile militare ale antichităţii

S-ar putea spune că, într-un fel, arta militară a tuturor timpurilor îşi are modelul în arta militară a antichităţii. Profesionalismul armatelor, antagonismul fundamental dintre mişcare şi poziţie, dintre nomadism şi sedentarism, dintre populaţiile ţărilor continentale şi cele ale ţărilor maritime şi scrierile antice despre aceste probleme conduc la o concluzie tulburătoare: antichitatea este o epocă a unui realism frământat, a unui pragmatism teluric, impregnat cu o proiecţie ideală şi chiar mistică a acestui realism fluid, atât de dependent de variaţia condiţiilor iniţiale. Anticii realizează nu numai dimensiunea ontologică a unei societăţi omeneşti în profundă mişcare, cutremurată de două fenomene cu un impact de falie teribil: nomadismul şi sedentarismul, ci şi gnoseologia şi logica raporturilor complexe şi implicaţiilor majore pe care le are confruntarea. Este vorba de o confruntare care, orice s-ar spune, înseamnă construcţie sau reconstrucţie a mediului social, economic, cultural şi militar al omenirii.

Timpul real şi spaţiul real se definesc nu pe proiecţia cosmică a mişcării şi a vectorilor ei, ci pe fuziunea a două filosofii care, cel puţin în antichitatea timpurie, par contradictorii şi chiar ireconciliabile. Prima dintre acestea este filosofia spaţiului plin, a spaţiului armonios, echilibrat, impregnat de mugurii construcţiei valorilor, specifică populaţiilor sedentare, stabilite în general în zone fertile şi cu resurse bogate, brăzdate de fluvii şi râuri, o filozofie a timpului real, contopit cu cel cosmic, îndeosebi cu cel solar (soarele fiind dătător de viaţă) în aceeaşi durată. Cealaltă este o filozofie a spaţiului gol, de stepă, cu orizont linear şi copleşitor, o filozofie a spaţiului dilatat, orizontal, adesea revărsat peste margini, şi a timpului variabil. Această filozofie este caracteristică popoarelor de stepă, în special celor din foaierul perturbator ce se întinde între Mareea Caspică şi Manciuria.

Filosofia spaţiului plin şi a timpului real este generatoare de valoare. Ea creează sisteme dinamice adaptative şi uriaşe ambuscade civilizaţionale în care, în cele din urmă, se va topi masa migratorilor şi a nomazilor. Se înţelege, nu fără a genera schimbările pe care le incumbă totdeauna o astfel

de ciocnire. În această confruntare, vor învinge, desigur, sedentarii, dar nici ei nu vor ieşi dintr-o astfel de încercare aşa cum au intrat, ci vor fi alţii, ei înşişi transformaţi, metamorfozaţi, adică mai agresivi, mai setoşi de putere şi chiar de mişcare, de extensie. Chiar după primele valuri de migraţii, fenomenul frontierei se va dinamiza, se va complica. Frontierele vor deveni mai extensive, mai agresive. După valurile de migraţii, sedentarii nu-şi vor mai încăpea în margini. Din acest moment, sedentarii, îmbogăţiţi cu ceea ce le-au adus nomazii, îşi vor crea pofta de expansiune, vor începe bătălia pentru extensia spaţiului şi condensarea timpului. Astfel se va crea o a doua mare sursă de conflict. Către sfârşitul antichităţii, lumea se va afla pe o altă traiectorie a devenirii, definită pe încrâncenarea bătăliei pentru spaţii şi resurse.

Filosofia spaţiului gol şi a timpului dilatat sau comprimat, a timpului variabil, produce acea bulversare care generează procesul de remodelare. Totdeauna va fi nevoie de un impuls, de o cerinţă care să declanşeze un astfel de proces. Reacţia sedentarilor la năvălirile nomazilor nu este una de simplă apărare, adică de baricadare în sistemele proprii şi de respingere totală a adversarului, pentru simplu motiv că invazia nu are loc doar prin atacul militar, ci şi printr-o agresiune în spaţiul spiritualităţii, în cel al informaţiei şi, în general, în cel al modului de viaţă.

Spaţiul şi timpul, în războaiele antichităţii care, în principal, sunt războaie între nomazi şi sedentari, dar şi, derivate din acestea, războaie pentru definitivarea teritoriului şi impunerea unui anumit tip de raporturi, pentru dominare şi, respectiv, pentru obţinerea unui loc cât mai bun în *noua ordine*, au dimensiuni relative. Filosofia spaţiului şi a timpului – foarte importantă în înţelegerea războaielor şi, în general, a problemelor antichităţii – impune o abordare diferenţiată a acestor noţiuni, din unghiuri diferite, dar avându-se în vedere marile coordonate, marile linii-forţă care definesc acea epocă istorică. În timp ce pentru sedentari spaţiul este ogorul, casa, ţinutul, ţara – imuabil în dimensiunea sa, dar perfectibil în conţinutul său –, iar timpul este dat de succesiunea ciclică a anotimpurilor, exprimată în rânduirea muncilor ce definesc un anumit tip de raporturi comunitare şi interumane, pentru nomazi, spaţiul este rectiliniu, mişcător, iar timpul se prezintă nu ciclic, ci succesiv, ca un mecanism care nu măsoară durata, ci doar trecerea, mersul, adică mişcarea.

Sedentarii impun nomazilor această dimensiune verticală a spaţiului şi ciclică a timpului, le domolesc avântul, îi obligă să privească în sus şi în jos, să cuprindă şi să înţeleagă miracolul vieţii, al genezei. Nomazii îi obligă pe sedentari să iasă peste margini, să-şi tulbure reprezentarea despre lume, să comprime timpul şi să accepte nemărginirea.

Ei, bine, în războaiele antichității, se regăseşte această simbioză ieşită din cea mai teribilă confruntare, din cea mai accentuată contradicție. Sedentarii măsoară spațiul cu brazda şi timpul cu numărul brazdelor. Nomazii măsoară spațiul cu lungimea drumului şi timpul cu numărul etapelor de marş. Muncile pământului telurizează timpul, îl leagă de lucruri foarte concrete, de produse ale muncii şi îl evaluează în creşterea grâului şi a meiului, a copacilor şi a ierbii. O astfel de evaluare, de măsurare este naturală, decurge deci din modul în care natura se reproduce pe sine, după legile Cosmosului, după ordinea firească existentă de milioane de ani pe pământ. Goana calului comprimă deopotrivă spațiul şi timpul, dinamizează viața, introduce o a treia dimensiune a existenței umane: viteza.

În ceea ce priveşte spațiul şi timpul, considerăm că antichitatea cunoaşte trei mari etape:

- Etapa prenomadă;
- Etapa conflictului dintre nomazi şi sedentari;
- Etapa conflictului dintre entități spațio-temporale constituite sau în curs de constituire (etapa noii ordini a lumii).

Prima etapă, cea **prenomadă**, este marcată foarte bine de Sun Tzî în *Arta războiului* şi de Kotilya în *Arthashastra*. Tot aici se înscrie şi *Codul lui Hammurabi*[51], un document cu valoare juridică, deosebit de interesant şi azi. Este vorba de dimensiunea militară şi politico-militară a raporturilor foarte complexe dintre entități (state) stabile care se luptă între ele, într-un spațiu limitat, pentru resurse, supremație, teritorii, putere zonală. Din această perioadă, începe fenomenul propriu-zis al frontierei, concretizat în lupta pentru teritorii, pentru supremație, pentru resurse. Aceste tipuri de războaie, specifice confruntărilor între entități relativ stabilizate, se desfăşoară după reguli în general acceptate de beligeranți. Ele sunt asemănătoare. Cele care se întâlnesc în *Codul lui Hammurabi*, cele din *Arthashastra* şi cele din *Arta războiului* se înscriu în acelaşi registru politic, moral şi militar. Spre deosebire de primele două, *Codul lui Hammurabi* acordă o foarte mare atenție normei de drept, care, în viziunea celui care a creat-o, îi protejează pe militari.

[51] Domnia regelui Hammurabi („cel cald", „cel care vindecă" – un epitet al zeului Soare – vezi *Gândirea asiro-babiloniană în texte*, E.S., Bucureşti, 1975, p. 301 -) a fost localizată, după unele cercetări, probabil, între 1704 şi 1662 î.e.n. Codul nu este cel mai vechi. Se pare că l-au precedat, cu 200 de ani, codurile *Lipit-Iştar* din Isin, *Bilalam* de la Eşnunna şi *Urnamu* din Ur. *Codul lui Hammurabi* este scris pe o stelă de piatră de diorită neagră, înaltă de 2,25 m, lată de 1,90 m, la bază, şi 1,65 m, la vârf. În partea de sus, este sculptat regele Hammurabi, care învață de la zeul Şamaş legea pe care trebuie s-o aplice. Cele 16 coloane ale codului se află, bine conservate, în partea de jos. Altele cinci au fost şterse cu dalta. Textul este scris în babiloniana cuneiformă.

„Câmpul, grădina sau casa soldatului sau prinsului sau tributarului nu pot fi vândute.“[52] Locurile de desfăşurare a unor astfel de confruntări sunt situate, de regulă, în afara foaierului perturbator, mai ales în spaţiul Chinei antice şi în cel al Indiei antice. Cel puţin în aceste spaţii, au fost elaborate lucrări (ghiduri, învăţături, regulamente) prin care se fac cunoscute regilor, prinţilor şi generalilor reguli de comportare în pregătirea şi ducerea războaielor, elemente de strategie (strategii) şi de tactică, procedee de acţiune, politici, modalităţi de înşelare şi de influenţare, măsuri de protecţie a trupelor proprii şi o mulţime de alte elemente fără de care nu poate exista, în spaţiu luptei, nici confruntare, nici victorie.

Aceste texte dovedesc preocuparea deosebită a comandanţilor, teoreticienilor şi practicienilor militari de a transmite respectul faţă de detalii, componenta morală a pregătirii şi ducerii războiului, precum şi învăţăturile înaintaşilor. Este etapa în care s-a cristalizat o morală pe care o vom regăsi, aproape nealterată, şi în prima etapă a Evului Mediu. Filosofia acestei etape a antichităţii constă în realizarea obiectivului propus, indiferent prin ce mijloace, dar toate bazate pe calităţile personale ale comandanţilor şi ostaşilor, pe legile războiului, pe experienţa înaintaşilor şi, pe cât posibil, pe evitarea confruntării directe. Spaţiul şi timpul, în această etapă, devin utilitare, pragmatice şi se evaluează prin crearea unor structuri de acţiune şi de reacţie solide şi sigure, pe acţiuni iscusite, pe un joc al inteligenţelor. Putem spune, fără teama de a greşi, că, în această etapă a antichităţii timpurii, confruntarea nu se baza pe teoria jocurilor strategice cu sumă nulă (câştig eu, pierzi tu; pierd eu, câştigi tu), ci pe una care este foarte asemănătoare cu cea din zilele noastre, în care există posibilitatea ca ambele tabere să câştige, să piardă sau să acţioneze în zadar.

În aceste condiţii, spaţiul şi timpul sunt relative, depind de modul în care este înţeleasă şi materializată confruntarea, aceasta bazându-se nu pe două filosofii ireconciliabile, cum se va întâmpla mai târziu, în epoca migraţiilor, ci pe o filozofie a reaşezării raporturilor între state constituite, pe o filozofie a bătăliei pentru influenţă, supremaţie locală şi resurse.

Etapa conflictului dintre nomazi şi sedentari este cea mai perturbatoare etapă din istoria omenirii. După ce antichitatea, ieşind din neolitic, se limpezise, după ce se realizaseră deja primele scrieri, primele valori ale unei civilizaţii ce se contura a fi o civilizaţie a popoarelor sedentare, a culturii pământului şi spiritului, intrase în funcţiune nucleul, foaierul sau spaţiul perturbator. Este foarte posibil ca un astfel de spaţiu să nu fi apărut din senin, ci să fi fost el însuşi creat de acea ordine a lumii impusă prin

[52] GÂNDIREA ASIRO-BABILONIANĂ ÎN TEXTE, E.S., Bucureşti, 1975, p. 319.

sedentarizare. Adică cei care nu au mai avut loc în astfel de spații (deşi ne îndoim că nu ar fi existat suficient loc sub soare pentru populația de atunci, dar fiecare timp îşi are legile sale), sau cei alungați din astfel de spații (devenite, probabil, intolerante) să se fi grupat în acel loc de unde nu-i mai alunga nimeni, să se fi înarmat cu filosofia de mişcare a acestui spațiu întins, copleşitor, şi abia după aceea să fi năvălit în trombă peste ținuturile de unde au fost cândva alungați.

Din câte ştim, nu există dovezi indiscutabile în susținerea acestei ipoteze, dar nici împotriva ei. Considerăm că, în viitor, ea va trebui să fie, alături de multe alte ipoteze, verificată. Fiecare acțiune umană îşi are cauzele ei, care nu pot şi nu trebuie să fie eludate. Analiza lor nu satisface doar o simplă curiozitate, ci se constituie într-un uriaş rezervor de cunoştințe şi înțelepciuni care ajută la prognozarea viitorului. Pentru că şi lumea, ca oricare alt sistem dinamic de pe această planetă, evaluează ciclic.

Năvălirea migratorilor are multe implicații. În multe părți, migratorii reuşesc să surprindă populațiile sedentare nepregătite pentru a face față situației, pentru a se apăra. Chiar şi în acele zone unde exista deja o experiență militară temeinică – China, India, Mesopotamia, Tracia, Egipt –, nomazii războinici au reuşit, în mare măsură să realizeze surprinderea strategică. Surprinderea a constat în raportul acțiune/timp.

Nomazii aveau o altă dimensionare, o altă înțelegere şi o altă evaluare a timpului decât sedentarii. Timpul, pentru nomazi, însemna mişcare, rapiditate. Astfel, între timpul sedentarilor şi timpul nomazilor s-a creat un decalaj foarte mare, un gol, un vid de timp, care, inițial, nu a putut fi umplut (de către sedentari) cu acțiuni pe măsură. Şi astfel, migratorii au prăduit, au lovit puternic. Reacția sedentarilor a fost lentă. Ei nu au răspuns cu aceeaşi monedă.

Dacă, fizic, nomazii i-au surprins şi i-au copleşit pe sedentari cu rapiditatea mişcării, psihic, sedentarii s-au refăcut rapid şi le-au opus invadatorilor nu armate rapide, bine organizate şi disciplinate, ci un sistem de capcane civilizaționale, urzite în timp, în care aceştia au intrat iremediabil. Este etapa în care ia naştere marea strategie chineză împotriva invadatorilor, concretizată, fizic, în marele zid.

Timpul a lucrat iremediabil şi foarte puternic în favoarea sedentarilor.

Cea de a treia etapă este marcată de temporizarea nomazilor, de asimilarea lor (în cea mai mare măsură, pentru că nomazi există şi în zilele noastre) şi de **conflictul între entități refăcute şi restabilizate**. Este momentul în care fenomenul frontierei se acutizează, dând naştere marilor confruntări ale antichității. Această etapă începe cu războaiele medice şi se încheie, într-un fel, cu bătălia de la Adrianopole.

1.7. Formele acțiunilor de luptă. Strategiile terestre şi strategiile navale

Bătăliile antichității se deosebeau de cele de azi, nu atât prin amploarea spațială (care, adesea, era foarte mare), cât mai ales prin modul de angajare. Oricare bătălie a antichității presupunea cel puțin două faze: deplasarea la locul confruntării şi înfruntarea propriu-zisă, lupta. Unele armate erau foarte grijulii în ceea ce priveşte această deplasare. Legiunile romane, spre exemplu, realizau drumuri, poduri peste cursurile de apă, fortificații, depozite, iar taberele lor erau adevărate modele de organizare şi de disciplină, asigurând toate condițiile de adăpostire, dar şi de apărare şi de plecare la atac sau spre zona de confruntare.

Formele acțiunilor de luptă erau, ca şi azi, *atacul*, *apărarea*, *retragerea* şi *urmărirea*. Ele se manifestau în funcție de mulți factori şi depindeau foarte mult nu atât de comportamentul inamicului, cât mai ales de stilul în care erau formate şi instruite armatele. În general, marile armate ale antichității erau profesioniste. Ostaşii practicau meseria războiului şi ajungeau la perfecțiune. În China antică, înainte de năvălirea hunilor, confruntarea între tabere nu era, ca în Evul Mediu european, o simplă ciomăgeală, ci o adevărată artă a inducerii în eroare, a culegerii de informații, a determinării inamicului să cedeze fără luptă sau să acționeze în inferioritate tactică şi strategică. Strategia era arta înțelepciunii, fiecare comandant fiind un înțelept sau înconjurându-se de înțelepți. Mai târziu, pe timpul invaziei populațiilor din foaierul perturbator, întreaga strategie consta în organizarea rapidă a acțiunilor militare în vederea opririi năvălitorilor. Cam acelaşi lucru se va întâmpla şi cu Roma antică. Strălucirea ei pălea în fața unor invazii ale populațiilor războinice nomade, migratoare, care introduseseră în spațiul de confruntare rapiditatea, viteza şi, prin urmare, o nouă strategie, cea a acțiunilor rapide.

1.8. Concluzii

În *Arta războiului* a lui Sun Tzî, în *Arthashastra*, în relatările lui Xenofon despre retragerea celor zece mii, ale lui Cezar şi în alte documente, sunt oferite o mulțime de date şi precepte pentru a putea înțelege principalele coordonate ale artei militare a antichității. Nu există însă suficiente date pentru a desprinde concluzii foarte consistente în ceea ce priveşte funcțiunile militare ale antichității (dispozitive, formații, manevre, mobilitate, logistică, comandă şi control), mai ales ale celei orientale. Ceea ce se ştie rezultă din scrierile unor gânditori cum sunt cei chinezi (Confucius, Sun Tzî, Shang Yang, Su Ma Sen etc.), indieni şi egipteni, din consemnările lui Alexandru

Macedon şi ale unor istorici, precum Xenofon (care a participat personal la campanii), Tucidide şi alţii.

1. Nucleul armatei, timp de mai multe secole, îl reprezentă **falanga**[53]. Aceasta era, de fapt, o formaţie adaptată mijloacelor de luptă de atunci. Primul element al acestei formaţii era asigurarea protecţiei şi crearea condiţiilor pentru dubla protecţie (a luptătorilor falangei şi a infanteriei uşoare) şi lovirea ulterioară a adversarului printr-o manevră dublu învăluitoare, efectuată de regulă de către cavalerie.

Protecţia individuală se realiza, în cazul infanteriei grele, considerată trupă de elită, prin cască, scut şi armură. Casca era diferită de la o armată la alta, dar, în principiu, ea proteja capul şi figura. La perşi, spre exemplu, ea era o simplă calotă legată cu un cordon sub bărbie.

Armura rămâne un privilegiu al celor bogaţi. Fiecare avea dreptul să fie protejat, dar armuri adevărate nu-şi puteau procura decât cei bogaţi. Ceilalţi, fie că se mulţumeau cu armuri mai vechi, cumpărate de ocazie sau moştenite, fie îşi improvizau astfel de armuri din stofă, piele etc. Dacii, spre exemplu, foloseau, ca armură, stofa, pielea, lemnul şi, cei mai înstăriţi, bronzul şi fierul.

Scutul era, mai ales, de formă rotundă şi proteja partea stângă a corpului. Partea dreaptă era apărată de vecinul din dreapta, întrucât, în acele vremuri, infanteria grea adopta, ca dispozitiv de luptă, formaţia strânsă. Scutul, ca şi armura, avea o mare importanţă. De aceea, curios, luptătorii greci erau numiţi după felul scutului şi nu după cel al armei pe care o purtau.

Protecţia infanteriei uşoare era dată, mai ales, de mişcare. În primul rând, ea era formată din cei care nu aveau mijloace pentru a-şi procura ar-

[53] Falanga este o unitate tactică terestră creată de Arhelaos, rege al Macedoniei (433-399) şi perfecţionată de regele Filip. Formaţia respectivă era compusă din 16 rânduri. Cei noi erau încadraţi de veterani. Centrul vital al formaţiei era constituit din luptători în armură (hopliţi) Ei nu se puteau deplasa rapid şi, de aceea, constituiau forţa de oprire a adversarului. Infanteria uşoară, după ce lansa săgeţile şi suliţele, ocupa un loc înapoia falangei, în momentul ciocnirii cu adversarul. Cavaleria, plasată la cele două extremităţi ale formaţiei, avea ca misiune să încercuiască inamicul. O astfel de tactică presupunea un teren degajat. De aceea, romanii refuzau să angajeze lupta într-un astfel de teren şi au conceput manevre care să disocieze falanga. Bătălia de la Granic din iunie 334 î.e.n. dintre Alexandru Macedon şi Darius demonstrează efectul falangei macedonene. Soldaţii din primul rând erau înarmaţi cu sulițe lungi de 7 m. Ce din rândul următor îşi sprijineau sulițele pe umerii celor din primul rând. Desfăşuraţi pe mai multe rânduri cu intervale de 1 m între ele, protejaţi pe flancuri de scuturi, ei formau o masă compactă care a asigurat mai bine de două secole victoria regilor eleni. Alexandru cel mare a redus această formaţie la opt rânduri, asigurându-i astfel o mai mare mobilitate.

mură şi scut. În acea vreme, armura era, în împrejurările unui mediu tensionat şi nesigur, o chestiune de viaţă şi de moarte şi nu doar un simplu moft sau un lux. Infanteria uşoară este numită, uneori, şi *proletariatul* armatelor antice, datorită statului social al luptătorilor şi misiunilor secundare pe care se considera că le îndeplinesc aceştia într-o bătălie.

Realitatea era însă cu totul alta. Infanteria uşoară a antichităţii, în pofida condiţiei ei precare, prefigura rolul mişcării în confruntările militare viitoare, evident, înainte de a fi fost introdusă în bătălie (de către nomazi) cavaleria, cea care va domina câmpul de luptă timp de un mileniu. Această infanterie era compusă din arcaşi şi prăştieri, care acţionau de la mare distanţă, şi nu aveau nici un fel de protecţie Tot din infanteria uşoară făceau parte şi lansatorii de sulițe, care se apropiau la 25-30 metri de adversar, aruncau sulițele şi apoi se retrăgeau printre luptătorii din infanteria grea, înainte ca ei să-şi strângă rândurile. Aceşti sulițaşi erau vânaţi de arcaşii adverşi care acţionau pe flancuri şi, bineînţeles, de cavaleria inamică.

Scutierii (peltaştii[54]) erau mercenari traci înarmaţi cu un scut de răchită acoperit de piele. Acest scut era mai uşor decât cel din lemn obişnuit acoperit cu piele, dar nu proteja corpul decât împotriva săgeţilor trase de la mare distanţă şi a pietrelor aruncate cu praştia. Aceşti luptători aveau în dotare şi o sabie. Deşi se pare că nu avea nici o şansă în faţa celor cu armuri, în bătălia de la Lehaion, ei au reuşit să-i învingă pe luptătorii spartani protejaţi de armuri.

Protecţia colectivă se realizează, în general, prin cetăţi sau fortificaţii din piatră şi pământ. Cetatea Tyr, care avea pereţi cu înălţimea de 45 m, a fost asediată timp de şapte luni de Alexandru Macedon

Sisteme de protecţie s-au realizat şi pe nave, atât pentru vâslaşi – aşezaţi, în flota Greciei antice, pe trei rânduri –, cât şi pentru luptătorii propriu-zişi, care erau infanterişti.

2. **Cavaleria** n-a jucat un rol foarte important în Grecia antică, nici în Roma antică. Soldatul de la Maraton n-a avut la dispoziţie un cal. În schimb, perşii şi soldaţii lui Alexandru Macedon considerau cavaleria o armă de elită. De unde se deprinde concluzia că, încă de atunci, în confruntările militare, începe să se acorde o atenţie specială mişcării, mobilităţii. Dar, asupra acestui aspect vom reveni.

Se pare că Filip, tatăl lui Alexandru, cel care a organizat armata modernă a Macedoniei, a acordat o mare atenţie mişcării, preluând această atitudine de la traci. Aici avem de a face cu două feluri de cavalerie. Pe de o

[54] Peltaste (fr.) – infanterist grec antic înarmat cu un scut (peltea) din lemn sau din răchită.

parte, este vorba de cavaleria cuirasată, care presupune existența unui cavaler cu armură înarmat cu o suliță de câțiva metri (pe care-l vom întâlni şi în Evul Mediu) şi, pe de altă parte, se iveşte o formațiune călare uşoară, protejată sumar (cască, scut de piele, armură de piele sau de straturi de stofă), care va avea un rol esențial în proliferarea manevrei pe câmpul de bătaie.

3. Un loc special în confruntările antichității îl ocupă **carele de luptă**. În bătălia de la Kadesh din anul 1295 î.e.n. dintre egiptenii lui Ramses al II-lea şi hitiți, încheiată nedecis, se vorbeşte de sute de asemenea vehicule de luptă. Este vorba de o asociație interesantă dintre un vehicul în general pe două roți, pe care se aflau doi sau trei luptători înarmați cu sulițe, arcuri, săbii etc. şi diferite alte arme care se ataşau acestui vehicul. La hitiți, spre exemplu, unul conducea vehiculul, unul ataca şi cel de al treilea era scutier.

4. Tot în această perioadă este întrebuințată şi **artileria**. Este vorba de acele mijloace de lansare mecanică a pietrelor, sulițelor, săgeților şi altor proiectile. Ei, aceşti artilerişti, nu erau, practic, protejați. În schimb, geniştii, care construiau fortificații (în general, şanțuri sau valuri de pământ şi, mai târziu, cetăți), au fost, către sfârşitul secolului al IV-lea î.e.n., protejați de scuturi colective şi înarmați pentru a se apăra împotriva asediatorilor.

5. Există un prag al confruntărilor antichității care relansează valoarea **mobilității**, ca modalitate de revoluționare a artei militare. Până la un moment dat, bătălia era condiționată de modul de angajare, de formația adoptată (secole de-a rândul formația strânsă – falanga – a configurat în acest fel câmpul de bătaie), de sistemul de protecție şi de un fel de manevră intrinsecă, lineară, care consta în schimbarea liniilor şi în trecerea rapidă de la o formă la alta a dispozitivului. Într-o astfel de confruntare, evident, infanteria uşoară şi chiar cavaleria nu aveau un rol prea important. Dar terenul variat şi armamentul (apariția bombardelor mai perfecționate, creşterea puterii de penetrare a săgeților şi sulițelor) şi dezvoltarea numerică a armatelor au determinat reconfigurarea modului de angajare şi a tipului de confruntare. Acest lucru nu s-a făcut dintr-o dată, ci a durat secole. Un rol foarte important în desfăşurarea bătăliei începe să-l aibă, din ce în ce mai mult, **mobilitatea**. Sunt reconsiderate astfel, atât infanteria uşoară, cât şi cavaleria (mai ales din cea de a doua jumătate a secolului al IV-lea î.e.n.). Până la inventarea potcoavei, calul, îndeosebi în teren pietros, era foarte vulnerabil. La începutul secolului al IV-lea a apărut ideea… „încălțării“ calului. În acest scop, s-au realizat nişte saboți, care erau fixați de copita calului cu ajutorul unor curele. Caii erau purtați aşa pe timpul transportului, pentru a le proteja

copitele. Erau descălțați doar în ziua bătăliei. Între timp, s-a inventat şi potcoava prinsă de copita calului cu caiele. În războaiele din Statele Unite ale Americii, s-a dovedit superioritatea cailor potcoviți ai Cavaleriei Forțelor Armate în fața cailor indienilor, care nu aveau potcoave. Dar, până aici, din momentul folosirii calului în război, au trecut 23 de secole!

Romanii (ca şi grecii) nu au acordat totuşi mare importanță cavaleriei, din cel puțin două motive: experiența lor îndelungată, tactica de luptă pe care o foloseau legiunile şi terenul greu, frământat, în care au acționat acestea. Romanii au preferat arta fortificațiilor, a ridicării de castre şi de forturi, combinând cum nu se poate mai bine mişcarea calculată, în ordine desăvârşită, cu protecția acesteia. În schimb, ei au acordat o importanță cu totul specială infanteriei uşoare.

Cu excepția invaziilor barbare asupra teritoriului chinez, se pare că rolul mobilității a fost neglijat în confruntările din antichitate, până către secolul al IV-lea î.e.n. Totuşi, în lupta de la Marathon, atenienii lui Milthiade se întorc în marş forțat pe plaja pe care au debarcat perşii, obținând o victorie răsunătoare. Dar şi în bătălia navală de la Sybota din războaiele peloponeziene (431-399 î.e.n.) se relevă rolul deosebit al mobilității, îndeosebi al mobilității navale.

Cel care dă strălucire mobilității este însă Alexandru Macedon. Este curios cum se îmbină, în campaniile sale, tactica falangei cu cea a mobilității. De altfel, însăşi concepția de întrebuințare a falangei devine, la Alexandru Macedon, altceva decât a fost până atunci, atât prim modificarea structurii falangei (de la 16 la 8 rânduri), cât şi prin folosirea cavaleriei şi infanteriei uşoare pentru realizarea unei manevre de încercuire a inamicului.

Perşii sunt printre primii care au înțeles valoarea strategică a mobilității. În timpul campaniei lui Xerxes, flota a urmat un itinerar paralel cu cel al forțelor terestre. Furtuna şi dezastrul de la Salamina zădărnicesc planurile perşilor, dar aceasta nu diminuează cu nimic valoarea operațiilor strategice combinate care se deschid în istorie o dată cu această campanie. De fapt, o astfel de manevră combinată – uscat, mare – au folosit şi egiptenii împotriva acțiunilor popoarelor maritime.

Înainte de a-şi începe campaniile sale împotriva perşilor, Alexandru Macedon a avut grijă ca flota acestora să nu aibă baze în care să se facă întreținerea operei vii a navelor. În acest fel, flota persană, din lipsa unor astfel de baze absolut necesare pentru vitalitatea unor corăbii construite din lemn, s-a dezagregat.

În antichitatea greacă şi persană, s-a reliefat, cel puțin din ceea ce se cunoaşte până în prezent, rolul pe care l-a avut mobilitatea navală. Navele devin, dintr-un mijloc de transport al luptătorilor infanterişti, un mijloc de

luptă. Aşa iau naştere luptele navele. Pentru aceasta, navele sunt dotate cu structurile şi mijloacele necesare. Navele au o lungime de 55 de metri, echipajele sunt formate din 170 de vâslaşi, 15 oameni de punte şi un număr variabil de infanterişti marini. Numărul luptătorilor este variabil, în funcţie de misiuni şi de calităţile navei. Mai târziu, acestui echipaj li se vor adăuga artileriştii, cei care vor mânui armele lansatoare.

De remarcat că vâslaşul greu nu este sclav sau condamnat, ci un om liber care face parte din clasa săracă. Este un vâslaş foarte bine antrenat, întrucât din asta îşi câştigă pâinea. În bătălia de la Salamina, valoarea profesională şi patriotismul au jucat un rol important în asigurarea superiorităţii manevrei tactice, deci în obţinerea victoriei asupra flotei persane.

La sfârşitul celui de al doilea mileniu î.e.n., egiptenii aveau pe Nil nave de transport destul de puternice.

Existau, bineînţeles, nave de transport militar – armada persană din timpul războaielor medice, precum şi cele ale grecilor şi egiptenilor –, şi corăbii pentru transportul mărfurilor. Primele, cele de transport militar, trebuia să fie manevrabile, suple, uşor de acostat, cu acces la uscat (deoarece, propriu-zis, erau un fel de nave de transport desant), celelalte puneau în operă regulile de transportul mărfii şi pasagerilor.

În acest timp, se produc numeroase schimbări în ceea ce priveşte numărul şi manevrabilitatea pânzelor, în funcţie de vânt şi de cerinţele de manevrabilitate.

Antichitatea aduce numeroase perfecţiuni navelor de luptă şi de transport, astfel încât, spre sfârşitul ei, s-a cam dat tot ce puteau da corăbiile cu pânze. Evul Mediu le preia şi le duce mai departe.

6. Armatele antichităţii, mai ales spre sfârşitul epocii, erau destul de numeroase. De aceea, **logistica** lor ridica numeroase probleme. Acestea erau rezolvate în mod diferit de nomazi şi de sedentari. Sedentarii nu întreprind campanii la distanţe mari de localităţi şi de locurile în care îşi depozitează rezervele. De aceea logistica lor este una directă, care constă într-un sistem simplu de aprovizionare direct de la surse, prin intermediul unor mici formaţii sau al unor membrii ai colectivităţii non-combatanţi. Nomazii îşi cară după ei familiile şi întregul avut. Rezervele sunt în căruţe. Înapoia armatelor nomade, există baze de plecare şi de aprovizionare. Însă, în cea mai mare parte, atât pentru armată, cât şi pentru familii, proviziile şi cele necesare sunt obţinute de la populaţiile locale. Bătăliile dintre nomazi şi sedentari cunosc aceste diferenţe şi, uneori, ele au efecte importante în ceea ce priveşte deznodământul lor. Multe popoare sedentare (dar nu numai) folosesc aşa numita tactică a pământului pârjolit, care nu este altceva decât o puternică

lovitură logistică aplicată invadatorului. În acest timp, ei au grijă să-şi protejeze rezervele şi să asigure condiţii pentru reluarea vieţii obişnuite, la sfârşitul campaniei.

Desigur, perşii lui Darius, ai lui Xerxes şi macedonenii lui Alexandru cel Mare nu sunt nomazi, dar sistemele lor logistice erau foarte interesante. Xerxes a folosit o flotă ce însoţea pe mare trupele care atacau pe uscat, asigurându-le, bineînţeles, şi resursele necesare. Armata folosită în războaiele medice era destul de diferită de cea a grecilor.

Alexandru Macedon a creat formaţii speciale pentru rechiziţii şi aprovizionare. Aceste formaţii seamănă foarte multe cu cele din ziua de azi. De altfel, el a pus în fruntea logisticii un om foarte inteligent – Eumene –, căruia i-a dat funcţia de mare cancelar al imperiului. În expediţiile sale, el a creat un fel de stocuri mobile ce urmau îndeaproape trupele.

În timpul retragerii celor zece mii, grecii lui Xenofon au folosit resurse locale pentru aprovizionare, deşi terenul pe care l-au străbătut le era ostil Xenofon vorbeşte, totuşi, destul de puţin despre acest aspect. Pe vremea aceea, logistica făcea parte nemijlocită din activitatea comandanţilor şi trupei şi se rezolva, ca şi azi, prin rechiziţii, crearea unor rezerve din timp de pace şi amplasarea lor în locuri convenabile.

În antichitate, fiecare luptător îşi căra mijloacele de subzistenţă cam pentru 10-15 zile. Fiecare soldat purta o încărcătură cam 25-50 kg, iar etapele de marş erau în jur de 30 km, în marş normal, şi până la 45-50 km, în marş forţat. Oricât de încărcaţi ar fi fost, soldaţii formaţiunilor de luptă înaintau mult mai repede decât convoaiele logistice, formate din căruţe, elefanţi şi alte mijloace de transport.

Aprovizionarea cu muniţii şi cu alte mijloace de luptă, deşi la prima vedere, n-ar trebui să fi fost o problemă, avea totuşi dificultăţile sale şi în antichitate. Soldaţii erau înarmaţi cu săbii, suliţe, praştii etc., cu un scut, iar unii (cei din infanteria grea şi cei din cavaleria grea) aveau şi armuri. De regulă, fiecare soldat îşi ducea săgeţile şi armamentul din dotare. Probleme de aprovizionare mai dificile s-au ivit atunci când au fost introduse în bătălii carele de luptă şi, în general, maşinile de luptă (catapulte grele şi uşoare, berbeci).

Totuşi, majoritatea materialelor se puteau confecţiona pe loc, fiind din lemn şi, mai târziu, din metale prelucrate primitiv. Acestea se cereau asigurate cu piese de rezervă şi muniţii. Piesele de rezervă din metale se confecţionau din timp şi erau transportate o dată cu trupele. Şi chiar dacă muniţiile erau, la început, simple pietre sau ceramică arsă, pentru o bătălie era nevoie de o mare cantitate ce trebuia aprovizionată din timp, depozitată şi transportată la piesă.

Asigurarea medicală şi veterinară trebuie să se fi făcut, de asemenea, în mod diferit la armatele nomade şi la cele ale populaţiilor sedentare. Sunt destul de puţine documente despre aceste activităţi. Probabil că erau considerate ca subînţelese. Populaţiile sedentare asigurau asistenţă imediată răniţilor şi animalelor, aşa cum se petreceau lucrurile în fiecare zi. Probabil că acelaşi lucru se petrecea şi cu armatele nomade. Pe de o parte, asistenţa medicală era asigurată de grosul comunităţii care urma armata, dar, în acest proces erau, bineînţeles, folosite şi prăzile de război, resursele localităţilor cucerite şi alte resurse. Antichitatea nu acorda însă o atenţie specială protecţiei omului, mai ales în armatele care recrutau soldaţi din rândul populaţiilor subjugate, aşa cum era cea persană.

Armata lui Alexandru Macedon avea totuşi un medic şef, de unde rezultă că dispunea de un serviciu medical. Dar, din câte se ştie, deşi medicina era destul de dezvoltată în Grecia antică, asistenţa medicală pe câmpul de luptă lăsa de dorit. De regulă, rănile erau vindecate prin grija naturii şi a lui Dumnezeu.

7. Conducerea forţelor era, în antichitate, elementul cel mai important al obţinerii succesului. În scrierile anticilor, se subliniază de nenumărate ori că generalul este acela care asigură victoria pe câmpul de luptă. O armată foarte bună, condusă de un general slab poate pierde cu uşurinţă o bătălie şi, dimpotrivă, o armată mai slabă şi mai puţin numeroasă, dacă este condusă de un general capabil, inteligent şi abil, poate obţine victoria. Generalul Hanibal este un astfel de comandant. La Cannae, cu o armată de 40.000 de mii de oameni, a nimicit o armată romană, foarte bine instruită, de 80.000 de oameni. Iar acest lucru nu a fost întâmplător. Dar cum să găseşti astfel de generali?

Grecii îşi alegeau generalii. În fie care an, la Atena, Adunarea oraşului alegea 10 generali (στρατεγοσ), responsabili pentru 12 luni de problemele armatei, şi polemarcul (πολεμαρχ), comandantul şef. Bătălia de la Marathon a fost condusă de Milthiade, pentru că lui i-a venit rândul să comande în ziua aceea. În Sparta, armata era condusă de doi regi şi se afla sub controlul Adunării Bătrânilor, prin intermediul a 5 efore (εφορεσ).Titlul de rege era echivalent celui de general sau de strateg în stratocraţia spartană.

Sistemul grec, democratic, creează foarte multe dificultăţi în ceea ce priveşte luarea deciziilor şi unitatea comenzii. În războiul împotriva lui Xerxes, Grecia a avut noroc că în frunte se găsea un om deosebit – Temistocle –, care a făcut în aşa fel încât planul cel mai bun de acţiune să fie acceptat. Acest plan era al lui.

Armata persană era formată, în general, din entităţi care nu acţionau unitar. Comanda era însă unitară, în fruntea ei fiind monarhul. Cyrus comanda direct armata, dar nu se ştie nimic despre statul său major. Cum comanda el această armată? Prin cine? În ce fel? Având în vedere acţiunea pe mare şi pe uscat din războaiele medice, acţiune care presupune o coordonare foarte precisă, pe spaţii mari şi în medii diferite, precum şi simultaneitatea unor acţiuni, se poate desprinde concluzia că, şi în această armată, exista un sistem de conducere remarcabil.

Darius, spre exemplu, nu participa la bătălii, ci doar asista, asumându-şi rolul de strateg general. Generalii săi erau cei care conduceau operaţiile; el doar îi urmărea şi oricând puteau cădea în dizgraţiile sale. La Issos şi Arbel, Darius al III-lea şi-a luat rolul de spectator, luând-o la fugă şi părăsindu-şi familia. Alexandru a avut însă toată grija ca, după ce a învins o astfel de armată, să se poarte frumos cu familia regelui fugar.

Alexandru Macedon comanda el însuşi armata, în timp ce se afla, la momentul potrivit, şi în primele rânduri. E drept, el supraveghea începerea luptei, apoi, după ce îşi dădea seama cum stau lucrurile, intra, pentru scurt timp, în bătălie. Probabil că intrarea comandantului în luptă era esenţială pentru moralul trupei. Oricum, o astfel de intrare trebuie să fie multilateral asigurată, altfel existau toate şansele ca primul căzut să fie chiar regele, ora aşa ceva nu s-a întâmplat de prea multe ori.

Specificul conducerii trupelor în bătăliile antichităţii ţinea de pregătirea iniţială, în detaliu, a bătăliei, de conducerea la vedere, de exemplul personal şi, mai ales, de adaptarea la situaţie. Coeficientul de integralitate[55] trebuie să fi avut în acele vremuri o importanţă imensă. O armată cu un coeficient de integralitate apropiat de unitate se comportă ca un întreg, adaptându-se rapid evoluţiei bătăliei, acţionând ingenios şi eficient. Experienţa luptelor, calitatea pregătirii, motivaţia şi însuşirile comandantului sunt factorii care asigură unei armate un coeficient de integralitate ridicat.

Alexandru Macedon lăsa o largă marjă iniţiativei subordonaţilor. Acesta este, de altfel, funcţia principală a integralităţii. Fiecare se comportă ca şi cum ar acţiona de unul singur, dar toţi, împreună, formează acel tot armonios ce se comportă, de fapt, ca un singur om. La asemenea performanţe nu ajung decât armatele care au în fruntea lor mari comandanţi.

Alexandru Macedon încredinţa unele expediţii, considerate secundare, chiar unora dintre subordonaţii săi. Spre exemplu, la întoarcerea din campa-

[55] Coeficientul de integralitate primeşte valori între 0 şi 1 şi ţine de capacitatea unei armate de a se comporta unitar, de a se adapta rapid situaţiei, de a-şi mula acţiunile potrivit cerinţelor esenţiale ale misiunii şi a rezolva rapid toate problemele angajamentului tactic.

nia Indusului, o parte din armată a fost condusă de Crater, cealaltă de regele însuşi. Generalii lui Alexandru erau de o capacitate şi calitate incontestabile. Numele lor a rămas în istorie: Parmenion, Ptolemeu, Antigon, Crater, Eumene, Nearc, Hephesteion. Se cunosc însă foarte puţine lucruri despre statul său major, încredinţat lui Hephesteion.

În general, se nu se ştiu prea multe despre statele majore ale armatelor antichităţii. Eumene, Marele Cancelar, conducea logistica, poate chiar întreaga administraţie a Imperiului, în timp de Hephesteion, prieten din copilărie cu Alexandru, se ocupa de treburile de stat major. Pentru că, fără nici o îndoială, un astfel de stat major a existat în armata macedoneană.

Problema comunicaţiilor trebuie să fi fost, şi în antichitate, la fel de importantă ca în oricare altă epocă. Este adevărat, la nivelul tactic, ea nu era atât de complicată, întrucât bătălia se desfăşura la vedere. Probabil că se foloseau semnalele şi agenţii de legătură. Unele bătălii s-au desfăşurat însă pe fronturi mari, de mai mulţi kilometri. Acestea necesitau şi o altfel de coordonare decât prin agenţi călări sau prin curieri. Este cazul campaniei persane şi celei greceşti din timpul Războiului Peloponeziac. Cum îşi va fi coordonat Xerxes corăbiile şi trupele de uscat?

În bătălia de la Issos, frontul era de 2,5 km. Parmenion comanda flancul stâng şi Alexandru flancul drept. La un moment dat, cavaleria persană realizează o breşă. Macedonenii contraatacă imediat, antrenând fracţiunea tesaliană de cavalerie grea. Perşii caută, în continuare, să exploateze breşa creată la dreapta. Alexandru este la 2 km depărtare. Revine imediat şi umple breşa, folosind cealaltă parte a cavaleriei grele şi infanteria uşoară. După ce frontul este restabilit, el şarjează în fruntea cavaleriei, pătrunde în liniile perşilor şi loveşte spatele acestora. Perşii pierd bătălia. Este bătălia în care Darius o ia la fugă şi îşi abandonează familia. Se pune totuşi întrebarea: Cum au fost realizate legăturile în timpul bătăliei, astfel încât situaţia să fie tot timpul sub control şi să se folosească manevra cea mai subtilă pe un asemenea front? Desigur, un front de 2,5 km nu este foarte mare, mai ales într-un spaţiu deschis. Este posibil ca legăturile să fi fost „la vedere“, aşa cum erau ele în întreaga antichitate, iar conducerea să se fi realizat prin semnale şi prin ofiţeri de legătură.

Există însă unele războaie, cum au fost, spre exemplu, cele ale lui Traian din anii 101-102 şi 105-106 împotriva lui Decebal, în care acţiunile s-au desfăşurat în timp şi pe spaţii foarte mari, acoperind sute de kilometri. Traian a atacat, în anul 105, pe patru coloane care şi-au coordonat mişcarea în aşa fel încât au ieşit la timp în zona capitalei Daciei.

În iarna 101-102, dacii, împreună cu roxolanii şi cu alţi aliaţi, întreprind manevra strategică din Sciţia Minor, trecând Dunărea şi obligându-l

pe Traian să scoată o parte din forţele campate în Dacia şi să oprească manevra strategică a lui Decebal (manevră ofensivă a apărării), luând naştere bătălia de la Adamclisi.

În majoritatea bătăliilor din Războiul Peloponeziac, nu era vorba de legături strategice, întrucât acestea s-au desfăşurat pe spaţii restrânse, cu dispozitive la vedere. În războaiele medice, se punea totuşi problema conducerii strategice. Xerxes a dispus, fără îndoială, de astfel de mijloace. La fel se pune problema şi în expediţia atenienilor împotriva Siracuzei, aliatul Spartei, din anul 416 î.e.n., unde superioritatea navală a Atenei a permis realizarea legăturilor între Grecia şi corpul expediţionar din Sicilia.

Aceste legături nu erau însă continue. Comandanţii îşi cunoşteau foarte bine rolurile şi misiunile şi se luau din timp toate măsurile pentru a nu le lipsi nimic din ce le era necesar în timpul campaniilor. Alexandru Macedon distruge flota persană din Mediterana printr-o strategie indirectă. Astfel, el şi-a asigurat legături şi pe mare şi pe uscat. Este foarte posibil ca legăturile să se fi realizat, şi la nivel strategic, prin poştă, curieri, agenţi, folosindu-se toată gama de mijloace de transport rapid din acele vremuri, dintre care cele mai rapid trebuie să fie fost calul.

Antichitatea este fascinantă şi prin sistemul de comunicaţii pe care îl va fi folosit. Scrierile nu spun prea multe, iar dovezile arheologice nu pot păstra decât suporţii materiali ai informaţiei. Dar, de vreme ce Sun Tzî, Kotilya, Xenofon şi alţii consemnează cu lux de amănunte funcţionarea unor sisteme de acţiune militară şi de reacţie la provocările şi ameninţările acelor vremuri, înseamnă că exista şi un sistem de comunicaţii pe măsură.

CAPITOLUL 2. ARTA MILITARĂ ÎN EVUL MEDIU

2.1. Gândirea militară a Evului Mediu. Noua filozofie a confruntării

În general, Evul Mediu este plasat între secolul al V-lea şi secolul al XV-lea. Se cunosc însă foarte puține lucruri, din această perioadă, despre Africa, Antarctica, Arctica şi chiar despre America. .

Începutul Evului Mediu este plasat în secolul al V-lea, când Odoacre alcătuieşte regatul Italiei. Există însă şi o departajare între perioada regatelor barbare – Dark Age a anglo-saxonilor – şi adevăratul Ev Mediu, pe care unii istorici îl consideră că debutează cu finele secolului al VII-lea, marcat de perioada carolingienilor.

Acest lucru are, desigur, importanța sa. Nu numai pentru motivul că schimbarea de epoci este foarte greu de sesizat şi de localizat, ci şi pentru aceea că, într-o astfel de perioadă, se produc mutații profunde care revoluționează complet configurația şi dinamica evolutivă ale sistemului. Ne aflăm, în astfel de momente, în zona unor bifurcații şi, probabil, nu vom şti niciodată care au fost cauzele care au determinat evoluția societății omeneşti spre ceea ce, ulterior, s-a numit Evul Mediu şi nu spre alte evoluții, pe alte coordonate. Aplicarea teoriei haosului în analiza evoluției societății omeneşti, departe de a contura vreo concluzie clară, a adâncit şi mai mult necunoscutele. Cauzele reale ale evoluției societăți, în sensul pe care îl ştim, nu au fost şi nu vor fi, cel puțin în orizontul apropiat, pe deplin identificate.

Perioada târzie a antichității are cel puțin două caracteristici pe care le considerăm foarte importante pentru studiul de față. Prima dintre ele constă în prima asimilare, de către popoarele sedentare, a nomazilor şi bulversarea gravă a societăților relativ stabile, apariția a noi focare perturbatoare, fără a dispărea însă complet marele foaier perturbator dintre Marea Caspică şi îndepărtata Manciurie.

Recipientele uriaşe care prind în ambuscadele lor civilizaționale nomazii războinici, temperându-le sau diminuându-le energia de mişcare sunt China, India, Orientul Apropiat şi, mai ales, Imperiul Roman. Această diminuare se va face însă cu un preț – acela al transferului de energie dinspre nomazii războinici spre sedentarii care încep să nu-şi mai încapă în spațiile lor originare şi, încet, încet, trec la un fenomen cunoscut sub numele de *expansiunea frontierelor* sau la transformarea frontierelor din linii sau zone de apărare în baze de plecare la ofensivă. Aşadar, o dată cu prima etapă a asi-

milării nomazilor, care se produce în antichitatea mijlocie – pe care o vom numi epoca stârnirii sau primei activări[56] a foaierului perturbator –, are loc şi prima reacţie expansivă a sedentarilor. Această reacţie are, la rândul ei, două componente importante: reculul în faţa invaziei barbarilor şi contraofensiva marilor entităţi civilizaţionale. Prima ţine de o reacţie naturală, care se bazează pe flexibilitatea spaţiului, cea de a doua este o construcţie ofensivă, care apelează la filosofia faptului împlinit. Interesant este că reacţia aceasta masivă ofensivă, agresivă a entităţilor civilizaţionale, îndeosebi a celei romane şi a celei rezultate în urma expansiunii frontierelor acesteia – cea occidentală – nu se produce împotriva nomazilor sau migratorilor, ci împotriva altor entităţi sedentare. Este normal să fie aşa, întrucât nomazii avea doar frontiere … mişcătoare, care nu puteau fi atacate, ci cel mult oprite sau destrămate. De aici nu rezultă o nomadizare a sedentarilor, ci doar o simplă ieşire peste margini. Această ieşire peste margini va însoţi însă omenirea până la etape entropiei zero, adică la dispariţia ei.

În general, începutul Evului Mediu se pune pe seama dispariţiei reale a autorităţii Romei. Pentru că, este vorba, la urma urmei, de Evul Mediu european, extins chiar la spaţiul eurasiatic, locul în care antichitatea târzie a avut cele mai mari efecte, în care s-au produs cele mai mari schimbări. Apariţia şi configurarea iniţială a Evului Mediu sunt legate de soarta celei mai mari puteri politice şi militare a antichităţii, care a fost Imperiul Roman. Evul Mediu pare, în comparaţie cu colosul care a născut civilizaţia occidentală, un recul sau o undă joasă, unii spun chiar o undă întunecoasă, o stagnare. Poate fi considerat şi ca o epocă de gestaţie, de pregătire latentă a valorilor de mai târziu, care vor revoluţiona civilizaţia europeană (şi chiar civilizaţia lumii), inclusiv arta militară.

Evul Mediu îşi are deci valenţele şi valorile lui, iar arta militară n-a stagnat în această perioadă, ci a urmat un curs echilibrat, deşi destul de fragmentat. Evul Mediu începe, după alte date, la mijlocul secolului al IV-lea şi ţine până la sfârşitul secolului al XV-lea. Retragerea aureliană din Dacia de la 271 nu este considerată ca făcând parte din procesul de degradare a Imperiului roman, din declinul Romei. Această retragere se apreciază a fi un act voluntar al Imperiului. De fapt, nu este vorba de un act voluntar, ci de un complex proces al frontierei, care, o dată cu includerea a o parte din teritoriul Daciei în spaţiul său, va avea de înfruntat consecinţe deosebit de grave. Imperiul roman nu a înţeles filosofia spaţiului dac, aşa cum nu a înţeles-o, în general, pe cea a spaţiului balcanic şi, de aceea, politica sa de cuce-

[56] Vor mai fi şi alte activări ale acestui foaier, între care cea mai importantă este cea a stârnirii Hoardei de Aur, care a invadat spaţiul nostru în 1241.

rire şi de extindere cu orice preţ a frontierelor spre est avea să-l lipsească de acea flexibilitate strategică absolut necesară pentru rezistenţa la invazie, pentru stăpânirea fenomenului migrator. O dată cu invazia hunilor şi, ulterior, a goţilor, războaiele romanilor pentru extinderea frontierelor imperiului, pentru cucerirea de noi teritorii nu-şi mai aveau rostul. Dacă Roma ar fi dispus de aliaţi puternici şi flexibili, nu de supuşi care tot timpul se revoltau (precum tracii şi tribalii), atunci fenomenul nomad ar fi putut fi, poate, mai bine controlat şi chiar stăpânit. Analiza evoluţiei ulterioare a continentului european arată că o astfel de soluţie ar fi fost favorabilă Imperiului roman. Dar, la urma urmei, istoria se judecă după ce s-a petrecut, nu după ce s-ar fi putut întâmpla.

Cert este că invazia Daciei lui Decebal nu i-a adus lui Traian decât o glorie efemeră şi resurse pentru stabilizarea monedei romane şi pentru continuare războiului cu parţii. Pe termen mediu însă, s-a dovedit că invadarea Daciei a dus nu la consolidarea frontierelor estice ale Imperiului, ci la slăbirea lor. Lipsit de posibilitatea unor riposte flexibile, de capacitatea de a întreprinde manevre strategice pe direcţii exterioare, într-un spaţiu de siguranţă strategică şi de apărare înaintată care să fie supravegheat în permanenţă şi controlat de populaţiile sedentare cărora la aparţine acesta şi care l-ar fi apărat cu orice preţ, Imperiul roman a fost nevoit să accepte o confruntare directă cu hoardele barbare extrem de rapide (toţi nomazii erau călăreţi desăvârşiţi şi războinici prin vocaţie), confruntare care s-a dovedit, în cele din urmă, dezastruoasă.

Este însă foarte posibil ca şi Imperiul roman să-şi fi epuizat după 12 secole de existenţă, energia de conservare şi de evoluţie, să se fi uzat, să-şi fi încheiat procesul frontierei şi să fi fost obligat, potrivit legilor statistice ale evoluţiei societăţilor omeneşti, să se transforme, să lase loc altei civilizaţii pe care, din câte ştim azi, tot el a creat-o.

Analiza Imperiului bizantin, ca spaţiu impresionant de la confluenţa de civilizaţii, conduce la concluzii cu totul remarcabile, inclusiv pentru arta militară. Imperiul roman, în varianta sa orientală – ca Imperiu bizantin – aduce aici o serie de repere culturale extrem de importante, care temperează zelul încă fierbinte al foaierului perturbator asiatic şi re-creează un spaţiu civilizaţional ce va constitui unul dintre izvoarele de cultură şi de sensibilitate ale Europei.

După unii, bătălia de la Adrianopole, de la 9 august 378 reprezintă cel mai mare dezastru militar roman al secolului al IV-lea, care, practic, încheie strălucirea Imperiului şi marchează începutul sfârşitului. Nu ştim dacă este chiar aşa – în fond, sfârşitul Imperiului roman este un proces foarte complex, care nu poate fi redus la o bătălie, iar dacă o bătălie ar marca, într-

adevăr, sfârşitul unui imperiu, atunci aceea ar fi trebuit să fi fost cea de la Cannae, din 2 august 216. Bătălia de la Adrianopole demonstrase doar, încă o dată şi pentru ultima dată, sfârşitul erei războiului greoi, poziţional, şi trecerea la războiul de mişcare. Bătălia de la Adrianopole adusese în prim plan rolul mişcării, al calului, al cavaleriei, ca armă a viitorului. Din acel moment să se fi renunţat oare la arta organizării bătăliilor, la meticulozitatea şi scrupulozitatea romană, pentru care războiul nu era numai o confruntare brutală şi sângeroasă, ci şi o artă complicată a folosirii mişcării protejate, a construcţiilor de drumuri şi fortificaţii? Ne îndoim. Dacă, mult mai târziu, în arta militară modernă, vom întâlni definiţii, precum ofensiva este *focul care se mişcă*, în epoca romană ofensiva se constituia dintr-un *sistem de fortificaţii care înainta*, dintr-o artă a construirii de castre, de drumuri, de apeducte şi de lucrări a căror măreţie rezistă şi azi.

Evul Mediu se încheie o dată cu apariţia primelor străluciri ale ştiinţei, la Florenţa, la Roma, la Pisa, adică o dată cu Renaşterea italiană şi cu răspândirea ei în spaţiul european. Fără a intra în detalii, care n-ar avea o semnificaţie deosebită pentru studiul de faţă, trebuie să subliniem, totuşi, că Evul Mediu nu trebuie considerat ca o epocă absolut înnegurată pentru istoria omenirii, pentru civilizaţia planetei. Dimpotrivă, considerăm că, în pofida clar-obscurului cu care privim această perioadă, ea nu a fost chiar o frână în dezvoltarea civilizaţiei, ci o etapă de „ieşire din bifurcaţii“, cum s-ar spune în teoria haosului, şi de reconstrucţie a unui drum pe care antichitatea îl începuse în epoca sedentarizării populaţiilor ieşite din neolitic, îl bulversase la maximum în epoca migrării intempestive a nomazilor războinici, distrugători de limite şi de frontiere şi îl repusese pe rol, metamorfozat şi violent, în ultima ei parte, care este una de acutizare a procesului frontierei.

Organizarea centralizată a Bisericii Catolice este şi ea o asemenea proiecţie; Imperiul Roman, la fel. Care s-a inspirat mai mult de la care? O ipoteză interesantă ar putea fi aceea că modelul inspiră o mult mai mare centralizare faţă de posibilităţile de adaptare ale sistemului. Perioada cuprinsă între Conciliul de la Niceea şi divizarea Imperiului Roman este o bună ilustrare. Apar cele două diviziuni ale Imperiului, de Apus şi de Răsărit, fiecare conduse de două versiuni universaliste ale creştinismului: catolicismul şi ortodoxia. Din Biserica Catolică apare o a treia versiune a creştinismului, cea protestantă, care întotdeauna a fost contra centralizării şi, spre deosebire de catolicism, a fost prolifică în ceea ce priveşte numărul ridicat de secte autonome. Consecinţa acestui fapt este vizibilă în politica Europei contemporane: se observă o rezistenţă mai puternică faţă de centralizarea federală a Uniunii Europene în ţări cu majoritate protestantă decât în cele cu majoritate catolică.

În ceea ce priveşte sfârşitul Evului Mediu – ca al oricărei alte epoci istorice –, părerile sunt împărțite. Depinde însă din ce punct de vedere sunt privite lucrurile. Evul Mediu se termină odată cu începutul Renaşterii italiene. Care Renaştere? – se întreabă Alain Bru. Cea de la Florența sau cea care s-a răspândit ulterior în Europa.

Se încheie oare Evul Mediu cu căderea Constantinopolului (1453) şi cu sfârşitul Războiului de o sută de ani? Alain Bru consideră că, din punct de vedere militar (al folosirii armamentelor), Evul Mediu se încheie în momentul în care armele de foc, îndeosebi tunurile, funcționează sigur sau aproape sigur (pentru că sigur nu funcționează ele nici azi), intră în dotarea majorității armatelor, devenind o prezență nemijlocită şi necesară în luptă, se folosesc instrumente de ochire şi de măsurare a distanțelor şi se perfecționează mijloacele de deplasare, crescând mobilitatea acestora. Această etapă corespunde cu Războiul Italiei din 1494, sfârşitul Reconchistei spaniole, 1492, precum şi cu descoperirea Americii şi intensificarea navigației. „Capitolul se încheie deci când tunurile lui Carol al VIII-lea, pe atunci cea mai puternică artilerie din lume, răscolesc drumurile Italiei.“[57]

Imperiul roman de Vest fusese, practic, distrus de migrațiile uriaşe. Dar, mai ales, fuseseră distruse infrastructurile, instituțiile şi cultura. Desigur, este un fel de a spune, întrucât o cultură nu poate fi distrusă, ci doar pusă în umbră, făcută inutilă (la ce le trebuiau migratorilor rafinamentele romanilor, ştiința şi arta fortificațiilor şi construcțiilor monumentale?). Ea rămâne însă înmagazinată în opere, în conştiințe şi, la momentul potrivit, renaşte şi se continuă. Dar nu atât migratorii sunt cauza dezagre4gării Imperiului, cât dificultățile interne ale unei administrații, ale unei structuri care îşi epuizase energia de mişcare şi trebuia să se transforme în altceva. Au fost distruse oraşele şi o mulțime de alte edificii durate în zece secole, au fost lăsate în paragină drumurile, podurile şi apeductele.

Migratorii au dat cu câteva secole înapoi populațiile civilizate de romani, au apărut foametea şi bolile. O parte dintre aceşti migratori, după ce au prădat oraşele şi au distrus rezultatele unor eforturi de secole, s-au dus mai departe, alții au rămas şi, într-o formă sau alta, s-au alăturat efortului de refacere a ceea s-a distrus. Cu atât mai mult, cu cât, într-o anumită măsură, ei sunt aceia care au fost nevoiți să conducă acest proces. În aceste condiții, singura entitate care mai păstrase valorile civilizației greceşti şi romane era biserica. Cei mai mulți dintre noii regi, inteligenți şi, în mare măsură, responsabili, au înțeles că nu-şi pot spori puterea decât dacă apelează la această

[57] www.stratisc.org/actr/bru, Alain Bru (general de brigade c.r. Baptiste Margeride), HISTORIE DE LA GUERRE A TRAVERS L'ARMAMENT.

entitate care păstrase organizarea administrativă, tradiția intelectuală şi valorile antichității târzii.

Într-un fel, Evul Mediu a fost nevoit să reparcurgă, cel puțin în Europa occidentală şi în Europa Centrală, etapele antichității, să reconstruiască ceea ce fusese distrus. De aceea, rolul bisericii, entitate care conservase o parte însemnată din valorile antichității, a crescut atât de mult, încât, la un moment dat, a devenit dictatorial şi justițiar.

Evul Mediu nu este, totuşi, nici nivelator, nici în totalitate absurd. Este doar o *etapă de mediere*, un moment de respiro între două mari ofensive civilizaționale: cea a antichității, care se încheiase brutal şi lamentabil, şi cea a epocii moderne. Şi în această etapă au apărut, totuşi, scrieri, iar arta militară a beneficiat de aportul unor gânditori de profunzime, unor regi inteligenți şi unor comandanți instruiți care au făcut în aşa fel încât brutalitatea confruntării să fie completată şi, pe alocuri, chiar înlocuită cu finețea stratagemelor, cu acțiuni inteligente, creative.

Procope de Cezare (începutul secolul al VI-lea – 565) este unul dintre primii cronicari, analişti şi chiar teoreticieni ai Evului Mediu timpuriu. Este un personaj care introduce o notă de sensibilitate, de reflecție filosofică profundă, în descrierea războiului. El a înțeles că războiul este dus de oameni, iar oamenii sunt, de atâtea ori, victima hazardului, care poate fi noroc sau nenoroc. A avut însărcinări importante la Constantinopol şi a fost chiar prefect al oraşului, în anul 562. Istoric. A devenit secretar al lui Belisar pe care l-a urmat în campaniile sale împotriva perşilor, vandalilor şi ostrogoților, în Iran, în Africa de Nord şi în Italia. Opera sa *Războaiele* este consacrată războaielor lui Iustinian, relatează războaiele lui Belisar şi ale lui Narses: contraofensiva împotriva perşilor (530), recuceririle din Africa de Nord şi din Italia (522-524). Prezintă, pe trei teatre de operați – Mesopotamia, Africa de Nord şi Italia –, efortul Bizanțului pentru reconstituirea unității Imperiului roman. În aceste opere, Belisar este prezentat ca utilizând o strategie de uzură, în timp ce Narses este considerat un strateg şi un tactician cu multă originalitate.

El a mai scris şi o *Istorie secretă*, nepublicată, în care îl atacă pe împăratul Iustinian şi pe împărăteasa Theodora.

În opera sa *Războaiele perşilor*, se prezintă deja (deşi este foarte devreme), două dintre caracteristicile esențiale ale confruntărilor militare din Evul Mediu: lupta prin reprezentanți şi războiul de uzură. În capitolul intitulat *Lupte rituale*, Procope oferă o descriere edificatoare a unor astfel de lupte. „În acest angajament, căzură şapte perşi cărora romanii le luară corpurile, după care fiecare parte rămase pe poziția ei. Dar un tânăr persan s-a apropiat călare de armata romanilor, dorind să ştie dacă vreunul dintre ei ar accepta o

luptă în doi. Nici unul nu îndrăzni să-şi asume riscul, cu excepţia unui anume Andreas care făcea parte din anturajul lui Buzes; acesta nu era un soldat şi nu făcuse niciodată războiul. Era un simplu profesor de gimnastică care conducea o şcoală de lupte la Bizanţ. Era în armată ca ordonanţă a lui Buzes. Era bizantin, prin naştere. El singur avu curajul, fără ca Buzes sau altcineva să-i dea ordin, să provoace un inamic la o luptă în doi. El atacă primul, în timp ce barbarul se întreba unde să ochească, şi îl atinse pe acesta în partea dreaptă a pieptului cu o lovitură de lance. Persanul nu putu rezista şocului loviturii acestui bărbat foarte viguros, şi căzu de pe cal. Andreas îl ucise cu un cuţit, în timp ce acesta era culcat pe spate ca o victimă oferită sacrificiului. Un puternic strigăt de bucurie izbucni din oraş şi din rândurile trupelor romane. Furioşi, perşii, pentru a relua lupta, trimiseră un alt cavaler, un bărbat brav, cu o statură splendidă, dar care nu era tânăr, ci avea deja câteva fire de păr alb.“[58] Bineînţeles, Andreas îl învinge şi pe acesta şi astfel se încheie confruntarea, iar cele două armate se retrag, cea romană cântând, fiecare ridicându-şi tabăra pentru noapte.

Procope descrie, în aceeaşi operă[59], şi o confruntare directă dintre armata romană condusă de Belisar şi Hermogen şi armata persană. Ordinea de bătaie este mai puţin rigidă ca în confruntările antichităţii, dar nu prea departe de aceasta. Perşii îşi păstrează o puternică rezervă, în timp ce romanii se gândesc la o manevră de întoarcere, astfel încât perşii să fie puşi în situaţia de a lupta cu fronturile răsturnate.

Lupta începe abia după amiază. Justificarea este una care ţine de un factor psihologic şi practic foarte important. Perşii nu luau masa decât seara şi comandanţii lor considerau că este avantajos pentru ei să-i atace pe romani exact după ce aceştia au

Nori de săgeţi se năpusteau asupra celor două tabere, producând multe victime, dar nu îndeajuns de multe pentru ca bătălia să se limiteze la atât. Era vorba, în fond, de o luptă între romani şi perşi. Perşii aduceau valuri, valuri de arcaşi, întrucât îşi păstraseră o puternică rezervă în acest scop. Numai că vântul bătea împotriva lor şi micşora bătaia şi efectul săgeţilor.

Aceasta era doar prima fază a bătăliei, prin care se urmărea uzura forţelor adverse şi crearea unui raport de forţe favorabil atacului cu sulițele şi

[58] Gérard Chaliand, ANTHOLOGIE MONDIALE DE LA STRATEGIE DES ORIGINES AU NUCLEAIRE, Edition Robert Laffont, S.A., Paris, 1990, pp. 205-206.

[59] Procope, LA GUERRE CONTRE LES PERSES, cartea I, capitolul XIII, cartea a II-a, capitolele XX şi XXI, în HISTORI OF THE WARS, Washington Square Press, 1967, tradus în franceză de Catherine Ter Sarkissian, opere citate de Gérard Chaliand, în ANTHOLOGIE MONDIALE DE LA STRATEGIE DES ORIGINES AU NUCLEAIRE, Edition Robert Laffont, S.A., Paris, 1990, p. 211.

lăncile, apoi bătăliei corp la corp. În tabăra perşilor se afla un grup de luptători faimoşi denumiți „Nemuritorii". În timp ce perşii îşi aruncă în luptă arma lor secretă, romanii întreprind o manevră de învăluire adâncă (întoarcere, în scurt) şi apar pe dealuri înapoia perşilor. Perşii sunt înconjurați, sunt uciși vreo 5000, dar romanii nu-i urmăresc pe cei care au luat-o la fugă, aşa cum i-au urmărit goții pe romani în bătălia de la Adrianopole, de la 9 august 378. Acest lucru spune deja foarte mult în legătură cu specificul confruntărilor militare în prima parte a Evului Mediu: nu se urmărea distrugerea armatei adversarului, ci obținerea victoriei.

Bătălia se încheie cu victoria romanilor, fără ca armata perşilor să fie distrusă. Perşii nu mai îndrăznesc însă să atace. Generalii romani sunt, în continuare, buni strategi. Steaua lor încă nu a apus. Ei concep acțiunile militare în aşa fel încât să obțină victoria cu minimum de pierderi şi prin manevre iscusite.

Tot în lucrarea sa *Războiul împotriva perşilor*, Procope prezintă încă un aspect foarte interesant privind filosofia artei de confruntare în această etapă de început a Evului Mediu. Este vorba de căderea unei cetăți romane, Petra. Cetatea a fost construită pe țărmul mării, într-un loc stâncos, inaccesibil, de unde-i vine şi numele (petra = piatră). Ea era fortificată, în acelaşi timp, cu ziduri groase şi turnuri de interior care nu lăsau practic nici un spațiu liber. Conducătorul perşilor şi-a propus, inițial, să asedieze cetatea, dar, dându-şi seama că nu este foarte bine apărată, a trecut la asaltul ei. Romanii au răspuns prompt, şi primul asalt s-a încheiat indecis. Atunci perşii au recurs la o stratagemă: au săpat, în secret, un tunel pe sub unul dintre turnuri, au luat o mulțime de pietre de acolo pe care le-au înlocuit cu lemn şi au dat foc lemnului. Romanii care se aflau în turn au sărit înainte de a fi aruncați în aer, s-au adăpostit înapoia pereților şi, terifiați, după ce s-au asigurat că Chosres, conducătorul perşilor, le va cruța viața, au predat cetatea.

După cum se vede, avem de a face cu o manevră subterană, care se practica în vremea aceea şi pe care o vom întâlni, mult mai târziu, şi în războiul ruso-turc din 1877-1878, folosită de ostaşii Batalionului 1 Geniu din Armata Română, la atacul redutei Grivița II.

În capitolul *Vicleniile de război ale lui Belisar*, Procope relatează o modalitate de inducere în eroare a adversarului, care ar face notă bună şi azi. Chosres, regele perşilor, aflase că Belisar campase cu întreaga sa armată la Europum, lângă Eufrat. A trimis în solie pe unul dintre secretarii regali cei mai inteligenți, pe nume Abandanes, cu misiunea de a evalua situația şi a raporta imediat care este realitatea. Pretextul acestei solii îl constituia faptul că Cezar (aşa îl numeau perşii pe împăratul roman) nu trimisese ambasadori şi nu se validase încă tratatul convenit. Aflând de această intenție a perşilor,

Belisar s-a hotărât să-l inducă în eroare pe acest trimis special, dispunându-şi soldaţii în aşa fel încât să pară că se află pur şi simplu la vânătoare, dar să se întrevadă că, în realitate, este vorba de o armată numeroasă, foarte disciplinată, superioară celei persane atât din punctul de vedere al pregătirii şi moralului, cât şi din cel al dispunerii, care ştie exact ce are de făcut. Şase mii de oameni dintre cei mai vânjoşi, aleşi pe sprânceană, făceau această demonstraţie de calm şi virtute, dispuşi nu departe de pavilion, în timp ce o mie de călăreţi, care se mişcau elegant, la vedere discretă, pe malul opus, arătau că, dacă perşii vor trece Eufratul, nu vor mai avea nici o şansă să îl traverseze şi înapoi, în caz de înfrângere. La acea dată, Imperiul roman de est avea frontieră cu cel persan pe Eufrat. Solul persan le-a reproşat romanilor că n-au trimis nici un ambasador, acesta fiind, de altfel, şi motivul pentru care trupele persane au intrat în teritoriul roman. Belisar îi răspunde că, de regulă, oamenii nu se comportă aşa cum s-a comportat regele persan. Dacă apare vreun litigiu, se trimit purtători de cuvânt pentru a rezolva incidentul, şi numai dacă nu este posibil, atunci se apelează şi la război. Dar Chosres a intrat în forţă în mijlocul romanilor, înainte de a propune convorbiri de pace.

În acest timp, generalul roman era înconjurat de traci, iliri, goţi, vandali, eruli şi mauri, adică de tot cam ce cuprindea Imperiul roman de est, dispuşi în câmpie. În realitate, toţi aceşti soldaţi ai Romei erau timoraţi şi chiar înspăimântaţi, pentru că armata persană a acelor vremuri putea oricând să-i atace cu sorţi de izbândă

Trimisul perşilor trage însă concluziile dorite de Belisar şi îl sfătuieşte pe regele pers să-şi retragă armata. Dar patrularea cavalerilor romani dincolo de râu crea în continuare impresia că o astfel de retragere este imposibilă. Belisar schimbă comportamentul acestora şi, o dată retrasă armata persană, el însuşi traversează fluviul cu întreaga armată romană şi trimite mesageri regelui pers care mulţumesc pentru retragerea armatei persane şi promit trimiterea neîntârziată a ambasadorilor Imperiului roman şi că, în felul acesta, va putea fi ratificat acordul precedent de pace.

Tot Evul Mediu este plin de asemenea episoade. Conducătorii armatelor evită din ce în ce mai mult confruntarea directă, preferând fie lupta prin reprezentanţi, fie tratativele, fie inducerea în eroare şi obţinerea avantajului dorit prin alte mijloace.

Paradoxal, dar Evul Mediu debutează tocmai prin aceea că politicienii şi generalii gândesc mai mult războiul, căutând şi alte mijloace pentru a rezolva diferendul.

Bătălia dintre armata romană, condusă de Narses, şi cea a goţilor, condusă de vestitul Totila, s-a desfăşurat după canoanele vremii. Dispozitivul iscusit al lui Narses şi folosirea întregului armament din dotare au avut câş-

tig de cauză. Procope face apel la toate datele despre acea bătălie şi relatează toate versiunile. La un moment dat, armatele se aflau faţă în faţă. Are loc o luptă singulară, la provocarea unuia dintre goţi – un dezertor roman care se afla în tabăra goţilor –, dar care este învins.

Bătălia, totuşi, nu se declanşează. Totila însuşi, într-o armură aurită, impresionantă, iese în faţa trupei şi face o demonstraţie ecvestră şi de îndemânare privind folosirea lăncii cum de puţine ori s-a văzut. El nu provoacă pe nimeni la luptă, ci doreşte doar să câştige timp, pentru că aştepta încă 2000 de goţi. Aceştia sosesc şi bătălia începe. Nu se ştie de ce, dar se pare că Totila interzice luptătorilor săi să folosească arcul. El se bazează pe şarja neîntrecuţilor săi călăreţi care se află în primele rânduri, în faţa infanteriei. Aceşti cavalerişti şarjează, dar sunt copleşişi de ploaia de săgeţi care îi loveşte cumplit din două părţi. Se retrag în dezordine, izbesc propria infanterie, care nu le face loc să intre în rânduri, se creează o panică de nedescris, iar goţii nu mai repetă comportamentul înaintaşilor lor de la Adrianopole, de acum aproape două secole, şi fug înspăimântaţi. Însuşi Totila fuge, dar este ajuns de către urmăritori. Este străpuns cu o sabie de un gepid din tabăra romană, care se afla printre urmăritori, Asbadus. Romanii încetează urmărirea, iar Totila şi însoţitorii să ajung la Caprae. Aici, Totila îşi dă duhul şi este îngropat.

Autorul comentează cu sensibilitate acest episod: „Camarazii săi îl îngroapă şi pleacă mai departe. Astfel se sfârşesc domnia lui Totila şi viaţa lui. A fost rege al goţilor unsprezece ani. Moartea sa nu este demnă de realizările sale anterioare, căci el a cunoscut succesul, iar sfârşitul său nu a fost pe măsura actelor sale. Încă o dată, se dovedeşte că hazardul se joacă cu vieţile oamenilor, precum pisica cu şoarecele, făcând dovada absurdităţii sale şi naturii sale inexplicabile. În mod spontan, fără nici o raţiune, el acordă, un timp, şansă lui Totila, apoi are capriciul să-i producă o moarte mizerabilă, nedemnă de ceea ce merita el.“[60]

O altă variantă a morţii lui Totila descrisă de Procope este aceea că, în timpul luptei, el ar fi fost rănit grav de o săgeată, iar cei apropiaţi l-au scos de acolo şi au încercat să-i îngrijească rana, dar el a murit. Supuşii l-au îngropat la Caprae. Goţii încă rezistau, iar Totila se aflase tot timpul între ei, luptând ca simplu soldat. Când nu l-au mai văzut printre ei şi au aflat ce s-a întâmplat, au intrat în panică şi s-a produs un dezastru.

Romanii au aflat vestea morţii lui Totila de la o femeie care le-a arătat locul unde a fost înmormântat. L-au dezgropat, pentru a se convinge de adevăr, apoi l-au îngropat la loc.

[60] Gérard Chaliand, *Op.cit*., p. 215.

Narses îşi continuă acţiunea, recucereşte Veneţia, apoi o serie de oraşe din nordul Italiei, în special din Toscana şi, în final, dă asaltul decisiv asupra Romei, care se afla în mâna goţilor. Asaltul se dă de-a lungul zidurilor de întărire, dar numai pe anumite porţiuni, pentru că armata romană nu era atât de numeroasă încât să se dispună pe întreg perimetrul oraşului, şi nici goţii nu erau în măsură să apere circular întregul oraş.

Între timp, la ordinul lui Narses, Dagisthaeus, cel care predase perşilor cetatea Petra, găseşte un loc din cadrul zidurilor neapărat, îl escaladează cu uşurinţă cu oamenii săi şi deschide porţile oraşului. Romanii erau din nou în Roma. Goţii au fugit care pe unde au putut. Şi din nou apare un comentariu care umanizează acele vremuri dure, conturând şi o altă proiecţie – pe care o vom întâlni şi în îndepărtata Chină, în romanul *Cele trei regate*, scris în secolul al XIV-lea – asupra condiţiei umane a războinicului. Sunt argumente care au o deosebită valoare, întrucât pregătesc nu o epocă neagră, cum se va susţine atâta vreme, ci un timp al reflecţiei, al sensibilităţii. Iată comentariul: „În acest punct al recitului meu – scrie Procope –, sunt frapat să constat cum hazardul îşi bate joc de problemele omeneşti. El nu este acelaşi în faţa oamenilor şi nu-i priveşte totdeauna cu aceiaşi ochi. El îşi schimbă adesea ora, locul şi metoda. Trebuie să fie astfel, de vreme de Bessas, care a pierdut Roma, puţin timp după aceea, salvează Petra, în Lazic, pentru romani, la fel şi pentru Dagisthaeus, care a abandonat Petra inamicului, apoi reia Roma pentru Împărat. Dar totdeauna a fost astfel şi totdeauna va fi aşa, atâta vreme cât hazardul (norocul) este ceea ce este el pentru oameni.“[61]

Evul Mediu debutează cu acest efort al Bizanţului pentru reconstruirea Imperiului roman de odinioară. Acest lucru nu mai este şi nu mai poate fi posibil. Fiecare dintre noile identităţi create chiar în spaţiul Imperiului începea un proces de afirmare. Invazia primelor valuri de războinici nomazi lăsase urme de neşters, iar procesul acesta va continua şi în prima parte a Evului Mediu. Spaţiile nu mai erau acelaşi. Nici oamenii, nici mentalităţile. Cultura greacă şi cea romană, deşi par estompate de această explozie, de această agresiune a foaierului perturbator, nu vor rămâne fără efecte.

Bizanţul adună în creuzetul său o mulţime de valori, inclusiv în domeniul artei militare, pe care le va transmite, prin secole, culturii europene şi mondiale.

Unul dintre oamenii valoroşi care au contribuit la dezvoltarea artei militare în această perioadă este **Mauriciu** (539-602). El a fost un comandant militar strălucit şi, după anul 582, împărat al Imperiului bizantin. A condus cu strălucire războaiele împotriva perşilor dintre anii 578-582 şi o serie de

[61] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, p. 218.

campanii la Dunăre, împotriva slavilor şi avarilor. I se datorează un tratat de artă militară *Strategikon,* scris pe la anii 600, care, alături de tratatul lui Sun Tzî, *Arta războiului*, şi de cel al indianului Kotilya, *Arthashastra*, reprezintă una dintre cele mai elaborate opere ale Antichităţii şi Evului Mediu timpuriu. El a analizat tehnicile militare ale popoarelor periferice. În textele strategice ale epocii, ideea unei etologii şi unei geografii a războiului era absentă. Regulile şi principiile războiului nu cunoşteau, la acea epocă, diferenţieri.

Chiar în primul capitol al lucrării, intitulat *Înaintea zilei bătăliei*, Mauriciu notează: „Aşa cum o navă nu poate traversa marea fără timonier, nici inamicul nu poate fi învins fără tactică şi strategie. Cu acestea şi cu ajutorul lui Dumnezeu poţi să obţii victoria asupra unei forţe adverse, nu numai egale, ci chiar superioară ca număr. Căci nu este adevărat, cum o susţin unii oameni fără experienţă, că efectivele şi curajul decid soarta unui război; în afară de favoarea divină, tactica şi valoarea şefilor sunt cele care contează, şi acestora trebuie să le acordăm toată atenţia, decât să pierdem timpul mobilizând mari cantităţi de oameni. Prima metodă asigură securitate şi avantaje celor care ştiu să le întrebuinţeze cât mai bine, în timp ce cea de a doua nu antrenează decât dificultăţi şi ruină financiară.“[62]

În continuare se vorbeşte despre folosirea timpului şi a locurilor favorabile în lupta împotriva inamicului. Mai întâi este vorba de prevenirea atacurilor care ar putea răni ostaşi proprii, dar folosirea unor astfel de atacuri împotriva inamicului. Trebuie foarte mare vigilenţă pentru a preveni surprinderea şi a nu cădea în ambuscadele inamicului. În acest sens, se cer trimise patrule în toate direcţiile şi, mai ales, în jurul câmpului de bătaie. Trebuie să se evite urmăririle în dezordine sau rău coordonate. Un general nu trebuie să se ocupe să dea ajutor în chestiuni mărunte. De asta trebuie să se ocupe alţi ofiţeri competenţi. Pentru că, dacă un astfel de ofiţer comite o greşeală, ea poate fi remediată, dar dacă şeful unei armate eşuează, acest eşec se poate transforma într-o dezordine completă.

Apar, în această lucrare, elemente ale strategiei indirecte. Un general trebuie să studieze foarte bine inamicul. Dacă este puternic în cavalerie, atunci trebuie să i se distrugă resursele în furaje. Dacă este superior în efective, trebuie să i se taie sursele de aprovizionare. Dacă armata inamică este compusă din oameni de etnii diferite, aceştia trebuie corupţi prin favoruri, promisiuni şi prin lucruri vizibile, prezente. Dacă există disensiuni între ei, trebuie tratat cu şefii lor. Dacă folosesc lancea, trebuie conduşi în teren dificil. Dacă depind de arc, trebuie atraşi în teren deschis şi obligaţi să primească lupta corp la corp. Sciţii şi Hunii trebuie atacaţi în februarie sau în martie,

[62] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, pp. 218 – 219.

când caii lor abia au ieşit din iarnă. Când bivuachează, trebuie atacaţi prin surprindere, ziua şi noaptea. Dacă sunt indisciplinaţi şi neobişnuiţi cu rigoarea, trebuie atacaţi atunci când ardoarea li se răceşte şi încep să ezite. Dacă adversarul este superior în infanterie, este nevoie să fie atras în teren deschis, dar nu la o distanţă prea mare şi atacat cu sulițe. „Arta războiului este precum cea a vânătorii. Sălbătăciunea este descoperită prin recunoaşteri, pândită, filată, încercuită, folosindu-se mai degrabă toate stratagemele decât forţa brutală. Trebuie acţionat în acelaşi fel şi în război, indiferent dacă inamicul este sau nu este numeros. A încerca pur şi simplu să-l aduci într-un teren deschis, corp la corp sau faţă în faţă, chiar dacă se pare că s-ar reuşi, este o întreprindere foarte riscantă şi aducătoare de primejdii serioase. În afara cazurilor de extremă urgenţă, este ridicol să încerci să obţii victoria cu un asemenea preţ, iar aceea nu aduce decât o glorie zadarnică."[63]

Autorul acordă o atenţie cu totul specială *reunirii informaţiilor asupra inamicului,* obţinute prin cercetaşi trimişi periodic în faţă, prin spioni şi patrule. Scopul este acela de a preveni orice surpriză şi a putea lua o decizie în cunoştinţă de cauză. El atrage atenţia asupra cunoaşterii armatei inamice. Dacă nu i se cunosc obiceiurile, forţa, modul de acţiune, atunci trebuie întreprinse acţiuni care să ducă deopotrivă la cunoaşterea potenţialului advers şi la cultivarea încrederii în sine a propriilor soldaţi. În acest sens, mai mulţi soldaţi, înarmaţi uşor, pot să atace prin surprindere, pentru a testa astfel valoarea inamicului.

În următorul capitol, *Măsuri care se cer luate în ziua bătăliei*, se află, de asemenea, sfaturi şi numeroase elemente practice, ce ţin de o experienţă îndelungată, de o gândire bogată şi de o inteligenţă pusă adeseori la încercare. Autorul începe cu răul. *După o înfrângere*, consideră el, nici chiar în zilele următoare, nu este bine să trimiţi trupa să reia lupta. Este foarte dificil să restabileşti o situaţie. Cu excepţia sciţilor, nimeni nu are obiceiul să repare imediat o înfrângere, şi cu atât mai puţin romanii. E drept, este posibil ca un general să-şi dea seama imediat de greşeala comisă şi chiar să fie dispus să reia bătălia. Este însă imposibil ca soldaţii să înţeleagă raţiunea pentru care sunt trimişi din nou în luptă, în urma unei înfrângeri. De cele mai multe ori, ei consideră înfrângerea ca având drept cauze nu o greşeală a generalilor, un comportament nepotrivit sau o inferioritate a trupelor proprii, ci ca pe o voinţă a lui Dumnezeu. În acea epocă, bătăliile erau încă foarte dure, iar comportamentul unor mase mari de luptători (care, se ştie, se supune altor legi decât confruntarea dintre doi oameni) scăpa de multe ori de sub controlul generalilor, iar explicaţiile nu erau totdeauna căutate în spectrul raţional.

[63] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, p. 220.

Soldaţii simţeau mai bine şi mai acut decât oricine, mai bine chiar decât ofiţerii care îi conduceau, că o armată este altceva decât însumarea soldaţilor ei. Această simţire scăpa raţiunii, înţelegerii cauzelor comportamentului marilor armate în bătălie. Este şi motivul pentru care Mauriciu consideră că nu trebuie să reiei ofensiva nici în zilele următoare. Indicat ar fi să se folosească unele stratageme, unele şiretlicuri, unele acţiuni pregătite cu multă grijă şi desfăşurate în momentele cele mai potrivite. Acestea sunt numite de Mauriciu *lupte de ariergardă* şi se consideră că pot reface moralul trupei.

Autorul arată şi cum anume trebuie ridicat moralul trupei, cum pot fi folosite condiţiile puse de inamicul victorios, exagerându-se cu bună ştiinţă cele defavorabile, pentru a spori potenţialul coleric al oamenilor şi a-i determina să prefere să intre cât mai repede în luptă decât să se supună voinţei inamicului, cum să iasă de sub urmărirea unui inamic rapid, cum ar fi sciţii sau perşii, ale căror armate se bazează pe o cavalerie rapidă. Retragerea este şi trebuie înţeleasă ca o formă a acţiunilor de luptă, dacă se face în ordine şi potrivit unor planuri bine puse la punct.

În acelaşi mod tratează şi măsurile care se cer luate *după o victorie*. El se foloseşte de o maximă foarte înţeleaptă din vremea aceea: *Fii victorios, dar nu împinge victoria ta prea departe.* Totuşi, inamicul trebuie urmărit, distrus, împiedicat să-şi refacă potenţialul sau obligat să accepte condiţiile care i se impun. La război, ca şi la vânătoare, un obiectiv ratat rămâne un eşec total.

Dar, cel mai important lucru este ca, după o victorie, să se menţină ordinea în cadrul trupelor. Ordinea, după ajutorul pe care îl oferă Dumnezeu, este cel mai important lucru pentru a câştiga un război. În aceeaşi măsură trebuie cunoscut foarte bine terenul şi trimis continuu patrule de cercetare, în faţă, în spate, în dreapta şi în stânga la cel puţin două sau trei mile de front.

Mauriciu are grijă să formuleze ***instrucţiuni generale pentru comandantul şef*** şi chiar unele maxime. El îl sfătuieşte pe general ca, în momentele critice, să nu stea prea departe de acestea, ca şi cum ar fi nedemne de el, ci să fie în acel loc din care poate să cultive încredere oamenilor săi, adică atât de aproape de locul bătăliei, cât este posibil. Nu trebuie pedepsiţi decât cei care sunt iniţiatori şi conducători. Soldatul trebuie să simtă afecţiunea paternă a generalului, iar acesta să se întreţină cu ei în probleme esenţiale. Generalul trebuie să ducă o viaţă simplă, să dea ordine fără brutalitate, să se îngrijească de securitatea lor, de hrana lor şi de plata regulată a soldelor.

Nu se poate menţine disciplina în armată în afara acestor măsuri. Autorul subliniază, având la bază propria sa experienţă, necesitatea spiritului de dreptate, rolul generalului în toate împrejurările. Un general este eficient,

atunci când oamenii săi îl consideră ca fiind netulburat, echilibrat şi totdeauna echitabil. El trebuie să vegheze totdeauna ca civilii să fie feriți de orice pericol.

„Modul său de viață va trebui să fie moderat şi vigilent. E bine să discute problemele dificile în timpul nopții. Noaptea, este mult mai uşor să faci proiecte, căci ai spiritul ferit de tulburări exterioare. Înainte de toate, este important să fii prudent, să-ți foloseşti timpul pentru a face planuri şi, o dată decizia luată, să o execuți fără ezitare, aprehensiune sau slăbiciune. Aprehensiunea nu este prudență, ci teamă perversă.“[64]

Şi aici autorul insistă asupra unor elemente care țin, într-adevăr, de arta comandantului de a conduce trupele, de pregătirea, organizarea şi desfăşurarea în bune condiții a unei campanii. Se referă la măsuri de inducere în eroare a inamicului, la păstrarea secretului planurilor, la evitarea şabloanelor şi, folosirea, de fiecare dată, a altor procedee, pentru ca inamicul să nu-şi poată da seama de stilul comandantului, de părțile tari şi de defectele armatei tale.

Găsim, în acest capitol, elemente importante ale unei adevărate strategii psihologice şi de imagine. Soldații trebuie să nu afle veştile rele, să li se cultive încrederea în victorie, morții să fie înmormântați noaptea, în secret, dar cei ai inamicului trebuie lăsați la vedere, pentru a-l face să-şi piardă curajul. Actele de laşitate ale soldaților proprii trebuie tratate cu discreție şi necondamnate public.

Urmărirea inamicului, care este una dintre formele acțiunilor de luptă, trebuie să se facă totdeauna în funcție de situație. Spre exemplu, într-un teren favorabil ambuscadelor, urmărirea se face cu multă prudență. Un bun general trebuie să ştie să se retragă la timp, adică la momentul voit, pentru a fi în măsură să revină atunci când este necesar. Un general nu are dreptul să spună niciodată: *Nu m-am aşteptat la aceasta*. El trebuie să se aştepte la orice, să prevadă desfăşurarea evenimentelor, să nu fie niciodată surprins. De aceea, el trebuie să verifice informațiile primite din mai multe surse şi să nu se încreadă în orice. „După Dumnezeu, noi nu putem baza securitatea decât pe armele noastre şi pe fortificațiile noastre.“[65]

Asemănarea cu *Arta războiului*, a Lui Sun Tzî, şi *Arthashastra*, a lui Kotilya, este izbitoare. Desigur, nu pentru că Mauriciu ar fi cunoscut aceste lucrări (deşi nu este imposibil ca el să fi luat cunoştință de ele), ci în primul rând pentru motivul că problemele militare, la începutul Evului Mediu, erau, în linii generale, asemănătoare cu cele din prima etapă a antichității.

[64] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, p. 223.
[65] *Ibidem*, p. 224.

Autorul concentrează, în continuarea acestui capitol, în ***Maxime*** o învățătură complexă şi o experiență extrem de interesantă. Le vom reproduce întocmai, după cum sunt ele prezentate în lucrarea excepțională a lui Gérard Chaliand[66], dată fiind actualitatea şi perenitatea lor:

„E bine să-l loveşti pe inamic prin şiretenie, ajutor, sau prin înfometare, fără a te lăsa vreodată antrenat într-o bătălie organizată, care este mai mult o chestiune de şansă decât de bravură.

Sunt eficiente numai acele planuri de bătaie despre care inamicul nu bănuieşte nimic înainte de a fi puse în acțiune.

Şiretenia este adesea utilă în război. Un soldat inamic care dezertează şi vine la noi, dând de o parte comploturile, face mai mult rău inamicului decât pierderile pe care el le poate suferi în timpul acțiunii.

Natura nu produce decât oameni bravi; grijile şi antrenamentul fac soldați eficienți. Soldații care muncesc fără pauză devin mai curajoşi, în vreme ce excesul de timp liber îi face slabi şi leneşi. Trebuie să avem grijă să-i păstrăm tot timpul activi.

Un bun general este cel care-şi foloseşte capacitățile proprii, adaptându-se ocaziilor care-i sunt oferite şi calității inamicului.

Un şef prudent nu va facilita să intre în țara lui o forță aliată superioară ca număr propriei sale armate, întrucât această forță s-ar putea răzvrăti, ar putea vâna trupele indigene şi cuceri țara.

Pe cât posibil, o forță aliată va trebui să cuprindă diverse naționalități, cu scopul de a se evita pericolul de a-ți vedea oamenii unindu-se în vederea unor acțiuni murdare.

Generalul cel mai eficient este cel care încearcă să distrugă armata inamicului mai mult prin înfometare decât prin forța armelor.

«Consumă-ți timpul pentru a elabora planuri, dar când decizia a fost luată, pune-o rapid în execuție.» În război, ocaziile sunt trecătoare, n-ai cum să le reții.

Inamicul nu-l crede pe generalul ale cărui cuvinte sunt înfricoşătoare, ci pe acela care acționează.

Prepară-ți decizia noaptea şi pune-o în aplicare ziua. Nu poți să faci planuri şi să acționezi în acelaşi timp.

Şeful nostru trebuie să-şi adapteze stratagemele dispozițiilor luate de generalul inamic. Dacă aceasta are o propensiune spre temeritate, el riscă să se lanseze fără grijă într-o acțiune prematură; dacă este un gen timorat, poți să-l dobori prin lovituri continue şi neaşteptate.

[66] Gerard Chaliand, *Op.cit.*, pp. 224-226.

Conştient de vicisitudinile războiului, generalul va trebui să fie gata, chiar şi după victorie, să asculte propunerile inamicului pentru o pace în termeni avantajoşi.

Cel mai bun şef este cel care nu se angajează în mod voluntar într-o bătălie hazardată şi incertă şi se abţine să rivalizeze cu cei care, conducând cu temeritate operaţiile, sunt admiraţi pentru succesele lor strălucitoare; cel mai bun şef este acela care, ţinând inamicul în nesiguranţă, în incertitudine, îşi păstrează propria securitate şi totdeauna în condiţiile alese de el.

Un general care doreşte pacea trebuie să fie gata de război, întrucât barbarii devin foarte neliniştiţi când au în faţa lor un adversar gata să se bată.

Un general clarvăzător ţine seama nu numai de pericolele probabile, ci şi de cele care pot fi absolut imprevizibile.

Un şef avizat nu va angaja niciodată o bătălie de rang decât dacă se iveşte o ocazie excepţională sau un avantaj excepţional.

Trebuie să alegem terenul nu numai în funcţie de armamentul nostru, ci şi în raport cu diferitele populaţii pe care le avem în faţă. Parţii şi galezii se comportă bine în teren şes. Spaniolii şi ligurii luptă mai bine în munţi şi în zone colinare, bretonii, în teren împădurit, în timp ce germanii sunt mai abili în teren mlăştinos.

Indiferent care ar fi terenul ales de general, trebuie să se procedeze în aşa fel încât el să devină familiar trupelor. Atunci ele vor fi capabile să evite punctele dificile şi, pentru că militarii cunosc foarte bine locurile, vor lupta cu încredere.

Când inamicul este încercuit, este bine să păstrăm o breşă în liniile noastre, pentru a-i lăsa posibilitatea să fugă, în cazul în care ar considera că fuga este mai avantajoasă ca lupta.

Este mai bine să eviţi un adversar şiret decât unul care nu renunţă niciodată. Acestea din urmă nu disimulează ceea ce face, pe când este foarte greu să-ţi dai seama ce anume pregăteşte cel şiret.

Generalul trebuie să caute să învingă inamicul nu numai prin arme, ci şi atacându-i sursele de aprovizionare, făcându-i sursele de apă neutilizabile şi otrăvindu-i cerealele. Va trebui de asemenea să ştie cum să contracareze asemenea măsuri luate de adversar şi cum să evite ca ai săi să fie victime ale acestora.“

Începutul Evului Mediu se caracterizează prin existenţa unor entităţi care se opun şi chiar se confruntă. Spre deosebire de timpurile moderne, aceste entităţi populaţionale erau fie în relaţii de colaborare, de alianţă, fie în relaţii de opoziţie sau conflictuale. Mauriciu, după obiceiul vremii, încearcă să definească, să enunţe ***caracteristicile şi tacticile*** acestora. Evident, el ana-

lizează caracteristicile şi tacticile de luptă ale posibililor inamici ai Imperiului bizantin, şi nu vocaţiile sau valorile popoarelor din spaţiul eurasiatic. De aceea, o astfel de analiză nu are valoare culturală, universală, ci doar strategică. „După ce vom fi examinat principiile de organizare şi de comandament ale cavaleriei, fără de care, considerăm noi, este imposibil să înfrunţi adversarul cu un minim de siguranţă, va trebui, acum, să tratăm tacticile şi caracteristicile fiecăreia dintre rasele (entităţile N.A.) susceptibile de a crea dificultăţi statului nostru."[67]

Îi caracterizează pe *perşi* ca fiind perverşi, disimulaţi şi servili, dar patrioţi şi supuşi. Pentru binele patriei lor, ei suportă încercările dure şi proba războiului. Ei se pregătesc temeinic, succesele lor datorându-se acesteia şi valorii şefilor. Ei sunt mai degrabă prudenţi decât necugetaţi şi impulsivi. Suportă uşor căldura pentru că trăiesc în zone calde, setea şi lipsa de hrană Sunt redutabili ca asediatori, dar şi mai redutabili ca asediaţi. Sunt îndemânatici în a-şi ascunde rănile şi curajoşi în adversitate, ştiind chiar să întoarcă avantajul în favoarea lor, întrucât sunt negociatori cu care nu se poate trata. Nu vor avansa niciodată o propunere, chiar dacă este în avantajul lor; vor aştepta ca ea să vină de la adversar.

Poartă armuri. Tunică din zale şi sunt înarmaţi cu arc şi cu spadă. Sunt mai antrenaţi decât toate celelalte popoare războinice în folosirea eficientă a arcului. Campează înapoia unor fortificaţii, iar când se apropie momentul bătăliei se înconjoară de un şanţ şi de o palisadă din stâlpi înalţi şi subţiri. Nu-şi lasă bagajele în interior, ci sapă un şanţ care le va servi şi ca refugiu în caz de retragere. Îşi caută ei înşişi furajele necesare cailor, nu-i lasă să pască liberi.

Ordinea lor de bătaie cuprinde trei corpuri – centru, aripa dreaptă şi aripa stângă –, centrul fiind compus dintr-o trupă de elită de 400 la 500 de oameni. Adâncimea nu este uniformă. De regulă cavaleria este plasată în prima şi cea de a doua linie ale falangelor, iar frontul formaţiei este dens şi rectiliniu. Rezervele, inclusiv caii, se află în apropierea liniei principale. Dacă trebuie ca în primele linii să lupte lăncierii, ei au grijă să aleagă un teren accidentat şi să folosească masiv arcurile. Vara lansează atacurile la ora cea mai fierbinte a zilei. Intră în luptă calm şi în ordine, în formaţie densă. Pe vremea aceea, densitatea era una din virtuţile unei formaţii, iar manevrele cele mai eficiente se limitau la anumite mişcări bruşte de sute sau chiar de mii de oameni pentru a copleşi a anumită parte vulnerabilă (sau făcută să fie vulnerabilă) a inamicului. Arta conducerii bătăliei consta atât în alegerea dispozitivului (formaţiei) şi a armamentului cel mai potrivit, cât şi în efectu-

[67] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, p. 226.

area unor mişcări de mase mari exersate îndelung la exerciţii. Perşilor – scrie Mauriciu - nu le plac ploile, vântul din sud, formaţiile ordonate de infanterie, terenul deschis şi lupta corp la corp, arcul fiind inutilizabil, ei neîntrebuinţând nici lancea şi nici scutul. Este eficace să-i şarjezi în acele momente, pentru că ei nu ştiu să efectueze brusc o voltă-faţă pentru a se opune celor care-i asaltează, aşa cum fac sciţii. Sunt vulnerabili la atacurile laterale de o oarecare anvergură. Atacurile de noapte inopinate asupra taberelor lor au şi ele o oarecare eficacitate, pentru că ei îşi plantează corturile în dezordine şi fără discernământ înapoia fortificaţiilor.

Autorul dă în continuare indicaţii cu privire la dispozitivul care trebuie adoptat în lupta cu perşii, la alegerea terenului, care trebuie să fie descoperit, fără porţiuni accidentate, mlaştini sau alte obstacole care ar putea rupe formaţia. O dată ajunşi la o bătaie de săgeată, trebuie atacat fără întârziere, în ordine şi rapid, pentru a ieşi de sub bătaia săgeţilor şi a angaja rapid lupta corp la corp. Volta nu trebuie să angajeze inamicul de front, ci să vizeze spatele acestuia, întrucât perşii, în urmărire, se străduiesc să nu-şi rupă formaţia. Dacă cineva, care este urmărit, face voltă şi îi contraatacă de front pe perşi, riscă să aibă multe pierderi, întrucât perşii, în timpul urmăririi, nu atacă în dezordine ca sciţii, ci cu prudenţă şi în perfectă ordine.

Autorul prezintă, în continuare, o altă categorie de posibili inamici ai Bizanţului, din tagma *sciţilor, turcilor şi altor popoare al căror mod de viaţă seamănă cu cel al hunilor*. Modul lor de viaţă este foarte primitiv. Aşa trăiesc, în opinia autorului, foarte multe popoare. Dintre acestea, doar turcii şi avarii se îngrijesc de organizarea lor militară şi, de aceea, ei sunt mai puternici ca alţii în ceea ce priveşte bătăliile organizate. Turcii sunt foarte numeroşi şi independenţi, nu au nici un fel de talente, nu sunt formaţi în nimic în afară de a se conduce foarte bine împotriva inamicilor lor. Avarii sunt şnapani ticăloşi, dar foarte experimentaţi în materie militară. Forma lor de guvernare este monarhică, iar conducătorii lor pedepsesc cu cruzime greşelile comise. Fiind popoare nomade, ştiu să îndure şi pedepsele, şi frigul, şi căldura şi tot felul de alte privaţiuni. Sunt superstiţioşi, perfizi, avizi de îmbogăţire, necinstiţi. Îşi bat joc de jurăminte, nu respectă acordurile încheiate şi nu se mulţumesc cu cadouri.

Nu preferă forţa, ci atacul prin surprindere, tăierea căilor de aprovizionare. Sunt protejaţi de tunici de zale, au săbii arcuri şi lănci. În luptă, cei mai mulţi atacă cu armament dublu: lancea în bandulieră şi arcul în mână, în funcţie de nevoi. Şi caii celor mai distinşi sunt protejaţi de armuri. Ei acordă o atenţie specială tirului cu arcul de pe cal. Sunt urmaţi de o imensă turmă de cai, atât pentru aprovizionare, cât şi pentru a da impresia că au o armată călare foarte numeroasă. Nu campează, precum perşii şi romanii, înapoia

unor fortificații, ci, până în ziua luptei, rămân pe triburi şi îşi lasă caii să pască, atât vara, cât şi iarna. Îşi iau caii în ajunul bătăliei, îi țin aproape de corturi, pun santinele şi mențin legătura unii cu alții pentru a nu fi atacați prin surprindere. Ei nu-şi formează liniile de bătaie, ca romanii sau perşii, din trei părți, ci din mai multe unități de dimensiuni diferite, în strâns contact unele cu altele, pentru a da impresia unui front unit.

În afară de forța principală, îşi mai constituie o grupare pe care o expediază împotriva unui inamic neglijent sau în locurile cele mai amenințate. Este vorba de un fel de grupare mobilă de intervenție rapidă, acolo unde este nevoie. Rezerva de cai şi-o dispun imediat înapoia liniei principale, iar bagajele, în dreapta şi în stânga liniei, la una – două mile distanță sub pază formată din efective reduse. Preferă lupta la distanță, ambuscadele, manevrele de încercuire, retragerile simulate, voltele bruşte, formațiile în unghi, în grupuri dispersate.

Dacă inamicul se retrage, ei nu-l urmăresc în mod organizat, ca perşii şi romanii. Dacă inamicul se retrage în fortificații, preferă să-i taie căile de aprovizionare şi să îl oblige să accepte condițiile impuse pentru capitulare. La început, aceste condiții sunt moderate, apoi, o dată acceptate, ele devin din ce în ce mai severe. În lupta cu aceştia trebuie ales un teren şes, fără obstacole. E bine să se folosească împotriva lor o masă omogenă şi densă de cavalerie pentru a-i determina să accepte lupta corp la corp. Şi atacurile nocturne sunt eficace împotriva lor, o parte din forțe atacând, cealaltă organizând ambuscade.

Autorul atrage atenția asupra comportamentului special al acestor luptători. De aceea, atunci când se trece la urmărirea lor, acest lucru trebuie făcut cu multă prudență, pentru că ei nu abandonează lupta după primul eşec şi caută toate mijloacele pentru a ataca.

Lombarzii (longobarzii), francii şi *alte popoare cu păr blond* acordă o mare atenție libertății. În luptă sunt îndrăzneți şi întreprinzători. Ei consideră retragerea ca dezonorantă. Se luptă pe viață şi pe moarte, pe cal, ca şi pe jos, corp la corp. Dacă lupta pe cai nu le reuşeşte, la un semn toți descalecă şi se organizează în linii de luptă. Chiar dacă sunt în inferioritate numerică, nu evită lupta. Sunt înarmați cu scuturi lănci şi spade scurte purtate în bandulieră. Preferă lupta pe jos şi şarjele rapide. Nu se prezintă în luptă în formații fixe, în regimente sau divizii, ci potrivit organizării pe triburi, relațiilor de rudenie şi intereselor. Frontul lor de bătaie este dens şi regulat. Se supun greu şefilor. Şarjele lor sunt rapide şi impetuoase. Disprețuiesc ordinea, mai ales când sunt pe cal, sunt avizi şi coruptibili când este vorba de bani.

Nu suportă suferința, oboseala şi durerea. Sunt sensibili la căldură, la frig, la ploaie, la privațiuni, la lipsa vinului şi la amânarea luptei. În lupta de

cavalerie, îi deranjează terenul neregulat şi împădurit. Pot fi uşor prinşi în ambuscade pe flancuri şi înapoia liniilor de bătaie, întrucât neglijează complet cercetarea şi alte măsuri de siguranță. Pot fi foarte uşor păcăliți, dacă se simulează o retragere, apoi se face o voltă. Atacurile de noapte cu arcaşi le pot produce pierderi mari, pentru că sunt foarte dezordonați în organizarea taberei. Totuşi – spune autorul –, trebuie evitate bătăliile rânduite, mai ales în primele faze ale operației. Este bine să se recurgă la ambuscade şi alte stratageme, să li se creeze disconfort şi penurie în aprovizionare.

Despre *slavi, anti şi cei care li se aseamănă*, Mauriciu scrie că sunt independenți şi neguvernabili, mai ales în propria lor țară.. Sunt populații călite, suportă uşor căldura, frigul, ploaia, lipsurile şi privațiunile… Trăiesc în ținuturi cu păduri aproape de nepătruns, cu fluvii, lacuri şi mlaştini şi au amenajate din timp, pentru a ieşi din aceste locuri, în caz de primejdii, locuri de acces în toate direcțiile. Îşi ascund bunurile de preț în locuri secrete şi nu scot la iveală decât strictul necesar. Atacă inamicul în locuri escarpate, în desişuri, în mlaştini etc. Folosesc cu pricepere ambuscadele, atacul bruscat, lupta apropiată, inventând procedee atât pe timp de noapte, cât şi pe timp de zi. Au o foarte bogată experiență în traversarea cursurilor de apă. Trec pe sub apă cu o trestie în gură, pentru respirație. Întrucât nu sunt guvernabili, ignoră orice regulă de angajare în luptă, orice ordine de bătaie. Atacă în formații strânse, de la distanță mică, năpustindu-se asupra adversarului cu strigăte înfiorătoare. Dacă inamicul dă înapoi, atacă violent, dacă nu, se retrag. Sun vulnerabili la valurile de săgeți, la lupta corp la corp cu infanteria uşoară şi în teren deschis. Autorul dă în continuare unele indicații cu privire la comportamentul față de un inamic slav, la mijloacele de luptă cele mai adecvate, la acțiunile cavaleriei şi infanteriei, la tehnica realizării unor poduri peste cursurile de apă. Deşi toate acestea par considerații practice, fără vreo relevanță pentru arta militară, ele sunt foarte importante pentru înțelegerea spiritului vremii, pentru pregătirea şi desfăşurarea bătăliilor şi a războiului. La urma urmei, nu sunt simple date nemijlocite despre un inamic, aflat, în poziții, la 1- 2 kilometri în față, ci caracteristici ale unor posibili adversari, elemente ale vocației războinice a acestora, practici, obiceiuri, reguli şi cutume, iar acestea țin efectiv de arta militară.

2.2. Spațiul strategic. Fărâmițarea. Feudele şi armatele. Armamentul

Primele secole ale Evului Mediu, în Occident, reprezintă un timp al recunoaşterii şi reconstrucției tehnice şi teoretice a artei militare a antichității târzii, îndeosebi a antichității greco-romane, mai ales a celei bizantine. Nu

există, propriu-zis, un spațiu strategic al acestui timp. Există doar spații de confruntare, iar acestea se configurează, cu excepția celui asiatic dominat de mongoli, în mici fragmente care nu se vor mai aduna niciodată până la reapariția marilor armate de invazie.

Arta militară a acestui timp este caracterizată de:

- Recompunerea valorilor şi cutumelor antichității;
- Folosirea pe scară largă a fortificațiilor, deci este o artă a protecției, a apărării;
- Folosirea stratagemelor şi, în general, evitarea bătăliilor care ar fi dus la pierderi umane numeroase din tabăra proprie;
- Ofensiva religiei şi războaie religioase extrem de sângeroase;
- Cavalerismul.

Acestea sunt, în general, tendințele şi caracteristicile principale, mai ales ale Evului Mediu Occidental, care venea după strălucirea şi decăderea Romei şi Bizanțului. Ele sunt contradictorii şi antinomice.

În Asia, în America precolumbiană şi în Europa de Est, pe falia eurasiatică, lucrurile nu stăteau însă aşa. Foaierul perturbator era încă foarte activ, iar primul scut european împotriva acestuia se mutase în Carpați şi la Gurile Dunării. Aici au avut loc multe bătălii, îndeosebi după ultima năvălire mongolă din 1241 – cea Hoardei de Aur –, dar desfăşurarea propriu-zisă a bătăliilor nu depăşeşte totuşi cu mult, în ceea ce priveşte strategia, tactica şi modul de angajare, spiritul general al Evului Mediu.

În Europa, cunoştințele acumulate de antichitate, în special în perioada greacă şi în cea romană, nu au aplicabilitate imediată. Se pare chiar că are loc un proces de ignorare a acestora, dacă nu chiar de uitare sau estompare. Altele erau prioritățile. Foaierele perturbatoare erau încă foarte active, iar mişcările populațiilor nomade şi războinice puneau încă unele probleme, mai ales în prima parte a Evului Mediu. În această etapă a Evului Mediu, are loc o conservare a acelor cunoştințe de care, se pare, nimeni nu avea nevoie. Ele se strâng în mânăstiri şi în biblioteci, precum cea din Alexandria care, deşi a fost afectată de incendiul din anul 47 î.e.n., a continuat să păstreze o parte din tezaurul gândirii antice.

Europa avea alte preocupări în acest timp. Avea loc un proces foarte adânc, invers celui din antichitatea târzie (poate şi ca o reacție la ceea ce fusese Imperiul roman), de descentralizare a puterii şi a vieții sociale, de constituire a unor entități foarte puternice, care nu aveau nevoie de ştiință, ci de autoritate. Activitatea ştiințifică este continuată, în această etapă, în Orientul Apropiat, în estul Mediteranei, în sudul Italiei şi în Egipt. De asemenea, ea are o desfăşurare constantă în îndepărtata Chină.

Occidentul, în acest timp, asimilează, în fiecare feudă, acele elemente care se reconfigurează în tensiuni interioare şi în produse de o frumusețe inegalabilă, între care se află şi numeroase subtilități ale artei militare, medievale, concretizată în cetăți şi edificii care reunesc în acelaşi spațiu protejat viața obişnuită a oamenilor, adică societatea, şi apărătorii acesteia, adică armata. Este, dincolo de semnificația practică a unei astfel de reuniuni, prima încercare (reuşită) de constituire a unei entități, viabile, civil-militar, într-o filozofie care se va relua foarte târziu, abia la începutul mileniului al treilea. În acelaşi timp, şi prin mijloace cu totul noi, Evul Mediu gestează şi gestionează un potențial care va exploda în timpul Renaşterii. Cetatea Carcassone din zona mediană a Franței, situată undeva între Munții Pirinei şi contraforturile Masivului Central, care se păstrează aproape intactă, este o dovadă a filosofiei civil-militar din acele vremuri. Situată pe o înălțime, la o intersecție de drumuri, ea domină zona. În caz de pericol, în jur de 5.000 de oameni se adăposteau aici, iar forța militară trecea în apărare pe ziduri şi în cele 49 de turnuri. Se acționa atât din interiorul ei – cetatea este foarte solidă, are contraforturi şi şanțuri de apărare adânci, care se umpleau cu apă –, cât şi în exterior.

Astfel, arta militară a Evului Mediu nu se reduce numai la asediu şi rezistența la asediu şi la un sistem de manevre subtile, care să ducă, în final, la o soluție negociată sau impusă prin descurajare, ci şi la constituirea unei entități civil-militar, pe baza unei anumite distribuiri a rolurilor. Acest lucru se petrecea, în general, într-o zonă limitată, iar responsabilitatea o purta un prinț sau un feudal.

Prima etapă a Evului Mediu este una de tranziție, dar şi de recul față de civilizația bizantină. Alexandru îşi salvase biblioteca după incendiul din 47 î.e.n, dar, mai târziu, în timpul cuceririi arabe, ea a fost rasă de pe suprafața pământului. Însă, în secolele al XII-lea şi al XIII-lea, după descoperirea scrierilor filosofilor greci, acestea au devenit o dogmă, adică un spațiu de referință pentru orice activități şi reflecții intelectuale. Într-un fel, o astfel de atitudine era justificată. Evul Mediu nu depăşise – şi nici nu va depăşi – strălucirea gândirii filosofice a antichității şi, ca atare, ea trebuia mai întâi însuşită. O astfel de gândire a avut influență şi asupra artei militare. Este vorba de o influență indirectă. Având în vedere că, în general, marii comandanți ai armatelor antichității, dintre care se detaşează Alexandru Macedon, erau şi gânditori, iar în China antică şi medievală, înțelepții se bucurau de un tratament cu totul deosebit, este de la sine înțeles câtă importanță se asigura înțelepciunii.

Raidurile vikingilor în nord şi cele ale musulmanilor în sud au anulat efectele acțiunilor dinastiei carolingiene care tindea să devină un centru de

cultură. Oraşele se dezvoltă începând cu secolul al XI-lea, iar universităţile după alte două secole. Urmaşii lui Mahomed au ajuns până în Spania, în sudul Europei şi în India. În goana cailor, ei s-au izbit de acele edificii excepţionale pe care le ridicaseră civilizaţiile antice şi, în afară de acestea, de o mulţime de reguli, obiceiuri şi valori ale unor populaţii care vieţuiau acolo de mii de ani. Acestea i-au uimit şi i-au umilit. Dar i-au şi influenţat. Încet-încet, ei au simţit nevoia să afle, să ştie, să înţeleagă. Aveau o minte ageră, neîncătuşată în nici un fel de sloganuri (asta se va întâmpla mult mai târziu, dar nu ca o caracteristică a lumii arabe, ca o vocaţie, ci ca un scut anti-asimilare, ca o cupolă de protecţie împotriva acţiunilor extrem de penetrante şi de agresive ale civilizaţiei şi misionarismului occidental), erau receptivi şi plini de înţelepciune. Setea lor de cunoaştere şi de înţelegere este explicabilă şi face parte din rezistenţa la mediu, este un proces de însuşire a tehnicilor şi artei adversarului pentru a fi folosite împotriva lui. N-au fost dintotdeauna aşa. Înainte de Mahomed, trăiau în triburi, se luptau între ei la târguri, prădau. Mahomed, care suferea de epilepsie, a devenit păstor şi, iluminat în timpul crizelor, s-a făcut ascultat şi urmat. Când coreiştii i-au atacat, ei s-au retras la Medina, apoi s-au întors şi au cucerit cu sabia Meca. *Coranul,* cartea de învăţături a lui Mahomed şi experienţa lor i-au adunat şi le-au cultivat respectul faţă de cunoaştere. Spre exemplu, Al-Mamun (783-833) a cerut împăratului Imperiului oriental ca, în textul unui tratat, să se prevadă livrarea unor copieri din toate cărţile greceşti care se aflau în Bizanţ. Au fost traduse, în 813, *Elementele* lui Euclid, iar în 827 opera lui Ptolemeu.

Dincolo de controversele care există cu privire la rolul efectiv al arabilor în dezvoltarea ştiinţei, nu încape nici o îndoială că, în Evul Mediu, ei au jucat un rol important, ducând mai departe sau cel puţin preluând, mai ales în domeniul matematicii (cifrele arabe, cifra zero, primele noţiuni de algebră etc.), în cel al chimiei, în cel al medicinii, în cel al astronomiei (observatorul din Samarkand datează din secolul al XV-lea) şi în cel al filosofiei (Avicena şi Averoes), o parte din realizările de excepţie ale gândiri greceşti şi indiene. Ei s-au constituit în una din acele punţi eficiente de legătură între civilizaţia antică şi civilizaţia modernă care a ţâşnit pur şi simplu în Occident, după ieşirea din Evul Mediu. Dar şi aici lucrurile se cer privite cu foarte multă grijă, întrucât, în feudele şi în miile de entităţi fragmentare europene care au caracterizat această perioadă, au încolţit germenii unor valori (dar şi ai unor fantasme) care vor duce la măreţia şi tragedia continentului european de mai târziu.

China cunoaşte, de asemenea, o evoluţie remarcabilă atât a ştiinţelor (de la ei aveam prima descriere a unei super-nova galactice, în 1054), cât mai ales în domeniul artelor, literaturii şi filosofiei. Gândirea chineză ope-

rează cu noțiuni care se păstrează de mii de ani, este foarte profundă şi promovează o filozofie a sinelui. În arta militară, aşa cum o arată numeroase scrieri care s-au păstrat, prevalează stratagema, soluția tactică ingenioasă şi ştiința.

Sedentarii datorează, totuşi, foarte multe lucruri nomazilor. Romanii au luat de la celți metalurgia, iar agricultura le datorează nomazilor plugul pe roți, cu brăzdar adânc, moara de apă[68] etc.

Interesant este că unele dintre scrierile antichității nu ne-au parvenit numai din locuri păstrate de populațiile sedentare (biserici, lăcaşuri de cult, locuri private etc.), ci şi prin intermediul unora dintre aceste popoare nomade, care n-au mistuit chiar totul în calea lor, ci au păstrat şi unele dintre scrierile valoroase. Mai mult, studii relativ recente au arătat că unele dintre copii au fost făcute nu numai în mânăstiri, ci şi în afara acestora, de către femei laice care lucrau la domiciliu. În 1883, Karl Bartoch nota că, în Evul Mediu, femeile citeau şi scriau mai mult decât bărbații, datorită nivelului lor mediu de instruire care era superior celui atins de bărbați[69]. A fost, desigur, o etapă, pentru că, o sută de ani mai târziu, vom întâlni femeia redusă la atribuțiile de maternitate şi condamnată la ignoranță.

Matematica începe să fie reconsiderată, în Europa, abia sub Papa Urbain al V-lea care a decis ca licența să se acorde acelora care posedă şi cunoştințe de aritmetică şi geometrie plană. Pe vremea acea, cei mai instruiți oameni abia de reuşeau să facă adunarea şi scăderea. Totuşi, datorită evoluției armamentului de cetate şi de asediu, se studiază balistica exterioară (traiectoria şi comportamentul proiectilului pe traiectorie). Aceasta, desigur, pentru a stabili bătaia şi maniera de tragere. Abia prin secolul al XIV-lea a apărut şi interesul pentru teorie, dar numai în cercuri restrânse şi mai mult în dimensiunea ei filosofică, pornindu-se de la textele lui Aristotel cu privire la mişcarea *naturală* şi mişcarea *violentă*. Este vorba de conceptul *impuls*, care nu a primit o traducere pe măsură. Traiectoria are două elemente. Câtă vreme există acest impuls, proiectilul exercită o mişcare violentă, apoi, după dispariția impulsului, una naturală (proiectilul cade vertical, sub propria-i greutate). Când, la sfârşitul traiectoriei, săgețile erau înfipte în pământ oblic, gânditorii şi-au exprimat nedumerirea. După teoria lor, trebuia ca ele să cadă vertical. Arcaşii ştiau însă de ce, pentru că vedeau traiectoria reală.

În 1867, deci după Evul Mediu, apare *Principia matematica* a lui Newton, care explică mecanica corpurilor. A trecut însă mult timp până să

[68] www.stratisc.org/actr/bru, Alain Bru (general de brigade c.r. Baptiste Margeride), HISTORIE DE LA GUERRE A TRAVERS L'ARMAMENT.
[69] Alain Bru, Ibidem.

înțeleagă tot omul că aceste principii se aplică şi mişcării proiectilului. În 1746, în lucrarea *Opere militare*, Sionville foloseşte, pentru descrierea traiectoriei, aceeaşi teorie a impulsului. El arată că, traiectoria proiectilului cuprinde trei faze: faza întâi constă într-o mişcare violentă, rectilinie; faza a doua care constă în descriere unui arc de cerc (pierderea impulsului) şi faza a treia care este o cădere liberă, verticală.

Principiile fizicii sunt puțin cunoscute, iar chimia este, de fapt…, alchimie, cu tot sortimentul de asociații bizare, legate de prepararea otrăvurilor şi a unor substanțe care s-au dovedit a fi utile şi în domeniul militar (praful de puşcă sau pulberea neagră, în China). La acestea se adaugă alcoolul, acidul sulfuric şi alte substanțe. Alchimiştii credeau în piatra filosofală, dar acest lucru nu i-a împiedicat să ajungă la ceea ce se cunoaşte sub denumirea de „foc incendiar".

În această perioadă, apar roata hidraulică, moara de apă, se construiesc uriaşe catedrale din piatră şi lemn, castele şi numeroase alte edificii. Metalele, în prima parte a Evului Mediu, se răresc, deoarece minele sunt închise şi tot ce ține de prelucrarea metalelor suportă aceleaşi presiuni ca şi oraşele. Rămân doar acele entități productive care confecționează săbii, cuțite, mijloace de prelucrare a lemnului. Totuşi, prin anii 700-750, apar primele cuptoare care asigură cantitățile de fier necesare. Către 1350, aceste cuptoare, înalte de 5-6 metri, produceau câteva tone de metal pe zi. Acest lucru influențează foarte mult evoluția armamentului şi a munițiilor. Se revine la prelucrarea bronzului, iar proiectilele de piatră sunt cămăşuite cu metal.

Se revine şi la prelucrarea pietrei. Sunt introduse mijloace de tăiere a acesteia. Încet, încet, se trece la amplificarea prelucrării pietrei, mai ales pentru că, înainte de 1100, fuseseră defrişate mari suprafețe de păduri şi, în afară de aceasta, crescuse cerința realizării unor construcții din piatră: cetăți, biserici etc.

Are loc şi un prim salt în ceea ce priveşte condiția umană. Se începe prin aceea că sclavii sunt considerați ființe umane, dându-li-se dreptul să se căsătorească şi să-şi alcătuiască familii. Aşa cum se ştie, în cele din urmă, sclavagismul dispare (cel puțin, în Europa).

Feudalismul menține, totuşi, şerbia. Şerbul nu este sclav. El are drepturi şi obligații, chiar dacă, în regimul feudal, este ființa socială cea mai de jos. El este legat de pământ şi plăteşte feudalului dijmă şi muncă. Dar şi feudalul este obligat să-i asigure protecție şi să-i facă dreptate.

Mijloacele incendiare se prezintă ca o compoziție lichidă care se presupune că ar fi fost pusă la punct în secolul al VII-lea. S-a tras această concluzie din faptul că, la sfârşitul secolului al VII-lea, Bizanțul dispunea de o armă incendiară pe care a folosit-o în apărarea împotriva atacurilor musul-

mane terestre şi de pe apă. Compoziţia acestui lichid incendiar nu se cunoaşte cu exactitate. Atât de mult a contat folosirea acestui mijloc, încât s-a spus că nu putea fi stins cu apă. Fosforul apare însă mult mai târziu, aşa că una dintre supoziţiile valabile pentru justificarea unei astfel de informaţii ar fi aceea că focul care atinge o anumită intensitate şi o anumită temperatură nu poate fi stins cu apă. De unde rezultă că amestecul acela era atât de puternic, încât nu putea fi stins cu apă. După căderea Constantinopolului, lichidele incendiare de o astfel de calitate nu au mai fost întrebuinţate până la primul război mondial.

Descoperirea şi folosirii prafului de puşcă reprezintă, fără îndoială, începutul revoluţionării armamentelor. Dar o astfel de „revoluţionare" nu s-a produs în mod spectaculos, ci în mod evolutiv. Primele amestecuri de cărbune, sulf şi salpetru au fost realizate în China pe la jumătatea mileniului întâi, dând naştere la aşa-numitele sulițe de foc, un fel de aruncătoare de flăcări. Acestea, o dată aprinse şi lansate, aveau un recul. De aceea, pentru lansarea unor astfel de mijloace, denumite *săgeţi de foc*, între secolele al VII-lea şi al X-lea au fost realizaţi nişte cilindri (fuzee) care, le măreau bătaia. O lucrare din anul 969 dă detalii în legătură cu compoziţia pulberii, dimensiunile cilindrului-fuzee care se confecţiona din hârtie (fusese deja descoperită în China), era impregnat cu salpetru, apoi uscat, despre poziţia propulsorului privind săgeata etc.

Acest lucru a fost posibil în China datorită faptului că, în confruntările dintre armatele rivale, erau folosite fel de fel de stratageme, care necesitau inteligenţă şi gândire creatoare. Literatura chineză a vremii consemnează cu prisosinţă acest lucru. După experienţa dramatică a invaziilor, se revenise la arta războiului a lui Sunt Tzî, fiecare comandant fiind, practic, însoţit de înţelepţi.

În Europa, reţeta pulberii este dată de Marcus Graecus în secolul al IX-lea: o parte cărbune din lemn de tei, şase părţi de sulf şi şase părţi de salpetru (reţeta optimă este: 2 părţi de carbon, o parte sulf şi şase părţi salpetru). În secolul al XIII-lea, armatele lui Gingis Han dispuneau de un fel de grenade cu pulbere neagră, fără îndoială, luate de la chinezi. Pulberea a fost utilizată şi în activităţile civile, în exploatările miniere la sfârşitul secolului al XII-lea şi începutul secolului al XIV-lea. În această perioadă se pune la punct amestecul optim de carbon, sulf şi salpetru, obţinându-se pulberea neagră. Ajungerea Europei la nivelul tehnic atins de Imperiul roman va dura o jumătate de mileniu. Noutăţile în domeniul tehnic (şi nu numai) apar, frecvent, abia în secolul al XI-lea, iar ritmul lor de aplicare va face ca, în următoarele trei secole, să nu se realizeze mare lucru.

Dacă Imperiul roman de Vest a fost pur şi simplu devastat de migratori şi supus erodării de propriile lui limite, Imperiul Bizantin s-a comportat, în tot acest timp, până la căderea Constantinopolului, ca o cetate asediată de musulmani.

Evul Mediu se caracterizează, din punct de vedere militar, prin creşterea gradului de protecţie a luptătorului şi unităţilor. S-ar putea spune că, după dezastrul pe care-l produceau bătăliile antichităţii târzii (uneori, armatele se nimiceau aproape complet), s-a simţit nevoia găsirii acelor mijloace care să prevină acest lucru. S-a mers, în general, în trei direcţii:

- Dezvoltarea mijloacelor de protecţie individuală şi colectivă;
- Folosirea unor strategii, tactici şi procedee inteligente de acţiune care să determine obţinerea succesului fără pierderi grele, deci fără confruntări violente, de mare amploare şi chiar fără angajarea luptei;
- Folosirea tratativelor şi negocierilor.

Existau mai multe feluri de protecţie individuală: prin echipament, prin armuri, prin fortificaţii. Aceste tipuri de protecţie erau folosite şi în antichitatea târzie; Evul Mediu le ridică pe o treaptă superioară. În general, echipamentul individual al luptătorului se compunea din veştminte confecţionate din stofă groasă şi chiar din piele, dublate de zale. Evident, zalele acopereau doar anumite părţi vulnerabile ale corpului. Un astfel de echipament se întâlnea, în rândul infanteriei şi cavaleriei până în secolul al XIV-lea.

Armura. Trecerea de la armurile din plăci tăiate la armurile din zale se afirmă mai ales după 1350. Către 1420, s-au rezolvat şi unele probleme în ceea ce priveşte supleţea articulaţiilor şi, deci, mobilitatea acestui echipament. Masa acestor echipamente nu era mai mare de 25 de kilograme. Oricum, o astfel de masă era jenantă îndeosebi pentru cavalerişti. O dată căzut din şa, era aproape imposibil să mai încalece fără ajutor… Trebuie protejat însă şi calul. De aceea, în Evul Mediu, în epoca turnirului şi a cavalerilor rătăcitori, vom găsi tot felul de armuri atât pentru călăreţ, cât şi pentru cal. Dar nu cavalerii rătăcitori au inventat armura care proteja calul şi călăreţul. Spre exemplu, în Războiul de o sută de ani, masele de arcaşi englezi creau o perdea de săgeţi care făcea imposibilă şarja de cavalerie inamică şi produceau mari pierderi în rândul cavaleriştilor. De aceea, aceşti cavalerişti au fost nevoiţi să-şi protejeze şi caii. Armurile cailor erau confecţionate din piele şi le protejau de regulă ochii, partea din faţă şi crupa. Astăzi, astfel de imagini ne amuză; pe atunci însă, ele erau ultimul strigăt în materie de protecţie a luptătorului şi a credinciosului său camarad de bătălie – calul –, iar platoşele, armurile, căştile şi zalele costau chiar mai mult decât armele. O dată cu apariţia armelor de foc – cel puţin în prima etapă –, armura calului

era confecţionată din plăci metalice care îi acoperea cam tot corpul, cu excepţia picioarelor. Greutatea pe care o duce calul creşte, de la 120 kg, cât era prin 1440, la 200 kg, spre sfârşitul secolului. Este lesne de înţeles cam ce distanţă putea parcurge un cal cu o astfel de „încărcătură" şi mai ales cum arătau şarjele de cavalerie în acea vreme.

Toate acestea dovedesc, încă o dată, grija deosebită pentru protecţie, iar o astfel de greutate a armurilor a dus, în cele din urmă, la desfiinţarea ei pentru o lungă perioadă de timp. Din nou se va pune, către sfârşitul Evului Mediu şi începerea epocii moderne, aceeaşi problemă a antichităţii: trecerea de la confruntarea şablonică, poziţională, la războiul de mişcare. Până la o astfel de evoluţie va curge însă multă apă pe toate fluviile continentelor. Semnalul va veni, din nou, ca şi în antichitatea mijlocie, dinspre Orient, cu hoardele lui Gingis Han, cel care foloseşte, printre primii (în afară de chinezi), armele de foc.

Apar, aşadar, armele de foc, iar protecţia împotriva gloanţelor devine o mare problemă. Armurile de paradă, strălucitoare, elegante, atingeau cincisprezece – douăzeci de kilograme, iar cele de luptă ajungeau la patruzeci de kilograme. Dar toate armurile Evului Mediu au cam aceleaşi caracteristici, date de nivelul tehnologic la care se ajunsese. Desigur, multe dintre ele, ne spune Alain Bru[70], păstrează specificul locului. De exemplu, armurile germanilor cuprindeau, pe la începutul secolului al XV-lea, şi un fel de „fuste", care aminteau de „panoplia de Dendra" din antichitatea miceniană.

Armurile erau scumpe, ca şi în antichitatea greacă. De aceea, majoritatea luptătorilor erau nevoiţi să se mulţumească cu moştenirile de familie, cu ce puteau găsi sau cumpăra. Unii dintre luptători o foloseau pe cea care o luau ca pradă sau captură de război de la inamic. Oricum, armura era, şi în Evul Mediu, pentru oricare luptător, o chestiune de viaţă şi de moarte. De aceea, i se acorda toată atenţia, cu atât mai mult cu cât armamentul a cunoscut evoluţii importante, mai ales după descoperirea prafului de puşcă. De altfel, această descoperire va face inutilă armura obişnuită şi, încet, încet, se va renunţa la ea. Acest proces a durat însă secole (evident, de la descoperirea prafului de puşcă). Se va reveni abia către sfârşitul secolului al XX-lea la protecţia individuală a luptătorului prin vesta antiglonţ, care este o „armură" a infanteristului de la graniţa dintre două milenii.

Casca. Dacă toate celelalte elemente ale protecţiei individuale – armură, adăposturi, fortificaţii etc. – au apărut şi au dispărut, în funcţie de foarte mulţi factori,între care cel mai important este armamentul, casca nu a dispărut niciodată de pe câmpul de luptă. Ea a fost, este şi va fi însoţitorul perma-

[70] Alain Bru, *Op.cit*.

nent al ostaşului pe câmpul de luptă. Desigur, nu toţi ostaşii foloseau căşti. Dar aceasta nu este o caracteristică, ci o excepţie. Modelele utilizate erau extrem de variate. Cele din această epocă aveau diferite forme: ascuţite, trunchi-conice, bombate etc. Cele care se foloseau la parade erau împodobite cu fel de fel de elemente ornamentale: coarne, aripioare etc. Dar acestea nu aveau ce căuta pe câmpul de luptă. O asemenea cască trebuie să fie cât mai robustă şi, în acelaşi timp, cât mai comodă. Nici una dintre aceste probleme nu a fost rezolvată vreodată până la capăt. Totdeauna casca, indispensabilul însoţitor al soldatului, nu a asigurat decât o protecţie parţială şi totdeauna ea l-a jenat şi îl va jena şi în continuare, chiar şi în epoca unor „căşti inteligente“, cu GPS şi afişaj electronic, pe acesta.

Căştile din Evul Mediu se realizau fie prin îmbinarea unor triunghiuri isoscele, fie prin prelucrare la cald pentru a li se da forma bombată, iar metalul din care se fabricau a fost, o lungă perioadă de timp, bronzul.

Din epoca carolingiană – scrie Alain Bru –, până către anul 1000, căştile occidentale semănau, în general, cu cele folosite în Imperiul de Jos. Erau, totuşi mai multe modele. Pentru cavalerişti, casca era formată dintr-o calotă (prin alăturarea a două cochilii) şi avea protecţie şi pentru obraji. Cea a infanteristului era realizată prin forjare repetată, avea forma unei calote la baza căreia se afla o bandă circulară, protecţie pentru ceafă, pentru obraji şi pentru nas. Era o cască grea, incomodă, dar asigura o protecţie foarte bună.

Din secolul al XI-lea până în secolul al XII-lea se dezvoltă o cască formată dintr-un fel de cilindru care avea deasupra o placă rotundă plată sau un con plat, rezolvându-se astfel complicata problemă (pentru acea epocă) a realizării formelor curbe şi ovale prin forjare sau prin îmbinare. În acest cilindru, sunt decupate orificii şi fante pentru ochi, pentru nas şi pentru gură. În secolul al XIII-lea, în partea din faţă a cilindrului va fi montat un volet, care va înlocui toate aceste orificii şi fante. Casca evoluează apoi, după 1450, spre forme ovaloide, cu volete şi alte mecanisme de asamblare la armură. Astfel de căşti protejau capul, gâtul şi faţa.

Pe la începutul secolului al XV-lea fierarii reuşesc să crească temperatura şi să realizeze oţeluri maleabile, care, datorită încălzirii la temperaturi înalte, pot fi modelate după voinţă. Astfel, armurile şi căştile se modelează după luptători, ceea ce reprezintă un mare progres.

Dar ţăranul care se refugiază în castel şi participă la lupta defensivă nu are nici un fel de protecţie. Şi aşa, în vremurile acelea, armurile şi căştile erau foarte diferite. Unele erau făcute de fierarii din sate, altele se moşteneau sau veneau din secolele trecute. Foarte puţine unităţi – de obicei ale suveranului sau unor feudali foarte puternici şi foarte bogaţi – erau echipate uniform.

Scutul. Existau scuturile obişnuite, cele care se purtau în mâna stângă, şi marile scuturi care se dispuneau la sol şi se deplasau în funcție de necesități, un fel de „fortificații care se mişcă".

În Evul Mediu, scutul individual devenise de forma unui arc de ogivă, aşa cum este el cunoscut până în zilele noastre.

Unii dintre cavalerişti nu întrebuințează însă scutul în luptă, datorită armurilor grele care, pe de o parte îi proteja, iar pe de altă parte îi jena, inclusiv în conducerea calului.

Pe timpul şarjelor, mai ales cavaleria uşoară, foloseşte, împotriva săgeților, un ECU care este legat, printr-o curea de piele, spre inamic.

În lupta pe jos, se foloseşte, în secolul al VIII-lea un scut rectangular. S-au folosit chiar ziduri de scuturi (cel realizat de armata Lui Carol Martel la Poitiers, în 732, şi cel al lui Harold, la Hstings, în 1066).

În lumea musulmană şi în Orient, se foloseşte, de regulă, scutul de formă circulară. Cel folosit de infanterişti, natural, are dimensiuni mai mari decât cel al cavaleriştilor.

Către sfârşitul Evului Mediu, scutul se va rări şi, în cele din urmă va dispărea din dotarea luptătorului, datorită, fireşte, apariției şi dezvoltării armelor de foc. Dar pentru cea mai mare perioadă a Evului Mediu, el făcea parte din echipamentul cel mai important al soldatului.

Scutul uriaş, comun, deplasabil, este un fel de precursor al blindatelor de azi. El era, în general, rectangular, montat pe roți şi prevăzut cu fante pentru observare şi pentru tragere.

Unele scuturi erau, de fapt, nişte panouri de 170/90 cm care se fixau la sol cu ajutorul a doi țăruşi metalici şi susținuți cu o proptă. Erau şi scuturi mai mici 100/70 cm care se purtau pe umeri şi pe care-l folosea un luptător în poziția în genunchi. Acest paravan avea vreo 30 de kilograme, dar oprea toate săgețile trase de arcuri şi, la o sută de paşi, chiar şi pe cele trase de un careu de arbalete. El proteja atât luptătorul cât şi pe genistul care efectua lucrări.

Existau şi scuturi mult mai puternice, cu o grosime de 5 la 7 cm, care cântăreau 80 – 100 kg, care se transporta pe două roți şi era manevrat de doi oameni. Archebuzele penetrau un astfel de „blindaj", aşa că el a crescut şi chiar a fost dublat de plăci metalice, însă, o dată cu acestea a crescut şi greutatea la 250 kg şi, la patru, numărul oamenilor care-l transportau.

Către sfârşitul secolului al XV-lea, toate acestea, cu unele mici excepții, dispar. Apar însă în 1915, pentru o scurtă perioadă de timp şi, după cum ştim, mult mai târziu, ca scuturi montate pe afeturile de tun.

Protecția colectivă. Tot Evul Mediu se caracterizează prin dezvoltarea unor mijloace excepționale de protecție colectiv, dintre care cele mai impor-

tante sunt castelele fortificate şi, prin extensie, oraşele fortificate. Fortul carolingian, până către sfârşitul secolului al IX-lea, avea incinta exterioară în întregime din lemn, iar podurile exterioare (peste şanţurile care înconjurau incinta) erau tot din lemn. Aceste forturi aveau mici turnuri de pază, eventual şi unele turnuri în incintă. În exterior, se aflau locuinţe, grajduri şi alte construcţii necesare vieţii curente. Exista, în interior, o ultimă fortificaţie . În secolul al X-lea s-au adus unele perfecţiuni, dar fortificaţiile erau tot din lemn. În acest timp, fortificaţiile se amenajează, succesiv, pe incinte, pe coline naturale sau artificiale, în vârful acesteia aflându-se ultima construcţie, precedată însă de numeroase obstacole şi de pasarele care puteau fi uşor incendiate sau, la nevoie, distruse. De data aceasta, locuinţele şi grajdurile se află înapoia primei incinte (în curtea de jos). În timpurile obişnuite, cei din curtea de jos nu au acces în ultima incintă de pe colină.

O astfel de soluţie nu era însă perenă, nici foarte bună. Vulnerabilităţile erau foarte mari. Curtea inferioară, ca şi cea superioară puteau fi uşor incendiate, iar durata lor în timp era limitată. De aceea, către sfârşitul secolului al X-lea reapare piatra ca material de construcţii şi fortificaţii. Epoca romană reverberează şi prin această revenire la forturile de odinioară. Castelele fortificate, de regulă, rectangulare (cu timpul însă formele vor varia foarte mult), sunt construite pe coline naturale şi chiar pe locuri foarte greu accesibile. Ruinele lor presară, azi, întreaga Europa, dar şi celelalte continente, mărturii ale unei perioade din istoria omenirii în care, pentru prima oară după atâta vreme, omul s-a închis în piatră pentru a se apăra împotriva… omului. Ele sunt, deopotrivă, castele ale măreţiei (este vorba de construcţii uriaşe care au necesitat eforturi imense), dar şi ale ruşinii, întrucât nu erau ridicate pentru a se apăra de vânturi, raze cosmice sau de extratereştrii, nici măcar de animale, ci de alţi oameni. Dar acestea sunt vremurile şi noi nu avem dreptul să le judecăm. Nu poţi să nu te uimeşti însă în faţa unui Ev, de altfel destul de prudent, în care oamenii care a ridicat fortificaţii pentru a se apăra de atacurile altor oameni, uneori de acelaşi neam cu ei, şi pe care îi atacau la rândul lor cu aceeaşi ferocitate. Castelele nu erau însă numai fortificaţii de apărare ridicate de populaţiile neagresive. Ele se constituiau, în acelaşi timp, şi în importante baze de plecare la ofensivă împotriva altora. Evul Mediu introduce în arta militară ceea ce am numi un „război al castelelor“, un fel de bătălie pe termen lung, niciodată încheiată, niciodată câştigată sau pierdută, a unor puncte fortificate împotriva altor puncte fortificate. Şi chiar dacă nu ferocitatea este caracteristica principală a Evului Mediu, ci prudenţa, şiretenia, tendinţa de a evita masacrele şi luptele deschise, aşa cum erau ele în antichitate, motivul acestor uriaşe castele nu era bunăstarea, ci apărarea, mai exact, protecţia şi, adesea, asigurarea condiţiilor pentru a-l

ataca, la momentul oportun, pe celălalt. Această caracteristică va însoți omenirea de-a lungul multor secole.

După Evul Mediu, bătăliile vor redeveni însă feroce, castelele nu vor mai folosi la nimic, iar armamentul şi mijloacele de luptă se vor perfecționa atât de mult încât nimeni nu va mai fi vreodată invulnerabil.

Aşadar, visul făuritorilor de castele din Evul Mediu s-a spulberat, poate, încă de atunci. Pentru că, nici atunci, nici mai târziu, de fapt, niciodată, castelele fortificate şi oraşele fortificate n-au oprit războaiele, ci doar au încetinit oarecum ritmul pierderilor umane. Viața omului devenise prețioasă în Evul Mediu.

Aceste castele nu se războiau chiar tot timpul. În intervalele dintre două confruntări, aici se făceau planuri, se urzeau alianțe, se făcea diplomație, dar se şi trăia.

Castelele au început să se perfecționeze, palisadele de incintă au devenit pereți, turnurile de observație au devenit locaşuri de tragere. În incintă se află, de-acum, toate: surse de aprovizionare cu apă, grajduri, locuințe, biserică etc. Dacă nu se află pe o stâncă sau pe o colină dominantă, castelul este înconjurat de un şanț umplut cu apă. Aceasta este imaginea clasică a castelelor medievale.

Partea locuibilă devine circulară sau semicirculară şi este legată de partea inferioară prin planuri de lemn înclinate de lemn care, la nevoie pot fi distruse. Adesea, din incinta superioară sunt săpate tuneluri care să permită ieşirea spre un curs de apă sau ieşiri de salvare, care rămân, în mare măsură, secrete.

Tot Alain Bru ne spune că perioada gigantismului de la finele secolului al XIII-lea şi începutul secolului al XIV-lea culminează cu ambițiosul castel de Coucy, construit între 1323 şi 1330 de Enguerrans al II-lea, apoi renovat uşor în 1400. Acest castel avea turnuri înalte de 36 de metri şi cu un diametru de 19 metri, iar incinta superioară era înaltă de 54 de metri şi avea un diametru de 31 de metri. Aceasta avea de 22.000 tone de piatră, de trei ori mai mult decât greutatea turnului Eifel. În aceste incinte nu avea voie să pătrundă nimeni, în afara unor militari şi unor servitori de mare încredere. Nici rudele apropiate – şi cu atât mai puțin străinii sau oaspeții – nu avea dreptul să viziteze astfel de locuri. Era un mare act de impolitețe şi simpla întrebare despre un astfel de loc. În timp de război, soldații destinați să lupte în această incintă erau conduşi direct la posturile lor de luptă. Şi în țara noastră există ruine ale unor astfel de castele şi cetăți medievale: castelul Huniazilor, cetatea Sucevei, cetatea neamțului etc.

Oraşele fortificate – ridicate în sud-vestul continentului de regii francezi şi britanici – erau castele fortificate cu o incintă locuibilă foarte largă.

Aceasta se afla în spaţiul curţii inferioare şi conţinea locuinţe, edificii de cultură şi biserici.

Praful de puşcă, realizarea tunului şi, mai ales, a încărcăturilor explozive au făcut ca, începând cu secolul al XV-lea, valoarea castelelor fortificate să scadă foarte mult. Acest proces a fost însă foarte lent. Oricum, tunul şi explozibilul au desfiinţat valoarea castelului fortificat. Această concluzie, care reprezintă sfârşitului Evului Mediu, este foarte importantă pentru arta militară. Descoperirea prafului de puşcă, realizarea armelor de for, îndeosebi a tunului şi a încărcăturilor explozive va face caducă reţeaua de castele şi va relansa lupta deschisă, ceea ce însemnă, înainte de toate, o nouă revenire spectaculoasă şi tragică la arta militara a antichităţii.

Mobilitatea. Bătălia de la Adrianopole demonstrase, indubitabil, rolul mobilităţii într-o bătălie. De aceea, începând cu ultima etapă a antichităţii, în arta militară devine predominantă concepţia războiului de mişcare. Năvălirile succesive asupra Imperiului roman au impus acest concept, dar, imediat după prăbuşirea acestuia, s-a prăbuşit şi conceptul ca atare. Mai exact, a intrat într-o etapă de fărâmiţare a acţiunilor şi de reelaborare a filosofiei confruntării.

Celţilor li se datorează probabil potcovirea cailor, iar prin secolul al IV-lea apar şeile cu arcade şi panouri şi hamul, în secolul al VII-lea, şi în Bizanţ, apare scărița la șa inspirată din bucla de piele prezentă la popoarele stepelor Rusiei de Sud, se realizează atelajele, apoi, în secolul al IX-lea, jugul frontal care permitea folosirea a două şi chiar trei perechi de boi care tractau o maşină cu aburi pe roți, motorul unei batoze.

Șaua cu cele două scărițe are o mare importanţă, pentru că a făcut din cavalerist stăpânul câmpului de luptă timp de patru secole, iar hamul a permis folosirea calului pentru tractarea materialului de artilerie. Boul duce mai mult decât calul, adică materialul greu de artilerie, dar el nu poate merge decât cu patru kilometri pe oră.

La sfârşitul secolului al IX-lea apare şi trenul mobil din faţă la atelajele cu patru roți, ceea ce face posibilă manevrarea (întoarcerea) uşoară a acestor vehicule. Această invenție a Sudului s-a răspândit destul de greu spre Nord, dar ea are o importanţă colosală pentru ceea ce înseamnă mobilitate. Este un fel de „ou al lui Columb“ al mobilităţii.

Odată cu invaziile migratorilor, în ultima parte a Imperiului roman, mai ales în Vest, drumurile, chiar şi cele dalate, se degradaseră cumplit, ceea ce îngreuna foarte mult folosirea atelajelor. Dar, începând cu secolul al VI-lea, când majoritatea migratorilor s-au fixat, se reia construcţia drumurilor. Ceea ce se făcea era foarte departe de tehnica impecabilă a romanilor, dar, oricum, începea reconstrucţia drumurilor. În această etapă, în construcţia

drumurilor, nu se aplică principiul roman – calea cea mai scurtă pentru a ajunge la obiectiv –, ci alte principii, rămase necunoscute, ca şi drumurile care, probabil, s-au realizat. Oricum, cel puţin până în secolul al X-lea, problema drumurilor nu se punea cu atâta acuitate. Nu se cunosc, în această perioadă, alte drumuri în afară de traseele marilor pelerinaje. După secolul al X-lea, drumurile care se realizează rămân neschimbate timp de un mileniu. Aceasta, în principal, pentru că drumurile se realizează în aşa fel încât calul şi boul să poată urca pantele (drumuri în serpentine), iar ele vor corespunde multă vreme exigenţelor de transport.

Drumurile care au fost realizate după secolul al X-lea traversează cursurile de apă cam prin aceleaşi puncte. Cu excepţia câtorva poduri romane, nu există nici un pod de piatră anterior secolului al XII-lea, ceea ce spune foarte mult despre circulaţia acelor timpuri. Nu există aproape nici o informaţie despre podurile din lemn care au precedat aceste poduri de piatră. Este vorba de aceeaşi perioadă în care şi fortificaţiile erau construite tot din lemn. Probabil că se construiau după aceeaşi tehnologie descrisă de romani: se băteau pilonii, se puneau grinzile longitudinale, apoi cele transversale.

Evident, în Evul Mediu, în epoca bătăliilor între castele fortificate, erau preferabile podurile de lemn care puteau fi uşor construite şi tot atât de uşor incendiate. Dacă avem în vedere faptul că limitele feudelor erau marcate în multe cazuri de cursurile de apă, e lesne de înţeles că podurile respective trebuiau să corespundă intereselor acestor feudali. Şi, în afară de aceasta, un pod de piatră se construieşte foarte greu, se întreţine foarte greu, se distruge extrem de greu şi, mai ales, este costisitor. De aceea, trecere la construirea masivă a podurilor de piatră (după secolul al XII-lea) trebuie să corespundă unei noi etape în dezvoltarea feudalismului, aceea a intensificării schimburilor de mărfuri, ca urmare a apariţiei mijloacelor moderne de prelucrare, şi a întemeierii statelor. Cert este că o mare parte din aceste poduri au fost construite foarte solid, unele dintre ele păstrându-se intacte până în zilele noastre, în pofida cerinţelor sporite ale traficului.

Mobilitatea maritimă. Antichitatea inventase navigaţia. Evul Mediu nu avea cum să renunţe la ea. Dimpotrivă, se pare că nu numai că a menţinut-o, dar a şi dezvoltat-o. China medievală foloseşte corăbiile de război, atât pe râurile interioare, cât şi în spaţiul maritim. În Mediterana, se păstrează galera, o navă greoaie, cu borduri înalte şi greu manevrabilă. În acest timp, prin secolul al XVII-lea, apar însă şi unele nave pentru transportul cavaleriei, lungi de 16 metri, cu un singur catarg, cu pânză de formă pătrată sau dreptunghiulară, pentru transportul trupelor şi chiar nave de luptă.

Din unele texte rezultă că navele cavalerilor cruciaţi erau ceva mai importante, având două catarge.

În această epocă, apare caravela. În jurul anilor 1500, tonajul acesteia era între 50 şi 500, nava fiind stabilă şi mai bine adaptată navigației rapide, întrucât putea primi un sistem de pânze mai bogat, în raport cu tonajul.

Trecerea cursurilor mari de apă se făcea nu numai pe poduri comerciale care, de multe ori, nu corespundeau necesităților militare, ci şi cu ajutorul unor ambarcațiuni de cele mai multe ori rechiziționate din zonele respective. Pentru transportul cailor şi materialului greu se realizau un fel de portițe prin cuplarea a doua sau mai multe ambarcațiuni şi folosirea unei platforme care se sprijinea pe acestea.

În general, pentru traversarea (forțarea) cursurilor de apă, se foloseau mai multe procedee:

- cucerirea şi menținerea unui pod permanent;
- realizarea unui pod pe piloni;
- realizarea unui pod mobil (de pontoane).

Toate aceste procedee se foloseau, în funcție de situație, fiecare având avantajele şi dezavantajele lui. Un pod permanent, spre exemplu, era greu de cucerit şi, mai ales, de menținut, vulnerabilitatea trupelor care treceau pe acolo era foarte mare, iar riscul unor atacuri puternice din partea inamicului se menținea tot timpul. De fapt, în toate timpurile, din antichitate până în epoca nucleară, trecerea sau forțarea cursurilor de apă au pus totdeauna probleme.

Cel de al doilea procedeu se aplică şi el din antichitate până în zilele noastre, dar nu este uşor. În primul rând, este necesar ca, în cadrul trupelor, să existe specialişti, iar militarii să aibă astfel de abilități. Or, se ştie, Evul Mediu nu preluase acest obicei de la legiunile romane, întrucât nu fusese nevoie. Ştim deja că majoritatea drumurilor şi podurilor construite în vremea romanilor fuseseră distruse sau lăsate în paragină.

Cel de al treilea procedeu – realizarea unui pod plutitor - este o inovație a englezilor în ultima treime a Războiului de o suită de ani. În Evul Mediu, o astfel de soluție era posibilă în măsura în care puteau fi rechiziționate mijloace plutitoare de la riverani. Trupele nu dispuneau, ca astăzi, de echipamente pentru realizarea unor poduri plutitoare, dar, cu timpul, s-a realizat şi acest lucru. Evident, mijloacele de la fața locului nu erau totdeauna suficiente. Un astfel de pod avea nevoie de un sistem de ancorare solid, de capete de pod şi de numeroase alte amenajări. Nimic nu este însă imposibil pe lumea aceasta. Evul Mediu revenea, cumva la modalitățile folosite de armatele din antichitate pentru traversarea cursurilor de apă. Unul dintre exemplele cele mai semnificative îl reprezintă modul în care legiunile lui Traian au trecut Dunărea în anii 101 -102 şi 105 – 106 în timpul războiului împotriva dacilor.

Provocarea fusese lansată. Începând din secolul al XV-lea – ne spune tot Alain Bru, în excelentul său studiu publicat pe Internet de Institutul de Strategie comparată din Franța – numeroşi specialişti au propus realizarea unor poduri plutitoare formate din pontoane transportat pe roți şi asamblate la fața locului. Procedeele propuse nu difereau foarte mult de ceea ce foloseşte azi orice armată pentru traversarea sau forțarea cursurilor de apă: parcuri de poduri de pontoane. Se foloseau, de asemenea, pentru traversarea materialului greu, portițe sau sisteme combinate de portițe cu poduri uşoare şi cu poduri permanente etc.

Logistica. Dispăruse, de parcă nici n-ar fi fost, şi superba organizare romană, meticulozitatea cu care erau pregătite şi susținute acțiunile, drumurile, aprovizionările, disciplina. Vor fi necesare zece secole pentru a se atinge cât de cât o asemenea perfecțiune.

Există însă un argument care a reimpus regândirea sistemului logistic şi a modalităților de susținere a acțiunilor de luptă: apariția prafului de puşcă. Tunurile, armele de foc şi celelalte nu puteau fi aprovizionate decât dacă munițiile erau pregătite din timp şi depozitate în mod corespunzător. Dintr-o dată se creează dependențe şi interdependențe foarte puternice care vor direcționa activitățile de aprovizionare şi transport spre o reconfigurare asemănătoare celei romane. Desigur, provocările nu vor mai fi aceleaşi, întrucât Evul Mediu nu pune în mişcare, pe mii de kilometri, mari armate, ci fragmentează extrem de mult atât spațiul de confruntare, cât şi confruntarea propriu-zisă. De aceea, progresul este lent, dar nu există drum de întoarcere. Fără o logistică pe măsură, nu există nici confruntare, nici viețuire, nici supraviețuire.

Caracteristicile logisticii Evului Mediu derivă din specificul confruntărilor din această epocă. Evul Mediu nu pune în mişcare efective mari, pe distanțe lungi, iar bătăliile, atâtea câte au fost, nu au aspectul unor confruntări pe viață şi pe moarte, cu consumuri imense. Sunt, în general, angajări cu obiectiv limitat, asedii, demonstrații de forță, lupte prin reprezentanți sau bătălii între castele. De aceea, aprovizionarea cu alimente se face, de regulă, prin rechiziții din zona de confruntare, în situația în care bătălia nu se desfăşoară sub zidurile cetății (dar şi atunci, cel aflat în ofensivă, atât pe timpul asediului, cât şi atunci când trece la asalt, îşi procură, cu sau fără plată, produsele necesare din zonă). Din acest motiv, populația atacată practică tactica „pământului pârjolit", pentru a-l pune pe inamic în situația de a nu se putea aproviziona şi a abandona lupta.

Aceste tactici se folosesc în timpul Războiului de o sută de ani, dar sunt aplicate cu succes şi de domnitorii români din Evul Mediu.

Inamicul folosea şi el, la rândul lui, modalităţi de prăduire a populaţiei, ceea ce dovedeşte că nu existau armate permanente, bine plătite şi disciplinate, care să aibă o morală şi să se supună unor reguli stricte.

Luptătorii angajaţi nu au tot timpul „de lucru". De aceea, după ce se încheie o bătălie, ei rămân şomeri, se organizează în bande şi pradă satele şi gospodăriile şi aşa sărăcăcioase ale celor care nu sunt în măsură să le apere.

Desigur, această situaţie nu se petrecea peste tot. Armatele regulate şi bine plătite îşi creau sisteme de aprovizionare formate din convoaie care le însoţeau în campanii. Dar acestea erau, în general, armate ale regilor, cum au fost cele ale reginei Elisabeta de Castilia şi ale lui Ferdinand Aragon sau, la noi în ţară, cele ale lui Mihai Viteazul. Oricum, dat fiind specificul Evului Mediu, aprovizionările nu constituiau chiar o problemă greu de soluţionat. Trupele regulate nu torturau populaţia, ci, dimpotrivă, doreau să fie privite şi tratate ca eliberatoare. Oare nu a fost aşa întotdeauna, din antichitate, până în epoca cibernetică?

Probleme complicate şi complexe punea aprovizionarea cu muniţii. Apariţia artileriei a necesitat pregătirea din timp a proiectilelor şi încărcăturilor şi transportarea lor la piesă. Desigur, nu erau aceleaşi cerinţe precum cele din timpul primului şi celui de al doilea război mondial, tunurile Evului Mediu având o cadenţă rară, da nici mijloacele de transport nu erau aceleaşi cu cele din aceste războaie. Artileriştii medievali nu riscau, în timpul unei bătălii, să rămână fără muniţii, adică fără pulberi dinainte pregătite şi fără proiectile. În timpul asediilor, situaţia era însă ceva mai complicată, întrucât era nevoie de o mare cantitate de muniţii care trebuia transportată, în general, în timp scurt (chiar dacă asediul era de durată).

Pregătirea şi transportul pulberilor (sub formă de încărcături în săculeţe, purtate de luptători la centură, dar şi transportate cu alte mijloace), a proiectilelor (mai ales după ce s-a trecut la cămăşuirea cu metal a proiectilelor din piatră sau la pregătirea ghiulelelor de metal) puneau unele probleme, dar rareori s-a întâmplat să nu fie rezolvate.

Caracteristica principală a victoriei în Evul Mediu nu era aceea a pierderilor produse inamicului, ci aceea de a rămâne stăpân pe câmpul de luptă. O astfel de caracteristică revine abia la sfârşitul secolului al XX-lea şi începutul secolului al XXI-lea, odată cu apariţia şi folosirea pe câmpul de luptă a armei informaţionale şi a sistemelor de arme inteligente.

Aceleaşi probleme se puneau şi în ceea ce priveşte aprovizionarea cu materiale. Construirea podurilor de lemn pe piloni, spre exemplu, impunea pregătirea din timp a pilonilor, aducerea lor în zonă, baterea lor cu ajutorul unor maşini de bătut (unor berbeci care funcţionau cu scripeţi), pregătirea grinzilor şi a scândurilor pentru podele etc. Şi materialele necesare asediu-

lui şi lucrărilor genistice (săpăturilor) de apropiere: scări, gambioane, fascine, frânghii, cârlige, gheare de pisică se cereau aduse în zonă în timp util şi în cantităţi suficiente etc.

Apariţia artileriei cu ţeavă a făcut să dispară bombardele, catapultele şi alte maşini de aruncat, dar nu dintr-odată, ci în timp, pentru că tunurile acestea erau foarte grele. Tunurile abandonate de englezi în urma eşecului asediului de la Saint Michel, în 1434, cântăreau 2 tone, 3,5 tone şi chiar 5,5 tone. În 1452, un tun avea 16,4 tone. Acest material, în caz de nereuşită, era abandonat pe câmpul de luptă.

Nici sănătatea oamenilor nu era lăsată la voia întâmplării, aşa cum se întâmpla în antichitatea timpurie. De aceea, trupele erau însoţite de medici, chirurgi, alchimişti, vrăjitori, preoţi etc. De asistenţă medicală calificată beneficia partea nobiliară a armatei. Ceilalţi se foloseau de experienţa veteranilor, se ajutau unii pe alţii sau beneficiau de ajutorul soţiilor, rudelor şi celor apropiaţi, care, în timpul luptelor din Evul Mediu, se aflau totdeauna în apropierea taberelor care se confruntau, mai ales dacă era vorba de asedierea unui castel sau de o bătălie între două armate care aparţineau celor doi feudali rivali. Armatele Evului Mediu erau totdeauna urmate de fel de fel de oameni ai societăţii civile, începând cu cei apropiaţi soldaţilor (soţii, logodnice, concubine, părinţi, rude, prieteni) şi continuând cu comercianţi, negustori, traficanţi, jefuitori de cadavre etc.

Armata bizantină era organizată pe principiul pentarhiei (fiecare unitate avea cinci subdiviziune) şi păstra tradiţia romană. În secolul al VI-lea, fiecare companie avea doi infirmieri, iar la nivelul regimentului (compus din cinci companii) se aflau un medic,un chirurg şi 8 infirmieri, ajutaţi de soldaţi brancardieri.

Regina Elisabeta de Castilia a introdus corturile de infirmerie, truse de instrumente chirurgicale, pansamente etc.

Cu aceste două excepţii, Evul Mediu european nu a înţeles că soldatul trebuie protejat de către stat, asigurându-i-se nu doar armament şi muniţie, ci şi asistenţă medicală şi respectul cuvenit pentru faptele sale, pentru riscurile sale.

Conducerea. În domeniul conducerii, există cel puţin un paradox. Pe de o parte, Evul Mediu reprezintă un regres faţă de Imperiul roman şi, în general, faţă de armatele antichităţii târzii, în ceea ce priveşte conducerea şi activitatea de comandament şi, pe de altă parte, micile armate ale feudalilor, care puteau fi conduse în condiţii foarte bune, se află la discreţia nobililor. Totuşi, în această perioadă, se dezvoltă foarte mult gândirea militară, apar procedee ingenioase de ducere a luptei, de înşelare inamicului, de intimidare a lui etc. În China medievală, comandanţii sunt adevăraţi înţelepţi, iar

Gingis Han este considerat unul dintre cei mai străluciți comandanți din toate timpurile.

În Evul Mediu, de regulă, şeful militar este suveranul sau feudalul. Acesta nu conduce în mod direct trupele, ci dă unele indicații, după care se comportă ca un luptător obişnuit în fruntea armatei sale. Generalii romani nu făceau aşa ceva. Ei nu participau la luptă decât pentru foarte scurt timp şi, de cele mai multe ori, cu un obiectiv foarte precis: acela de a îmbărbăta soldații, de a-i determina să lupte cu toată ardoarea. În falangele greceşti, în schimb, comandantul se afla tot timpul în fața trupei, ceea ce, evident, reprezenta o greşeală. De cele mai multe ori, moartea comandantului armatei în luptă generează debandada trupelor proprii. Şi mai gravă este situația în care acesta este capturat de inamic. În aceste împrejurării, inamicul este cel care dictează condițiile.

Regii din Evul Mediu sunt, în general, tineri, fără experiență, spre deosebire de generalii romani, ca să nu mai vorbim de împărați, care îşi petreceau mulți ani ca ofițeri şi cunoşteau bine legile şi capcanele războiului. În Evul Mediu, ca şi în Antichitate, conducerea războiului cerea, deopotrivă, inteligență, înțelepciune şi foarte multă experiență. Aceste însuşiri nu prea existau la comandanții din armatele Evului Mediu, dată fiind durata destul de limitată a vieții şi lipsa unor armate profesioniste cu experiența a numeroase campanii. Totuşi, în China medievală, dar şi în Europa, datorită dezvoltării armamentelor, apariției armelor de foc şi politicii de reducere a pierderilor şi, în acest sens, de evitare a bătăliilor decisive, se formează primele comandamente şi, în cadrul acestora, se conturează un fel de înțelepciune şireată care promovează strategii specifice, bazate, în general, pe descurajare, inducere în eroare, negocieri şi demonstrații de forță. Important era, în acele vremuri, să-ți realizezi scopurile, pe cât posibil fără să angajezi un război de masă.

La fel de nefolositor era şi obiceiul de a concentra actul conducerii asupra efectuării unor şarje de cavalerie, lăsând restul armatei – artilerie, infanterie, arcaşi, sulițaşi etc. – să se descurce singuri, să facă adică ce-i taie capul. Era un fel de şarjă de onoare. Adesea, nu conta rezultatul bătăliei, ci comportamentul celor care şarjau. Onoarea era mai presus de orice. Din acea epocă (din timpul Războiului de o sută de ani) datează şi celebra expresie *Tirez-vous, messieurs les anglais*, care arată cât de important era cavalerismul (până la dezastrul de la Crécy), ce însemna să dai întâietate inamicului să deschidă focul. Această realitate vine oarecum în contradicție cu tendința generală din Evul Mediu, aceea de a se evita bătăliile decisive, cu pierderi foarte mari, şi de a obține victoria nu neapărat prin înfrângerea inamicului, ci prin stăpânirea câmpului de luptă. Nu era acceptată impolitețea,

dar se accepta arta înşelăciunii. Până la urmă, sub Carol al VI-lea, au înțeles şi francezii acest lucru. Prima ținea de onoarea luptătorului, de cavalerismului Evului Mediu, în timp ce a doua făcea parte din arsenalul procedeelor tactice iscusite şi stratagemelor (îndeosebi în China medievală, dar nu numai) care dădeau savoare şi consistență confruntării. De fapt, confruntarea era un fel de competiție, de întrecere, în care trebuia să câştige nu numai cel mai viteaz, ci şi cel mai iscusit. Aceasta este unul dintre marile paradoxuri ale Evului Mediu. Conducerea de ansamblu a luptelor şi bătăliilor coboară cu mult sub calitatea celei romane, dar arta militară se îmbogățeşte cu strategia indirectă a stratagemelor, a dezinformării şi descurajării.

Mijloacele de transmisiuni sunt cam aceleaşi cu cele ale antichității târzii. Însă amplasarea comandantului în fața trupei îl lipseşte pe acesta de posibilitatea de a observa rezultatele primei angajări şi de a remarca evoluția bătăliei. Chiar dacă este vorba de asediu, de asaltul unei cetăți fortificate sau de rezistența la aceste acțiuni – foarte complexe, de altfel –, comandantul şi statul său major (comandamentul) trebuie să aibă posibilitatea să observe câmpul de luptă, să adune, prin toate mijloacele posibile, informațiile necesare şi să ia măsurile ce se impun, atât în ceea ce priveşte manevra de forțe şi de mijloace, cât şi în folosirea acelor acțiuni şi procedee care pot pune trupele proprii în situații avantajoase. Or, toate acestea, nu se pot realiza decât dacă ieşi din rânduri şi observi, dacă analizezi ce se întâmplă, înțelegi, intuieşti şi hotărăşti. Or, numai într-o astfel de postură poți să-ți dai seama de mijloacele de transmisiuni de care ai nevoie, de modul de folosire a lor pentru a conduce efectiv (a primi informații, a da şi a transmite ordine) şi, mai ales, de comportamentul acestui sistem de legături (prin semnale, agenți etc.) în dinamica luptei. Interesant este că Evul Mediu reprezintă o perioadă din istoria omenirii în care principiile erau mai tari ca realitățile. Acest lucru va dispărea însă (sau, în orice caz, se va diminua) după războiul de o sută de ani, când altele vor fi coordonatele şi dimensiunile bătăliilor.

Către sfârşitul Războiului de o sută de ani, practica participării nemijlocite a comandantului şi comandamentului la luptă, în linia întâi, începe să fie diminuată. Ea nu va dispărea însă nici în epoca modernă. În războiul de la 1877, în primul şi chiar în cel de al doilea război mondial, vom întâlni comandanți care atacă în fruntea unităților şi subunităților şi cad primii seceraţi de gloanțele inamicului, lăsându-şi subordonații fără acela care-i putea conduce dacă nu la victorie, măcar spre o desfăşurare cât mai corectă şi mai onorabilă a acțiunii.

Numai un comandant care observă cu atenție desfăşurarea luptei sesizează momentul când trebuie să introducă în luptă rezervele, când trebuie să şarjeze, când să atace frontal, când să întreprindă o manevră de învăluire sau

de întoarcere şi, la nevoie, când să se retragă. Comandantul trebuie să conducă, nu să lupte.

În Evul Mediu nu se poate vorbi de conducere şi nici de legături la nivel operativ şi strategic, cel puţin în Europa occidentală. Ele nu sunt însă străine armatelor lui Gingis Han şi nici celor care se înfruntau în China medievală sau în India. Putem spune că, într-un anumit fel, şi din acest punct de vedere, Evul Mediu aparţine Orientului. Mongolii foloseau aşa-numiţii *cavaleri-săgeată*, echipaţi şi pregătiţi în mod special pentru a transmite la mare distanţă ordine şi informaţii, chinezii foloseau spionii, curierii şi agenţii, Imperiul bizantin se folosea de mesageri care aduceau în timp oportun informaţia autorităţilor centrale etc. Indienii din America, incaşii, aztecii etc. foloseau şi ei, în mod ingenios, sisteme de informare rapidă prin curieri şi semnale.

Lipsa unor sisteme de transmisiuni la nivel strategic nu este, desigur, întâmplătoare. Fărâmiţarea puterii, după căderea Imperiului roman de vest, apariţia a numeroase feude, divizarea conducerii şi a intereselor, lipsa unui efort constant de reconstrucţie a unor infrastructuri care existaseră cândva generau un fel de fragmentare, de limitare a nevoii de informaţii. Feudalul era interesat de domeniul lui şi, eventual de domeniile vecinilor, care-i puteau fi duşmani sau prieteni. Secole de-a rândul se va impune acest mod de a gândi şi acţiona şi numai constituirea entităţilor statale puternice şi, în consecinţă, apariţia unor politici adecvate vor genera şi regenera nivelele strategic.

Armele nu dispar cu uşurinţă din panoplii. Ele se perfecţionează, se transformă, în funcţie de evoluţia celorlalte mijloace de luptă şi de cerinţele efective ale confruntării, uneori cedează locul altora, dar nu întâmplător, ci potrivit unor determinări foarte precise şi, în acelaşi timp, foarte complexe. Evul Mediu va aduce multe asemenea determinări. Locul bombardelor din antichitate, al lansatoarelor grele va fi luat, încet, încet, de artileria cu traiectorie curbă, al arcurilor de armele de foc etc. Dar procesul acesta va dura, iar Evul Mediu îl va intermedia.

Cavaleria grea, cuirasată a existat în armata romană de prin anii 70, dar în lipsa scărilor, cavaleriştii erau înarmaţi cu o suliţă de 3,5 m ţinută, în luptă, deasupra umărului (în rest, sub braţ). Această armă este folosită şi în vremea carolingienilor. După apariţia scărilor, cavaleristul va avea posibilitatea să poarte o armură ceva mai grea care-l va proteja mai bine. Începând cu secolul al XIV-lea, a apărut aşa-numita unitate de lăncieri compusă dintr-un cavaler şi scutierul său – care luptau pe cal –, în general unul dau doi arcaşi, un paj şi un valet. Între secolele al XII-lea şi al XIV-lea, 4 – 6 unităţi de lăncieri formau un steag (banieră). La o bătălie din vremea aceea

participau între 5 şi 15 steaguri, efectivele fiind în general mici (3000 – 5000 de oameni) în comparaţie cu cele ale antichităţii, care erau de zeci de mii şi chiar de sute de mii de oameni.

Dar, o dată cu apariţia armelor de foc, rolul cavaleriei va începe să se diminueze. Ea nu va dispărea însă decât foarte târziu. Astfel, în 1914, în forţele armate franceze existau 72.324 călăreţi în armata activă, dintre care 25.399 erau înarmaţi cu săbii şi muschete, dar şi cu lănci[71]. Cavaleria s-a încăpăţânat să rămână pe poziţii până în ultima clipă. Astfel, în 1939 lăncierii polonezi au şarjat în disperare tancurile germane, în Vest, şi pe cele sovietice, în Est[72].

Infanteriştii antichităţii şi cei ai Evului Mediu dispuneau de sulițe. Acestea erau foarte diferite. Unele aveau o lungime de aproximativ 5 m. Acestea se plantau în sol, sub un unghi de 15 – 20 grade şi erau destinate să protejeze arcaşii şi trăgătorii de la arbalete şi bombarde, mai târziu şi pe artilerişti şi muschetari, împotriva şarjelor de cavalerie.

Sulița obişnuită a infanteristului are peste 60 de forme (sulița simplă, sabia scurtă, sulița cu vârf lat, furca de război, halebarda etc.)

Spada şi sabia. Evul Mediu utilizează sabia-spadă. Aceasta avea, în principal (mai ales cea întrebuinţată de elveţieni şi scoţieni, în secolele al XIII-lea şi al XIV-lea) o lungime de 140 cm (dintre care 25 pentru mâner), care putea fi folosită cu o singură mână sau cu ambele mâini.

Existau şi săbii de 1,60 m care se mâniau cu ambele mâini.

Orientul întrebuinţează sute de săbii, spade iatagane etc. în toată perioada Evului Mediu, între care se evidenţiază cele fabricate din oţeluri de Damasc şi cele japoneze.

În Occident, această armă devine, cu timpul, suplă, uşor de mânuit, ceea ce va duce la apariţia unor adevăraţi artişti în folosirea lor.

Se foloseşte, în această perioadă şi **toporul** de aruncat.

Praştia continuă să se folosească în armata bizantină până în secolul al VII-lea.

Arcul continuă, în tot Evul Mediu să rămână o armă redutabilă şi la îndemână. În bătălia de Hastings din 1066, Guillaume dispunea de un corp de arcaşi care folosesc tragerile indirecte (cu traiectorie curbă). Arcul va fi folosit mai ales de englezi. Eduard I a creat primele unităţi permanente de arcaşi în 1280. Cu ajutorul arcaşilor, el realizează trageri de masă, precise, cu arcul, înlocuind tactica galeză a ambuscadelor. La Crécy, în 1346, au fost

[71] Alain Bru, *Op.cit.*.

[72] La muzeul din Grünwald, exista, în 1986, o hartă a dublei invazii – sovietică şi hitleristă – asupra Poloniei.

întrebuințați 6000 de arcaşi, fiecare trăgând o săgeată la cinci-zece secunde, aceasta însemnând o perdea de săgeți foarte precise de 36.000 pe minut. Dacă se ține seama că fiecare arcaş avea 3 – 6 duzini de săgeți, rezultă că, la Crécy, erau disponibile pentru bătălie peste 300.000 de proiectile[73] (săgeți). Datorită acestei eficacități, armatele şi-au creat unități de arcaşi. Dar, ne spune Alain Bru, arcul continental era, fără îndoială, mai slab decât cel arcul britanic „long bow" care cerea un antrenament continuu ce începea din copilărie.

Arbaleta se presupune a fi o invenție a Occidentului prin anii 1000 sau, în aceeaşi măsură, o reluare a unei vechi arme greceşti sau chineze (folosită de chinezi inclusiv în războiul din 1894-1895 împotriva Japoniei). Dar acest lucru are mai puțină importanță aici[74].

Artileria nevrobalistică nu este cunoscută în Occident timp de secole. Cruciații iau contact cu bizantinii, dar ideea nu este îmbrățişată de occidentali. Ideea unei astfel de artilerii – care este o artilerie de câmp (de însoțire) – apare mult mai târziu. Cu toate acestea, ea este folosită în Extremul Orient, unde tactica şi strategia asediului se cunosc mai puțin. Artileria din această zonă (catapulta) folosea un fel de tuburi de carton umplute cu o substanță incendiară, care preconizează pulberea neagră de mai târziu. Acestea aveau efect psihologic, nu produceau pagube. Erau un fel de foc de artificii. Chinezilor nu le-a folosit la nimic împotriva mongolilor, dar Gingis Han a luat măsuri să-şi creeze un corp de specialişti care să folosească aceste mijloace şi să deprindă caii cu exploziile.

În bătălia din 1219 – 1225 contra Imperiului musulman, mongolii folosesc berbeci, turnuri de asalt, mijloace de arunca. Se folosesc, de asemenea, 3000 lansatori de încărcături incendiare de tip chinezesc, 700 de lansatoare de bile incendiare, 300 de catapulte grele şi 4000 de scări de asalt. Dar tactica mongolă, care era una a acțiunilor de tip rapid[75], nu se putea împăca, în nici un fel, cu arta Evului Mediu care se baza pe asediu şi astfel de mijloace.

Artileria cu torsiune care era un fel de catapultă lansatoare de proiectile (pietre), dar cu modificări față de cele care se foloseau în antichitate. (…) Greutatea proiectilelor lansate trebuie să fie de câteva zeci de kilograme de vreme ce distrugeau pereți şi ziduri de cetăți.

---

[73] Alain Bru, *Op.cit.*.

[74] Pentru detalii, a se vedea excelentul studiu al lui Alain Bru, publicat pe Internet de ISC francez la adresa: www.stratisc.org/actr/bru, Alain Bru (general de brigade c.r. Baptiste Margeride), HISTORIE DE LA GUERRE A TRAVERS L'ARMAMENT.

[75] Gheorghe Văduva, STRATEGIA ACȚIUNILOR RAPIDE, Editura AISM, Bucureşti, 2000.

În secolul al XIII-lea, în Occident este inventată **artileria cu contragreutate**, care funcționează pe un alt principiu decât cel al resortului: cel al contragreutății. Ea lansa proiectile mai grele decât oricare alt sistem, dar nu prin tragere direct, ci prin traiectorie curbă. De aceea, precizia nu era prea mare, dar se puteau arunca proiectile în interiorul cetății sau al castelului asediat, la distanțe de 120 - 220 de metri, în funcție de greutatea proiectilului.

Rachetele. Denumirea provine din cuvântul italian *rochetta*, însă cei care au au descoperit forța de recul a pulberii şi, în consecință, au realizat nişte tuburi lansatoare care măreau bătaia mijloacelor folosite, îndeosebi a săgeților sunt chinezii. Pe „drumul mătăsii“, aceste descoperiri au ajuns în lumea arabă, iar în Occident în timpul şi cu ajutorul cruciadelor. O asemenea descoperire nu a avut prea mare succes. Se prefera precizia. Dar chinezii au realizat că arderea pulberii măreşte viteza săgeții şi creează o capacitate de autopropulsie.

Această proprietate este folosită de arabi pe timpul cruciadelor, spre exemplu, în 1250, în apărarea unui braț al Nilului împotriva armatei lui Ludovic al IX-lea. Fuzeea (racheta) se va întrebuința în Evul Mediu pentru a înspăimânta caii, în asedierea oraşelor fortificate, pentru a provoca incendii (casele fiind din lemn şi acoperite cu paie sau cu stuf), dar şi împotriva asediatorilor, în luptele navale (în confruntările dintre armatele chineze, acesta era un lucru frecvent). O astfel de rachetă nu avea însă nici un efect asupra castelelor din piatră fortificate. La asediul de la Orleans, din 1429, spre exemplu, deşi existau arme de foc deja evoluate, s-au folosit, şi de o parte, şi de alta rachete, atât pentru incendierea oraşului, cât şi pentru aprinderea fortificațiilor din lemn făcute de adversar.

A fost o vreme când aceste rachete s-au întrebuințat, fără să aibă însă un mare efect. Dezvoltarea armelor de foc a făcut însă să dispară pentru multă vreme: vor apărea foarte târziu, vremelnic, abia pe la începutul secolului al XIX-lea, apoi vor fi iarăşi eclipsate, până la apariția şi folosirea renumitelor V1 şi V2.

Dacă rachetele n-au avut succes, mijloacele de artilerie s-au impus cu timpul. Ele nu au fost primite ca o „iluminare“, ca o chestiune senzațională. înlocuiau uriaşele

Artileria. S-a ajuns la concluzia că efectul pulberii poate fi folosit nu numai pentru a mări bătaia unei săgeți, ci şi pentru a arunca, în mod dirijat, un proiectil spre o țintă. Aşa a apărut artileria. Acest lansator cu pulbere, care nu era chiar o minune, întrucât el a apărut lent şi s-a integrat destul de greu în câmpul de luptă. Era însă clar (după un anumit timp) că totul s-a schimbat.

Se consideră că, pentru prima dată, armele de foc au fost întrebuințate în bătălia de la Crécy din 1346 de către englezi. Ei au pus în line trei bombarde care, se spune, au decis soarta bătăliei. Să nu uităm însă că, în afară de cele trei bombarde, englezii aveau 6000 de arcaşi care au lansat în jur de 300.000 de săgeți! În anul următor, la Calais, aceste bombarde sunt transportate pe continent, dar nu se dovedesc prea utile din cauza bătăii foarte mici.

Mongolii au întrebuințat, la rândul lor, în secolul al XIII-lea, acele ghiulele de foc pregătite de chinezi. Alain Bru emite ipoteza că ar fi posibil ca ghiulele respective să fi fost lansate de pe astfel de mijloace.

Decretul florentin din 1326 numeşte pe cei care au sarcina de a fabrica „tunuri de metal" (de canna tube), ghiulele şi săgeți de fier pentru acestea. Există, desigur, din această perioadă şi alte documente care atestă fabricarea tunurilor şi proiectilelor (ghiulelelor). Europa cunoaşte artileria cu țeavă în primele decenii ale secolului al XIV-lea. Primele țevi sunt turnate din bronz, după tehnica folosită în construirea clopotelor de biserici. Sunt rezolvate, în continuare, o serie de probleme privind transportul acestor tunuri pe roți, ochirea şi calibru.

Regii şi comandanții înțeleg, în secolul al XV-lea, avantajul însoțirii trupelor de către mijloacele de artilerie şi, de aceea, le acordă o importanță foarte mare. De aceea, către sfârşitul secolului al XV-lea, tunul se montează pe roți, are un dispozitiv de ochire, atinge ceea ce Alain Bru numeşte *prima maturitate*. Acest tun din 1490, care nu dispunea încă de proiectile explosive şi de avantren, este strămoşul tunului care va fi prezent pe aproape toate câmpurile de bătaie până la jumătatea secolului al XIX-lea.

Armele de foc individuale au cam aceeaşi soartă. La începuturile lor, ele nu puteau rivaliza cu arcul sau cu arbaleta, datorită bătăii reduse, impreciziei şi cadenței de tragere foarte rare.

Tactica şi strategia

Există prea puține informații în legătură cu evoluția tacticii şi strategiei în prima parte a Evului Mediu. Nu există însă nici o îndoială că arta militară a evoluat în această perioadă, în funcție de caracteristicile epocii, de coordonatele politice, de dimensiunile şi specificul confruntării. Mai mult, întrucât ultima perioadă a antichității, prin intensificarea invaziei popoarelor nomade războinice şi violența fenomenului frontierei, adusese confruntarea militară la dimensiuni insuportabile, Evul Mediu a realizat acel recul necesar, dar şi o serie de noi modalități – bazate pe stratageme (China), de demonstrații, lupte prin reprezentanți, fragmentare de tip feudal, descurajare şi

chiar negocieri (Europa) – care au adus multe elemente de finețe şi de subtilitate în arta militară. Să nu uităm că Evul Mediu aduce armele de foc şi, legat de acestea, noi procedee tactice.

Tactica terestră

Invazia nomazilor războinici nu avea nimic de a face cu cavalerismul de mai târziu, care caracterizează Evul Mediu, nici cu tactici deosebite. Nomazii atacau, de regulă, în formații strânse şi se retrăgeau în dezordine. De cele mai multe ori, ei foloseau arta înşelăciunii, nu-şi țineau cuvântul dat, foloseau ambuscadele, atacul prin surprindere şi acțiunile rapide.

Arabii secolului al VII-lea folosesc, ca procedee tactice, hărțuirea cu arcul, atacul prin surprindere cu armamentul destinat pentru lupta apropiată. Nici luptătorii, nici caii nu sunt protejați. De aceea, unitățile de cavalerie uşoară, foarte mobile, sunt în măsură să desfăşoare acțiuni rapide, prin surprindere şi chiar să şarjeze decisiv inamicul slăbit. Acțiuni ale cavaleriei uşoare – şi chiar ale infanteriei uşoare – vom întâlni şi la domnitorii români din această perioadă. Această tactică a cavaleriei uşoare, mai exact, de folosire a cavaleriei uşoare pentru hărțuirea inamicului şi şarjarea lui în momentele cheie se va menține până în secolul al XX-lea. Şarjele de la Prunaru şi de la Robăneşti din primul război mondial, efectuate de unități ale cavaleriei române, ca şi şarjele cavaleriei poloneze din 1939 împotriva blindatelor germane şi sovietice sunt ultimele acțiuni donquijotiste (dar, din păcate, extrem de tragice) ale acestei arme excepționale – cavaleria –, care dominat un mileniu câmpurile de bătaie, dar a cărei stea a apus o dată cu perfecționarea armelor de foc, cu apariția mitralierei, a avionului şi a blindatelor.

Pentru Evul Mediu, epoca fortificațiilor, a cetăților şi castelelor din piatră – unele inexpugnabile –, cavaleria uşoară era însă o realizare deosebită. Ea reprezintă prima expresie a ceea vom numi strategie a acțiunilor rapide. Iar acest lucru se datorează, pe de o parte acțiunilor popoarelor nomade războinice din foaierul perturbator (Estul şi Nordul Mării Caspice – Manciuria) şi, în Evul Mediu, mongolilor şi arabilor.

Această strategie a acțiunilor rapide nu pătrunde însă masiv şi nu se impune decât cu timpul. În Imperiul bizantin, continuă să existe şi să evolueze cavaleria grea. Aceasta lansează şarje coordonate asupra inamicului. Eficacitatea lor depinde însă de foarte mulți factori şi mai ales de teren. Într-un teren accidentat, şarjele cavaleriei grele sunt ineficiente, uneori chiar imposibile, pe când cele ale cavaleriei uşoare sunt nu numai posibile, ci şi uşor de realizat, dacă sunt combinate cu alte acțiuni ingenioase, cum ar fi, spre exemplu, ambuscadele. În bătălia de pe Indus, din 1222, mongolii folo-

sesc, împotriva musulmanilor, o mare divizie de cavalerie în teren muntos, care execută o manevră de învăluire şi, prin aceasta, hotărăşte soarta confruntării. Era prima manevră de o asemenea amploare în teren muntos. Ea demonstrează, între altele, că nici o acțiune nu este imposibilă, că inteligența, curajul şi ingeniozitatea comandanților şi luptătorilor au spart totdeauna şabloanele. Deşi, după modul cum este judecat Evul Mediu, nu s-ar părea că asemenea calități au avut un câmp larg de manifestare, adevărul este că, în special în China şi în Orientul îndepărtat, dar chiar şi în Europa conților şi prinților, acest ev întunecat a adus, totuşi, şi foarte multă lumină în domeniul artei militare.

La începutul secolului al VII-lea, la Poitiers regele Carol Martel formează, în fața cavalerişti lor lui Abd-er-Rahman, un fel de bastion viu (în genul falangelor greceşti de odinioară) din luptătorii săi foarte bine protejați. Inamicul este derutat de acest comportament neobişnuit şi ezită mult timp. În cele din urmă, trece la atac şi se izbeşte de acest zid de fier. Dar exemplele de confruntare în care un procedeu sau altul determină câştigul de cauză sunt numeroase.

Carolingienii reanimă manevra în câmpul tactic. În acest sens, ca şi în Bizanț, se dezvoltă cavaleria, mai ales datorită inventării şi folosirii scărițelor. Imperiul avea pe atunci 1.200.000 kilometri pătrați. Acest lucru cere mobilitate şi inteligență. Carolingienii foloseau o tactică adaptată la situație. Spre exemplu, dacă inamicul nu îşi realizase încă pe deplin dispozitivul şi putea fi surprins în această ipostază, armata trebuie să pătrundă pe centru printr-o lovitură frontală puternică, apoi, în adâncime să de despice în două, să fracționeze inamicul şi să-l nimicească pe părți. Infanteriştii acționau asupra flancurilor, iar cavalerişti i asupra spatelui. Dacă inamicul realizase deja dispozitivul, atunci trebuia atacată aripa lui cea mai slabă şi extins atacul asupra spatelui, centrului şi aripii celeilalte. Aceasta este manevra ce se va impune de-a lungul secolelor. Ea venea din antichitate, de la Alexandru cel Mare şi va ajunge la Napoleon şi la marile armate care s-au confruntat în al doilea război mondial.

Paralel cu aceste tactici ale armatelor aflate în contact, pe un câmp de luptă, Evul Mediu va cunoaşte şi tactici ale unor expediții de jefuire (cele ale vikingilor, cele ale otomanilor, cele ale mongolilor etc.). Războaiele, în acel timp, se duceau pentru teritorii, pentru bunuri, pentru bogății şi pentru sclavi

Către sfârşitul secolului al IX-lea, vikingii renunță la acțiunile cu grupuri mici şi bande prădătoare şi îşi formează armate care nu mai întreprind raiduri, ci cuceresc teritorii. În această epocă apar ducatele şi regatele Angliei, Normandiei, celor Două Sicilii şi cel al Kievului.

Arabii fac, oarecum, excepţie de la comportamentul popoarelor nomade cuceritoare, în sensul că ei nu se lasă asimilaţi. După ce trec dincolo de Amu Daria şi Sâr Daria, dincolo de Indus, cuceresc cam tot ce corespunde spaţiului ce defineşte „drumul mătăsii", ei asimilează destul de repede populaţiile din zonă, creează şi controlează lumea islamică. Tactica lor este foarte abilă. Ei îşi recrutează infanteria, în mare măsură, din populaţiile convertite. Folosesc acţiunile de tip carolingian: atac violent, pătrundere, dezvoltare a loviturii în adâncime. Ei întrebuinţează, de asemenea, hărţuirea, întrucât dispun de o cavalerie uşoară abilă şi foarte bine antrenată.

Imperiul bizantin păstrează tactica şi armele din vremea lui Iustinian. Apar însă manuale după care se desfăşoară pregătirea şi acţiunile, ceea ce reprezintă un lucru nou.

În Occident, apar armatele feudale. Baza lor o constituie cavaleria grea. În Anglia, dar nu numai, importanţi sunt şi arcaşii. Aceste armate apără castelele şi oraşele fortificate sau, dacă este necesar, atacă alte armate ale altor feudali.

Bătălia între două armate feudale începe cu ciocnirea infanteriştilor, a arcaşilor şi a arbaletierilor şi se încheie cu confruntarea cavaleriei grele.

În faţa primilor cruciaţi, sarasinii nu aveau cavalerie grea, ci o cavalere uşoară. Ei îi hărţuiesc pe cruciaţi cu arcuri şi, când cavalerii grei sunt epuizaţi şi au pierderi importante, îi şarjează. Această tactică a fost posibilă numai într-un teren favorabil, altfel ar fi fost extrem de greu de rezistat atacului în forţă al cavaleriei grele.

In 1214, la bătălia de la Bouvines, cavaleria atacă frontal şi manevrează de flanc, venind în sprijinul infanteriei. În 1302, la Courtrai, nu va mai fi însă aşa. Flamanzii s-au postat înapoia unui teren mlăştinos. Cavaleria franceză a şarjat şi s-a afundat în mlaştină. „Restul n-a mai fost decât un măcel care a lăsat un nume sinistru la locul luptei: Blood-Meersh, Mlaştina de Sânge."[76]

În timpul asediului şi, respectiv, al rezistenţei la asediu sau la asalt, cavaleria nu are nici un rol. Asediul şi asaltul nu se dau cu nobili, ci cu infanterişti, cu oameni de rând obişnuiţi să muncească pământul, să lucreze la pădure şi în carierele de piatră.

Către sfârşitul Evului Mediu, mai exact, în cea de a treia parte a lui, se situează una dintre cele mai caracteristice confruntări ale acelui timp: **războiul de 100 de ani**. Simplul titlu spune foarte multe în legătură cu filosofia confruntării Evului Mediu. De la lupte sângeroase la tărăgăneli de zeci de ani, după determinări care, azi, ne par subiective şi chiar absurde. În realita-

[76] Alain Bru, *Op.cit.*

te, este vorba de o epocă extrem de frământată, în care se constituiau şi se desfăceau entităţi, în care se căutau forme de exercitare a puterii, de guvernare, de fapt de afirmare sau de impunere a identităţii. Evul Mediu este, într-un fel, evul germinator de suporturi pentru viitoarele mai mari sau mai mici identităţi sociale.

Eduard al III-lea, regele Angliei, credea că are dreptul la coroana Franţei, fiind descendent direct al lui Filip al IV-lea cel Frumos, prin mama sa, Elisabeta. El a contestat legitimitatea celor care se aflau la putere în Franţa. Aceasta se întâmpla în 1337. În bătălia de la Ecluse din 1340, flota franceză a fost distrusă în întregime, ceea ce a creat un avantaj net lu Eduard în plan strategic. El putea să-şi deplaseze nestingherit forţele în Flandra şi, în general, pe continent. Ostilităţile dintre Franţa şi Anglia s-au prelungit până în 1451. La început, francezii au dat înapoi în faţa adversarilor lor englezi, care erau mai mobili şi mai ofensivi, aşa cum am precizat, când am vorbit de mobilitate. Cele două bătălii – cea de la Crécy din 1346 şi de la Poitiers, din 1356 – sunt deosebit de interesante pentru a înţelege arta militară a timpului. În ambele bătălii, englezii au acţionat în inferioritate numerică (36.000 englezi contra 50.000 francezi, la Crécy, şi 7.000 englezi contra 15.000 francezi, la Poitiers), englezii au câştigat categoric cele două bătălii, datorită folosirii arhebuzelor şi arcaşilor, la Crécy, şi manevrei în flanc, la Poitiers. Mai mult, la Poitiers, a fost luat prizonier însuşi regele Ioan cel Bun de către Prinţul Negru. Şarjele pline de bravură ale francezilor au întâlnit focul puternicelor arhebuze şi, mai ales, săgeţile celor 6.000 de arcaşi, la Crécy, şi disciplina şi puternica reacţie ofensivă la Poitiers. Cu 524 de ani în urmă, adică în anul 732, Carol Martel îi bate straşnic pe arabi, zăgăzuind pentru totdeauna invazia lor în Europa… Cât de aspră şi de întortocheată este soarta!

Acestea sunt considerate acţiuni de anvergură, deşi nu se comparau cu bătăliile din antichitatea târzie unde erau angajaţi sute de mii de oameni. Sub Carol al V-lea, războiul devine de uzură. În acest timp, numeroase bande de mercenari fără soldă prădau regatul Franţei. În 1380, Carol al V-lea încetează din viaţă. Conflictul este aproape stins, iar situaţia stabilizată, datorită, între altele, politicii conciliante a regelui Richard al II-lea al Angliei. Se spera într-o pace de durată, dar nebunia lui Carol al VI-lea şi rivalitatea prinţilor de sânge care începe cu asasinarea, în 1407 a lui Louis d'Orleans, fratele regelui, slăbeşte poziţia Franţei, divizată între Armagnaci şi Bourgogni. De fapt, între aceste două tabere se declanşase un război civil extrem de grav şi de distrugător. Henric al V-lea al Angliei nu putea să nu profite de o astfel de ocazie şi, în octombrie 1415, la Asincourt, produce Franţei o teribilă înfrângere (cu neutralitatea activă a lui Ioan cel fără de

Frică). Englezii erau tot în inferioritate numerică (5.500 contra 16.000 francezi). Dar superioritatea armamentului, calitatea comandamentului, deci a conducerii, şi manevra rapidă au dus la obţinerea victoriei. Regatul este divizat în trei părţi: Henric al V-lea stăpâneşte Normandia, intră în Paris şi este recunoscut ca succesor de Carol al VI-lea. Ioan cel fără de Frică şi fiul său Filip cel Bun afirmă independenţa ducatului de Bourgogne, extins prin moştenirea flamandă. Prinţul Carol, ultimul fiu al lui Carol al VI-lea, păstrează provinciile din centru şi din zona de sud-est. Sprijinit de gestul lui Ioana d'Arc (20 aprilie 1429 la 24 mai 1430) şi susţinut de Yolanda de Anjou, cel care va deveni Carol al VII-lea întoarce încet, încet situaţia în avantajul lui, reia Parisul în 1435, Normandia în 1450, Guiana în 1453, după victoria de la Castillon, ultima dintre faptele de arme din acest război lung şi dureros, dar care a deschis orizonturile ideii de naţiune. Aceasta este, ca să spunem aşa, importanţa lui politică. Dar importanţa militară o depăşeşte cumva pe cea politică, mai exact, se separă de ea, întrucât confruntările de aici sunt printre primele din Europa occidentală care impun armele de foc şi manevra, acţiunea rapidă, ca şi uzura, alianţele des schimbătoare şi paradoxale şi conspiraţia. Este, poate, după dezastrul Romei, prima dovadă că urzelile şi nesăbuinţele politicului pot duce la dezastru militar. Francezii, în aceste trei confruntări, n-au întreprins nici o manevră, întrucât exista un cod de onoare care interzicea acest lucru. Codul de onoare al francezilor, la care s-au adăugat abilităţile englezilor, a însemnat dezastru. Sunt ultimele trei mari bătălii care se mai duceau în regimuri cavalereşti. Şarjele cavaleriei franceze sub ploaia ucigătoare de foc a arhebuzelor şi de peste 300.000 de săgeţi era sublimă, tragică şi sinucigaşă. După 570 de ani, la Prunaru, în bătălia Bucureştilor din primul război mondial, cavaleria română, ca şi cea franceză, va şarja mitralierele germane. Sublim eroism, dar absolut inutil. Rezultatul a fost, ca şi la Crécy în 1346, un dezastru.

Carol al VII-lea a înţeles rolul unei armate şi, prin ordonanţele din 1439 şi 1445, a dispus alcătuirea unei armate permanente. El reuşeşte, între altele, să creeze cea mai modernă artilerie din Europa. În 16 luni de campanie, între 1449 şi 1450, locurile fortificate engleze din Normandia au fost distruse, la fiecare opt zile, câte unul.

Concluziile asupra războiului de o sută de ani sunt numeroase. Dar cel mai important lucru care se desprinde de aici ţine deopotrivă de strategie şi de tactică. După cele trei mari înfrângeri, francezii au înţeles că arta strategică nu constă în onoare, ci în disciplină, pregătire temeinică, mijloace de luptă performante, în manevră şi , deci, în…înşelăciune. Cavalerismul s-a stins o dată cu miile de oameni căzuţi acolo sub săgeţile arcaşilor şi ghiulelele arhebuzelor, sub loviturile de flanc şi manevrele subtile întreprinde de

inamic. Surprinderea tehnică devenea un principiu al luptei. Lupta nu mai era o întrecere, o competiție, ci un mijloc pentru a realiza un scop politic. Crécy, Poitiers şi Azincourt încheie o epocă a artei militare şi redeschid o alta. Sun Tzî reînvie şi pe pământurile Europei. Spre exemplu, în anul 1448 Carol al VI-lea a ordonat parohiilor să întrețină fiecare câte un arcaş, să-l plătească cu 56 de franci pe lună (un fel de indemnizație de echipare) şi să-l instruiască în aşa fel încât să fie gata oricând când este chemat de rege[77].

Spațiul strategic european începea să se profileze în consonanță cu cel geopolitic, dar încă depindea – şi va depinde foarte multă vreme, chiar şi în zilele noastre – de interesul şi abilitatea oamenilor politici, de jocul hazardului şi de implementarea noilor tehnologii.

Tactica navală

De-a lungul Evului Mediu, tactica navală n-a evoluat. Armamentul care a apărut în acest timp nu permitea să fie perforată coca. Deci bătălia se ducea între echipaje şi, eventual, se încerca incendierea navelor adverse, aşa cum procedau chinezii în bătăliile dintre armatele diferitelor regate care-şi desfăşurat vasele de război pe marile fluvii.

Chiar şi când au apărut armele de foc individuale, bătălia navală era tot între echipaje, mai exact, între infanteriile îmbarcate. Corăbiile care au transportat conchistadorii n-au fost, de fapt, decât mijloace de transport. Bătăliile navale propriu-zise apar mult mai târziu.

Lupta între două nave se ducea ca în vremea romanilor. După ce echipajele (de fapt, luptătorii ambarcați) îşi trimiteau mii de săgeți, când se considera momentul potrivi, avea lor un abordaj, iar lupta se continua cu sulița, cu sabia sau cu alte mijloace individuale, exact ca cea terestră. Se foloseau, bineînțeles, şi săgețile incendiare.

De această situație profitau masiv navele engleze care aveau arcaşi foarte buni, care, atunci când luptau pe nave, erau antrenați să arunce săgeți grele. În afară de aceasta, la englezi, îndeosebi în timpul războiului de o sută de ani, au apărut şi primele manevre ingenioase de nave. Astfel, englezii grupau rapid două-trei sau mai multe nave împotriva unei nave inamice. Apoi, după ce îi produceau pierderi substanțiale, una singură trecea la abordaj iar celelalte nave se regrupau rapid în vederea unui nou atac asupra unei alte nave inamice.

[77] Căpitanul Trofin Gh.Ion, ISTORIA MILITARĂ ÎN CADRUL ISTORIEI UNIVERSALE (EVUL MEDIU), Tipografie Lovrov, Arad, 1935, p. 94.

Este o tactică pe care o vor prelua şi forţele terestre şi pe care o vor folosi cu mult succes mongolii şi, mai târziu, Napoleon în numeroasele sale bătălii şi care a fundamentat principiul concentrării forţelor la momentul dorit în locul potrivit.

Şi în Mediterana, deşi există mari deosebiri între flote şi între nave, se foloseşte aceeaşi tactică. Navele se străduiesc să se sprijine reciproc şi realizează un dispozitiv care să permită acest lucru. Experienţa arătase că o navă izolată este sortită pieirii. Multe au păstrat eperonul (pintenul din prova) ca tradiţie, pentru că, datorită eficacităţii arcaşilor şi a folosirii săgeţilor incendiare era greu să se realizeze străpungerea bordurilor unei nave cu ajutorul pintenului din prova. Greu şi riscant, dar nu imposibil.

În timp ce folosirea cavaleriei şi a cavalerismului medieval în armatele de uscat au dus aproape la ignorarea oricărei tactici, navele nu-şi puteau permite acest lucru.

Apariţia armelor de foc au accentuat această tendinţă. Gurile de foc au fost plasate lateral (pentru că navele nu erau suficient de largi, dar şi pentru a nu le afecta viteza), în prova (piesele de atac) sau în pupa (cele de retragere).

Tot în această perioadă au început să fie folosite şi „bombele“incendiare. Oricum, apariţia armelor de foc, chiar dacă nu a schimbat substanţial tactica navală, a impus mărirea vitezei, diminuarea desantului şi creşterea capacităţii de manevră şi a puterii de lovire, precum şi specializarea navelor. Dar acest lucru se va produce ceva mai târziu.

Un fel de foc gregorian (mijloace incendiare) a fost întrebuinţat împotriva cruciaţilor în timpul luării Constantinopolului (1204) care veneau pe mare.

Arta întrebuinţării în luptă a armatelor. Tactica mare

„Tactica mare“ (ceea ce va echivala mai târziu cu *arta operativă*) a Evului Mediu pare simplistă şi lipsită de orice valoare. Bătăliile, de regulă, nu erau precedate de o pregătire temeinică şi de manevre iscusite în vederea realizării dispozitivelor, ci se prezentau ca nişte ciomăgeli crunte, câştigând cel mai puternic. Desigur, aceasta era nota dominantă, mai ales în Europa feudală. Pentru că, în timp ce europenii erau divizaţi pe feude, fiecare cu armata lui, Gingis Han a realizat una dintre cele mai puternice, mai disciplinate şi mai bine organizare armate ale lumii, iar întrebuinţarea ei în luptă reprezenta o adevărată artă, fiecare bătălie, fiecare manevră fiind pregătită în amănunţime, fără să fie limitat sau îngrădit spiritul de iniţiativă şi libertatea de acţiune a generalilor.

În timpul năvălirilor migratorilor, populația aptă de a purta arme le opunea rezistență, de cele mai multe ori după planuri bine puse la punct, încercând să-i atragă în locuri defavorabile pentru ei, pârjolind pământul în calea lor, otrăvind fântânile etc.

În Evul Mediu, cel puțin după ce aceste invazii s-au mai rărit, iar Imperiul roman de vest a căzut, a urmat o perioadă a fragmentării în care arta operativă a dispărut aproape cu desăvârşire. Nici chiar în timpul cruciadelor, al războiului de 30 de ani sau al războiului de o sută de ani, nu a existat propriu-zis o tactică superioară, adică o artă operativă. Tactica mare apare mult mai târziu, la Napoleon.

Singura armată din Evul Mediu care menținea nivelul generator de tactică mare (operativ) – chiar dacă nu exista o teorie a artei operative – este cea mongolă. Fiecare campanie se prezenta ca o succesiune de operații temeinic pregătite, care cuprindeau toate aspectele, începând cu culegerea informațiilor şi luarea deciziilor şi continuând cu pregătirea şi desfăşurarea manevrelor de realizare a dispozitivelor.

Bătălia propriu-zisă avea mai multe faze, iar legăturile foarte sigure şi rapide asigurau o conducere fermă şi, în acelaşi timp, flexibilă, astfel încât exista posibilitatea corectării oportune a erorilor şi actualizării permanente a deciziei. În Europa acelor ani, tactica mare era neglijată. Se căuta să se ajungă cât mai repede la bătălie (sau să se evite bătălia). Lipsită de această importantă verigă de legătură între strategia militară, ca modalitate de punere în operă, prin mijloace militare, a deciziei politice, şi tactică, înțeleasă ca desfăşurare a bătăliei, arta militară a Evului Mediu prezenta atât de multe lacune, încât unii autori apreciază că, de fapt, lipsea cu desăvârşire. Acest lucru se reflecta, în general, în marile greşeli care se făceau în pregătirea şi desfăşurarea luptelor, în voluntarismul excesiv sau în lipsa de măsură. În vremea cavalerismului, lucrurile se simplificaseră atât de mult, încât războiul devenise o chestiune de onoare, iar pregătirea şi desfăşurarea bătăliilor finală urma regula turnirelor, adică a unor competiții în care se murea. În timpul cruciadelor, în confruntarea cu musulmanii care utilizau elemente de şiretenie, ambuscade, atacuri prin surprindere etc., cavalerii s-au adaptat rapid situației, au uitat de onoare şi au atacat şi ei tot aşa, prin surprindere, în plină noapte, au atras inamicul în locuri înguste sau mlăştinoase, scopul fiind acela de a câştiga bătălia şi nu de a se măsura onorabil cu adversarul

Strategia

Atâta vreme cât există politică, există şi strategie. Şi în Evul Mediu, existau numeroase mijloace pentru rezolvarea situațiilor conflictuale, înce-

până cu cele diplomatice şi continuând cu cele de descurajare, de ameninţare sau prin sisteme de alianţe, relaţiile dintre marile familii şi mai ales combinaţiile matrimoniale. Dar, mai presus de toate, era banul. Banul făcea minuni şi în timpul Evului Mediu. Totul se negocia şi se plătea. Adică se cumpăra sau se vinde. Provincii, oraşe, trădări, alianţe, prinţi luaţi prizonieri etc.

Aceasta era politica. Dar strategia generală? Dar strategia militară? Strategia generală, ca strategie a statului, a guvernelor, a regilor, era una foarte simplă: a combina forţele, mijloacele şi acţiunile pentru a obţine ceea ce doreşti. Strategia militară rezulta din această strategie generală. Când celelalte nu dădeau rezultate, se apela la confruntarea militară. Întrucât acest lucru era prevăzut din timp, fiecare entitate politică (fiecare feudal) dispunea şi de o componentă militară pe care şi-o pregătea singur şi o folosea după cum îl tăia capul. De aceea, fiecare provincie, fiecare principat îşi avea regulile sale de recrutare şi pregătire a forţelor şi de întrebuinţare a lor. Relaţia dintre politică şi strategie era foarte strânsă şi extrem de simplă. Una-două se ajungea la încăierare.

Regulile erau ceva mai complicate când în această ecuaţia intervenea regele, când era vorba de constituirea unei forţe care să îndeplinească obiective strategice importante, cum au fost, spre exemplu, cele stabilite în timpul cruciadelor (atâtea câtea au fost şi cum au fost). Dar toate acestea ţin de strategia forţelor şi de cea a mijloacelor, mai ales de strategia genetică (generatoare de forţe şi mijloace)

În ceea ce priveşte strategia operaţională, lucrurile erau şi mai simple: a întâlni armata inamică, a angaja bătălia a cărei soartă o va hotărî Dumnezeu. Totuşi, în acest cumplită dezordine strategică, domnitorii români, de la Mircea cel Bătrân, la Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul, îşi pregăteau cu mare minuţie bătăliile. Ţinând seama de toate dimensiunile strategice ale confruntării: armate, spaţiu, timp, manevre, resurse, sistem de angajare. Ca şi mongolii (de la care, poate, au şi învăţat multe lucruri în timpul campaniei acestora din 1241), ei aveau cercetaşi peste tot, se informau, făceau planuri, îşi eşalonau forţele, concepeau manevre. Dar, în esenţă, bătălia era tot o încăierare, însă o încăierare condusă, în care forţele erau introduse progresiv, alegându-se cu multă grijă locul confruntării (Podul Înalt, mlaştina de la Călugăreni etc.). Aceste elemente vor fi întâlnite şi la mongoli, în bătălia de la Sajo din 1241, care-i atrag pe cavalerii unguri într-un loc mlăştinos şi îi nimicesc, şi în timpul bătăliei de la Bouvines din 1214, şi în timpul cruciadelor.

În timpul războiului de o sută de ani, către sfârşitul lui, s-a înţeles, în sfârşit că războiul nu este o chestiune de bravură, de onoare, ci presupune învingerea adversarului şi obţinerea victoriei. Deci strategia militară este cea

care duce la victorie, adică la îndeplinirea obiectivului politic al războiului. Era o revenire destul de târzie, dar nu prea târzie la arta războiului a anticului Sun Tzî, la conceptul roman

2.3. Manevra. Primele strategii ale acțiunilor rapide. Arta militară mongolă

Se spune că, de fapt, în spațiile strategice ale Evului Mediu, cu excepția celui al invaziilor mongole şi al confruntărilor chineze, n-ar fi existat nici un fel de artă militară. Chiar dacă Leon al V-lea (886 – 911) a scris că în Imperiul bizantin ar fi existat artă militară, mulți autori subliniază că nu era vorba propriu-zis de aşa ceva, ci doar de o nostalgie a antichității. După prăbuşirea Imperiului roman de vest, nu mai rămăsese nimic. Totul a fost distrus, totul a fost uitat. Instituția militară nici măcar nu exista. Era doar un război continuu, fiecare luptându-se cu fiecare pentru a supraviețui. Propriu-zis, nu exista o armată şi o societate civilă, adică o societate care nu era armată. Întreaga societate era armată, iar armata era întreaga societate înarmată. În Europa, fiecare nobil, fiecare căpetenie era şi trebuia să fie, în primul rând pentru sine, şi comandant militar. Armata nu era a statului, ci se compunea din cetele pe care le adunau şi le aduceau feudalii sau aceste căpetenii. Cu alte cuvinte, fiecare feudal avea armata lui, făcea cu ea ce vrea, când vrea şi cum vrea. Toți bărbații erau soldați. Începeau să se antreneze de cânt erau copii şi, când ajungeau la maturitate, intrau în armata feudalului. Iar acest feudal avea nevoie de armată pentru a se apăra împotriva altui feudal, împotriva bandelor de hoți care prăduiau întinderile Europei şi, evident, pentru a se face ascultat de cei aflați sub stăpânirea lui. El era stăpân absolut în ținutul lui. Avea doar obligația să se prezinte la rege, atunci când regele hotăra că trebuie să se adune toate aceste armate pestrițe într-o armată şi mai mare, şi mai pestriță.

Lupta se reducea la o încăierare oarbă, însoțită de strigăte cumplite. Armatele se aruncau unele asupra altora şi învingea cine era mai robust. Se pare că nu domnea nici un fel de regulă, în afară de regula celui mai tare.

Această atitudine, mai exact, această filozofie extrem de simplistă este valabilă cam în prima perioadă a Evului Mediu, dominată de năvălirile migratorilor războinici şi de fragmentarea spațiului strategic european în feude. Nomazii războinici atacau într-o formație care semăna cu un triunghi cu vârful înainte, numit şi cap de porc. Bătălia se modela de la sine, după comportamentul celor care se înfruntau. Lupta se ducea mai mult pe jos, iar armamentul era cam acelaşi: secure, ghioagă, cuțit, suliță, arc şi sabie.

Manevra folosită (dacă putea fi vorba de manevră) era lovitura frontală, iar procedeul de luptă cel mai folosit era încăierarea. Desigur, cu timpul, pentru a se sprijini unui pe alții în timpul acestor încăierări, luptătorii se organizau într-un fel de formație, care semăna cu liniile de luptă ale antichității sau cu un dispozitiv care să permită sprijinul reciproc. La Catalunum, în 451, galii şi germanii s-au organizat într-un dispozitiv care le-a permis să-l înfrângă pe Atila, iar la Casilium, în Italia, în anul 657,18.000 de romani, comandați de Narses, au învins fără drept de apel, prin manevre de învăluire, 30.000 de franci.

Atât o seamă de bătălii ale antichității, printre care cea de la Cannae, cât şi Evul Mediu, prin aceste bătălii, dar şi prin multe dintre cele care au urmat, dovedeau că nu superioritatea numerică asigură victoria, ci calitatea armatelor, manevra, armamentul şi modul cum sunt conduse.

Până către sfârşitul primei etape a Evului Mediu, cu unele excepții (hunii şi mongolii), câmpul de luptă este dominat de infanterie.

În cea de a doua parte a Evului Mediu – perioada feudelor –, lucrurile se schimbă radical. Reapare calul. Dar nu acelaşi cal cu care se zbenguiau hunii pe întinsurile Europei şi nici calul formidabil al mongolilor, ci calul nobiliar. Lupta devine dintr-o dată un fel de titlu de mândrie. Nobilii considerau că este sub demnitatea lor să lupte pe jos, iar bătăliile, întrucât se duceau în general între armate puțin numeroase, după un anume ritual, nu mai angajau infanteria, ci cavaleria.

Dar, caracteristic pentru această etapă a Evului Mediu, cavaleria nu era organizată (cel puțin în spațiul european) dup cerințele câmpului de luptă, ci după placul fiecărui feudal. Unitate de luptă care domina însă vremurile acelea se numea *lance.* Ea era formată dintr-un cavaler (sau cavaleristul), un scutier (care era şi un fel de ține-cal), un arcaş şi un paj. Acesta din urmă mergea călare pe calul de rezervă al cavalerului. Mai multe lăncii alcătuiau un *steag*, mai exact, armata unui proprietar, care putea fi feudal sau altă personalitate care îşi permitea aşa ceva. Unitatea următoare era *baniera*, formată din 50 de *lăncii*, iar 20-30 de *baniere* alcătuiau o *bătălie*. Fiecare *bătălie* era comandată de un conte sau de un duce, iar 3-5 *bătălii* compuneau, de fapt, *armata*, care era comandată de rege.

Infanteria, practic, nu exista sau nu conta. Ea era recrutată dintre țărani şi avea un rol secundar şi ingrat pe câmpul de luptă. Infanteristul acestei etape a Evului Mediu era servitor, vasal, călău şi ucigaş. El pregătea calul stăpânului şi îl ucidea pe adversar atunci când acesta cădea de pe cal şi, evident, când primea ordin să o facă. Treaba aceasta era una mizerabilă, lipsită de orice onoare. De aceea, din rândul infanteriştilor simbriaşi, se constituiau bandele de tâlhari şi aventurieri care străbăteau toate drumurile Europei pen-

tru a prăda şi jefui. Ele deveniseră nu numai extrem de periculoase, dar şi renumite. Aveau diferite nume şi se puneau premii pe capetele lor.

Exista însă şi un alt tip de infanterişti. Este vorba de acei ţărani-valeţi, care erau mobilizaţi doare pe timpul campaniilor de către stăpânul lor şi care se aflau exclusiv în slujba acestuia. După terminarea campaniei, ei reveneau la treburile lor.

Nu peste tot, în Evul Mediu, exista o astfel de concepţie despre infanterie. Spre exemplu, în luptele de la Morgarten, din 1315, o armată de 1.300 de infanterişti elveţieni au învins 20.000 de cavalerişti austrieci. Este vorba de o infanterie organizată, instruită, disciplinată şi respectată. Ea a acţionat, în acea bătălie, pe batalioane (fiecare batalion avea până la 4.000 de oameni) dispuşi pe 8 rânduri. În primele două rânduri se aflau artileriştii arhebuzieri şi halebardierii[78], iar în celelalte şase se aflau luptătorii de rând, înarmaţi cu hanguri şi piciuri. La realizarea acestui dispozitiv, s-a ţinut seama şi de acoperirea flancurilor. Al doilea batalion spre exemplu, era dispus înapoi şi lateral faţă de primul, astfel încât el să poată intra în luptă atât în favoarea primului, cât şi împotriva unui inamic care ar fi atacat de flanc. Cel de al treilea batalion era aşezat, în linia a treia, înapoia primelor două şi avea rolul de a interveni decisiv. Infanteriştii elveţieni erau conduşi de şefii cantoanelor şi nu puteau părăsi rândurile. Cel care părăsea rândul în care se afla era pedepsit cu moartea.

În Europa acelor ani, era una dintre primele încercări de a aplica o tactică în luptă. Aceasta se baza pe câteva principii care se vor întâlni mereu pe câmpurile de bătaie: eşalonarea în adâncime; apărarea flancurilor şi constituirea unor rezerve.

Tot din cadrul infanteriei făceau poarte şi arcaşii englezi, cei mai buni din secolul al XIV-lea şi, din vremea lui Carol al VII-lea, şi arcaşii francezi.

Tactica arcaşilor englezi era foarte simplă. Ei se dispuneau în linie, fiecare înapoia unui par de 3 metri, şi lansau cât mai multe săgeţi asupra călăreţilor. După cei îi răneau sau îi doborau de pe cal, îi obligau să primească lupta pe joc, ceea ce era dezastruos pentru ei, întrucât nu aveau aproape nici un fel de mobilitate. În 1469, Carol al VII-lea avea 16.000 de arcaşi, împărţiţi în patru corpuri de 4.000 de oameni, fiecare corp având 8 bande a 500 de oameni. Bandele erau comandate de căpitani, iar prima bandă îl avea în flancul drept pe căpitanul general. Arcaşii francezi erau echipaţi cu o lorică (geacă), formată din 30 de petece şi, în anumite părţi, acoperită de o armură de zale. Ca armament, francezii dispuneau de arcuri, spade şi arhebuze (couleuvrine). Având în vedere că ei erau generaţi şi pregătiţi într-un sistem ci-

[78] Din *hell* (locuitor) şi *bard* (secure, bardă)

vil, se comportau libertin, fiind lipsiți de orice disciplină. De aceea, Ludovic al XI-lea îi înlocuieşte cu 6.000 de infanterişti elvețieni, 10.000 de mercenari francezi şi un corp de germani din apropierea Rinului.

Armata turcă se baza îndeosebi pe infanterie. Infanteria turcă dispune de un arc, de sabie scurtă şi de iatagane. Disciplina mamelucilor şi ienicerilor este foarte severă. Artileria are numai piese grele, de asediu.

Armata turcă dispune de un corp de cercetaşi foarte bine antrenați. Aceştia au acționat ireproşabil în bătălia de la Nicopole din 1396, asigurând apropierea prin marş forțat a forțelor principale şi atacare prin surprindere şi extrem de violentă a armatelor occidentale, care erau arogante şi pline de ifose.

Acest sistem n-a mai funcționat atât de bine în bătălia de la Rovine, nici la Angora, în 1402. Totuşi, turcii au învățat probabil de la mongoli, arta simulării, a inducerii în eroare, precum şi pe cea a manevrei. De altfel, în timpul luptelor, ei foloseau unele din mijloacele pe care le aduseseră mongolii, cum ar fi cele incendiare.

Cavaleria mongolă era cu totul altceva decât cea mofturoşilor conți şi feudali europeni. În primul rând, mongolii nu-şi permiteau fițe şi artificii în organizarea şi desfăşurarea luptelor. Acțiunile lor se desfăşurau pe spații imense (pentru acele timpuri) şi cu o repeziciune care configurează o adevărată strategie a acțiunilor rapide. Toată cavaleria mongolă – de fapt, baza armatei – era de tip uşor. Mongolii nu-şi permiteau armuri, cuirase şi zorzoane. Ei compensau lipsa „blindajului" de tip cavalerist cu mişcarea, cu viteza. Echipamentul lor era simplu şi eficient. Fiecare luptător avea un costum de piele strâns în talie, o cască uşoară şi diferite alte ustensile necesare în campanie: funii, corzi, pe care le foloseau pentru legat caii, pentru transportul maşinilor de luptă etc. De asemenea, era nelipsit un săculeț din piele în care se punea rația de ovăz a calului (traista cu ovăz), gamela luptătorului, pile pentru ascuțirea vârfului săgeților etc. Pe timpul trecerii cursurilor de apă, săculețul se închidea ermetic şi se umfla cu aer (sau se umplea cu materiale plutitoare) şi folosea luptătorului ca un fel de plută sau de colac. Reamintim că şi astăzi, uneori, pentru trecerea cursurilor de apă, luptătorul, în lipsa unui echipament individual modern, poate folosi foaia de cort din dotare pe care o umple cu paie sau cu vreascuri şi care-l ajută să se țină la suprafața apei fără probleme.

Mongolii dispuneau de mai multe feluri de cavalerie. Astfel, exista o *cavalerie uşoară pentru manevră*, care acționa rapid pe flancuri, în adâncime (manevra de la Buhara din 1220) şi în orice fel de teren (bătălia de pe Indus din 1222) şi care era folosită, de multe ori, pentru a crea ceea ce mult mai târziu se va numi *fapt împlinit*. O altă categorie de cavalerie era cea de

recunoaştere. Aceasta era trimisă înainte, pe diferite itinerare, adesea prin teren greu, ascuns, cu scopul de a descoperi prezența inamicului şi a transmite comandantului în permanență date despre acesta. Exista şi o *cavalerie de siguranță*. Aceasta făcea siguranța marşului şi a staționării şi intervenea imediat în luptă, angajând inamicului şi creând condiții pentru ca forțele principale să treacă la atac în mod organizat. Mongolii dispunea şi de o *cavalerie de atac*, de o *cavalerie de izbire*, care era un fel de *cavalerie grea*, destinată să lovească inamicul cu toată forța, să pătrundă adânc în dispozitivul acestuia, să-l fracționeze şi să asigure nimicirea lui pe părți.

Hanul avea însă toată grija să fie păzit şi însoțit de o cavalerie de gardă, care-i asigura protecție personală, dar şi o rezervă generală puternică, în măsură să intervină decisiv pentru obținerea victoriei.

După cum se vede, mongolii, spre deosebire de europeni, au înțeles perfect că rolul comandantului nu este acela de a ataca cu sabia în prima linie, ci acela de a conduce lupta. Dar acest lucru apare mult mai târziu, abia în vremea lui Gingis Han. De fapt, toată strălucirea mongolilor se manifestă doar în vremea lui Gingis Han şi a câtorva dintre urmaşii săi. Înainte de Gingis Han, mongolii erau împărțiți în triburi şi în familii care se războiau între ele. În una dintre aceste familii – Yezukay - descendentă din vestiții Burtukini de odinioară, s-a născut, în anul 1154 sau 1162, şi el, marele conducător de odinioară. Se numea Temudjin. Era un copil deosebit de inteligent şi de crud. Cruzimea venea nu numai din fire, ci şi din viața câinoasă pe care o duceau toți copiii mongoli, care nu aveau aproape nici un drept şi trăiau ca nişte animale. Aveau însă responsabilități foarte mari şi foarte exacte, de la mânarea cailor şi conducerea căruțelor, la hrănirea animalelor şi întreținerea focului etc. La 13 ani, viitorul Gingis Han şi-a ucis un frate vitreg pentru motivul că i-a furat un peşte. Şi tot la 13 ani şi-a ales singur soția, o fată foarte frumoasă. În acest timp, tatăl i-a fost otrăvit, iar tribul inamic, cel al taidjuților, a luat în stăpânire şi partea nordică a platoului Gobi, acolo unde era familia sa. I-au răpit şi soția, pe frumoasa Burta Fidjen, cu care a avut trei copii (se pare că primul nu a fost al lui, dar pe care l-a iubit şi l-a pregătit, ca şi pe ceilalți doi fii ai săi, pentru viața grea de campanii pe care aveau să o ducă) şi care au moştenit un imperiu mai mare decât cel roman[79].

Prima bătălie dată de viitorul Gingis Han[80] i-a dat câştig de cauză în fața hoardei lui Targutay, inamicul său, cu aproape 30.000 de luptători. A dispus cei 13.000 de luptători ai săi în formații pe escadroane, pe două linii,

[79] Căpitan Trofin Gh. Ion, *Op.cit.*, p. 110.
[80] Gingis Han = Cel mai mare împărat.

cu o aripă sprijinită pe o pădure, iar în cealaltă aripă a grupat, într-un careu de căruțe, femeile, bătrânii şi copiii, toți înarmați cu arcuri. AQ fost o luptă corp la corp între două cavalerii rapide. Inamicul nu a putut efectua o manevră de învăluire, întrucât Temudjin avea flancurile acoperite. În momentul decisiv, el a introdus linia a doua de escadroane în luptă şi, până la căderea nopții, a câştigat. Din acel moment, al a intrat în posesia unui bastonaş din lemn de corn cu măciucă de fildeş, pe care-l purtau doar generalii. În acea luptă, probabil îi vine ideea să unească toate triburile nomade din nordul Chinei şi să devină cea mai temută forță a acelor timpuri.

În anul 1210, Gingis Han trece zidul chinezesc şi atacă China, această civilizație care se statornicise aici, izolată de restul lumii. La acea vreme, chinezii cunoşteau praful de puşcă, dar maşinile lor de luptă erau grele şi vechi. De exemplu, pentru a întinde coarda unei catapulte, era nevoie de două sute de oameni, iar o arbaletă putea fi mânuită de zece oameni.

În primăvara anului 1211, Gingis Han s-a pus în mişcare. Dispozitivul se compunea din detaşamente de cercetare şi de spioni, detaşamente de asigurare a mişcării, o avangardă compusă din 30.000 de luptători călare (fiecare luptător avea doi cai), organizați pe trei divizii (tumane) comandate de trei generali: Mukhuli, Şepe Noyon şi Subotay. După avangardă urma centrul dispozitivului, format din 100.000 de luptători, zece divizii, şi două aripi care totalizau tot cam 100.000 de oameni. Gingis Han avea o gardă personală din 1.000 de luptători pe cai negri. Era înconjurat de fiii săi. Avea vârsta de 49 de ani sau de 57 de ani, nu se ştie precis. Oricum, după trecerea zidului, a măcelărit trupele din acoperire şi a înaintat vertiginos. O serie de cetăți, între care şi capitala Zen King, au rezistat, iar Gingis Han n-a îndrăznit să treacă mai la sud, ci s-a retras.

În primăvara anului următor, a reluat ofensiva, dar n-a reuşit să cucerească decât o cetate – Lya Tung –, printr-o stratagemă obişnuită la Mongoli. Au lăsat căruțele în apropierea cetății şi s-au retras cale de două zile. După două zile, apărătorii cetății au ieşit noaptea din cetate să prade căruțele. Generalul Şepe Noyon a schimbat caii şi a reparcurs într-o noapte distanța pe care o străbătuse în două zile, simulând o retragere. I-a surprins pe chinezi înainte de a se lumina de ziuă şi i-a măcelărit. Toamna, s-au retras din nou pe platoul Gobi. Însuşi Gingis Han fusese rănit într-un asalt asupra capitalei chineze.

În primăvara anului 1214, mongolii au trecut din nou zidul, împărțiți în trei armate, care au operat pe cont propriu. În fața fiecărei armate, erau obligați să atace indigenii capturați. În toamnă, Gingis Han s-a retras din nou. Pentru a nu se mai întoarce, împăratul chinez i-a trimis o soție din familia imperială, 500 de tinere, 500 de sclavi şi o mulțime de cai şi mult aur.

Mongolii i-au ucis pe toţi înainte de a trece zidul, cum le era obiceiul. Dincolo de zid au trecut doar fata de viţă împărătească ce-i fusese dăruită lui Gingis Han ca soţie, câţiva sclavi, aurul şi caii.

Mongolii au reuşit să cucerească cetatea Yen King, după ce împăratul se retrăsese spre sud. A rămas să guverneze China generalul Mukhuli, în timp ce Gingis Han s-a retras cu tot aurul la Kara Korum. Poate cel mai important trofeu al marelui han mongol nu a fost aurul ci prinţul Ye Liu, care a devenit sfetnicul cel mai eficient al lui Gingis Han.

Această campanie, foarte importantă pentru arta militară, a scos în relief, pe de o parte, valoarea manevrei şi a stratagemei şi, pe de altă parte, importanţa perseverenţei, a planurilor de campanie, a disciplinei tactice. Gingis Han a luat tot timpul temeinice măsuri de cercetare şi de procurare a informaţiilor, nu înainta niciodată la voia întâmplării şi nu se hazarda în efectuarea unor campanii fără a-şi lua temeinice măsuri de siguranţă. Avangărzile şi flangărzile sale erau puternice, extrem de mobile şi capabile să angajeze, fără nici o problemă, lupta. Ca şi legiunile Imperiului roman de odinioară, diviziile lui Gingis Han înaintau cu prudenţă, asigurându-şi nu doar proviziile şi rezervele necesare, ci şi spaţiul de manevră necesar dezvoltării ofensivei. Gingis Han nu s-a avântat fără rezerve în spaţiul imens al Chinei, ci s-a preocupat, ani de-a rândul. Campanie după campanie, să rezolve problema cetăţilor pe care nu le putea cuceri. El s-a considerat învingător abia atunci când a cucerit cetatea Yen-King, capitala Chinei. Numai că, atunci când el a cucerit-o, împăratul chinez o părăsite şi se mutase undeva în sud.

Gingis Han a ştiut să îmbine, în timpul campaniilor chineze, arta strategică a necesarei libertăţii de acţiune acordată cu generozitate generalilor săi cu principiul conducerii unitare şi cu cel al fermităţii acţiunii la nivel tactic şi strategic. Gingis Han s-a dovedit a fi un mare general care conducea un război, nu o campanie sau o bătălie. După marii împăraţi romani, este primul conducător militar din istorie care a înţeles şi a practicat războiul ca mijloc politic şi strategic, nu ca scop în sine. Totuşi, atunci când a fost nevoie, acest bărbat bine făcut, autoritar, crud şi inteligent s-a avântat în luptă şi chiar a fost rănit la asaltul capitalei chineze. Dar el nu practica un eroism gratuit, era înconjurat de o gardă, se comporta ca un conducător, lua toate măsurile pentru ca armata sa imensă, de peste 200.000 de oameni, să nu ducă lipsă de nimic. Probabil că logistica acelor campanii nu se rezolva prin prăzi, cum am fi tentaţi să credem, ci printr-un sistem bine pus la punct de asigurarea hranei, tainului pentru cai şi muniţiei. De aici nu rezultă că mongolii nu prăduiau. Dar prăzile erau suplimentare. Despre importanţa trenului de aprovizionare se poate desprinde o concluzie lămuritoare din rolul pe

care l-a jucat coloana de căruțe lăsată ca momeală în stratagema folosită pentru cucerirea cetății Lya Tung din timpul primei campanii desfăşurată în anul 1211.

Faptul că Gingis Han nu a cucerit efectiv China – care era cel mai strălucit imperiu din Orient şi o civilizație unică, fără seamăn - şi nu s-a înstăpânit acolo trece ca un fel de curiozitate, de nedumerire. Să nu uităm însă că el a atacat China foarte târziu, deşi visul lui a fost mereu să cunoască şi să cucerească această țară, iar China nu putea fi cucerită şi stăpânită, întrucât era o civilizație cu mult superioară celei mongole. Imperiul mongol era o entitate nomadă, un produs al foaierului perturbator. El nu era făcut să dureze, ci doar să marcheze trecerea prin lume a unui uragan, a unei vijelii cum n-a mai fost alta. Gingis Han trebuia să-şi urmeze deci vocația. El nu a fost un întemeietor de civilizație, un om de mare spirit, ci doar un strălucit conducător militar. Vocația sa era mişcarea, goana calului îi era forma de manifestare, cortul (iurta) îi era casa. E drept, un cort mare, cu tron aurit, cu ofițer de serviciu la intrare şi lapte de iapă din care se putea hrăni fiecare dintre cei care intrau în acea iurtă împărătească. Nu intra însă oricine, ci numai acela care era primit, şi era primit dacă aducea un plocon substanțial.

Reşedința Imperiului mongol se afla la Kara Korum. După războiul împotriva Chinei, a devenit un oraş foarte căutat, un fel de centru comercial, dar şi un oraş în care țările îşi trimiteau ambasade. Gingis Han visa deja la o viață stabilă pentru imperiul său, probabil, aşa cum văzuse în China. De aceea el stabilise legături ceva mai substanțiale cu Mahomed al II-lea din dinastia Horazi, care controla toată musulmănimea, de la Indus la Marea Neagră şi Marea Roşie. Este vorba de Imperiul karismian.

Un incident cu o caravană mongolă masacrată la Ortrar l-a determinat pe marele han să renunțe la planurile sale de stabilizare a vieții şi a populației şi să-şi urmeze vocația.

Aşa a luat naştere expediția lui Gingis Han împotriva musulmanilor. Nu era simplu. Musulmanii se aflau în plină glorie şi dispuneau de o armată de 400.000 de oameni (turci, perşi, arabi şi alte popoare de sub stăpânirea lui Mahomed al II-lea) – cavalerie şi infanterie –, înarmați cu săbii, lănci, arcuri, maşini de aruncat de foarte bună calitate şi protejați de căşti şi de scuturi. Granița de nord era protejată de cetăți şi de fluviile Sâr Daria şi Amu Daria.

Gingis Han dispunea de o armată permanentă, cu un efectiv de 300.000 de oameni, înarmată cu armament luat de la chinezi sau cumpărat de la musulmani. A creat o divizie formată din chinezi, comandată de un general chinez care se ocupa şi de maşinile de luptă care aruncau bombe incendiare.

Armata mongolă se pregătea mai ales prin vânători anuale, care aduceau un triplu avantaj: procurau hrană, antrenau luptătorii şi caii, eliminând stresul şi creau un moral excepţional.

Pentru campania împotriva musulmanilor, Gingis Han trebuia să parcurgă o distanţă de peste 3.000 de kilometri şi să treacă un nou zid, mult mai dificil decât cel chinezesc, munţii Asiei Centrale, lipsiţi de comunicaţii şi cu înălţimi mari. Să nu uităm însă că mongolii trăiau ei înşişi într-un spaţiu muntos şi deşertic, cu ierni extrem de aspre şi de lungi (chiar de şapte luni pe an).

Gingis Han nu ataca niciodată fără un plan pus la punct în cele mai neînsemnate amănunte. Totdeauna, înainte de o campanie, el aduna generalii, le expunea planul, le cerea părerea şi punea la punct toate detaliile acţiunii. Aşa se explică excepţionala coordonare a unei armate imense, care acţiona uneori pe sute de kilometri, cu manevre largi de învăluire şi de întoarcere.

Se pare că planul mongolilor pentru această campanie era, pe cât de simplu, pe atât de ingenios. O grupare secundară de forţe trebuie să treacă munţii Tianşan şi să atace demonstrativ în zona izvoarelor fluviilor Sâr Daria şi Amu Daria, în timp ce grosul forţelor, sub comanda marelui han, să se îndrepte spre Buhara şi, în cooperare cu gruparea secundară, să nimicească inamicul.

De la început se evidenţiază ideea de manevră, iar valoarea forţelor, spaţiul pe care au fost concepute să se desfăşoare şi modul de angajare îi sau valoare strategică.

Acţiunea de pregătire nemijlocită a invaziei a început în primăvara anului 1219. Diviziile (tumanele) s-au adunat la sud-vest de Kara Kum. Până în toamnă s-au realizat concentrările şi grupările de forţe.

S-au realizat recunoaşteri amănunţite în Munţii Tianşan, astfel încât toate deciziile au fost luate în cunoştinţă de cauză. Armata a fost înzestrată cu echipament special (haine îmblănite, căciuli etc.), plus echipamentul obişnuit (două arcuri, tolbă cu săgeţi, săculeţ din piele ermetic cu ustensile, toporaş, corzi etc.). Au trecut munţii (înalţi de peste 2.000 de metri), pe timp de iarnă, pe coloane, având cirezile în faţă, soldaţii la mijloc şi convoaiele de aprovizionare la urmă, în jur de 300.000 de luptători şi 500.000 de animale. Se mărşăluia doar în timpul zilei. Noaptea, soldaţii ridicau corturile sau dormeau direct pe zăpadă, fără probleme.

Cu toată cruzimea ancestrală a mongolilor acelor timpuri, dată de spaţiul aspru în care au trăit, de condiţiile grele ale vieţii nomade şi de tradiţii, în timpul acestui marş (care se pare că a fost unul din cele mai bine organizate, precum retragerea celor 10.000 de greci din Persia, în antichitate), Gingis Han a luat măsuri de transportarea şi îngrijirea bolnavilor (personalul

destinat pentru această activitate era format din chinezi) şi de asigurare a unor condiţii minime pentru ca armata să traverseze munţii nu doar supravieţuind, ci menţinându-şi intactă capacitatea de luptă. Soldaţii aveau asupra lor câte o raţie de carne uscată sau afumată şi de lapte condensat şi erau atât de bine antrenaţi încât, în condiţii de efort, puteau sta 2-3 zile fără să se hrănească. Erau însă deprinşi să reziste la orice condiţii şi să supravieţuiască oricăror împrejurări. În cele din urmă, sugeau câteva picături de sânge din piciorul calului şi încă două-trei zile puteau acţiona fără altă hrană.

Prinţul chinez Ye Liu, sfetnicul apropiat al marelui han, descrie în detaliu această traversare a munţilor pe timp de iarnă. Copitele cailor erau îmbrăcate în piele (din lipsa potcoavelor), se tăiau trepte în gheaţă cu topoarele, se amenajau punţi şi chiar poduri pentru a trece crevasele, prăpăstiile şi alte locuri dificile.

Traversarea munţilor a durat din toamna anului 1219 până în primăvara anului 1220, deci toată iarnă, ceea ce reprezintă o performanţă nemaicunoscută până atunci.

Are loc o ciocnire foarte violentă, care a durat o zi întreagă, între avangărzile lui Djuci, fiul cel mare al lui Gingis Han şi avangarda lui Mahomed. Aici se remarcă, de asemenea, ingeniozitatea mongolilor în ceea ce priveşte ruperea luptei şi retragerea. Djuci a aprins focuri pe tot frontul şi, noaptea, s-a retras. Mahomed nu a înţeles manevra, ci a luat-o ca pe o ruşine. Considerându-se victorios, a revenit la grosul forţelor. Între timp, marele han îi trimite 5.000 de oameni ca întărire fiului său cu care acesta îşi continuă acţiunea demonstrativă, îndreptându-se spre cetatea Khokand, de pe râul Sâr Daria. Această cetate era apărată de un general turc iscusit şi foarte curajos, Timur Malih. Acest general a fortificat o insulă în mijlocul fluviului. Djuci a încerca să construiască un pod de pietre mari, dar Timur îl ataca cu arcaşi de pe pontoane. Chinezii au creat bombarde care loveau aceste pontoane cu pietre şi cu bombe incendiare. Timur a acoperit pontoanele cu un strat de pământ pentru a rezista acestor bombe incendiare. Văzând însă că nu-i poate opri pe mongoli, a pornit pe râu în jos, pe pontoane, cu toate forţele sale.

Cavaleria mongolă a început urmărirea de pe maluri, iar Djuci, care coborâse înaintea lui pe râu în jos, lăsând doar un detaşament care să asedieze cetatea[81], a construit rapid un pod de pe care să-l atace pe Timur, când va sosi acolo cu pontoanele sale. Timur a prins însă de veste, a ancorat pontoanele în dreptul unei păduri şi a continuat deplasarea pe uscat. Aici, cu o mână de oameni, a ţinut pe loc, timp de câteva luni, o divizia mongolă.

[81] Mongolii nu admiteau să rămână înapoia lor o cetate necucerită.

Între timp, grosul forţelor mongole, care aveau în avangardă diviziile generalului Noyon, se îndreptau spre Samarkand. Mahomed se îndreaptă cu grosul forţelor într-acolo, lasă 40.000 de oameni în cetăţile de pe fluviu şi 30.000 de oameni la Buhara. Nu înţelesese planul mongol. Gingis Han a început asediul cetăţii Ortrar (acolo unde au fost ucişi negustorii mongoli pentru care se declanşase acest război) şi cetatea Taşkent, în timp ce o a treia grupare de forţe se îndrepta spre cetatea Jend.

Surprins, Mahomed a împărţit forţele între Buhara şi Samarkand, iar el s-a refugiat în interiorul imperiului. Sar Gingis Han a trimis imediat două divizii (tumane) în urmărirea lui, comandate de generalii Subotay şi Noyon, cu misiunea de a-l urmări pe şah în toată lumea şi de a-l găsi viu sau mort. Aceste divizii l-au urmărit pa şah zi şi noapte pe traseul Balk, Nisapur, Teheran. Şahul, deghizat în pescar, fugise însă pe mare şi murise în mizerie.

În a doua etapă a raidului său, cu permisiunea marelui han, Subotay a ocupat Georgia, Caucazia şi Crimeea şi, întâlnind o armată rusească de 80.000 de oameni foarte bine echipată şi perfect instruită, care cobora pe Don, a bătut în retragere 9 zile, atrăgându-i pe greoii cavaleri ruşi într-un loc unde nu puteau să lupte şi obligându-i să se despartă în mai multe tabere. I-a atacat apoi pe părţi şi i-a nimicit.

Gingis Han, între timp, a cucerit toate cetăţile, pe unele distrugându-le până la temelie. „De pildă, pentru distrugerea completă a cetăţii Urgenkh, a schimbat cursul Amudariei, făcându-l să se reverse peste oraş.“[82]

Toată lumea era înspăimântată, întrucât mongolii s-au comportat cu multă cruzime în timpul acestei campanii. Este adevărat, arta militară se îmbogăţise cu una dintre cele mai ingenioase şi teribile manevre strategice, dar numai componenta militară, aşa cum se va vedea în continuare, nu este de-ajuns. Totuşi, afganii au dat semne că nu le convine această situaţia şi că se vor răscula. Prinţul Jelal-ed-Din a alcătuit o armată de 60.000 de oameni. Gingiis Han a luat chestiunea în serios, mai ales că armata lui era cam împrăştiată şi, la Buhara (sau Buhara) a convocat consiliul orhonilor (generalilor). S-a hotărât ca situaţia din teritoriile cucerite să fie supravegheată de un detaşament, iar Gingis Han, cu o armată de 60.000 de oameni să distrugă forţele lui Jelal-ed-Din concentrate la est de munţii Kohi-Baba. După o serie întreagă de înfruntări şi hărţuiri, de asedierea unor cetăţi şi locuri fortificate etc., cele două tabere s-au aflat faţă în faţă. Jelal-ed-Din si-a dispus forţele în faţa fluviului Indus, cu dreapta sprijinite p o cotitură a fluviului şi cu stânga pe un lanţ muntos. Bătălia s-a angajat în mod obişnuit, cu concentrarea eforului îndeosebi pe dreapta. Mongolii au continuat să-i atragă pe inamicii lor

[82] Căpitan Trofin Gh. Ion, *Op.cit.*., p. 153.

pe dreapta, obligându-l pe Jelal-ed-Din să atace cu toate forţele. În acest timp, Gingis Han, cu 10.000 de călăreţi din garda imperială, deci o divizie de elită, a rămas înapoi şi la centru. A trimis imediat o divizie, sub comanda generalului Bella Noyon, să treacă munţii şi să cadă în flancul şi spatele inamicului. Manevra a reuşit pe deplin. Toţi cei 60.000 de inamici au fost nimiciţi, mai puţin prinţul Jelal-ed-Din care s-a aruncat în râu şi s-a salvat.

Campaniile au continuat. Arta militară mongolă atinsese culmi pe care nici o altă armată nu mai cunoscuse. Iar elementele fundamentale care au asigurat succesul mongolilor au fost curajul, călirea fizică şi psihică excepţională, mişcarea şi manevra. Din unele calcule, reiese să Gingis Han a trecut munţii Asiei Centrale, pe timp de iarnă, cu o armată de aproape 300.000 de oameni, înaintând cu o viteză de 4 km pe oră, ceea ce ni se pare a fi exagerat. Nu încape însă nici o îndoială că s-a înaintat foarte repede. De fapt, însăşi traversarea unui teren muntos, pe timp de iarnă, în condiţiile spaţiului auster al Asiei Centrale, ni se pare a fi, şi pentru timpurile de azi, o mare performanţă. Dar mult mai performantă este angajarea inamicului pe tot frontul de la Buhara cu mici detaşamente şi întreprinderea unei manevre complexe pe linii multiple exterioare, care nu i-a lăsat absolut nici o şansă lui Mahomed. La Buhara, ca şi în alte părţi, armata mongolă era inferioară numeric celei musulmane. Mai mult, venea după un marş de cinci luni, iarna, prin munţi. A învins iscusinţa generalilor, disciplina, unitate de comandă, legăturile permanente, mişcarea şi, mai ales, manevra. Manevra este esenţa artei militare mongole. Pentru că, dacă în aproape tot Evul Mediu european nu putem vorbi de o artă militară propriu-zisă. Mongolii au creat una care rămâne unică în istorie. Ea nu a folosit însă la nimic. Uriaşul imperiu creat n-a putut supravieţui întemeietorului său. Pentru că era produsul unui geniu militar, care visa să cucerească tot pământul, nu al unei necesităţi istorice.

La 18 august 1227, Gingis Han s-a stins din viaţă. Avea 73 de ani. A lăsat un imperiu imens, care nu avea însă să-i supravieţuiască.

Marele Han a transformat complet tot ce a găsit pe lume, fără să schimbe însă esenţa. Fiecare copil mongol, la numai câţiva ani, era un bun călăreţ desăvârşit şi un foarte bun trăgător cu arcul. Gingis Han a creat armata permanentă şi diviziunile corespunzătoare: plutonul (10 cavalerişti, adică luptători călare); escadronul (100 de luptători călare), comandantul primului pluton fiind şi şeful escadronului; regimentul (1000 călăreţi); divizia sau tumanul, care avea 10.000 de oameni. O armată mongolă avea până la 25 de tumane, regrupate în corpuri de armată sau în armate care duceau campanii independente.

El a creat, de asemenea, un Stat Major General, care pregătea cu minuțiozitate campaniile, în urma unor informații care se refereau la tot ce putea avea legătură cu campania: valoarea armatelor inamice, caracteristicile populațiilor, drumuri, cursuri de apă, climă, resurse, fortificații etc. Se îngrijea de pregătirea continuă a armatelor, de instruirea ofițerilor şi, mai ales, de disciplină. Un loc important în calitatea armatei o avea inițiativa personală. Gingis Han ştia să îmbine – aşa cum numai un geniu militar putea să o facă – principiul unității de comandă şi al supunerii cu cel al libertății de acțiune şi al stimulării inițiativei personale.

Gingis Han acorda o atenție cu totul specială legăturilor. Călărețiisăgeată puteau parcurge 1400 la 1800 km pe săptămână pe orice timp şi pe orice teren. Cu siguranță însă că el dispunea şi de alte mijloace de legătură sau de transmitere a semnalelor la distanță: relee umane, focuri etc.

Mongolilor nu le place să fie genişti, artilerişti etc. De aceea, Gingis Han i-a folosit pentru astfel de activități pe cei care aveau efectiv aptitudini, mai ales pe chinezi.

Invazia mongolă în Europa

Mongolii auziseră de Europa. O parte dintre popoarele nomade războinici din foaierul perturbator trecuseră munții sau înaintaseră încă din antichitate spre vest – hunii – şi nu se mai întorseseră. Urmaşii lui Gingis Han se hotărâseră să-i ducă mai departe expedițiile şi să-i împlinească visul de a cuceri toate țările până la marginea pământului.

În 1234, Ogotay cucereşte complet China. Anul următor, el a convocat consiliul generalilor. S-a hotărât formarea trei armate: una care să pătrundă în Coreea, alta pentru Imperiul Sung, iar cea de a treia care să invadeze țările de le vest de Volga.

Această armată destinată să treacă dincolo de Volga avea un efectiv de 150.000 de oameni, iar comanda ei a fost încredințată prințului Batu, secondat de vestitul general Subotay. Acesta a luat toate măsurile pentru a culege informațiile necesare privitoare la resurse, drumuri, forțe armate din fiecare țară situată pe direcția de invazie.

În 1237, mongolii atacă prin surprindere Rusia şi cuceresc cetate după cetate şi oraş după oraş. Kievul, pe atunci cea mai mare cetate a Rusiei şi cel mai înfloritor oraş, cade în mâna mongolilor în anul 1240. În acelaşi an, trec Nistrul, îi bat pe cumani şi se opresc. Iarna o petrec în Galiția

Europa nu era pregătită pentru o astfel de confruntare şi nici nu putea fi. Ungaria, Polonia şi regatul lui Petru şi Asan, în sudul Dunării, care s-ar fi putut alia împotriva mongolilor, n-au făcut-o, iar celelalte țări din Europa se

aflau divizate în feude, iar armatele lor nu contau. De fapt, țările respective nici nu aveau armate în sensul în care vorbim astăzi de aceste instituții ale statului. Armate aveau doar feudalii.

Direcția generală de invazie era capitala Ungariei. Batu şi şeful său de stat major, generalul Subotay, fixaseră, ca obiectiv geografic, cucerirea pustei maghiare, iar ca obiectiv militar, nimicirea armatei ungare.

În vederea realizării acestor obiective, hoarda de aur a realizat următorul dispozitiv:

- ❖ grupare principală de forțe (în jur de 70.000 de oameni), comandată de Batu, dispusă la sud de Lemberg, cu misiunea de a ataca în scurt, pe direcția Lemberg, Pesta;
- ❖ flangardă pe dreapta compusă din armata lui Oarda (40.000 de oameni), în zona Krasnozstaw, Iamascov, cu misiunea de a angaja forțele poloneze pe direcție Cracovia - Olmütz, a face imposibilă intervenția lor în folosul celor ungureşti şi, bineînțeles, a le nimici;
- ❖ flangardă pe stânga compusă din armata prințului Budzig, dispusă în nordul Bucovinei, cu misiunea de a supraveghea forțele româno-bulgare şi să le atace dacă intervin în folosul ungurilor, apoi să treacă peste Carpați şi să participe la ocuparea Ardealului;
- ❖ rezervă generală comandată de prințul Kadan, dispusă în zona Proskurov, cu misiunea de a înainta prin pasul Rodna pe Valea Someşului, fiind în măsură să acționeze acolo unde este nevoie.

Invadarea estului Europei de către Hoarda de Aur a lui Batu s-a desfăşurat în acelaşi spectru strategic creat de Ginsgis Han în campaniile împotriva Chinei şi musulmanilor. Nu însă după acelaşi şablon. Mongolii nu acționau şablonard, ci inteligent, creativ. Este principala caracteristică a artei militare mongole din acele timpuri în care, practic, se uitase pur şi simplu arta militară a antichității europene.

Înainte de a sublinia valoarea strategică (desigur, în principal, pentru arta militară, dar nu numai) şi politică a acestei manevre mongole în spațiul geostrategic de interes pentru țara noastră, trebuie să subliniem că, de fapt, în campania europeană, mongolii s-au bătut, în principal, cu ungurii care erau, la rândul lor, ca şi ei, tot un produs al foaierului perturbator dintre Caspica şi Orientul Îndepărtat.

Ungurii, polonezii şi boemii n-au luat nici o măsură serioasă, spre norocul nostru, al românilor, pentru a contracara această invazie. În Ungaria se continuau certurile politice, în Polonia cei patru prinți erau total indiferenți,

iar Boemia, probabil, era în aşteptare. Nimeni nu cunoştea valoarea militară a mongolilor, iar Europa acelor vremuri având, se pare, alte priorităţi.

Nici de data aceasta mongolii nu au întins prea mult coarda. Ei au acţionat atât cât a trebuit, potrivit planurilor pe care şi le-au făcut, şi nu au lăsat nimic la voia întâmplării.

Gruparea mongolă de manevră pe dreapta s-a pus în mişcare la 1 martie 1241, a înaintat foarte rapid, la 2 martie a trecut Vistula pe gheaţă, în zona Sadomir şi a continuat înaintarea cu două coloane pe două direcţii, una spre nord, către Kujova-Masova şi cealaltă spre Kracovia, inima Poloniei. Pe 18 marte are loc o primă angajare, însă polonezii sunt spulberaţi. Coloanele se întâlnesc la Varşovia şi, la 8 aprilie 1241, ajung la Lignitz. Primii doi prinţi ai Poloniei fuseseră bătuţi măr în 38 de zile, iar ceilalţi doi şi-au unit, în sfârşit armatele, au făcut o slujbă religioasă şi au şarjat. Mongolii au simulat o retragere, i-au atras pe greoii cavaleri polonezi cât mai departe de grosul forţelor, i-au înconjurat şi i-au nimicit. Şi tot aşa, i-au bătut pe polonezi pe părţi.

În 40 de zile, gruparea lui Oarda a parcurs 700 de kilometri, a dat trei bătălii şi a scos din luptă armata poloneză. A fixat apoi cu detaşamente armata boemă, a trecut apoi Carpaţii şi s-a unit cu grusul forţelor care zdrobiseră armata ungară.

Gruparea principală de forţe a trimis în avangardă, la două zile de marş, o divizie formată de 10.000 de cavalerişti, sub comanda lui Seyban, fratele lui Batu. Acesta a degajat rapid, cu ajutorul bărbaţilor localnici, defileul blocat de unguri, la 11 martie a atacat trupele ungureşti din defileu, iar la 15 martie era în faţa Pestei. În doar trei zile, a străbătut 290, ceea ce înseamnă 70 de kilometri pe zi!

În ziua de 17 martie, a ajuns în faţa Pestei şi gruparea principală de forţe. Bella s-a închis în cetate, iar Batu nu s-a grăbit s-o asedieze. Mongolii nu procedau la asedierea cetăţilor, ci le cucereau prin stratageme. Aşa s-a întâmplat şi de data aceasta. Episcopul Ugolini, care era şi general, l-a acuzat pe Bella de laşitate, a ieşit din cetate şi a atacat escadroanele mongole. Bineînţeles, mongolii atât aşteptau. S-au retras cu abilitate şi i-au atras pe greoii cavaleri unguri într-un loc mlăştinos, unde i-au ucis pe cei mai mulţi dintre ei. Doar Ugolini a reuşit să scape împreună cu câţiva oameni mai apropiaţi.

Maghiarii îi acuzau pe cumani de trădare, iar aceştia, în loc să vină în sprijinul ungurilor, au trecut la prădarea teritoriului maghiar. La fel au făcut şi mongolii. L-au lăsat pe Bella în cetate şi au trecut la prăduirea localităţilor din toată Ungaria.

Bella aştepta un ajutor din partea austriecilor, dar nesăbuitul Ugolin îl convinge pe rege să atace forţele mongole din faţa Pestei care erau puţine. Astfel, în ziua de 23 martie, ungurii ies din cetate şi atacă. Seyban se retrage metodic la vest de localitatea Sajo, aşa cum primise ordin de la Subotay. În acelaşi timp, mongolii dau semnalul de adunare. Seyban a avut toată grija să ducă acţiuni întârzietoare, astfel încât abia pe 9 aprilie ungurii au atins zona râului Sajo. Ei şi-au instalat tabăra în apropierea râului, în zona singurului pod. Ei credeau că mongolii nu pot trece prin altă parte. De aceea, Bella a şi trimis la pod un detaşament de o mie de soldaţi pe malul opus, cu misiunea de a apăra şi păstra podul. Restul trupelor – în jur de 64.000 de oameni – le-a îngrămădit înapoia căruţelor. Batu ar fi zis că ungurii sunt îngrămădiţi ca nişte oi într-un ţarc, deci n-o să le fie prea greu să-i învingă.

Planul mongolilor era, ca de obicei, simplu. În noaptea de 9 spre 10 aprilie 1241, divizia lui Seyban urma să facă o manevră demonstrativă la pod pentru a-l atrage pe inamic, în timp ce grosul forţelor a primit misiunea să treacă prin vad pe la Girings şi Kiss Csecs şi să cadă în spatele taberei maghiare.

Seyban a trecut la acţiune, iar ungurii s-au repezit să respingă atacul. Bineînţeles, Seyban s-a retras, iar ungurii s-au înapoiat în tabără victorioşi, de parcă s-ar fi încheiat întreaga campanie.

Când grosul forţelor a reuşit să treacă râul, Seyban a atacat din nou şi a reuşit să ajungă la sud de râu, menţinând un contact strâns cu forţele maghiare şi limitându-le libertatea de acţiune. Între timp, grosul forţelor reuşise să realizeze dispozitivul de încercuire, astfel încât, în zori, ungurii s-au trezit încercuiţi, au intrat în panică, au contraatacat, dar au fost nimiciţi aproape în întregime. În trei zile, mongolii au ajuns la Pesta şi au ocupat-o.

Flangarda lui Budzing a trecut la misiune o dată cu grosul forţelor. Misiunea ei era să asigure flancul stâng al uriaşului dispozitiv ofensiv mongol şi să supravegheze armata lui Asan al II-lea. S-a deplasat pe Valea Prutului şi Siretului, a dus acţiuni locale, a ajuns, pe sub Carpaţi până la Slatina, apoi s-a înapoiat şi a trecut Carpaţii pe la Predeal, în ziua de 31 martie 1241. A întâmpinat unele rezistenţe din partea lui Posa, Voievodul Ardealului, a cucerit cetatea Braşovului şi pe cea a Sibiului. A coborât apoi pe Valea Mureşului până la Cenad, unde s-a întâlnit cu rezerva generală a lui Cadan. Acesta a trecut Carpaţii în ziua de 31 martie 1241, iar comandamentul mongol – căci exista aşa ceva – a coordonat acţiunea celor două grupări de forţe care au primit misiunea să ocupe Ardealul, întrucât nu era nevoie de ele în campania de dincolo de Tisa. Gruparea lui Cadan a acţionat pe direcţia Dorna, Bistriţa, Dej, Cluj, Oradea, Cenad. Iarna, Batu a dat ordin să se treacă Dunărea în urmărirea lui Bella. Campania împotriva Austriei n-a avut

succes. Dar, pe 11 decembrie 1241, s-a anunţat că a murit hanul Ogotay. S-a ordonat retragerea. Ea a început în primăvara anului 1242 şi s-a încheiat în anul 1244. Dar, paradoxal, Batu şi cu prinţii de sânge au ajuns la Karakorum abia în 1243. În 1294, o dată cu moartea lui Kublay, ultimul mare han mongol, s-a stins şi acest uriaş imperiu. A mai încerca ceva, prin 1400, Tamerlan, un descendent al familiei lui Gingis Han, care a înfiinţat un imperiu mongol cu capitala la Samarkand, dar în secolul al XV-lea s-a terminat şi această aventură. A rămas doar strălucirea geniului militar al lui Gingis Han şi remanenţa sa, atâta cât a fost. Fiecare generaţie avea parte de o adunare a şefilor (în sensul agorelor greceşti) numită kuriltai prin care se alegea Marele Han. Tânărul Timudjin fusese ales Mare Han (Kha-Han) în 1206 sub numele de Gingis. De-a lungul perioadei de glorie mongolă, au fost aleşi ca Mare Han, următorii:

- Gingis Han;
- Ogotay, cel de al treilea fiu al lui Gingis Han;
- Guiuk, fiul cel mare al lui Ogotay;
- Mong Ke, vărul lui Guiuk, fiul lui Tuli, cel mai tânăr nepot al lui Gingis Han;
- Kublay, cel mai tânăr dintre cei trei fraţi ai lui Mong Ke, a cărui inteligenţă o remarcase însuşi Gingis Han, pe când nepotul său nu avea decât 10 ani. În 30 de ani, Gingis Han a ajuns, de la primitivismul triburilor mongole, pe jumătate sălbatice şi nomade, care trăiau mai rău decât ţiganii noştri corturari, la cel mai mare imperiu de pe pământ, pe care descendenţii săi îl vor spori, dar care nu le va supravieţui.

În primul rând, pentru că mongolii nu erau mai mulţi de trei milioane, dintre care 500.000 de mongoli albi, putând realiza doar 25 de tumane, iar populaţiile cucerite nu aveau nici disciplina mongolă, nici supunerea, nici interesul şi nici predispoziţia necesară pentru a întări şi perpetua stăpânirea mongolă. De aceea, în secolul al XV-lea, mongolii se vor restrânge la spaţiul din care nu i-a alungat niciodată nimeni, pentru că nimeni nu a râvnit nici la spaţiul lor auster şi sărac, nici la civilizaţia lor de păstori nomazi.

2.4. Cruciadele şi „războiul drept“ împotriva infidelilor

Cruciadele fac o notă distinctă în filosofia Evului Mediu. Ele reprezintă o situaţie-limită sau un complex de situaţii-limită care, într-un fel, se înscriu în spiritul vremii. Este vorba de un spirit extrem de contradictoriu, în care tendinţa de evitare a confruntărilor sângeroase masive se combină, într-un mod îngrozitor, cu violenţa şi intoleranţa. Evul Mediu se constituise ca un fel de recul social, cultural şi militar faţă de sublimul şi tragismul Impe-

riului roman. Confruntarea militară din vremea Imperiului devenise atât de violentă încât armatele se măcelăreau pur şi simplu, mai ales după explozia foaierului asiatic perturbator, iar rezultatele erau deteriorarea continuă a unor valori constituite în timp, adâncirea conflictelor politice şi sociale şi, în final, prăbuşirea Imperiului de vest. Imperiul bizantin a continuat să existe în acest mediu fragmentar, care a edificat altfel de valori – cavalerismul medieval, proprietatea, individualitatea, onoarea –, practicând o filozofie a ceremonialurilor şi cadourilor care va fi percepută şi relevată diferit (cu respect, cu uimire sau, dimpotrivă, cu neîncredere şi chiar cu dispreţ) de cruciaţi. În vestul european se constituiau marea proprietate individuală – feudele – cu tot arsenalul care rezultă din această filozofie a fragmentării, care nu era altceva decât o reacţie la centralism şi putere imperială. Totdeauna omenirea a pendulat între aceste extreme, rareori reuşind să găsească un echilibru acceptabil şi de durată.

De fapt, cuvântul *cruciadă* nu a existat în Occident în acea vreme[83]. Era doar un drum spre Ierusalim, un drum spre locurile sfinte şi, în ultimă instanţă, o amplă acţiune de salvare, de eliberare a locurilor sfinte. Aceste locuri aveau o semnificaţie cu totul deosebită, în acele vremuri, pentru lumea occidentală. A fost de-ajuns un singur semnal dat de papa Urban al II-lea[84] pentru a se declanşa una dintre cele mai teribile acţiuni ale lumii medievale. O astfel de reacţie face parte din comportamentul social, este caracteristică speciei umane. Aceste cruciade nu au fost doar simple pelerinaje (care au precedat cruciadele şi se continuă şi în zilele noastre), ci şi campanii militare ale creştinismului occidental, ale creştinismului catolic pentru a se înstăpâni în acele locuri pe care le considera că-i aparţin (deşi ele nu au aparţinut niciodată Occidentului). De fapt, se dorea eliberarea lor de sub păgânii musulmani. Pătrunderea turcilor selducizi în anul 1071 în Asia Mică a îngreunat pelerinajul liber al creştinilor în Palestina. Şi tot în această perioadă, Imperiul bizantin era ameninţat de turci, iar împăratul Alexios Komnenos a solicitat ajutor. S-au adăugat spiritul vremii, dorinţa de îmbogăţire, tentaţia aventurii, interese comerciale, nevoia de asociere umană în situaţii mai dificile, spiritul belicos al catolicismului acelor ani.

[83] Până la 1250, cuvintele *cruciadă* şi *cruciaţi* nu au fost folosite în Occident. După această dată, ele se întâlnesc în scrieri, provenind, probabil, de la crucea uriaşă pe care o aveau desenată pe piept şi pe spate cavalerii cruciaţi.

[84] Turcii selducizi au pătruns în Asia Mică, i-au bătut pe bizantini, în 1071 la Mezincurt. Profitând de această situaţie şi invocând spiritul de solidaritate cu creştinii din Orient, în 1074, papa Grigore al VII-lea a pregătit o expediţie care nu a reuşit. Proiectul a fost reluat de papa Urban al II-lea în 1095 la Conciliul din Clermont.

Finanțarea s-şa făcut, la început, de cruciații înşişi. Ulterior, s-au instituit taxe şi impozite foarte mari. În Anglia, Richard Inimă de Leu i-a taxat pe evrei cu 25 % din venituri, în timp de Filip August al Franței îi obliga să contribuie cu suma de 5.000 de mărci de argint. Biserica şi-a constituit, la rândul ei o trezorerie de cruciadă, recurgând, sub papa Inocențiu al II-lea, în 1200, la instituirea aşa-numitei zeciuieli, care viza veniturile cardinalilor cu a zecea parte şi pe cele ale clerului secular cu a patra parte. A recurs însă şi alte numeroase surse.

Aşadar, pietatea, în această etapă a Evului Mediu, însemna, între altele, călătoria la Ierusalim, la locurile sfinte. În secolul al XI-lea, pelerinii au fost stimulați prin deschiderea, în 1010, a unui itinerar continental pe Valea Dunării. Aşadar, fluviul Dunărea devenise axul central al pelerinajului spre Locurile Sfinte. Dar şi comerțul est-mediteranean a folosit pentru acest lucru. Pentru a ajunge la locurile sfinte, oamenii din Occident îşi vindeau sau îşi amanetau casa şi averea,erau în stare să facă orice, numai pentru a ajunge acolo. Biserica a avut toată grija să stimuleze aceste călătorii spre locurile sfinte care, acum, se considerau a fi ocupate şi pângărite de musulmani. Se ştie cât de uşor se aprinde ura în oameni când este vorba de sentimentul religios. Biserica şi-a dat seama că are prilejul pentru a deveni extrem de puternică. Şi nu l-a pierdut. După ce a sanctificat războiul împotriva infidelilor şi a stimulat şi susținut Reconchista creştină spaniolă asupra maurilor, a găsit un nou inamic, un nou obiectiv strategic: ofensiva împotriva Orientului, atât a celui „necredincios“ musulman, cât şi împotriva schismaticilor. Dacă statele şi armatele lor nu aveau aproape nici o politică remarcabilă şi, ca atare, nici o strategie, Biserica avea o politică extrem de bine pusă la punct şi o strategie pe măsură.

Proclamarea cruciadei era o inițiativă pontificală. Ea se declanşa printr-o bulă papală sau un canon care anunța data plecării, obiectivele urmărite, explica rațiunile şi sublinia avantajele. Clericii nu făceau treaba asta în mod direct, ci prin intermediul unor predicatori şi unor misionari. Aceştia au inflamat extremismul, exclusivismul, pasiunea pentru Hristos, entuziasmul unor credincioşi, au aprins ura împotriva infidelilor, necredincioşilor şi evreilor. În Germania, spre exemplu, predicatorii lui Rodolf au provocat pogromul împotriva comunităților evreieşti.

Excesele deveniseră foarte mari. De aceea, papalitatea s-a hotărât să supravegheze şi să controleze predicile. Următoarele predici prezentau cruciada la locurile sfinte ca un voiaj de salut, ca un remediu acordat de Dumnezeu supuşilor săi. Începând cu papa Inocențiu al III-lea, predica cruciadei era însoțită de vânzarea de indulgențe şi astfel şi-a pierdut spiritualitatea ei.

După prăduirea Romei, în 846, de către musulmani, cetatea eternă a lumii antice, care intra în Evul Mediu într-un mode dezastruos, a elaborat o modalitate de acțiune armată considerată a fi *război drept*. Papalitatea a luat acest concept augustian, l-a deformat şi l-a folosit împotriva infidelilor. Acest război a devenit , astfel, un *război de apărare a credinței*. Primii care au folosit acest concept au fost Papa Leon al IV-lea, în 853, şi Papa Ioan al VII-lea, în 878.

Începând din secolul al X-lea li s-a cerut credincioşilor să renunțe la orice fel de acțiune violentă între ei şi să întoarcă cu toții armele împotriva infidelilor. Era vorba, în secolul al X-lea, îndeosebi de musulmani. Dar, în secolul al XI-lea, pericolul musulman fiind oarecum diminuat, biserica a devenit un fel de a doua armată, făcând uz de ceea ce se numea *război drept*. Începând cu 1063, după intervenția din Spania, biserica a făcut în aşa fel încât războiul declanşat de ea împotriva necredincioşilor sau infidelilor să fie acceptat şi considerat un război drept.

„Cruciadele au constituit (alături de: încreştinările forțate generale din primele secole de după Edictul de la Milano din anul 313, de Reconchista iberica din secolele al XIV-lea şi al XV-lea, de Conchista spaniolă a Americii Latine din secolele ale XV-lea şi al XVI-lea, de războaiele si persecuțiile contrareformei catolice din secolul al XVI-lea, de vânătorile medievale de vrăjitoare şi de cumplita Inchiziție) cele mai mari crime săvârşite de biserică împotriva umanității. Istoricii apreciază ca în total au fost ucişi de către biserică în 1500 ani (între secolele al IV-lea şi al XIX-lea) circa 10 milioane oameni nevinovați, în timp ce alte câteva milioane de oameni nevinovați au fost persecutați, torturați, mutilați, exilați, distruşi psihic. In timpul celor şapte Cruciade, trupele de aventurieri creştini catolici au devastat peste tot pe unde au trecut (Europa si Asia), au ucis zeci de mii de creştini ortodocşi (răzbunare pentru Marea Schismă din 1054) si zeci de mii de locuitori civili necreştini ale regiunilor asiatice.“[85]

Prima cruciadă (1096 – 1099) a dus la ocuparea Ierusalimului, a oraşelor Antiohia şi Edessa şi întemeierea Regatului feudal al Ierusalimului. Iată cum descrie **Raimondo d'Aquilérec** cucerirea Ierusalimului:

„Musulmanii erau decapitați, alții căzeau de pe creneluri fulgerați de săgeți, alții, în fine, ardeau în flăcări! Alături, pe străzile şi în piețele publice ale Oraşului Sfânt, se vedeau grămezi de picioare, mâini şi capete tăiate şi impregnate de sânge coagulat…

În vechiul templu al lui Solomon unde musulmanii aveau obiceiul să-şi celebreze sărbătorile lor religioase se înainta cu sângele până la înălțimea

[85] **Radu Cerghizan**, CRUCIADELE, Internet,

genunchilor… După luarea oraşului, în faţa Mormântului Sfânt, pelerinii îşi manifestau bucuria cântând Dumnezeului învingător şi triumfător cântece inexprimabile în cuvinte.

La 12 august 1099, armata egipteană a sosit, în fârşit la Ascalon. Vizirul, care credea într-o posibilă colaborare cu francii, a trimise un ambasador pentru a discuta cu noii şefi ai Ierusalimului. Dar cruciaţii, ştiind că armata egipteană era în raza lor de acţiune, atacară tabăra egipteană instalată în faţa Ascalonului. Încă o dată, surprinderea a fot totală, pentru că nici chiar cercetaşii n-au avut timp să anunţe sosirea cavalerilor.

Armata marelui vizir de 10.000 de oameni va fi decimată şi, cum soldaţii egipteni se refugiaseră în cetatea Ascalon, numeroşi civili au fost masacraţi o dată cu fugarii. În câteva luni, toate locurile fortificate ale Galileei se predară cruciaţilor cu porturile de pe litoralul mediteranean."

Aici nu poate fi vorba de artă militară sau de vreo concepţie de întrebuinţare a forţelor şi mijloacelor, ci doar de un atac prin surprindere şi de o măcelărire a tot ce se întâlnea în cale, potrivit fanatismului care cuprinsese oamenii acelor timpuri. Religia ridicase praguri categorice şi îndoctrinase oamenii cu un spirit intolerant faţă de lumea musulmană, care se va menţine până în zilele noastre. Desigur, şi reciproca este valabilă, pentru că, la rândul lor, şi musulmanii au dovedit, în atâtea alte împrejurări, aceeaşi intoleranţă. Dar aceasta nu era artă militară, nici măcar obiectiv politic cu determinaţii strategice, ci o simplă exprimare a urii, dincolo de care se afla, desigur, interesul.

Tipurile de bătălii erau asemănătoare şi constau în asediu, atacuri frontale, dar şi în mişcări de unităţi şi subunităţi dintr-un loc în altul, urmăriri, ambuscade etc. Bătălia de la Antiohia este un exemplu. Cavalerii ajunşi acolo au trecut la asedierea oraşului. Guvernatorul a cerut ajutor. Emirul Redwan şi rudele sale şi-au dirijat armata în ajutorul Antiohiei. În drum, ei au reluat localitatea Harim din mâna cruciaţilor.

Francii şi-au trimis cavaleria să-i atragă pe turci într-un loc îngust unde lacul Antionia este foarte aproape de Orente, în timp ce infanteria a rămas în faţa oraşului. Francii i-au atacat pe turci aproape de Podul de fier, atrăgându-i în locul voit. Turcii au fost zdrobiţi şi puşi în derută. Francii au reocupat locurile forte. Guvernatorul Antiohiei a efectuat o ieşire contra infanteriei, dar s-a retras de îndată ce a aflat că emirul a fost bătut.

Cavalerii cruciaţi au continuat asedierea cetăţii. S-au construit turnuri în faţa porţilor, Cruciaţii aveau moralul ridicat, în urma victoriei. Nu mai aveau însă provizii. O flotă engleză cu pelerini italieni le-a adus şi provizii, pe 4 martie, în portul Sfântul Simion. Francii s-au dus să le ia, dar, la întoarcere, au căzut într-o ambuscadă. Cei aflaţi în dispozitivul de din asediu au

vrut să le vină în ajutor, dar turcii asediaţi au efectuat o ieşire din cetate împotriva lor. La sosirea coloanei care fusese după provizii, cruciaţii i-au obligat pe turci să reintre în oraş, apoi au atacat trupele turceşti responsabile de ambuscadă şi au reluat echipamentul pierdut. Pierderile cruciaţilor au fost între 500 şi 1.000 de oameni (după Anonimus şi alţi cronicari).

Genovezii, veneţienii şi pisanii erau interesaţi de consolidarea regatului Ierusalimului, pentru că doreau controlul comercial al estului Mediteranei. De aceea, la începutul secolului al XII-lea, ei au sprijinit expansiunea francilor, care a inclus în regat oraşele de coasă din Siria şi Palestina, apoi Tortose, la nord de Tripoli, edificând cetatea de pe Muntele Pelerin. Au urmat Arsuf, Cezar, Acra, Beirut şi Sidon, a căror apărare a fost încredinţată cavalerilor templieri.

Începând însă cu 1128, guvernatorul turc Zangi unifică provinciile Mossoul şi Alep şi în 1144 recucereşte Edessa. Căderea Edessei şi, în consecinţă, a primului stat franc, l-a determinat pe papa Eugen al III-lea să apeleze la a **o nouă cruciadă, cea de a doua** (1147-1149). Împăratul Conrad al III-lea şi regele Louis al VII-lea, în fruntea a două armate importante au luat drumul Constantinopolului. Dar traversarea Asiei Mici a fost dezastruoasă. Turcii au produs armatei lui Conrad al III-lea foarte multe pierderi, astfel încât cei doi suverani, în loc să atace Zangi şi Alep, s-au hotărât să ajungă la Ierusalim şi să asedieze Damascul. Dar şi această acţiune s-a încheiat printr-un eşec. Musulmanii au luat Antiohia, Edessa, au eliberat Egiptul şi l-au unificat cu Siria şi cu Mesopotamia de Sus. Uniţi politic, militar şi religios musulmanii din Orientul Apropiat au angajat un război decisiv împotriva francilor. La Hatin, în 1187, Saladin nimiceşte armata francilor, cucereşte Ierusalimul şi aproape toate posesiunile latine din Orient, în afară de Tyr, Tripoli şi Antiohia.

Această acţiune relevă marea deosebire dintre filosofia fragmentară, sectară şi lipsită aproape de orice gândire tactică şi strategică a Occidentului cufundat în individualism, pe de o parte, şi presiune religioasă, pe de altă parte, şi reacţia musulmană organizată, masivă şi, în general, bine pregătită, desfăşurată după o concepţie care nu era viciată de refulările orgoliilor sau prejudecăţilor absurde.

Desigur, Occidentul nu putea accepta situaţia. Papa Grigore al VIII-lea ştia foarte bine acest lucru şi, de aceea, nu a întâmpinat nici o dificultate în provocarea **celei de a treia cruciadă** (1189-1192). Împăratul german Frideric I Barbăroşie, Filip I Augustul şi Richard I Inimă de Leu au luat cruce şi au pornit la război. Probabil că a existat un plan. Dar un plan la care să se supună trei regi e greu de elaborat şi, mai ales, de dus până la capăt. Frideric a trecut prin Constantinopol şi Anatolia, dar s-a înecat şi armata sa s-a

împrăştiat. Ceilalţi doi au luat calea maritimă prin Sicilia. Ca să profite de situaţie, Richard a cucerit insula Cipru,apoi ambii s-au întâlnit la asediere cetăţii Acra. În 1191 au obţinut victoria. Filip August s-a întors în Franţa, iar Richard nu a îndrăznit să atace Ierusalimul. A semnat doar un tratat cu Saladin prin care se asigura libertatea de pelerinaj pentru creştini la Ierusalim, în timp ce musulmanii se puteau aduna la Meca.

Acestea au fost cruciadele secolelor al XI-lea şi al XII-lea.

Ele nu se vor opri însă aici, ci vor fi continuate şi în secolul următor. Nu vor aduce niciodată ceea ce s-a sperat, dar nici nu sunt lipsite de orice semnificaţie. Ele fac parte din istoria Europei şi a Orientului Apropiat şi vor instaura un spirit care va fi mereu prezent, otrăvind această parte a lumii cu neîncredere, prejudecăţi, intoleranţă şi tendinţa de răzbunare.

După aceste prime trei cruciade, începe să predomine spiritul pieţei. Negustorii şi afaceriştii sunt din ce în ce mai puţin interesaţi de soarta Ierusalimului şi mai mult de interesele lor. Ies în prim plan genovezii, veneţienii şi pisanii, care privesc de multă vreme aceste locuri, care înseamnă, de fapt, drumul mătăsii, adică al caravanelor spre ţinuturile Extremului Orient, ale Rusiei Sudice, ale Crimeei şi Asiei Centrale.

Încep negocierile. Veneţienii, genovezii, cei din Palermo şi din alte oraşe costiere italiene şi, în general, europene, îşi deschid magazine în Egipt. Se negociază o pace de lungă durată cu Saladin. Bizanţul, Pisa, Veneţia şi Geneva au obţinut concesii comerciale foarte importante. Dar aceste relaţii s-au degradat, mai ales din cauza grecilor. În afară de aceasta, schisma de la 1054 atârna foarte greu în aceste relaţii. În 1171 bizantinii îi arestează pe veneţieni şi masacrează populaţia latină din Constantinopol.

La chemarea lui Inocenţiu al III-lea, are loc **cea de a patra cruciadă** (1201-1204) în favoarea Orientului, împotriva Egiptului, care stăpânea Ierusalimul, dar veneţienii o deturnează în favoarea lor. Are loc un sângeros război fratricid, soldat cu pierderi mari. În aprilie 1204, cade Constantinopolul în mâna cruciaţilor. Se instaurează un imperiu latin care trebuia să dureze până în 1270.

Papa Inocenţiu al III-lea nu renunţă la motivele pentru care a declanşat cruciada a IV-a. El era convins că va găsi cheile oraşului sfânt în Egipt. De aceea, în 1213, face apel la cea de a **cincea cruciadă**, proclamată la conciliul de la Latran din 1215.

Italienii nu doreau această cruciadă, iar occidentalii erau reticenţi. Jean Brian întreprinde o expediţie către Delta Nilului (1217-1220), în speranţa că va forţa astfel cedarea Ierusalimului. Asediază portul Damiete care cade în 1219, apoi merge spre Cairo. Este încercuit, astfel încât, în 1221, este nevoit să cedeze portul egiptean în schimbul libertăţii sale.

Aici se zăreşte ceva mai clar un scop politic al acţiunii, chiar dacă nu a avut adeziunea tuturor europenilor. Jean Brian urmărea ca, printr-o strategie indirectă, să obţină Ierusalimul. Desigur, nu a reuşit, datorită insuficienţei forţelor şi mărginirilor politice şi filosofice ale vremii. Dar ideea merită remarcată, întrucât , pentru strategie, este foarte importantă. Ea nu era chiar nouă. În Evul Mediu, se obişnuia frecvent ca scopul unei acţiuni militare să fie capturarea prinţului sau feudalului pentru a se obţine o răscumpărare substanţială, pentru a se face un schimb sau pentru a se realiza, indirect, alte scopuri şi obiective.

Eşecul a generat un nou apel papal la cea de a **şasea cruciadă** (1228-1229). Ea a fost încredinţată împăratului german Frideric al II-lea. Aceasta şi-a amânat de mai multe ori plecarea şi era gata să fie excomunicat de papa Grigore al IX-lea. În cele din urmă s-a îmbarcat pentru Orient, în anul 1228, dar nu-i prea ardea lui de cruciade. Totuşi, a reuşit să obţină restituirea Ierusalimului pe căi diplomatice. Prin tratatul semnata la Jaffa în 1229, se acordau cruciaţilor oraşele Bethleem şi Nazaret pe o perioadă de zece ani.

Musulmanii reiau Ierusalimul. Aşa că se apelează din nou la o cruciadă. Hotărâtă în 1245 de conciliul de la Lyon, **cea de a şaptea cruciadă** este lansată de papa Inocenţiu al IV-lea şi condusă de regele Ludovic al IX-lea. El a încercat să cucerească Egiptul sperând să facă din aceasta un mijloc de schimb pentru a recupera Siria-Palestina. Aşa cum se întâmplase şi în 1219, cucereşte, în 1249, dar este capturat de mameluci care au devenit între timp stăpâni în Egipt. În Franţa, acest lucru a produs o vie emoţie. În cele din urmă, este eliberat în schimbul portului Damiete. El se duce la Acre şi, timp de patru ani, fortifică cetăţile costiere france Acra, Cezare, Jaffa şi Sidon:

Apar însă mongolii care, în 1258, îşi extind protectoratul asupra Asiei Mici, distrug califatul de Bagdad şi, după doi ani, invadează Siria şi ameninţă Egiptul. Mongolii au alte probleme, mamelucii opresc invadatorii şi, încet,. încet, preiau Nazaretul. Bethleemul, Safedul, precum şi oraşele costiere Arsuf, Jaffa, Cezare şi, în 1268, Antiohia.

Cruciadele reprezintă, într-adevăr, un spirit al epocii, dar nu o unanimitate. Mulţi oameni s-au opus acestora, pentru că ele nu erau pelerinaj, ci acţiuni militare extrem de sângeroase, desfăşurate în virtutea unui concept de război drept împotriva infidelilor. Ele erau împotriva firii, împotriva spirtului de reconciliere, departe de umanism, înţelegere, toleranţă şi respectul vieţii. Nici nu putea fi aşa ceva în acele vremuri.

Totuşi, spiritul acesta de respect, de onoare, de proprietate, de încredere începea să se edifice în unele entităţi din Europa, mai ales în interiorul familiilor, în timp ce, în lumea arabă, luau amploare ştiinţele, îndeosebi matematica, astronomia şi geografia, ca o continuare a spiritului epocii de în-

florire a filosofiei greceşti. Să nu uităm că lumea arabă se construia pe ruinele Mesopotamiei, ale Persiei, ale Egiptului antic şi în foarte strânsă legătură cu Imperiul bizantin şi cu vechea civilizaţie greacă.

Unii dintre cavalerii occidentali, educaţi în spiritul demnităţii şi onoarei, nu puteau fi de acord cu masacrarea oamenilor nevinovaţi, în timp ce unii misionari înţelegeau că misionarismul înseamnă a convinge, a transmite, nu a ucide, iar negustorii nu aveau nici un interes să cultive ostilitate. Pe ei îi interesau pieţele, deci oamenii, cumpărătorii şi vânzătorii, nu cadavrele acestor oameni.

Mai mult, Biserica însăşi a ajuns să deservească spiritul cruciadei, al misionarismului, al pelerinajului şi chiar pe cel al apărării locurilor sfinte. Calificând cruciadele ca propriile sale războaie drepte împotriva infidelilor şi necredincioşilor (cruciade declanşate între 1207 şi 1208 de papa Inocenţiu al II-lea) sau împotriva lui Frideric al II-lea şi succesorilor săi, încurajând acţiunile cavalerilor teutoni împotriva slavilor şi prusacilor, papalitatea s-a îndepărtat de scopurile pe care le propusese în 105 papa Urban al II-lea. De altfel întregul comportament intolerant şi răzbunător al bisericii occidentale în toată această perioadă a contribuit în mod substanţial la discreditarea cruciadelor.

Din punct de vedere al artei militare, cruciadele au oferit, totuşi, exerciţiul deplasării pe distanţe foarte mari a unor armate de cavalerie cuirasate, el unor confruntări brutale, dar, într-un spectru larg de situaţii, în teren felurit şi cu resurse puţine. În cea mai mare parte a acestor situaţii, conducătorii militari europeni, spre deosebire de cei mongoli care au acţionat în China şi în Asia Centrală cam în aceeaşi perioadă cu ultimele cruciade, nu erau pregătiţi, nu aveau planuri precise, puteau fi uşor surprinşi. Ei erau îndemnaţi şi dirijaţi mai ales de spiritul de aventură, de noroc, de hazard, desfăşurau o mulţime de acţiuni colaterale (ca şi în 1214, la Bouvines), fără nici o legătură cu obiectivul strategic al războiului (atunci când acesta exista).

Cruciada a supravieţuit căderii Orientului latin. Începând cu finele secolului al XIII-lea şi pe toată durata secolului al XIV-lea, s-a continuat propaganda cruciadelor. Au apărut numeroase proiecte, îndeosebi comerciale, dar şi militare, cum a fost spre exemplu cel al debarcării unei armate în Siria de Nord care să facă joncţiunea cu mongolii împotriva islamului. Marino Sanudo sugerează în lucrarea sa *Liber secretorum fidelium crucis*, o blocare maritimă a Egiptului printr-o flotă veneţiană[86]. S-a insistat, de asemenea, pe fuziunea ordinelor militare: templieri, hospitalieri şi teutoni. Rezultatele acestei propagande n-au întârziat să apară. În 1310, o expediţie finanţată de

[86] Encyclopedie, CROISADES, Internet

Biserică cucereşte Rhodes. În 1344, Clement al VI-lea organizează o *cruciadă a Arhipelagului* care regrupează Veneția, Rhodes şi Cipru şi cucereşte Smirna.

Prinți şi suverani iau drumul crucii, dar, adesea, acesta era doar un pretext pentru creşterea fiscalității. În Franța, spre exemplu, Filip al IV-lea cel Frumos şi Filip al VI-lea şi-au anunțat de nenumărate ori plecarea, strângând, bineînțeles, fonduri pentru aceasta. A fost realizată, totuşi, o coaliție provizorie pentru a apăra interesele în Mediterana.

După eşecul din 1395, de la Nicopole, şi după cel de la Varna din 1444, Occidentul a cedat teren turcilor care, în 1453, au luat Constantinopolul. Şi cu asta, cruciadele au devenit istorie. Unul dintre efectele lor cele mai grave a fost acela că au adâncit şi mai mult prăpastia dintre creştinii occidentali şi cei ortodocşi, precum şi pe cea dintre creştinii occidentali şi cei non-ortodocşi ai Orientului (iacobini, nestorieni, armeni). Ruptura şi războiul cu musulmanii va domina Europa, inclusiv după păcile de la Westfalia, din 1648, ba chiar până în zilele noastre.

În pofida deschiderii unor piețe şi extinderii comerțului, ruptura dintre creştini şi musulmani se va manifesta şi în domeniul economic, iar în cel cultural va fi şi mai accentuată.

Poate cea mai semnificativă influență a Occidentului asupra Orientului a fost cea militară, în sensul transferului sau comerțului cu echipamente.

Căderea Constantinopolului (6 aprilie – 29 mai 1453) marchează un punct de cotitură în istoria Europei. Evul Mediu european avea să-şi înscrie, în penultimul său secol, şi acest episod care reprezintă finalul unui mare şi puternic imperiu. La urma urmei, vorba *esse este escruciari* (tot ce există merită să piară) trebuia să se înfăptuiască şi în acest caz. Nu va fi, desigur, un răsărit de soare pentru Europa, ci doar un fapt. Ca atâtea altele. Împrejurările în care s-a produs acest eveniment sunt şi ele, ca şi evenimentul pe care-l favorizează, dramatice.

La conducerea Imperiului otoman venise, în 1451 Mehmet al II-lea. Obiectivul lui politic era cucerirea Constantinopolului, această perlă a unei civilizații care avea să influențeze totuşi întregul continent. E drept, în vremea aceea, după aproape patru secole de la marea schismă, Constantinopolul devenise cel mai important centru al continentului, floarea, strălucirea lui. În această perioadă, marea metropolă nu mai era ce a fost. Decăzuse foarte mult. În acelaşi timp, el reprezenta un serios obstacol în calea expansiunii turcilor în Europa.

Mehmet al II-lea a închis strâmtoarea Bosfor şi a trecut la pregătirea asediului. În acest scop, a construit o artilerie de mare calibru şi a trecut la pregătirea armatei pentru o operație deosebită, aceea a asediului unui mare

oraş. Constantin al XII-lea (1449 – 1453) nu putea să nu-şi dea seama de pericolul care îl pândeşte. De aceea, cum era şi firesc, el a cerut ajutorul ţărilor europene. Au sosit 300 de artilerişti şi 700 de soldaţi genovezi. Capitala de o mie de ani a Bizanţului, cea mai mare cetate a Evului Mediu, devenise vulnerabilă. Zidurile şi fortificaţiile sale păreau inexpugnabile. Aşa fuseseră timp de o mie de ani. Zidul Teodosius al II-lea din partea de nord avea o lungime de 7 kilometri şi o înălţime de 9 metri, zidurile lui Constantin şi Anastasios măsurau 78 de kilometri, la care se adăugau numeroase fortificaţii interioare, apeducte, rezerve de apă şi alimente.

Mehmet al II-lea a pregătit, pentru această acţiune, o armată de 100.000 de oameni, 56 de tunuri şi 200 de nave, în timp ce din faimoasa armată bizantină se mai aflau, în apărarea celei mai strălucite cetăţi medievale europene doar 10.000 de luptători şi 30 de nave de luptă ancorate în Cornul de Aur. Operaţia a început, pe 6 aprilie, cu o puternică pregătire de artilerie. Pe 20 aprilie a avut loc o bătălie navală încheiată indecis. Dar, în noaptea de 21 spre 22 aprilie, otomanii au transportat, din Bosfor în Cornul de Aur, pe uscat, 67 de nave şi i-au surprins pe bizantini. Câştigând supremaţia pe mare, turcii şi-au apropiat artileria de zidurile oraşului şi, după 54 de zile de asediu, adică la 29 mai, sub privirile neputincioase ale unei Europe sfărâmată, marea cetate a căzut. Imperiul bizantin, strălucitorul Imperiu de răsărit, căzuse, scopul politic al războiului declanşat de otomani fusese realizat. De-acum, Imperiul otoman avea porţile Europei deschise.

Din punct de vedere al artei militare nu sunt prea multe lucruri de remarcat. În primul rând,.acest război a fost un mijloc al politicii turceşti care avea obiective clare, imperiale şi, ca atare, au fost luate toate măsurile pentru a fi îndeplinite. Iniţiativa politică, cea strategică şi, pe timpul bătăliei, şi cea tactică au fost în întregime de partea Imperiului otoman care se afla în plină expansiune şi a impus mişcarea, focul şi manevra.

Manevra pe uscat al flotei este cea mai sensibilă, cea mai inteligentă şi cea mai importantă acţiune din această bătălie. Într-un fel, în a doua jumătate a Evului Mediu, la mai bine de două secole după invazia Hoardei de Aur a mongolilor condusă de Batu Han, otomanii întreprindeau o operaţie de anvergură, nu atât ca desfăşurare spaţială, cât mai ales ca importanţă strategică şi politică.

Multe au trecut sau au fost uitate, dar această rană produsă Europei în anul de graţie 1453 nu va fi uitată niciodată. Şi astăzi o parte dintre europeni o consideră o umilitoare înfrângere, întrucât ea marchează sfârşitul unei străluciri, apusul unei civilizaţii care, deşi va reînflori în Europa, nu va mai fi aceeaşi.

2.5. Arta militară românească în Evul Mediu

Arta militară românească în Evul Mediu nu are aceleaşi coordonate cu cea a Europei Occidentale. Dar nici nu se poate spune că nu are nici un fel de contact cu aceasta. În ultima parte a antichității, legiunile romane din Dacia au determinat, pe timpul ocupației, construirea a numeroase fortificații. Dacia, după cucerirea romană, nu a devenit o provincie liniştită, fără probleme, ci una în care aveau lor numeroase revolte. Acestea erau coroborate cu cele de la sud de Dunăre şi în special cu cele din ținutul Tribaliei, locuit, cum bine se ştie, de români. La moartea lui Traian, a avut loc o astfel de răscoală care s-a extins şi în prima parte perioadei stăpânirii lui Hadrian (117-138). În timpul acesteia, cade însuşi guvernatorul provinciei, Quadratus Bassus.

Evul Mediu are, şi pe teritoriul românesc, tot trei etape. Prima se caracterizează prin efectul imediat al cuceririi romane a Daciei, pe numeroasele reacții, pe o mulțime de răscoale, frământări etc., pe apariția obştilor rurale şi a unor entități teritoriale de tipul cnezatelor şi voivodatelor. Cu acestea începe, de fapt, cea de a doua etapă a Evului Mediu care, la români, se caracterizează prin închegarea unor formațiuni statale puternice, cu armată constituită, conduse de domni pământeni. Cea de a treia etapă începe cu acțiunile acestor domnitori – este vorba în primul rând de Mihai Viteazul, dar nu numai – de unificare (în sensul de atunci) a spațiului românesc. Este cumva o repetare a ceea ce făcuseră Burebista şi Decebal, numai că împrejurările erau cu totul altele. Tocmai datorită acestor elemente importante care țin de unitatea ancestrală a spațiului românesc, arta militară nu va dispărea, ci, dimpotrivă, va constitui un atu al celor care şi-au asumat, în acea epocă, responsabilități teritoriale şi vocații identitare. Deşi arta militară la români, în tot Evul Mediu, va avea un specific al ei, spațiul românesc, la fel cu fel al Europei de vest, era fragmentat în cnezate şi voievodate. Acestea aveau un sistem militar bine structurat. Exista o oaste permanentă compusă din:

- ❖ cavalerie uşoară;
- ❖ infanterie (pedestrime);
- ❖ garnizoanele cetăților;
- ❖ detaşamente speciale pentru supravegherea frontierelor.

Armamentul din dotarea era cel al unei oaste suple, dinamice: arc, suliță, lance, sabie, spadă, topor de luptă, buzdugan de bronz (noutate), arbaletă, balistă, catapultă, măciucă, ghioagă. Se foloseau, de asemenea, mai ales de către luptătorii din Oastea cea Mare (care erau țărani), ca arme, uneltele de lucru: secera, coasa, securea etc.

Mijloacele de protecţie individuală şi colectivă erau cele ale vremii, însă mult simplificate. Unii dintre luptătorii de români dispuneau de scuturi, de cămăşi din zale, de coifuri etc., dar erau departe de ceea ce se petrecea cu adevăratele blindaje ale cavalerilor în Occidentul medieval.

Românii dispuneau însă de numeroase mijloace de protecţie colectivă Cele mai importante dintre acestea erau: cetăţile de pământ (Fundu Herţei, Baranga, Ibăneşti, Horodiştea, Bâtca Doamnei (în zona Piatra Neamţ etc.); fortificaţiile din lemn şi pământ (Alba Iulia, Blandiana, Dobâca etc.); fortificaţiile din zid şi din piatră; reşedinţele întărite şi aşezările fortificate.

Strategia şi tactica

În general, se consideră că, în Europa Evului Mediu, nu a existat, practic, strategie şi tactică. Desigur, este un adevăr relativ. El nu poate fi generalizat. Acolo unde nu există strategie, nu există nici politică, pentru că politica pune în operă o anume strategie, iar acolo nu există o strategie, este greu de presupus (dar nu exclus) că se poate dezvolta o anumită tactică. Oricum, tactica ţine de acţiune şi nu se raportează neapărat la conceptul strategic (şi cu atât mai puţin la cel politic) decât prin intermediul artei operative. Or, la tipurile de confruntări locale din Evul Mediu – care erau cu miile –, este greu se presupus că se putea stabili o legătură coerentă între aceste niveluri – strategic şi tactic – ale artei militare. Totuşi, nu a fost peste tot aşa. În paginile anterioare, s-a arătat că mongolii şi chiar turcii au dezvoltat, în plin Ev Mediu, o artă militară cu rezonanţe deosebite în istorie.

Ei, bine, o astfel de artă militară a existat şi la domnitorii români. Ea a fost determinată de situaţia specială a teritoriului românesc la ieşirea din antichitate şi intrarea în Evul Mediu, dar şi de influenţele Bizanţului, populaţiilor migratoare războinice din foaierul perturbator şi, bineînţeles, Occidentului european, nu numai până la marea schismă din 1054, ci şi după aceea.

Situaţia specială a teritoriului românesc izvorăşte din poziţia sa geografică şi din condiţiile concrete în care a trăit şi a supravieţuit neamul nostru.

În secolul al II-lea are loc invazia **goţilor**, iar începând cu 376 îşi fac apariţia **hunii**, un neam tumanic deosebit de crud. Întâmpinând o rezistenţă deosebită la intrarea în culoarul strategic al Dunării, ei pătrund, prin Carpaţii Păduroşi, în Câmpia Panoniei, apoi ataca de-a lungul Dunării, în sensul cursului apei (bătălia de pe malul râului Utus (Vid), lângă Sucidava (Celei, Corabia), într-o fâşie de 200 de kilometri. Puterea maximă o ating sub regele Attila (445-453). În anul 454, pe râul Nedas, **gepizii** şi aliaţii lor (suevi,

skiri, sarmaţi etc.) îi învinge pe huni. Au dispărut însă şi ei, până în secolul al VII-lea, în masa populaţiilor româneşti. Procesul asimilării nomazilor se continua, la fel ca şi cel al influenţării vieţii sedentarilor.

Longobarzii se stabilesc şi ei la vest de Tisa, în prima jumătate a secolului al VI-lea. Ei se unesc cu avarii şi, în anul 567, îi învinge pe gepizi.

În secolele al Vi-ea şi al VII-lea se produce migraţia slavilor. În anul 689 ajung, în Câmpia Panoniei, ungurii, iar în 891 ajung la sud de Dunăre, aproximativ în zona în care sunt şi azi, bulgarii, un popor venit de pe Volga. Interesant este că, din acel popor, care nu era slav, n-a mai rămas decât numele (probabil, volgari), populaţia de azi făcând parte din neamul slavilor, fiind adică slavizată.

La ieşirea din antichitate şi intrarea în Evul Mediu, pe teritoriul românesc funcţionau comunităţi obşteşti rurale şi oraşe organizate, în mare parte, după modelul roman. Aceste se grupau, după obiceiul vremii, în entităţi teritoriale oarecum distincte care, în spaţiul românesc, se numeau cnezate şi voievodate. Avându-se în vedere mişcarea populaţiilor prin acest spaţiu, voievozii români erau permanent în alertă. Ei aveau constituite forţe înarmate cu care făceau faţă situaţiilor complexe cu care se confruntau. Cea mai cumplită dintre ele a fost cea creată de triburile maghiare care au descălecat în Câmpia Panoniei. În acel timp, Menumorut era voievod în zona Bihorului, Gelu, în partea de Nord a Transilvaniei, Glad în Banat. Menumorut luptă împotriva lui Arpad, regele ungurilor, pentru apărarea cetăţii Sătmarului, care nu cade în mâna inamicului. Arpad îşi continuă însă atacul (el nu avea obiceiul de mai târziu al mongolilor să nu lase înapoia lor cetăţi neocupate) împotriva lui Gelu, apoi, în retragere spre Câmpia Panoniei, îl ataca pe Menumorut. Aceste primeşte lupta într-un loc îngust, la Vadul Crişului, şi îl alungă pe Arpad peste Tisa.

În cele din urmă, ungurii îl învinge pe Gelu. El cade în luptă în bătălia de la poalele Mezeşului şi de pe cursul râului Almaş. În 906 – 907, reiau atacurile împotriva lui Menumorut. Se dă o luptă pentru cetatea Biharia, care nu a putut fi cucerit. Ea rămâne în mâinile lui Menumorut.

Din punct de vedere strategic, iese în evidenţă, pe de o parte, perseverenţa ungurilor în a cuceri acest spaţiu şi, pe de altă parte, opoziţia armată a populaţiilor sedentare care nu va accepta niciodată, de-a lungul secolelor, dominaţia maghiară. Aceste relaţii nu s-au îmbunătăţit niciodată şi, probabil, aşa vor rămâne până la sfârşit, întrucât, orice am face, istoria nu se uită. Ea trebuie luată însă aşa cum este, lăsată acolo unde este, şi găsite soluţii pentru viitor. Pentru că, în timp ce ungurii caută şi azi fel de fel de pretexte şi de subterfugii pentru a se menţine aproape „înregimentaţi“, oriunde s-ar găsi, tot ei sunt primii care îi acuză pe alţii de intoleranţă, naţionalism şi extre-

mism. Probabil că, într-o viitoare Europă unită şi unitară, toate acestea nu vor fi nici măcar amintiri. Până atunci însă, fantasmele istoriei continuă să bântuie, în imagini trecute, – precum odinioară războinicii foaierului perturbator în copitele cailor – întinsurile bătrânului nostru continent.

Glad, voievodul Banatului, îşi avea cetatea de reşedinţă la Cuvin. Ungurii îl atacă, în nenumărate rânduri, şi pe Glad. Între altele, are loc o luptă pe Timiş, în care se remarcă o manevră ungară de lovire în flanc. Toate aceste bătălii se încheiau indecis, dar cert este că urmaşii lui Glad sunt voievozi ai Banatului în tot secolul al X-lea.

Ungurii nu s-au prea sinchisit de ce rămâne în urma lor, au trecut la sud de Dunăre – desigur, într-o expediţie războinică –, ajungând până în Tracia şi în Macedonia.

Între secolele al X-lea şi al XIII-lea, în Transilvania, urmaşii lui Gelu (cei din familia Giuleştilor) au dezvoltat oştirea şi au întărit sistemul de fortificaţii. Tot în această perioadă, se dezvoltă regatul româno-bulgar al Asăneştilor. Legăturile dintre nordul şi sudul Dunării se menţin şi chiar se întăresc. Negustorii din Braşov ajungeau frecvent la Stara Zagora, iar în 1210, un corp expediţionar condus de Ioachim de Sibiu vine în sprijinul ţarului Borilă Asan de la Târnovo, cucerind, pentru ţar, cetatea Vidin.

Anul 1241 reprezintă cel mai important eveniment militar al Evului Mediu asiatic şi, în mare parte, est-european. Invazia mongolă a hoardei lui Batu-Han a influenţat enorm comportamentul militar al populaţiei sedentare şi al populaţiilor sedentarizate, stimulând mişcarea, cavalerie şi aducând primele arme de foc. Organizarea militară excepţională a mongolilor, disciplina şi rigoarea, arta înşelăciunii tactice şi chiar strategice (care se potrivea de minune cu exigenţele acţiunilor armatelor domnitorilor români împotriva unor forţe mult superioare) au fost preluate masiv de armatele acelor vremuri din spaţiul românesc. O analiză atentă a acelor evenimente conduce la concluzia că ea nu a fost chiar atât de rea pentru români. Dimpotrivă, lovind puternic, în bătălia de la Sajo, dar nu numai, în oastea maghiară şi producând o sciziune iremediabilă între unguri şi cumani, s-a revigorat speranţa voievozilor şi domnitorilor români care şi-au refăcut forţele atât de necesare în lupta care-i aştepta pentru pregătirea unificării politice a românilor. Într-un fel, acţiunile mongolilor împotriva musulmanilor a avut efecte generale favorabile şi asupra Europei de Vest.

Toate acestea sunt expresii ale unei situaţii dinamice, derulată pe spaţii mari, unde se confruntă sau colaborează entităţi militare româneşti bine constituite, experimentate, care folosesc tactici şi procedee tactice exersate. Spaţiul românesc se prezintă, în prima etapă a Evului Mediu, ca un tărâm al confruntărilor, al unor numeroase şi intense bătălii, principalii protagonişti

fiind, pe de o parte, românii – ca populație sedentară – şi, pe de altă parte, populațiile migratoare războinice.

O astfel de situație se va răsfrânge benefic în etapa următoare, cea de a treia, a Evului Mediu, care se derulează, pe spațiul românesc, între secolele al XIV-lea şi al XV-lea. În această etapă,principatele române dispun de o organizare militară bine pusă la punct. Xenopol afirma că organizarea militară este „elementul de căpetenie căruia țara îi datorează ființa.“[87]

Existau, în această perioadă, oastea permanentă sau *oastea cea mică*, formată din cetele boierilor, din garda domnească, din garnizoanele cetăților şi cete necesare exercitării autorității pe plan local.

Oastea cea mare era formată, în caz de război, prin mobilizarea tuturor celor erau în stare să poarte arme. Mobilizarea generală se realiza prin strigare sau, în Transilvania, prin trimiterea de călăreți

Începând cu Basarab I (1324-1352) şi continuând cu Vlad Țepeş, cu Mircea cel Mare, cu Ştefan cel Mare şi Sfânt, cu Mihai Viteazul şi cu aproape toate toți cei care au durat, în Evul Mediu, destinele poporului român, domnitorii români au fost nevoiți să facă față unor situații politice şi militare extrem de grele, de care depindeau nu numai frontierele statului respectiv, ci chiar viața oamenilor, integritatea instituțiilor care se constituiau, valorile neamului, ființa sa. Era extrem de greu. Viața se derula între două războaie, oamenii erau nevoiți să-şi ia avutul şi să ia drumul ascunzătorilor, să suporte năvălirile, să se pregătească în permanență pentru război. De aceea, domnitorii şi-au constituit armate destul de puternice pentru vremea aceea, deşi nu atât de numeroase. De altfel, după cum bine ştim, armatele Evului Mediu (cu excepția celei mongole) nu erau prea numeroase. Ele se formau prin alăturarea cetelor sau unităților pe care le aveau nobilii, iar efectivele variau foarte mult de la țară la țară, de la zonă la zonă sau de la o situație la alta.

Armatele domnitorilor români aveau efective între 30.000 şi 40.000 de oameni. Erau însă bine structurate, mobile şi beneficiau de o perfectă cunoaştere a terenului şi a procedeelor de luptă ale inamicului, întrucât domnitorii români nu au neglijat niciodată problema informațiilor.

Armatele lor aveau, în principiu, următoarea structură pe arme:

1. **Infanteria** sau pedestrimea, care alcătuia două treimi din totalul forțelor. Inițial, era o infanterie uşoară, fără armuri şi destul de mobilă. Ulterior, ea s-a diversificat, aşa cum era în toate armatele vremii. S-a constituit astfel o *infanterie grea*, care dispunea de platoşe, zale uşoare, căşti, scuturi şi era înarmată cu săbii scurte, în timp ce infanteria *uşoară continua* să fie

[87] Xenopol, ISTORIA ROMÂNILOR DIN DACIA TRAIANĂ, Ediția a III-a, vol. IV, 1926, P. 142.

înarmată cu lănci, sulițe şi arcuri. În secolul al XV-lea apar, în armatele domnitorilor români, şi armele de foc individuale (bombarda manualis). S-a mai constituit *infanteria de elită* sau *cetele de voinici*. Acestea alcătuiau, de regulă, garda domnitorului şi erau compuse din bărbați deosebiți care primiseră titlul de voinic din partea capului oştirii.

2. **Cavaleria** nu era specifică popoarelor sedentare. Dar ea trece drept armă deosebită la domnitorii români, probabil, dintr-un motiv foarte simplu: ei sunt printre primii care s-au confruntat cu popoarele nomade războinice (oştirile lor erau constituite din călăreți iscusiți), de al care au preluat acest obicei nemoştenit de la romani. Armata Moldovei dispunea, în secolul al XV-lea, de 12.000 – 15.000 de călăreți.

Ca şi infanteria, cavaleria era, în general uşoară. În secolul al XV-lea, întâlnim, pe lângă *cavaleria uşoară* (hânsarii sau husarii), şi *cavaleria grea* (catafracții, în Transilvania) alcătuită, în general, din curteni. Aceştia erau protejați de zale şi scuturi, precum cavalerii medievali. Cavaleria grea era păstrată în rezervă şi folosită ca element de izbire şi de manevră, dar nu oricum şi oricând, ci cu multă iscusință şi doar în momentele decisive. Procedeele de luptă ale cavaleriei grele erau *şarja* şi *atacul cu trupa pedestră*. Primul era folosit de toate cavaleriile din Europa şi din Asia, cel de al doilea se pare că era specific acestei zone (cel folosit de Filip August, în 1214, în bătălia de la Bouvines, conta mai mult pe sprijinul acordat de infanterie cavaleriei, nu pe o simbioză a acțiunii celor două arme).

În cadrul cavaleriei grele, domnitorii formau aşa-numitul *corp al vitejilor*, alcătuit din mica boierime, mai exact din acei luptători care primeau titlul de *viteaz* acordat de domnitor.

Artileria apare în armatele domnitorilor români la sfârşitul secolului al XIV-lea. Primul voievod român care a folosit artileria a fost Mircea cel Bătrân, mai întâi în apărarea cetăților, apoi şi în câmp deschis. În 1432, Vlad Dracul solicită meşterilor braşoveni o sută de puşci (tunuri). Artileria din secolul al XIV-lea arunca ghiulele la o sută de paşi. În secolul al XV-lea, tunurile aveau calibre de 850 mm, iar bătaia lor crescuse la 500 – 1000 de paşi. Iancu de Hunedoare, spre exemplu, avea, în 1443, 150 de tunuri.

Românii dispuneau şi de flotile, una dunăreană, alta maritimă. Iancu de Hunedoara avea, în 1456, 200 de nave mici (naviculae) şi o navă mare de transport, iar Vlad Dracul a promis 40 – 50 monoxile pentru călăuzirea flotei burgundo-papale.

Voievozii români nu neglijau nici *serviciile de informații* (iscoade), *serviciile de aprovizionare* sau *serviciile de acordare a ajutorului medical*.

Cea mai veche unitate luptătoare a fost *steagul* sau *banderiul*. Un steag avea până la 250 de luptători. Marea unitate tactică, la români, era, în

Evul Mediu, ceata. O ceată era compusă, de regulă, din patru steaguri. În 1473, spre exemplu, Ştefan a angajat în campania din Ţara Românească 48 de steaguri cu 12.000 – 15.000 de oameni.

Pentru misiuni independente, se constituiau *pâlcuri de oaste*, conduse de boierii din Sfat.

În numeroasele bătălii, începând cu cea din 9 – 12 noiembrie 1330 de la Posada condusă de Basarab I şi continuând cu toate celelalte, voievozii români au aplicat strategii de punere în operă a unor politici foarte abile de păstrare a entității statale şi de neam, de câştigare a unor aliați şi de prevenire a situațiilor complexe, dificile. Dar, în această parte de lume, la bifurcația a trei mari culoare strategice, nu se putea. De aceea, strategiile folosite de domnitorii români au fost şi ele extrem de bine elaborate. Strategia forțelor, spre exemplu, conținea modalități inteligente de alcătuire flexibilă şi dinamică a armatelor, de pregătire a forțelor, iar strategiile generative de forțe şi mijloace erau şi ele adaptat timpului românesc, voinței domnitorului unele (care reprezenta, la urma urmei, opțiunea politică) şi realităților concrete. Cele mai flexibile şi mai ingenioase – însă în deplină concordanță cu celelalte – erau strategiile operaționale. Acțiunile erau, de fapt, campanii care cuprindeau mai multe faze, fiecare gândită în amănunțime, şi pusă în aplicare prin tactici adecvate. În 1330, Basarab I,aplică tactica pământului pârjolit, apoi îl atrage pe Carol Robert de Anjou (1308 – 1342) undeva, probabil, în Depresiunea Loviştei, între Sălătruc şi Perişani[88] (după ce încheiase o înțelegere că îl lasă să părăsească țara), într-o ambuscadă. Aici nu este şi nu poate fi vorba de filosofia acelui cavalerism medieval occidental. Este vorba de o luptă pe viață şi pe moarte, în care duşmanul era lovit prin toate mijloacele. Din acest punct de vedere, ca şi din multe altele, voievozii români, nu se aliniau la filosofia cavalerilor occidentali, ci, aici, la porțile nepăzite ale Europei, luptau pe viață şi pe moarte, iar acest lucru se ştia de către europeni şi era apreciat prin unele cancelarii. Ulterior, s-a mai uitat. Pe 17 mai 1395, la Rovine, Mircea cel Bătrân (1386 – 1418), îl atrage pe Baiazid, care avea o armată de 80.000 de oameni (plus 8.000 de sârbi şi albanezi), tot spre Curtea de Argeş, îl hărțuieşte cu cavaleria uşoară şi, probabil, la confluența Argeşului cu Vâlsanul, lângă Merişani, la numai 20 de kilometri spre sud de Curtea de Argeş, capitala țării, îl loveşte năprasnic, cu o oaste doar de 10.000 de oameni compusă din steagurile domniei şi din cele ale boierilor. Acelaşi tip de stratagemă pe care au folosit-o şi mongolii, în 1241, la Sajo, atrăgând cavalerii maghiari într-o zonă mlăştinoasă şi lovindu-i când ei nu se mai

[88] Academia Militară, CURS DE ISORIA ARTEI MILITARE, vol. I, Bucureşti, 1989, p. 177

puteau apăra. Turcii veneau în Țara Românească la aproape un sfert de veac după ce obținuseră o victorie răsunătoare în 1369 la Kosovo Polje, împotriva sârbilor (prima lor incursiune la nord de Dunăre avusese loc chiar în anul 1369).

La 22 martie 1442, Iancu de Hunedoara apelează iarăşi la o stratagemă, întrucât ştia foarte bine că otomanii nu se aflau numai într-o expediție de prăduire, cum le era obiceiul, ci urmăreau să-l prindă pe Iancu pentru a scăpa de probleme. Begul Mezid trecuse Dunărea pe la Nicopole cu o armată de 80.000 de oameni, înaintase pe Valea Oltului, prin pasul Turnu Roşu, trecuse la asedierea Sibiului, iar cu o parte din forțe se îndreptase spre Alba Iulia. Prima confruntare a lui Iancu cu turcii fusese la nord-est de Alba Iulia. Iancu trimisese curieri călări cu sabia însângerată să ridice oastea, dar nu avusese timpul necesar pentru a aduna, constitui şi pregăti. Aşa că luase lucrurile aşa cum erau, acceptase lupta, o pierduse şi se refugiase în cetatea neamului românesc. Reuşeşte, între timp, să adune o oaste de 30.000 – 40.000 de oameni. Încurajat de izbândă, Mezid formează un detaşament care avea sarcina să-l prindă pe Iancu. Acesta s-a sustras însă în mod abil, echipând o altă persoană în haine de domn şi formând un detaşament de 500 de catafracții. Din momentul în care Iancu a identificat în teren modul în care turcii puneau în aplicare ceea ce el ştia că urmăresc, inițiativa tactică a trecut de partea lui. I-a lăsat pe turci să-i vâneze sosia (uneori, datoria te obligă să sacrifici oameni dragi), iar el a efectuat o manevră de lovire în flanc şi spate şi a pus imediat în derută întregul dispozitiv turcesc. La un semnal, au ieşit împotriva turcilor şi apărătorii cetății Sibiului. Această manevră tactică a fost una succesivă, decalată şi defalcată pe faze ale luptei, bine gândită şi executată cu mult curaj. Ea a dus la obținerea victoriei în inferioritate numerică şi seamănă foarte mult cu bătălia de la Cannae în care Hanibal, care avea 40.000 de oameni, învinge fără drept de apel, tot printr-o manevră de învăluire, forțele romane care numărau 80.000 de oameni. Iată că, peste sute de ani, aceeaşi manevră, efectuată cu iscusință, duce la aceleaşi rezultate. Şi aşa va fi mereu. Rareori se va întâmpla să se obțină o victorie pe câmpul de luptă altfel decât prin manevre curajoase şi iscusite. Or, acestea țin de arta militară.

Aceste bătălii duse de domnitorii români se deosebesc radical de cele care se purtau, la acea vreme, în Europa de Vest. Aici, la porțile de atunci ale Europei. Ele se duc pe spații mari, se folosesc manevre iscusite, ceea ce le apropie mai mult de arta militară mongolă şi de cea musulmană, decât de cea vest-europeană.

În aceeaşi notă o iscusinței, curajului şi spiritului manevrei se înscriu şi acțiunile domnitorului Vlad Țepeş. În 1642, el întreprinde o incursiune la

sud de Dunăre şi ucide 23.883 de otomani. Ca urmare, Mohamed al II-lea, cu o oaste de 250.000 de oameni, trece la acțiune împotriva domnitorului român. Cu o grupare intenționează să cucerească cetatea Chilia şi să atace Țara Românească dinspre Est, iar cu o grupare de 60.000 de luptători trece Dunărea pe la Turnu. Era o manevră largă de învăluire combinată cu un atac direct, frontal. Țepeş adună 24.000 – 25.000 de oameni, trece la acțiuni întârzietoare şi de hărțuire, cu cavaleria uşoară, şi, bineînțeles, trimite o grupare în apărarea cetății Chilia. Domnitorul cunoştea foarte bine limba turcă, obiceiurile turcilor şi era tot timpul bine informat. Pe direcția de înaintare a turcilor, Turnu Măgurele - Târgovişte, Vlad a aplicat tactica pământului pârjolit, combinată cu folosirea unor atacuri scurte, prin surprindere, mai ales pe timp de noapte. La 5 km de Târgovişte, soldații lui Mahomed al II-lea dau peste o pădure de țepi în care erau înfipte capetele otomanilor uciși în timpul incursiunii. Peisajul era înspăimântător. Dar ce nu era înspăimântător în campaniile acelui timp?! Turcii îşi stabilesc tabăra la sud de Târgovişte, pentru a se pregăti de atac. Dar, în noaptea de 16 iunie 1462, Vlad se furişează cu 7.000-10.000 de călăreți în tabăra turcească, atacă prin surprindere. Se produce o panică generală, otomanii se omoară între ei.. Turcii pierd, după unele surse, 100.000 de oameni, după altele, 30.000 – 50.000.

În această confruntare, se disting atât acțiunile manevriere pe spații mari ale turcilor (gruparea Chilia), cât şi concepția îndrăzneață şi curajoasă a domnitorului român. Această campania a lui Vlad Țepeş împotriva oastei lui Mahomed al II-lea a fost una foarte complexă, cu puternice acțiuni psihologice (pârjolirea pământului, atacuri prin surprindere. Domnitorul nu şi-a propus însă să atragă oştile otomane într-un loc îngust sau în unul mlăştinos, aşa cum se proceda la vremea aceea în toată lumea, pentru că, probabil, acest lucru nu era nici posibil, nici indicat, întrucât turcii aveau două grupări de forțe, iar efectivele foarte mari le permiteau să realizeze puternice rezerve pe care să le introducă succesiv în luptă. Una din puținele modalități eficiente era un atac prin surprindere, pe timp de noapte, asupra taberei turceşti, ceea ce nu are nimic de a face cu cavalerismul occidental, cu lupta prin reprezentanți, cu nobilii care se bat între ei etc. Aici este vorba de o luptă pe viață şi pe moarte, în care 25.000 de oameni trebuie să înfrunte 250.000! Atacul trebuie efectuat pe părți, violent, în momentul cel mai potrivit (după miezul nopții) şi rapid. De fapt, Vlad a atacat doar o grupare de forțe, ce mai apropiată de Târgovişte, domnitorul român aplicând o interesantă manevră strategică pe direcții interioare. Aceasta nu urmărea însă crearea unui raport de forțe favorabil sau convenabil, întrucât aşa ceva nu era posibil, ci, în prima fază, hărțuirea şi descurajarea inamicului, producerea de pierderi importante trupelor acestuia şi, în a doua fază, crearea prilejului favorabil pentru a

putea fi lovit exact în momentul în care acesta este extrem de vulnerabil. Momentul a fost ales în noaptea de 16 iunie, după ce, ziua, soldaţii turci, epuizaţi după un marş cumplit, se impresionaseră de pădurea de ţepi şi probabil, adormiseră în coşmaruri. Aceasta nu are nici o legătură cu comportamentul cavalerilor occidentali în bătăliile dintre tabere, deşi, în timpul cruciadelor, n-au ezitat nici o clipă să atace, tot pe timp de noapte, tabăra egipteană de lângă Ierusalim şi să o nimicească.

De aici se desprinde o concluzie foarte importantă pentru arta militară: totdeauna, situaţia creează comportamentul. Armatele se instruiesc după regulamente, după legi şi norme impuse de statutul lor sau de un război virtual. În luptă, acţionează însă după comportamentul inamicului, se adaptează, adică, la situaţia concretă. Totdeauna, armata care nu are acea flexibilitate care să-i permită o astfel de adaptare va pierde acea bătălie şi, dacă va continua să persevereze în sloganuri, va duce şi la pierderea războiului, care nu este o simplă bătălie, ci o confruntare politică prin mijloace militare.

Ştefan cel Mare şi Sfânt este, poate, cel mai strălucit reprezentant al războiului iscusit, al acţiunilor ingenioase, bine pregătite. De aceea, din 47 de războaie, el n-a pierdut decât două. Domnitorul român era un foarte bun strateg. El ştia bine că politica de independenţă şi de putere nu poate fi pusă în operă decât printr-o strategie pe măsură, care să nu scape din vedere ceea ce este esenţial: generarea forţei. Desigur, ca şi astăzi, vremurile nu permiteau să fie întreţinute armate profesioniste de sute de mii de oameni. Astfel de armate întreţineau numai imperiile sau marile puteri militare, cu pretenţii regionale şi chiar globale. Ştefan cel Mare şi Sfânt, ca mai toţi domnitorii pământeni români, au ştiut să îmbine şi să combine, în formele cele mai eficiente cu putinţă, armatele permanente – oastea cea mică – şi armata mobilizată – oastea cea mare. Nu este vorba, aşa cum s-a susţinut într-o vreme, de ridicarea poporului la luptă, ci de pregătirea obligatorie şi necesară a bărbaţilor să fie în măsură ca, la nevoie, să compună oastea cea mare. Pentru aceasta, ei trebuia să fie antrenaţi. Era un efort foarte mare, care a creat, în ţară un spirit. El se mai simte încă şi acum prin satele noastre. Pentru că, pe vremea aceea, într-adevăr, a trăi însemna efectiv a lupta.

În 1467, Matei Corvin se hotărâse să ia cetatea Chilia (secole de-a rândul Ungaria şi, mai târziu, Imperiul Austro-ungar vor visa la Gurile Dunării) şi să treacă Moldova sub suzeranitate maghiară. De aceea, el a concentrat o oaste de 40.000 de oameni, dintre care 12.000 erau mercenari, în zona Braşovului, a trecut prin pasul Oituz şi a ajuns, la 14 decembrie, la Baia, în apropierea Sucevei, cetatea de scaun a Moldovei, pe care s-a hotărât să o asalteze. Şi-a instalat acolo tabăra pentru odihnă.

În noaptea de 14/15 decembrie 1467, adică imediat ce regele maghiar şi-a instalat tabăra, Ştefan, cu 12.000 de oameni, care, până în acest moment, folosise ca formă de acţiune *aşteptarea strategică*[89], l-a atacat. Era după miezul nopţii. Atacul moldovean a fost precedat de o diversiune: în Baia au fost incendiate câteva case, iar ostaşii lui Corvin, surprinşi, s-au grăbit să stingă incendiul care le putea devasta întreaga tabără (Baia era un târg strâmt, între dealuri). Ştefan a câştigat fără drept de apel şi, imediat a trecut la urmărirea strategică până ce resturile oastei maghiare a fost scoase din ţară.

Desigur, Ştefan nu se baza numai pe forţa sa militară. Ea nu era decât un instrument al uni politic înţelepte care a consolidat puterea şi stabilitatea în interior, a stabilit relaţii de prietenie cu Polonia şi un anumit tip de relaţii cu Matei Corvin. A fost nevoit să lupte cu sabia în mână pentru ca, în obiectivul politic major pe care şi-l propunea – înlăturarea dominaţiei otomane – să-i fie alături şi Ţara Românească. Aşa are loc campania din 1473, care, în anumite privinţe, poate fi privită ca un războii fratricid. Nu era însă ceva nou pe vremea aceea. Nici acum nu este. De la nivelul cel mai de jos, al ţăranului de rând (fraţii se omorau şi se omoară şi azi între ei pentru pământ) la nivelul cel mai de sus (fraţii sau adversarii de acelaşi neam şi de acelaşi sânge se războiau între ei pentru averi şi pentru tron, aliindu-se cu oricine şi oricând, numai pentru a-şi atinge scopurile). Aceasta era lumea de atunci. Aşa a fost, aşa este şi, probabil, aşa va fi mereu. Să nu ne facem iluzii. Dar Radu cel Frumos era fidel Imperiului otoman, iar acest lucru contravenea politicii şi strategiei lui Ştefan. Cu 12.000 de călăreţi, Ştefan trece Milcovul şi ajunge aproape de Bucureşti, la 18-20 noiembrie 1473. Bătălia a durat trei zile, întrucât Radu a primi şi sprijin otoman. Este o premieră în Evul Mediu (luptele, în această perioadă istorică, durau doar o zi). La 24 noiembrie, Ştefan a intrat în Bucureşti şi l-a pus ca domnitor pe Laiotă Basarab. Radu revine cu 13.000 de turci şi 6.000 de munteni, dar este iarăşi înfrânt. În cele din urmă, adică la 23 noiembrie, turcii îl pun din nou pe tron pe Radu cel Frumos.

Această campanie a lui Ştefan cel Mare nu are o importanţă militară. Ea se remarcă, doar, la nivel tactic, prin durata neobişnuită a luptei de pe Vodna, prin caracterul ofensiv (era prima acţiune ofensivă a domnitorului moldovean) şi prin contopirea obiectivului strategic cu cel politic. Ştefan nu urmărea nici să zdrobească oastea adversă, nici să cucerească un teritoriu, nici să realizeze vreo pradă de război, nici să obţină vreo răscumpărare, cum

[89] Academia Militară, CURS DE ISORIA ARTEI MILITARE, vol. I, Bucureşti, 1989, p. 192

era obiceiul în Evul Mediu, nici să unifice cele două țări. Urmărea pur şi simplu să-şi câştige un aliat, care putea fi un prim pas spre unirea celor două țări (ceea ce nu prea era la modă pe atunci), în lupta împotriva unui duşman al Europei. Aceste confruntări aveau loc după ce se încheiase războiul de 30 de ani, deci după pacea de la Westfalia, în care, între altele. Musulmanii fuseseră declarați duşmanii Europei.

Campaniile lui Ştefan vor fi, de-acum, expresii concrete ale unei strategii militare care punea în operă o strategie politică foarte exactă, aceea de a obține şi menține independența Moldovei şi a apăra valorile creştinătății.

Aceste intenții (care deveniseră realități clare, pentru că, între timp, Ştefan luase Chilia) nu i-au convenit lui Mahomed al II-lea care porneşte cu o armată de 120.000 de oameni, concentrată în zona Bucureştilor, împotriva lui Ştefan. Aceasta dispunea de 40.000 de oameni, 5.000 de soldați secui, 2.000 de călăreți polonezi şi 1.800 unguri. Iată cum vechi duşmani, datorită unei politici pe măsură, s-au unit rapid împotriva unui inamic comun.

Oastea otomană a fost hărțuită – un cronicar otoman scria că şoimii turci care zburau în luptă arătau ca nişte găini jumulite –, iar locul ales de Ştefan pentru bătălie a fost ales în lunca Bârladului, între două dealuri împădurite. Ştefan şi-a dispus o parte din forțe înapoia unui şanț baricadat cu copaci tăiați, flancate de câte 10 guri de foc, a creat o puternică rezervă formate din cete de viteji călare, precum şi o diversiune cu trâmbițaşi şi toboşari cară se creeze impresia că forțele principale se aflau în altă parte. Era în ziua de 10 ianuarie 1475. Aşa ia naştere ceea ce în istorie se numeşte bătălia de la Vaslui. Otomanii au luptat într-un dispozitiv neobişnuit pentru ei, cu spahii la centru şi corpurile de ieniceri pe flancuri, într-un loc îngust, pe timp de iarnă. Se consemnează că otomanii au pierdut 40.000 de oameni şi 4 paşale. Această înfruntare trebuie să constituie un semnal pentru a se realiza un puternic sprijin european pentru Ştefan. N-a fost însă aşa, chiar dacă Papa l-a felicitat şi l-a numit „atletul lui Hristos", iar cronicarii nu şi-au cruțat penele. Europa era mult prea divizată pentru a se putea uni. Aceasta a fost şi mai este încă şi azi marea ei tragedie.

Arta militară câştigă însă încă un punct în drumul ei de la brutalitate la iscusință, de la confruntare oarbă la acțiune inteligentă. Aşa cum o va dovedi şi în continuare, domnitorul român este deopotrivă un mare politician, un diplomat abil şi un strateg desăvârşit. La Războieni, în 1476, el înfruntă o armată otomană de 200.000 de oameni. În acest timp, peste Nistru, apoi peste Prut, pe la Ştefăneşti, acționa, spre Suceava, o grupare de tătari. Ştefan trimite o parte din forțe acolo şi îi loveşte pe aceştia din spate. După bătălie îi urmăreşte activ, cei mai mulți dintre tătari pierind tocmai pe timpul acestei urmăriri active, ceea ce reprezintă iarăşi un lucru nou în arta militară

a timpului. La Războieni, Ştefan trece în apărare şi, după o serie de acţiuni de hărţuire a inamicului, primeşte lupta pe 26 iunie 1497, produce inamicului pierderi de 30.000 de oameni, apoi, sub un atac acoperitor al cavaleriei, se retrage în munţi. Moldovenii pierduseră 1.000 de oameni. Cu trei grupări de forţe, sultanul a încercat să cucerească cetăţile Suceava, Neamţ şi Hotin. N-a reuşit. Erau foarte bine apărate. Şi astăzi semeţia ruinelor lor mărturiseşte încrâncenarea şi tensiunile acelor vremuri. Înaintaşii noştri n-au avut pre multă linişte pe acest pământ pe care o legendă care circulă prin mânăstirile noastre spune că Dumnezeu le-ar fi dat românilor din cel pe care îl rezervase pentru el.

Ştefan, din munţi, continuă acţiunile. Îşi reface o oaste de 16.000 de oameni şi continuă activitatea diplomatică şi politică. Matei Corvin îşi concentrează o importantă armată la Braşov, iar sultanul trimite împotriva lui o grupare de forţe din armata aflată în Moldova. Ştefan atacă fulgerător asediatorii cetăţii Suceava, apoi nimiceşte forţele care asediau Hotinul. Sultanul, fără a fi realizat vreunul dintre obiectivele politice ale războiului – înlăturarea lui Ştefan, supunerea Moldovei, anexarea Chiliei şi Cetăţii Albe – ordonă retragerea şi, în câteva zile trece Dunărea. Ştefan cel Mare intră apoi în Bucureşti, în timp ce Ştefan Bathorey şi Vlad Ţepeş învinge o grupare turcească de 18.000 de oameni, iar Vlad îşi reocupă tronul.

A fost un război complex, nespecific Evului Mediu, în care se demonstrează nu numai rolul oastei, ci şi cel al abilităţii politice, al construcţiei politice. Interesele ţării au fost mai presus de orice, pentru un domnitor ca Ştefan cel Mare şi pentru unul ca Vlad Ţepeş.

Între timp, situaţia politică se mai schimbase. Moldova era o ţară liberă, deşi, supă pacea din 1487, era tributară turcilor. De altfel, mai toate ţările europene din zonă îşi schimbaseră într-un fel politica faţă de Poartă. Veneţia încheiase pace cu turcii în 1479, Ungaria în 1483. Ştefan nu reuşise să realizez un bloc antiotoman. Atunci, cea mai bună soluţie era o pace cu otomanii. Aliatul de odinioară Polonia, prin regele Ioan Albert, a intrat în ţară cu o armată de 80.000 de oameni, sub pretextul că doreşte să elibereze de sub turci Chilia şi Cetatea Albă, pentru a le restitui Moldovei, dar, la 24 septembrie 1497, a ajuns la Suceava.

Ştefan a adunat o armată de 40.000 de oameni, la care s-au adăugat corpul de oaste al lui Radu cel Mare, 12.000 de oameni conduşi de voievodul Transilvaniei Bartolomeu Dragffi şi 2.000 de turci. Ştefan a desfăşurat, într-o primă etapă acţiuni întârzietoare, astfel încât oastea poloneză a ajuns în prejma cetăţii Suceava abia la 24 septembrie 1497. Între 26 septembrie şi 10 octombrie, au asediat, fără nici un rezultat, cetatea Sucevei, după care asediul a fost ridicat. S-a încheiat o pace între Ştefan şi polonezi, dar aceştia

nu au respectat condiția de a se retrage pe același itinerar, ceea ce însemna prăduirea altui teritoriu. Ştefan l-a aşteptat pe polonezi în Codrii Cosminului şi, când aceştia urcau o pantă pentru a ajunge la cota 406, i-a atacat violent, din ambuscadă. Pierderile polonezilor au fost de 40.000 de oameni. A fost o ambuscadă de proporții, probabil de talia celei de la Posada, care a dus la nimicirea oastei dușmane.

În Țara Românească, la 1600, Mihai Viteazul va întruni toate aceste virtuți ale domnitorilor români şi va încerca imposibilul: unirea celor trei principate ale spațiului românesc într-o singură țară. Şi chiar dacă, pentru scurt timp, a atins acest ideal care, pe atunci, nici măcar nu era pronunțat cu voce tare, o astfel de realizare nu putea fi lăsată să dureze. Mihai Viteazul a arătat însă că unitatea românilor este nu numai posibilă, ci şi necesară. Deznodământul a fost asasinarea marelui voievod. Dar câți dintre marii bărbați ai spațiului românesc, ai Europei şi ai lumii nu erau pe atunci asasinați? Asasinatul a făcut totdeauna parte din arsenalul politic al lumii.

Aceste câteva exemple arată cât de grea a fost viața românilor în Evul Mediu şi ce mare importanță au avut personalitățile care au reuşit, cu un preț imens, să mențină nucleele românismului şi să apere civilizația care exista pe aceste meleaguri. Desigur, relatările, legendele, cronicile creează imagini înălțătoare, de parcă domnitorii români s-ar fi aflat la vânătoare, mereu deținând inițiativa tactică şi strategică. Realitatea trebuie să fie fost dramatică. Arta militară nu era un lux, o chestiune de finețuri de salon, ci o continuă dramă jucată cu săgeata în coardă şi cu pumnalul la gât. Evul Mediu, la români, a fost unul eroic şi tragic. El a creat însă valori pe care, adesea, urmaşii acestor bravi le-au călcat în picioare sau au uitat de ele. Dar, de fiecare dată, românii au ieşit din tragedia istoriei, ca şi din fantasmele ei, şi au mers înainte.

2.6. Concluzii

1. Evul Mediu continuă, într-un fel, antichitatea târzie, dar, în același timp, îşi are caracteristicile sale care îl deosebiesc de toate celelalte epoci istorice, atât în ceea ce priveşte dezvoltarea economică, viața socială, cultura şi procesul frontierei, cât şi în ceea ce priveşte filosofia confruntării, arta războiului, arta militară.

2. Există, în Evul Mediu, două mari caracteristici ale confruntărilor militare:

a) Exprimă caracterul fragmentar al societății europene vestice, divizată în feude, cu conți, prinți, fiecare având nu doare posesiuni, ci şi adevărate armate. De aceea, confruntarea militară, în vestul Europei, era, pe

de o parte, una de tip cavaleresc, cu etichete şi reguli protocolare care nu aveau nimic comun cu arta militară şi, pe de altă parte, fără să încalce aceste reguli cavalereşti, una specifică războiului dintre state, cu bătălii desfăşurate efectiv după reguli militare (în războiul de 30 de ani şi în cel de o surtă de ani).

b) În acest timp, se dezvoltă cel mai mare imperiu al lumii, cel mongol. Sub Gingis Han, arta militară mongolă atinge apogeul. Gingis Han nu a fost niciodată înfrânt. Lui i se datorează războiul de mişcare, strategia acțiunilor rapide, iscusința militară şi chiar răspândirea armelor de foc pe care le preluase, în forma neinteresantă în care erau atunci, de la chinezi.

3. Arta militară românească atinge, în Evul Mediu, sub domnitorii români, acea culme pe care o mai cunoscuse doar sub Burebista şi Decebal. În timp ce în Europa de vest se dezvoltă cavalerismul, iar arta militară pur şi simplu dispare sau se fragmentează în fel de fel de obiceiuri, potrivit caracteristicilor regiunilor, voinței conților, nobililor şi cavalerilor, în Principatele Române ea se constituie într-un element de putere, de forță. Desigur, decizia politică a domnitorului este cea care direcționează comportamentul militar, dar, aflându-se sub presiunea mongolă şi musulmană, românii sunt nevoiți să-şi dezvolte strategii pe măsura obiectivului politic fundamental urmărit: păstrarea ființei neamului, apărarea spațiului românesc împotriva otomanilor şi maghiarilor şi configurarea unor relații care să permită supraviețuirea statelor. Tot în această etapă, are loc, pentru prima dată de la Bureabista încoace, o încercare (care a reuşit pentru un an) de reunire a spațiului românesc în acelaşi stat politic, în aceeaşi țară. Astfel încât, pentru scurt timp, Mihai Viteazul a fost un fel de Burebista al Evului Mediu.

CAPITOLUL 3. ARTA MILITARĂ ÎN EPOCA RENAŞTERII

3.1 Marile descoperiri, ştiința, noile teorii şi influența lor asupra artei militare

Renaşterea schimbă complet datele problemei. Ieşirea din Evul Mediu se prezintă precum apele care rup un zăplaz şi se revarsă într-o câmpie deschisă. Apele cuprind totul, nu există, inițial, o direcție în care ele se canalizează. Curg pur şi simplu, mai exact, se revarsă.

Aşa se petrec lucrurile şi cu arta militară. De fapt, nici nu este vorba, în adevăratul sens al noțiunii, de artă militară, ci de o serie de descoperiri ştiințifice, de realizări pe planul producției industriale şi de evenimente, care au *nolens volens* implicații şi în domeniul militar.

Toate armele şi toate armatele cunosc, în timp, evoluții mai mult sau mai puțin spectaculoase.

Artileria continuă, în această perioadă, ceea ce se începuse în ultima parte a Evului Mediu, cu ameliorările necesare. În schimb, armele individuale de foc realizează progrese extrem de importante, chiar decisive, iar acest lucru va schimba radical configurația câmpului de luptă şi va influența semnificativ arta militară.

Navele de luptă ajung, tot în această perioadă, la acea maturitate tehnică care va conduce la nava de război specializată, dotată cu guri de foc dispuse în borduri, în baterii capabile să distrugă prin foc o navă inamică. De-acum, marina va fi altceva.

Începând cu Revoluția franceză de la 1789, se aduce în prim plan conceptul *națiunii înarmate*, cu efective în linie, având deja o gândire tactică, operativă şi, mai ales, strategică. Se relevă noi concepte de întrebuințare a mijloacelor – apare, aşadar, o *strategie a mijloacelor*, o *strategice genetică* sau *generativă* –, cu alte cuvinte, are loc o revoluție militară, mai exact, se finalizează, se pune în operă o revoluție militară, care începuse o dată cu introducerea mijloacelor de foc în dotarea armatelor. E drept, la chinezi sau în teribila hoardă a lui Gingis Han, armele de foc nu aveau relevanță; ele deschideau însă o nouă epocă în arta militară.

Aceste aspecte nu sunt unitare, nu sunt nici lineare şi nici foarte clare. Europa se prezenta ca o mare diversitate de stări şi de situații. Numărul țărilor care au ajuns la stadiul de națiuni era destul de limitat (Franța, Anglia şi Spania), celelalte se zbăteau între cerința de identitate şi nevoia acută de supraviețuire. Trebuie avut însă în vedere şi Imperiul otoman care, pe vre-

mea aceea, stăpânea Balcanii. Situația nu era şi nu putea fi stabilă. Şi nu va fi niciodată astfel, decât pentru foarte scurte perioade de timp. Germania şi Italia erau fragmentate în sute de stătulețe care, adesea, se războiau între ele. De altfel, dându-şi seama de potențialul acestor țări (dacă ar fi fost unificate), cei interesați – şi îndeosebi regii Franței – încurajau şi întrețineau această fragmentare. Se mai aveau în vedere, desigur, Rusia, Austria, Polonia, dar şi alte țări.

Totuşi, de la 1500, epoca în care reîncepe progresul ştiințific al Europei, divizarea se accentuează, atât între Est şi Vest, cât şi între religii. Aceasta este o tendință care nu va fi niciodată eradicată în Europa, cel puțin până la finele secolului al XX-lea.

Cealaltă tendință este una intrinsecă, organică am spune, care vine din legea progresului, şi se referă la dezvoltarea gândirii ştiințifice. Tot acum, au loc primele descoperiri şi primele cuceriri coloniale europene. Europa devine, prin câteva din marile ei puteri – Spania, Franța, Marea Britanie – un conglomerat cu implicații globale. Începe un complicat proces al agresiunii frontierei Vestului, care va constitui, de-a lungul secolelor, o uriaşă sursă de conflict. De fapt, este vorba de o nesfârşită bătălie pentru resurse.

În secolul XIV-lea, apar imprimeriile. Acestea încep să difuzeze informația şi ştiința, debutând cu prezentarea realităților antichității. Aşadar, abia către sfârşitul Evului Mediu, încep să fie cunoscute în profunzime operele anticilor. Acest proces se desfăşoară rapid, întrucât cerințele (în producție, în construcții, în fortificații, în domeniul militar etc.) deveniseră foarte mari, iar soluțiile nu mai puteau fi numai empirice. Pe aproape toată durata Evului Mediu, construcțiile (palatele şi castelele) se făceau ca pe vremea romanilor: cât mai solide pentru a nu se dărâma.

Prima ediție din ceea ce a rezistat timpului din opera lui Arhimede a apărut în 1554. La fel au apărut Euclid, Heron etc. Aceste apariții editoriale au reprezentat pentru generația de atunci un fel de iluminare. Veneau în contact nu numai cu rezultate strălucite obținute cu mai bine de un mileniu în urmă – ceea ce părea incredibil –, ci şi cu o metodologie a gândirii, cu o metodă. Aşadar, gândirea filosofică şi ştiințifică a Greciei antice îşi găsea adevăratele ei rezonanțe abia în Renaştere. De aici nu rezultă că, până în epoca Renaşterii, asemenea opere au fost cu totul îngropate şi uitate, ci doar faptul că ele nu au avut o importanță filosofică, socială şi ştiințifică majoră, că nu au rezonat cu epoca, întrucât merseseră prea departe, iar Evul Mediu, care reculase mult în raport cu civilizația romană, nu putea fi la înălțimea lor, nu le înțelegea.

Regina ştiinţei era, şi atunci, ca întotdeauna, *matematica*. Interesant este că ea s-a dezvoltat, în acea vreme, în Italia, ţară divizată în stătulețe rivale, aşa cum, mai târziu, în Germania celor peste 300 de stătulețe, vor străluci Kant, Hegel, Fichte, Goethe, Schopenhauer şi un mare curent de gândire filosofică şi culturală: *Sturm und drang*. La urma urmei, şi Grecia lui Pericle, a lui Socrate, Platon, Thales, Arhimede şi Aristotel era tot aşa, divizată şi aflată în nesfârşite războaie.

În epoca Renaşterii, omul de ştiinţă era polivalent. El se ocupa de toate, de matematică, de fizică, de biologie, de chimie, de astronomie etc. Este adevărat, vremea enciclopediştilor încă nu venise, dar începuse. Renaşterea se caracterizează prin explozia ştiinţelor, îndeosebi a matematicii. Specializarea apare abia către sfârşitul secolului al XVIII-lea.

Între secolele al XVI-lea şi al XVIII-lea, o pleiadă de matematicieni încoronează această ştiinţă-regină, care, de-atunci, nu-şi va mai părăsi tronul. Aceşti matematicieni sunt cunoscuţi şi azi de către fiecare elev de liceu de pe lumea aceasta. Unii dintre aceşti matematicieni se vor implica foarte serios şi în domeniul militar, mai ales în probleme de balistică şi de proiectare a armamentelor. Într-un fel, strategia genetică sau generativă – care este o strategie a mijloacelor – le datorează foarte mult matematicienilor renascentişti. Numărul matematicienilor renascentişti este foarte mare. Dintre aceştia, cei mai importanţi sunt: Nicolas Fontana (1449 – 1557), medic, care a scris însă şi… un tratat de artilerie; Gerolamo Cardano (1501-1576), astronom şi astrolog, dar şi medic; François Viète (1540-1603), care foloseşte simbolurile algebrice şi creează metode de criptografie; John Neper (1550-1617), care creează calculul logaritmic; Descartes (1596-1650), Fermat (1601-1665) Pascal (1623-1662), Newton (1642-1727), Leibnitz (1646-1716), Bernoulli; Euler (1707-1783); Lagrange (1736-1813); Monge (1748-1818); Laplace şi atâţia alţii.

Peste 95 % din conţinutul programelor disciplinelor matematice care se studiază în toate şcolile din lume cuprind descoperirile matematicienilor de până la 1800, ceea ce demonstrează valoarea acestora, saltul imens care s-a făcut în acea perioadă.

Matematica este, de fapt, cea care a revoluţionat ştiinţa, aducând-o, în acelaşi timp, cu picioarele pe pământ. Iar arta militară, care nu este numai intuiţie, inspiraţie, spirit de orientare şi de iniţiativă, ci şi ştiinţă, cunoaştere, sistem de norme, principii, legi, a cunoscut, dintr-o dată, un salt la fel de spectaculos ca oricare alt domeniu de activitate.

În această perioadă sunt întocmite cataloage astronomice şi formulate legile lui Kepler (1571- 1630). Apar noi vizionari, noi oameni de ştiinţă precum Copernic (1473-1543), Galileo Galilei (1564-1642), Newton (1642-

1727) şi Laplace (1749-1827). Tot acum sunt publicate şi o parte dintre lucrările lui Immanuel Kant

În această perioadă, este configurat sistemul heliocentric, sunt formulate legile mecanicii, cinematica corpurilor terestre, primele aprecieri ale vitezei luminii. Pe plan militar, se dezvoltă teoria balisticii externe. Este incredibil cum, dintre toate legile mişcării corpurilor, traiectoria a fost studiată cel mai puțin până la Renaştere.

O amploare deosebită o ia fizica. Printre fizicienii ale căror nume au devenit, de-a lungul secolelor, de notorietate se numără: Galileo Galilei; Descartes (1596-1650); Mariotte (1620-1684); Pascal (1623-1662); Boyle (1627 - 1691); Huygens (1629 - 1665); Newton (1642-1727); Celsius (1701-1744); Reomur (1683-1757); Coulomb (1736-1806); Watt (1736-1819); Volta (1745-1819); Laplace (1749-1827)

Geometria descriptivă a fost descoperită abia spre sfârşitul acestei perioade şi a rămas un secret militar până în preajma Revoluției.

Apar morile de apă, gaterele, precum şi unelte perfecționate pentru prelucrarea cochiliei navelor. În Europa, începe să fie important lemn din Africa, mai rezistent la acțiuni fizice şi care nu putrezea.

O dată cu generalizarea armelor de foc şi creşterea populațiilor, se măreşte cererea de metal, se dezvoltă întreprinderile de extracție şi prelucrare a metalului, îndeosebi în Anglia, apar diferențieri în prelucrarea metalelor, care permit obținerea unor aliaje. Oțelurile aliate vor apărea mai târziu, prin secolul al XIX-lea, dar drumul fusese deja deschis.

Descoperirea alamei de către alchimiştii arabi ai secolului al XIII-lea. Ea este folosită pentru fabricarea instrumentelor de precizie.

Primele idei raționale asupra balisticii externe a proiectilelor – este vorba de traiectorie – aparțin lui Galileo Galilei. Nu exista însă instrumentul matematic necesar analizei (calculul integral). El a asemănat mişcarea proiectilului în aer cu o parabolă.

Nici marina n-a rămas mai prejos, deşi aici revoluția spectaculoasă întârzie. Primul vas specializat pentru luptă este galionul. El apare în 1520 şi ține cam o sută de ani.

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, apar vase mai rapide şi mai bine înarmate decât galionul. Este vorba de navele de linie, clasate în rangurile 1, 2 şi 3, după tonaj şi armament. Din rangul 4 făceau parte navele care escortau convoaiele pentru a le proteja împotriva piraților. De asemenea, aceste nave însoțeau şi apărau expedițiile şi recunoaşterile în ape necunoscute, precum şi explorările. În rangul 5 erau încadrate navele care primeau misiuni de cercetare, de escortă şi de legături rapide, iar de rangul 6 erau considerate navele costiere de supraveghere, patrulare şi vamă. Navele din

rangurile 4 şi 5 vor primi numele de fregate şi de corvete, iar cele din rangul 6 vor fi vase de cabotaj sau vânătoare. La sfârşitul secolului al XVIII-lea, Statele Unite ale Americii vor lansa fregatele grele dotate cu tunuri de mare putere[90].

Principalele descoperiri din secolele XVI – XVIII sunt următoarele:

- 1511 - Primele ceasuri portative.
- 1550 - Difuzarea primelor pergamente, buloane şi chei de strâns.
- 1550 - Teodolitul antic este perfecționat cu o busolă.
- 1569 : Sistemul cartografic Mercator.
- 1582 – Calendarul gregorian:
- 1590 – Primele microscoape ale fraților Jansen,
- 1604 – Luneta construită în serie de frații Jansen.
- 1611- Adoptarea puştii cu silex de către suedezi.
- 1620 –Rigla de calcul a lui Edmund Gunther.
- 1620 – Tunul submarin al lui Cornelius Dreble.
- 1627 - Norme de abataj în cariere pentru pulberea neagră create de Gaspard Weindle.
- 1643 - Termometrul cu mercur al lui Toricelli.
- 1656 – Teoria pendulului şi aplicare ei în reglarea ceasurilor (Huygens).
- 1666 – Nivela cu bulă a lui Thevenot.
- 1670 – Balanța lui Roberval.
- 1672 – Telescopul refractar cu oglindă de bronz polizată (Newton).
- 1686 – Explicarea fenomenului vânturilor alizee de către Hadley.
- 1690 – Maşina cu abur a lui Denis Papin.
- 1698 . Pompa cu abur fără piston a lui Savary.
- 1705 – Manometrul lui Pierre Varignon.
- 1709 – Primele încercări ale cocsului în siderurgie, în Anglia.
- 1712 – Maşina cu abur a lui Newcomen.
- 1715 – Întrebuințarea clopotului de scafandri pentru lucrări de zidărie sub apă, mai ales pentru piloni de poduri (Lethbridge).)
- 1718 – Mitraliera pastorului notar Puckle.
- 1732 – Măsurarea vitezei fluidelor prin diferența între presiunea statică şi cea dinamică (Pitot).
- 1741 – Prima schiță a maşinii de frezat cu angrenaje (Pallen).

[90] www.stratisc.org, Allain Bru, HISTOIRE DE GUERRE A TRAVERS L'ARMAMENT

- 1750 – Prima schiță a alezorului rabotez din metal (Focq).
- 1751 – Paratonera lui B. Franklin.
- 1757 - Sextanul lui J.Campbel.
- 1760 – Calorimetrul lui Black.
- 1761 – Cronometrul de marină al lui Harrisson.
- 1761 . Primele anemometre (Hanov).
- 1768 – Aerometru pentru măsurarea densității lichidelor (Baumé).
- 1768 – Prima hartă a izoclinelor declinației magnetice terestre (J.C.Wilke).
- 1769 – Se experimentează platforma lui Cugnot care tracta un tun de 2,5 tone cu o viteză de 3,5 la 9 km/h.
- 1776 – Schița submarinului cu balast, elice şi încărcătură explosivă (broasca lui Bushnell).
- 1777 – Prima ambarcațiune construită în întregime din fier (3,60 m lungime).
- 1775 – Maşina cu abur a lui Watt.
- 1779 – Primul pod metalic (peste Severn) realizat de Darby.
- 1779 – Prim schiță a turbinei cu abur (Pickard).
- 1783 – Primul laminoare industrial (Henry Cast).
- 1783 – Vaporul (piroscaful) lui Jouffroy d'Alban.
- 1783 – Mongolfierul fraților Montgolfier, apoi balonul cu hidrogen al lui Charles.
- 1784 – Obuzul fuzant cu gloanțe (şrapnelul) locotenentului Shrapnell.
- 1785 – Primele încercări de paraşutare a animalelor efectuate de Blanchard. (Primul salt uman va fi efectuat în 1797 de Garnerin).

Începând cu secolul al XVI-lea, protecția individuală, care luase o amploare fără precedent în antichitatea târzie, devine îndoielnică şi chiar dispare. E drept cavaleria grea mai păstrează pentru o vreme cuirasa, întrucât aceasta face să ricoşeze gloanțele (dacă unghiul de incidență este diferite de 90 de grade), dar nu pentru multă vreme. În 1620, cavalerii grei vor mai păstra doar casca şi un corset care le va proteja părțile vitale ale corpului. O astfel de protecție devine însă din ce în ce mai îndoielnică.

Apariția armelor de foc va însemna, desigur, începutul sfârşitului acestei arme care a dominat câmpul de luptă timp de un mileniu. În locul ei, îşi vor face apariția blindatele, dar asta ceva mai târziu. Către sfârşitul secolului, vom găsi aceste cuirase corset la cavalerii grei şi la genişti. În schimb, infanteria renunță la acele armuri şi scuturi care, o dată cu apariția armelor de foc, nu mai folosesc la nimic. Păstrează doar casca şi, la început, jambie-

rele. Cu timpul, renunță și la jambiere. Apariția armelor de foc dinamizează lupta și anulează practic protecția individuală. Se va reveni asupra ei mult mai târziu, o dată cu inventarea vestei antiglonț.

În ceea ce privește protecția colectivă, situația a devenit și mai grea. Apariția tunului și a mijloacelor explosive a făcut inutile fortificațiile Evului Mediu. De aceea, începând cu secolul al XVI-lea, acestea sunt reconsiderate. Tonul îl dă Italia, care, în acest secol, se confruntă cu lupte interne și cu campaniile franceze și spaniole. Va fi nevoie de un secol, chiar de două, pentru a se ajunge la un sistem de protecție colectivă eficient.

Prima modificare radicală a fortificațiilor de tip Ev Mediu o găsim în apărarea orașului italian Urbino de către Francesco di Giorgio. Acesta este și autorul primei lucrări de fortificații intitulată *Tratat de Arhitectură Civilă și Militară*.

Aproape toți renascentiștii italieni, între care și Michelangelo, au preocupări atât în domeniul așa-numitei arhitecturi de război, deci al fortificațiilor, cât și în cel al mașinilor de luptă.

Discuțiile asupra acestei perioade sunt extrem de diversificate. Important este că schimbarea s-a produs, iar aceasta se datorează în primul rând evoluției armamentului. Nu numai armamentul determină însă revoluțiile în arta militară. Aici acționează un complex de factori, între care cel mai important este modul de a gândi, iar acesta este, la rândul lui determinat de interes, de împrejurări, deci de modul de viață. Factorul politic, ca expresie a interesului, începe să proiecteze într-un anume fel acțiunea umană.

Mai întâi, sunt abandonate fortificațiile înalte, care reprezintă ținte sigure pentru artilerie și pentru mijloacele explosive. În locul lor, se realizează fortificații joase, precedate de șanțuri adânci și greu de trecut de primul val de atacatori. Asemenea fortificații se realizează din pământ căptușit cu pietre (pentru a le proteja împotriva intemperiilor și a le asigura o pantă care să facă fortificația respectivă greu de escaladat).

Aceste fortificații sunt înconjurate de creneluri și locașuri de tragere, astfel încât să se asigure apărarea prin foc.

Terenul în fața acestei fortificații trebuie să fie în pantă (în glacis), fără nici un loc pe care inamicul l-ar putea folosi ca adăpost sau ca locaș de tragere. Aceasta nu este o noutate, ci doar o revenire la obiceiul antic de a gândi lupta, de a o proiecta, de a o planifica. Deși termenul nu se folosea pe vremea aceea, este vorba de strategie.

Apariția bombelor de mortier[91] (cu traiectorie înaltă) a creat probleme în ceea ce privește protecția depozitelor de muniții și de alimente din adân-

[91] Aruncător

cime, adică din interiorul fortificațiilor. Acestea au fost acoperite cu un strat gros de pământ afânat (pentru ca bombele să se afunde, iar explozia lor să fie dirijată în sus).

În Franța a fost realizată cea mai veche fortificație specială care să reziste focului artileriei cu pulbere. Ea a fost ridicată de spanioli. Avea un număr de bastioane (turnuri de apărare foarte joase) şi, după obiceiul vremii, era precedată de un şanț

În aceeaşi perioadă, s-a ivit cerința de a se asigura trageri flancate la baza zidului. Acest mod de a organiza tragerile – ceea ce mai târziu se va numi *sistem de foc* - a dominat arta fortificațiilor secole de-a rândul. Acest lucru este foarte important. Observarea atentă a amplasării crenelelor, a poziției cetății, a terenului conduce orice militar la înțelegerea sistemului de foc al cetății respective (în raport de armamentul avut la dispoziție) şi, de aici, a modului de acțiune a taberelor care se confruntau.

Oraşul Naarden din Olanda, păstrat aproape intact, are încă cele şase bastioane, cele şase semiluni şi curtinele sale.

Întrucât tragerile apărătorului asupra inamicului care înainta în glacis nu erau eficiente decât la o distanță de 30 de metri, fortificațiile au fost întărite cu escarpe şi contraescarpe ridicate în fața atacatorului.

Este vremea caponierelor (tuneluri de legătură), care traversează adesea şanțul şi asigură apărătorului posibilitatea de a executa un foc razant şi prin surprindere asupra inamicului. Erau trimişi trăgători pe contraescarpe. Aceştia, evident, trebuia să fie recuperați. Avem de a face cu primele manevre de foc şi, oarecum, de mijloace. Ele se aseamănă cu liniile de luptă ale înaintaşilor, cu modul de acțiune a lăncierilor, sulițaşilor, prăştierilor şi arcaşilor, dar o astfel de manevră este subordonată acum efectului focului. Alternanța liniilor de trăgători se va menține până la apariția armamentului cu repetiție şi a celui automat. Iar obiceiul escarpării şi întăririi cu obstacole de tot felul a pozițiilor de apărare nu va dispărea nici la începutul secolului al XXI-lea, când americanii au creat bomba MOAB, care are o greutate de 9,450 tone.

Inamicul se apropia de aceste escarpe şi contraescarpe prin tranşee săpate în zigzag. Dacă reuşeau să se apropie, puneau încărcături explosive în aceste escarpe şi le puteau depăşi.

Arhitectul fortificațiilor din această perioadă este mareşalul **Vauban** (1633-1704). El sugerează construirea celui de al doilea şanț, înaintea şanțului de glacis principal. Aici se amenajează semiluni şi bastioane. Cu cel de al doilea sistem, Vauban consideră că poate para un atac de tipul celor pe care el însuşi le-a conceput şi le-a condus. Este vorba de tragerile prin ricoşet care asigurau trecerea proiectilelor peste pereții fortificației şi distrugerea

artileriei inamice. Vauban a aplicat în domeniul fortificațiilor experiența pe carte el a dobândit-o în asedierea zonelor fortificate.

Matematicianul **Alembert** (1717-1783) a relevat un traseu de fortificații poligonal, ceea ce reprezenta o noutate pe vremea aceea. Studiul a fost reluat de Carnot, însă aplicarea lui în practică s-a produs abia în 1816 în Prusia.[92]

Gaspard Monge (1746-1818), care era profesor de topografie şi de desen la Şcoala Militară din Mézieres a inventat *geometria descriptivă*. Era în anul 1779. O parte din cursul pe care îl ținea el era destinată fortificațiilor. Pe atunci, construirea de fortificații necesita calcule aritmetice interminabile. Uneori, era nevoie ca întreaga construcție să fie dărâmată şi reluată. Metoda lui Monge a rezolvat această mare dificultate. Timp de 15 ani, această metodă a fost considerată secret militar. Abia în 1794, geometria descriptivă a devenit curs pentru învățământul public.

În ceea ce priveşte navele, trebuie subliniat că, până către jumătatea secolului al XIX-lea, nu a existat o protecție specială pentru navele de război. Coca galionului era realizată din lemn de stejar şi avea o grosime de 30 de centimetri. Foarte rapid s-a ajuns ca navele de linie să aibă coca (tot din stejar) de 50 de centimetri. În secolul al XVIII-lea, unele vase de rangul 1 au ajuns să aibă coca de 70 de centimetri.

O astfel de cocă nu putea fi perforată în momentul când ea a fost creată. Mult mai târziu, doar ghiulele trase de tunurile cele mai puternice, respectiv, de 32 la 42 de livre îi puteau produce stricăciuni. Lemnul din care era construită coca era ținut multă vreme în ape pietrificante şi nu putea fi incendiat. Se foloseau însă ghiulele roşii (înroşite într-un cuptor aflat în partea din față a navei care, în timpul luptei, dacă era lovit, devenea el însuşi un pericol), dar efectul lor nu era totdeauna cel scontat. Oricum, pa fiecare navă se aflau rezerve de apă şi nisip pentru stingerea incendiilor.

Bătăliile navale din această perioadă nu vizau distrugerea sau scufundarea navelor, ci doar scoaterea lor din luptă prin distrugerea suprastructurii (catargelor, cabinei de comandă, cârmei etc.). În felul acesta, nava inamică devenea neguvernabilă şi nu mai avea nici o importanță în luptă.

Referitor la mobilitatea armatelor, sunt multe de spus. Progresele realizate în domeniul armamentelor se aflau şi ele la început. Dar aceste progrese constau îndeosebi în creşterea puterii de foc, nu şi a mobilității. Mobilitatea **infanteriei**, spre exemplu, era inferioară celei pe care o aveau legiu-

[92] www.stratisc.org, Allain Bru, HISTOIRE DE GUERRE A TRAVERS L'ARMAMENT

nile romane. Infanteristul secolului al XVI-lea nu putea să străbată mai mult de 20 -25 de kilometri pe zi, ceea ce făcea aproape imposibilă realizarea surprinderii. Este lesne de înțeles că, într-un asemenea cadru, rolul cavaleriei se menținea destul de important, dar nu atât prin posibilitatea de a şarja inamicul (acțiune la care nu se va renunța, dar care va deveni, cu timpul, sinucigaşă), cât mai ales prin faptul că putea efectua cercetarea şi prevenirea trupelor proprii asupra pregătirilor pe care le face inamicul în vederea unui atac. De unde rezultă că, în perioada Renaşterii, creşte foarte mult rolul cavaleriei uşoare.

Mobilitatea tactică este, deci în scădere. Mult mai importante erau, în acea perioadă, disciplina, ordinea, puterea de foc şi arta comandantului. Alain Bru în citează pe Griebeauval care, asistând la o aplicație a armatei prusace în care Frideric al II-lea combinase viteza şi precizia manevrei, lucru foarte rar pe atunci, ar fi spus: „Este o rețetă de război, şi orice rețetă nu este valoroasă decât prin talentul comandantului care o aplică“

În vremea aceea, se punea un accent cu totul special pe perfecțiunea execuției. Armatele se comportau ca şi cum ar fi exersat nişte figuri de balet. Va trebui să treacă foarte mult timp pentru a se reveni asupra vitezei cu care se execută manevra. Napoleon va fi acela care va repune în valoare mişcare, viteza şi manevra.

Cavaleria se deplasează, de cele mai multe ori, împreună cu infanteria. Fac excepție de la regulă unitățile sau subunitățile de cavalerie trimise în recunoaşteri sau cele care efectuau siguranța marşului.

Deşi cavaleria rămâne cea mai mobilă dintre armele epocii, rolul ei scade. I se găseşte totuşi o întrebuințare adecvată. Spre exemplu, formațiile de cavalerie, degajate de armurile grele care nu mai foloseau la nimic, şarjează infanteria inamică între două salve. Pe atunci, era necesar un timp de reîncărcarea armelor, iar acest interval era propice pentru asemenea şarje. Evident, pentru a şarja în mod eficient, cavaleria trebuie să se apropie de liniile inamice până la bătaia eficace a armamentului infanteriei, să se adăpostească înapoia unor acoperiri naturale şi să atace, la momentul potrivit, în galop.

Chiar dacă, datorită mijloacelor de foc, i s-a diminuat rolul în bătălie, cavaleria va rămâne, până în secolul al XX-lea, o armă nobilă. Şi astăzi, spre exemplu, foştii cavalerişti români, veterani de război – cei care mai sunt în viață – se mândresc cu arma lor – cavaleria. În Statele Unite ale Americii, în Italia şi în alte țări, unele dintre unitățile de blindate păstrează şi denumirea pe care au avut-o cândva. Astfel, ele au devenit unități blindate de cavalerie.

Artileria – noua armă care a revoluționat bătăliile – rămâne, totuşi, foarte puțin mobilă. Tunurile grele, ghiulele şi butoaiele cu pulbere erau trase de cai puternici, dar lenți. De altfel, până la mecanizarea artileriei, calul va rămâne principalul locomotor. Abia către sfârşitul secolului al XVIII-lea, apare artileria alezată şi, în consecință artileria purtată şi cea călăreață şi,în parte, samarizată.

Artileria purtată presupune transportul servanților în chesoane sau antetrenuri. Aceste atelaje erau trase de 4 – 8 animale. Desigur, cu o asemenea încărcătură, mersul era la pas. Pe distanțe scurte, se folosea însă şi trapul.

Artileria călăreață presupunea ca toți servanții să fie pe cai. Desigur, exista şi atelajul care transporta piesa şi muniția. Pe vremea lui Napoleon, artileria călăreață va avea un rol deosebit în luptă.

Dincolo de limitele unei astfel de realități, trebuie remarcat faptul că artileria călăreață constituie primul pas important spre „dinamizarea sprijinului cu foc", pentru crearea a ceea ce mai târziu se va numi *focul care se mişcă*. Precursor în acest domeniu, ca în multe altele, este Frideric al II-lea. El va crea primele baterii de artilerie călăreață pe care le va folosi inclusiv în sprijinul şarjelor de cavalerie.

În condițiile creării artilerii purtate şi a celei călărețe, era nevoie de o escortă compatibilă, iar aceasta nu putea fi alcătuită decât din cavalerie. Desigur, cavaleriştii, foarte mândri de arma lor, n-au privit cu ochi buni această nouă misiune, pe care ei o înțelegeau ca slugărire a artileriei, dar războiul nu ține niciodată seama de orgoliile armelor şi cu atât mai puțin de cel al oamenilor. El îşi are legile lui.

Realizarea ordinii de bătaie de către infanterie putea dura câteva ore. Când formația era gata – se practica încă ordinea strânsă –, artileria începea pregătirea de foc. În vremea aceea, artileria se dispunea în fața liniilor infanteriei. Când se considera că inamicul a fost suficient bătut cu foc[93], infanteria şi cavaleria depăşeau aliniamentul tunurilor şi treceau la atac. De regulă, artileria nu mai putea să tragă în aceste condiții. Deci atacul infanteriei şi cavaleriei era lipsit de ceea ce mai târziu se va numi sprijinul de foc.

Totuşi, şi în vremea aceea, uneori, tunurile erau împinse cu brațele la nivelul infanteriei şi, în felul acesta, focul artileriei se continua şi pe timpul atacului. Dar nu după mult timp, a apărut aşa numita artilerie de câmp sau *artileria infanteriei*. Alain Bru citează exemplul lui Gustav Adolf, care, în timpul războiului de treizeci de ani, foloseşte această metodă. Inamicul este surprins, atât datorită focului artileriei care se continua şi pe timpul atacului,

[93] Uneori, duelul de foc al artileriei celor două tabere dura ore şi chiar zile în şir.

cât, mai ales, efectului psihologic. Nu se va rămâne însă la acest nivel. Nevoia creşterii mobilităţii artileriei va fi din ce în ce mai acută. Gilbert, în lucrarea sa *Eseu general de tactică*, apărută în 1772, şi Teil în *Despre folosirea noii artilerii în campanii*, din 1778, dezvoltă ideea mobilităţii tactice a artileriei, rezultată din cerinţa de a se realiza în locul potrivit şi la momentul voit concentrarea focului şi a forţelor. Acest principiu va constitui însă filonul principal în marea artă a manevrei din timpul lui Napoleon.

Una dintre problemele cele mai complexe şi mai grele ale acelor timpuri o reprezenta *trecerea cursurilor de apă*. Podurile permanente confecţionate din piatră erau rare şi, de regulă, se găseau în localităţi. De aceea, trupele evitau să treacă peste cursurile de apă. Nu totdeauna era însă posibil acest lucru. Oricum, lucrurile s-au complicat foarte mult, o dată cu apariţia artileriei tractate şi a materialului greu. Aşa cum s-a văzut în capitolul anterior, în Evul Mediu, mongolii foloseau un săculeţ din piele ermetic pe care îl umpleau cu aer şi care îi ajuta să se menţină la suprafaţa apei, în timp ce caii înotau singuri.

După secolul al XVI-lea, în afara unor mijloace primitive, individuale de traversare a cursurilor de apă (foi de cort umplute cu vreascuri, trunchiuri de copaci şi alte materiale plutitoare, unele rechiziţionate din zonă), s-au creat mijloace speciale pentru trecerea în plutire a materialului greu. Este vorba de portiţe formate din pontoane. Se constituie deci formaţiuni de pontonieri, specializaţi în construirea portiţelor şi podurilor plutitoare. Pentru acest lucru, se măresc cerinţele de transport, întrucât, în afară de materialul plutitor, se mai transportă tot felul de alte materiale: lanţuri, cângi, frânghii bărci uşoare. Personalul se specializează, necesităţile de asigurare a acţiunilor şi protecţia trupelor cresc.

Navele se dezvoltă şi ele continuu, atât în ceea ce priveşte creşterea tonajului, deci a deplasamentului, cât şi în ceea ce priveşte viteza de deplasare şi dotarea cu armament. În această epocă, fiecare pânză primeşte un nume. Aceste nume, adesea pitoreşti, se vor menţine multe secole, unele dintre ele fiind în uz şi azi la ambarcaţiunile-şcoală cu pânze.

Logistica

Problema logisticii era destul de simplă în antichitate şi chiar în Evul Mediu. Legiunile romane, armatele lui Alexandru Macedon şi cele persane găseau mijloace de subzistenţă pe unde treceau, iar confecţionarea săgeţilor, a proiectilelor pentru bombarde (care erau pietre sau bolovani) etc. se făcea pe loc, fără prea multe dificultăţi. Armatele mongole înaintau având turme de vite înaintea lor şi, înapoia lor, convoiul cu tot ce le era necesar.

Renaşterea şi epoca modernă complică foarte mult logistica. Apariţia mijloacelor de foc necesită alt fel de materiale şi alt fel de transporturi. Este vorba de transportul pulberii (care trebuie ferită de apă şi de umiditate), de confecţionarea şi transportul ghiulelelor, al încărcăturilor explozive şi, aşa cum s-a arătat mai sus, al mijloacelor de trecere peste cursurile de apă. Alain Bru a extras dintr-un studiu intitulat *Istoria Artileriei Franceze*, două exemple privind aprovizionarea şi consumul de muniţie în cazul unor asedii. Iată cum se prezenta situaţia atunci:

ASEDIU	**MAASTRICHT**	**1673**	**LUXEMBURG**	**1684**
Număr de:	*Aprovizionare:*	*Consum:*	*Aprovizionare :*	*Consum :*
Ghiulele	115 233	57 673	76 694	37 510
Bombe	11 456	6 100	7 092	5 500
Grenade	40 000	3 900	40 304	20 600
Livre de :	*Aprovizionare :*	*Consum :*	*Aprovizionare :*	*Consum :*
Plumb	116 000	51 600	90 800	59 800
Pulbere	990 000	597 000	953 000	853 000

Sursa: www.stratisc.org, Allain Bru, Histoire de la guerre à travers l'armament, capitolul IV.

Pentru asediul Luxemburgului, s-a consumat o cantitate foarte mare de pulbere, atât în tragerile de artilerie cu toate calibrele, cât şi în efectuarea unor lucrări de distrugere (mănări). A crescut, de asemenea, consumul de grenade. Alain Bru apreciază că, începând cu secolul al XVII, se pune problema de a fi transportate în jur de 2.000 de tone de muniţii şi pulberi, echivalentul a câteva sute de mii de raţii de hrană.

Totul se schimbă. Armatele devin de masă. Mijloacele tehnice încep să permită şi chiar să impună acest lucru.

Fiecare soldat devenise în măsură să-şi repare singur puşca. În acelaşi timp, apar specialişti care însoţesc armatele sau lucrează pentru armate: fierari, mecanici de utilaje, ceasornicari etc.

Războiul devine astfel o chestiune complexă, angajând nu doar armatele, ci şi economiile ţărilor respective. Începe să se dezvolte o industrie de armamente, apar fabricile de arme şi de tunuri, precum şi cele care realizează alte mijloace necesare luptei armate.

La toate acestea se adaugă măsurile care se iau pentru *asistenţa medicală*. Apar ambulanţele, ia naştere medicina de urgenţă. Iau astfel naştere primele formaţii medicale militare şi primele corpuri de medici militari. Este vorba de o specialitate care va avea un rol foarte însemnat de-a lungul tim-

purilor, nu numai în ceea ce priveşte medicina militară, ci şi în dezvoltarea serviciilor medicale de urgenţă.

Ea va face faţă însă cu greu cerinţelor luptei. Dezvoltarea armamentelor va duce la creşterea numărului de răniţi, iar ambulanţele şi, în general, serviciile de prim ajutor pe câmpul de luptă nu vor face faţă situaţiei.

Urmează, chiar până la cel de al doilea război mondial, o perioadă extrem de dificilă pentru serviciile medicale militare. Armatele de masă şi armamentele din ce în ce mai puternice fac ca numărul răniţilor să fie foarte mare. Mulţi oameni vor pieri din cauza acestor răni neîngrijite sau din cauza întârzierii primului ajutor, dar şi mai mulţi vor pieri din cauza epidemiilor care explodează totdeauna în vremuri grele şi mai ales pe timpul războaielor (tifosul exantematic, holera, ciuma etc.)

Multe din aceste epidemii însoţesc corpurile expediţionare, îndeosebi pe timpul traversadelor (vapoarele din acea epocă erau neîncăpătoare, lipsite de condiţii de igienă şi de un minim confort, iar durata călătoriei era foarte mare). Uneori, din cauza epidemiilor şi dificultăţilor insurmontabile, corpurile expediţionare nu şi-au îndeplinit misiunile sau au făcut-o cu un preţ imens.

Conducerea trupelor se realiza în două moduri. Suveranul era, adesea, şi comandant al armatei (Gustav Adolf, Frederic al II-lea etc.). Această situaţie prezintă avantajul că suveranul îşi punea în aplicare propriile-i decizii, contopindu-se astfel nivelul politic decizional cu cel strategic, care este un nivel de punere în aplicare a deciziei politice. Acest lucru este însă extrem de dezavantajos, în sensul că suveranul, contopind nivelul deciziei politice cu cel al execuţiei ei, va fi lipsit de mijloacele necesare rezolvării şi pe alte căi a situaţiei conflictuale. În afară de aceasta, de cele mai multe ori, el nu este militar de carieră şi, de aceea, este posibil ca o decizie politică bună să fie materializată necorespunzător. Mai mult, dacă suveranul moare în luptă, totul este pierdut. De cele mai multe ori, dacă el moare sau este făcut prizonier, armata sa se destramă[94], ţara este în pericol, sfâşiată, pe de o parte, de inamic şi, pe de altă parte, de rivalităţile şi luptele interne pentru putere. În Evul Mediu, se urmărea în mod expres să fie luaţi prizonieri prinţii, pentru a se primi răscumpărări importante pe seama lor.

În situaţia în care suveranul este luat prizonier, inamicul este cel care dictează condiţiile de pace.

[94] Face excepţie armata lui Gustav Adolf care a continuat să luptă cu aceeaşi îndârjire şi după căderea în luptă a suveranului.

De aceea, de cele mai multe ori, comanda armatei este încredințată unui general numit de suveran. Este drept, suveranul poate alege pe cine doreşte el, dar, de acum, de acest general şi de această alegere pe care a făcut-o suveranul, va depinde în mare măsură nu doar soarta bătăliilor, ci chiar şi cea a războiului. Suveranul va avea grijă ca, în fruntea armatei, să fie numit cel mai bun general, în măsura în care acest lucru se poate stabili cu exactitate în timp de pace.

Se instituie apoi, ca formă colectivă specializată de punere în operă a deciziei politice, *consiliul de război*. În toate țările, acest consiliu va avea un rol foarte important în materializarea, prin mijloace militare, a deciziei politice. În adevăratul înțeles al cuvântului, *statele majore* apar la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea. Statul Major General al Armatei României, spre exemplu, apare în noiembrie 1859.

În secolele precedente, după întrunirea consiliului de război, generalul comandant transmitea în scris misiunile subordonaților săi. Treaba aceasta o făceau nişte oameni (civili, chiar femei) care scriau foarte citeț. Acest secretariat era condus de un ofițer. Natural, secretariatul nu era obligat să se priceapă la probleme militare. Dar, încet, încet, competențele acestuia s-au lărgit, la început cu probleme care țineau de logistică şi plata soldelor, ulterior şi cu altele.

Generalul comandant se mai folosea şi de un grup de tineri ofițeri care transmiteau ordinele în timpul bătăliei.

Treptat, civilii din secretariat au fost înlocuiți cu ofițeri având o anumită specializare.

Aşa apar primele structuri care vor duce la ceea ce astăzi se numesc state majore.

Vor trece însă o sută de ani până ce se va ajunge la structura de azi a statului major alcătuit din ofițeri cu o formație specială.

Ofițerii care încadrau aceste structuri primeau şi atunci o pregătire specială, cu o durată de trei ani. În 1783, Segur i-a grupat într-un corp al ofițerilor de stat major. Din acest moment, statul major va avea rolul de a pregăti toate datele necesare reflecției comandantului şi elaborării deciziei.

În Evul Mediu, a fi nobil era echivalent cu a fi ofițer. Deci toți ofițerii erau nobili. Lucrurile încep să se schimbe, chiar dacă, în acele momente, înființarea şcolilor de ofițeri era considerată o absurditate, întrucât se credea că rangul este de-ajuns pentru calitatea de ofițer.

Apariția pulberii negre şi a armei artileriei, care necesitau o pregătire specială a personalului, a grăbit procesul înființării şcolilor militare. Totuşi, primele şcoli militare au fost deschise în Franța, abia după ordonanța din 1720 prin care s-a creat Corpul Regal de Artilerie.

Acest Corp avea cinci batalioane în garnizoanele Metz, La Fere, Strasbourg, Grenoble şi Perpingan. Pe lângă fiecare dintre aceste batalioane, a fost creată o şcoală pentru formarea temeinică a ofiţerilor de artilerie. „Instrucţia – teoretică şi practică – era obligatorie pentru cadeţii fiecărei companii, la care aveau însă acces şi subofiţerii şi soldaţii voluntari, dar după un examen de aptitudini.“[95]

Artileria începe să-şi dovedească eficienţa pe câmpul de luptă, mai ales spre mijlocul secolului al XVIII-lea. „Spiritele luminate au înţeles că dacă viitorii mari responsabili îşi vor permite să ignore aspectele pur tehnice, formarea interarme, cel puţin teoretică, a tinerilor ofiţeri devenea urgentă înainte ca ei să-şi însuşească experienţa practică a armei lor proprii în regimentele respective. În Franţa, în 1750, Josef Paris-Duvernay, secretar cu finanţele, a prezentat regelui proiectul unei şcoli militare. După ezitări şi consultaţii, Ludovic al XV-lea a semnat decretul de fondare la 13 ianuarie 1751.“[96]

Legăturile erau asigurate, ca şi în Evul Mediu, prin curieri, agenţi călări sau semnale transmise la distanţă prin relee umane. Mesajele au început să fie însă cifrate, pentru a nu fi înţelese cu uşurinţă de inamic, în cazul în care curierul (sau agentul de legătură) cădea prizonier. Legăturile la mare distanţă erau realizate prin Poşta Regală care a fost creată de Sully. Depeşele ministeriale urgente ajungeau la destinaţie în 5 – 6 zile.

În timp de război funcţiona un sistem de relee, ca în vremea lui Gingis Han. Acest sistem se constituia în toate situaţiile, inclusiv pe timpul cât armata opera în afara ţării. Dar, în acest ultim caz, de îndată ce curierul ajungea cu mesajul la frontieră, guvernatorul regiunii respective lua toate măsurile pentru a duce în siguranţă la administraţia centrală mesajul respectiv.

3.2. Noua strategie a forţelor, mijloacelor şi acţiunilor

În această perioadă, tunurilor nu li s-au adus modificări esenţiale, în afară de cele care ţineau de transportul lor în zona acţiunilor de luptă. În schimb, armamentul individual a cunoscut mutaţii substanţiale.

Tunul cunoaşte, în secolele al XV-lea şi al XVI-lea, o oarecare stabilizare, în sensul că poate fi folosit fără prea multe riscuri. El devine mobil (transportabil), iar accidentele (explozia ţevii, a încărcăturii, înainte de încheierea operaţiunilor de pregătire a lansării loviturii etc.) se răresc. Oricum,

[95] Alain Bru, *Op.cit.*, capitolul IV (http://www.stratisc.org/act/bru).
[96] Alain Bru, Idem.

accidentele nu se mai produc din cauza fabricației, atunci când aceasta este corectă, ci a defecțiunilor de fabricație (care sunt şi ele din ce în ce mai rare) sau defecțiunilor de încărcare şi de manipulare. Tot în această perioadă, se realizează şi primele aparate de ochire.

Țeava va continua, timp de trei secole, să fie realizată din bronz.

Apariția tunului înseamnă, de fapt, dispariția feudalității şi apariția statului, întrucât numai statul este capabil să-şi doteze armata cu tunuri. Desigur, statul modern nu se naşte datorită apariției tunurilor, ci tunul intră în dotarea armatelor, datorită capacității statului de a realiza astfel de mijloace. Statul este un fenomen social, politic, economic şi militar foarte complex, determinat de apariția intereselor politice majore, de ontologia şi filozofia existenței şi dezvoltării societății umane. Acest lucru înseamnă şi modernizarea şi transformarea armatelor în instrumente categorice ale politicii.

Bătaia tunului, la acele începuturi, era între 300 şi 600 de metri.

Spre exemplu, artileria lui Henric al III-lea era, spre sfârşitul domniei acestuia, la o armată de 25.000 de oameni, compusă din 30 de piese, dintre care 10 tunuri, cu 474 cai de tracțiune, 5.200 ghiulele transportate de 86 şarete (fiecare având patru cai), 60 de şarete de pulbere (trase de doi sau de patru cai), 43 şarete uşoare (cu câte doi cai), pentru utilaje pionierilor, bagaje şi obuze explosive. Se adăugau tunarii şi 1.500 de pionieri.

Marile reforme încep cu Ludovic al XIV-lea. În 1671, s-a creat Regimentul de puşcaşi al regelui, destinat pentru escortă şi punerea pieselor în baterie, iar în 1679 se înființează prima şcoală de artilerie şi prima companie de geniu. În 1864, ia naştere Regimentul Regal de Bombarde, format din 12 companii, apoi numărul lor creşte la 15. În 1693, Regimentul de puşcaşi se transformă în Regiment Regal de Artilerie.

Numărul calibrelor începe să se micşoreze. Se ştie, atunci, ca şi mai târziu, ca şi în viitor, numărul mare de calibre crea, creează şi va crea totdeauna probleme deosebite privind mai ales fabricarea şi aprovizionarea cu muniții, dar şi folosirea în câmpul tactic. Prin ordonanța din 7 octombrie 1732, în Franța se instituie sistemul Valliere (Valliere a fost considerat cel mai bun artilerist al timpurilor sale). Au fost reținute doar cinci calibre, pentru tunuri (24, 16, 12, 8 şi 4 livre), trei pentru mortiere (12, 10 şi 8 degete), şi unul singur pentru obuziere, cel de 8 degete.

Au fost eliminate piesele prea lungi şi cele prea scurte, care, datorită recului, rupeau afeturile. Valliere a acordat prioritate puterii în dauna mobilității. Cea mai mică piesă de 4 cântărea 1150 de livre!

De unde rezultă că infanteria nu putea fi însoțită de tunuri. La data aceea, desigur, pentru că, ulterior, lucrurile s-au schimbat.

Începând cu anul 1740, se adoptă un material mai uşor, căpătând iarăşi importanţă mobilitatea şi sprijinul pe care artileria trebuie să-l acorde infanteriei.

S-a umblat la afet, la sistemul de încărcare şi la muniţii. Din 1746, mareşalul de Saxonia a introdus tubul de carton explosiv, ceea ce adus la accelerarea tragerii. Totuşi, dacă în ceea ce priveşte fabricarea gurilor de foc existau reglementări clare, în realizarea afeturilor, chesoanelor şi diverselor materiale, fiecare turnătorie (întreprindere) proceda cum credea de cuviinţă. De aici, o mare diversitate de material, care crea foarte multe dificultăţi în ceea ce priveşte manevra de artilerie. Acestea se vor menţine până târziu şi nu vor dispărea decât odată cu apariţia artileriei autopropulsate.

În artileria navală, calibrele sunt mai mari, de 36 şi 42 de livre şi chiar mai mult. Începând cu 1630, tunul naval este montat pe un şasiu greu (pentru a-i diminua reculul), care va rămâne neschimbat timp de două secole. Până atunci, reculul era amortizat de un sistem de grinzi şi de frânghii.

La artileria navală, ochirea era foarte dificilă, datorită mişcării permanente a navei. De aceea, ochitorii trebuiau selecţionaţi dintre luptătorii cu reflexe deosebite, iar formarea lor cerea timp şi mult efort. Cei mai buni ochitori ai timpului acela (în general, cei mai buni tunari) au fost, cu excepţia perioadei lui Ludovic al XVI-lea, cei englezi.

Tragerile de artilerie navale se efectuau, pe o fantă, într-o fracţiune de secundă, când ţinta putea fi observată prin deschizătura respectivă.

Dar nu numai acestea erau dificultăţile artileriei navale. Problema muniţiilor era crucială, din cel puţin două motive: depozitarea pe navă în cantităţi suficiente a muniţiei şi a pulberii nu se putea realiza decât pentru cel mult o zi de luptă, iar reparaţia navelor şi a artileriei era extrem de dificilă. S-a ivit astfel cerinţa să se constituie baze navale. Mai mult, prezenţa muniţiei (mai ales a pulberii) la bord crea un pericol iminent de explozie.

Rachetele fuseseră întrebuinţate în Evul Mediu pentru a produce anumite efecte (sperierea cailor şi înfricoşarea oamenilor). Ele nu au dat însă rezultate, pentru că erau imprecise şi, după un anumit timp (pe câmpul de luptă veştile circulă foarte repede), oamenii s-au obişnuit cu ele şi nu le mai dădeau nici un fel de atenţie.

Totuşi, rachetele au continuat să fie folosite ca mijloace incendiare, în trageri pe suprafeţe mari, unde nu era nevoie de precizie (incendierea oraşelor, trageri asupra poziţiilor inamice în pregătirea de foc etc.).

Începând cu secolul al XVI-lea, s-au făcut numeroase propuneri pentru folosirea acestor rachete sau fuzee. Între acestea se situează şi *roata infernală* a lui Michelangelo. Este vorba de un cerc de oţel care avea o serie de fuzee tangente. Aprinderea acestor fuzee asigura rotirea foarte rapidă a

acestui cerc. Această roată de foc era lansată asupra cavaleriei inamice. Datorită efectului giroscopic ea se menținea pe direcția în care a fost lansată. Acest efect giroscopic va fi folosit, cum bine se ştie, în construcția rachetelor de azi. Racheta nu a fost utilizată în Europa secolelor al XVI-lea şi al XVII-lea. Dar, în 1784, în India, forțele engleze s-au izbit de un regiment de fuzee, care, întrebuințând rachete cu cap explosiv de 4 kg le-au provocat pierderi considerabile. Aceste rachete au avut asupra soldaților englezi un efect psihologic deosebit. Prin urmare, un tânăr ofițer englez, William Congrave, au reluat această problemă pe baze tehnice şi ştiințifice: raportul propulsie-greutate, efectele obținute de diferite capete explozive sau incendiare, ghidajul inițial prin rampe, prin tuburi, desfăşurarea în teren etc.

Începând cu 1804, aceste rachete vor intra în producție şi vor fi folosite de forțele maritime engleze contra Franței din vremea Imperiului şi a altor aliați ai acesteia. De unde era să ştie Anglia, în acele timpuri, că va veni o vreme – cel de al doilea război mondial – în care ea va suporta efectele rachetelor hitleriste V 1 şi V 2?

Archebuza cu platină, fitil şi bazinet cu capac pivotant a devenit arma individuală cea mai răspândită a secolului al XVI-lea. Totuşi, Anglia va păstra încă o vreme unitățile de arcaşi care aveau o foarte mare cadență de tragere. Cert este că archebuza acelor vremuri nu avea performanțe mai bune decât arcul englez. Fitilul se stingea din cauza vântului, capacul rămânea de multe ori deschis sau se deschidea în timpul tragerii, reîncărcarea dura în jur de trei minute… La care se adaugă şi greutatea de 8 la 12 kg, destul de mare pentru un infanterist, care mai avea şi alte lucruri de cărat. În afară de acestea, armele erau foarte diversificate. Unele aveau o lungime de 1,5 metri, calibru 18 mm, bătaia maximă ajungea la vreo 200 de metri, dar cea eficace nu era decât de… 80 de metri.

Se întrebuințau şi archebuze grele de cetate sau navale, care, datorită reculului foarte mare, erau fixate în locaşuri practicate în fortificații sau în coca navei. Alain Bru dă un exemplu de utilizare a unor astfel de arme. Este vorba de asediul Paviei, din 1521. Soldații spanioli au folosit archebuze mai puternice, mai lungi şi mai grele decât cele contemporane. Ele aveau o lungime de 1,6 – 1,8 metri. Pentru tragere se fixau cu fel de furcă (placă de bază) pe pământ. Bătaia era de 300 de metri, dar, la 100 de metri, glonțul perfora orice fel de cuirasă.

Francezii au adoptat o muschetă mai uşoară, de calibru 16 mm, cu care se puteau efectua trageri fără să fie nevoie de acel furcer de sprijin înfipt în pământ. Bineînțeles, muschetarul care-şi permitea să tragă cu o astfel de muschetă trebuia să fie suficient de puternic pentru a nu fi trântit la pământ de reculul armei.

În 1525, în Germania, a fost inventat *platoul rotativ*. Se produceau astfel scântei care aprindeau pulberea. Noul mecanism cu placă rotativă era însă foarte scump. În 1550 s-a inventat, în Spania, un altfel de mecanism de darea focului. Se asigura aprinderea pulberii prin şocul unui silex. Se produceau astfel sântei care aprindeau pulberea. Arma aceasta se numea puşcă *(fusil,* în franceză, de la italianul *fossile pierre*). În 1614, Martin le Bourgeoy a perfecţionat acest mecanism care a devenit *baterie şi silex*, păstrat până în secolul al XIX-lea.

Primul cartuş, în sensul adevărat al cuvântului, apare către 1663 - 1665. Încărcătura şi glonţul devin un singur element. Tubul acelui cartuş era din hârtie impregnată cu ulei, deci foarte greu de transportat fără a fi deteriorat. Soldaţii sunt cei care au inventat diferite modalităţi de transportare a acestor cartuşe, inclusiv banda cu cartuşe sau vesta care avea şi un loc unde se ţinea pulberea de rezervă etc. Nevoia te învaţă orice. În timpul celui de al doilea război mondial, spre exemplu, unii dintre soldaţi îşi umpleau sacul de merinde nu cu hrană ci cu muniţie.

În 1870, fiecare companie din armata rusă, din cea prusacă sau din cea suedeză dispunea de câţiva trăgători de elită dotaţi cu arme ghintuite, în general carabine. Maşinile de ghintuit ţevi de puşcă erau considerate secret de stat. Franţa, spre exemplu, îşi ghintuieşte prima sa carabină abia în 1801.

Tot în această perioadă este inventată şi baioneta. Ea uneşte arma de foc cu lancea, cu sulița şi cu sabia. Dispar astfel milenarele unităţi de sulițaşi. Tot Alain Bru ne povesteşte că ataşarea baionetei la puşcă s-a produs printr-o întâmplare: în 1640, soldaţii basci, rămaşi fără muniţie, şi-au fixat cuţitele în partea din faţă a muschetelor. Primele baionete au fost fabricate din ordinul lui Martinet, începând cu anul 1671. Lama primei baionete avea o lungime de 32 cm, o lăţime de 4,4 cm la bază şi două tăişuri.. Ea nu putea fi însă folosită pe timpul tragerii. La începutul secolului al XVIII-lea toate unităţile de sulițaşi dispăruseră din Europa.

Numărul de cartuşe, din 100, care ating ţinta şi distanţa de tragere

DETALII	78 m	157 m	235 m	314 m	392 m
Trageri directe sau prin ricoşet (în teren tare)	75	50	27	20	14
Trageri directe (în teren moale sau inegal)	67	38	16	6	3

Sursa: www.stratisc.org, Allain Bru, Histoire de la guerre à travers l'armament, capitolul IV..

Primele grenade sunt folosite, către sfârşitul secolului al XIV-lea, de soldaţii chinezi. Ele se prezentau sub forma unor cochilii de metal încărcate cu pulbere. Rolul lor se limita la a înfricoşa, iar efectul era psihologic. Acest efect nu s-a schimbat, de-a lungul secolelor, oricât de mult ar fi crescut puterea de distrugere a grenadelor (grenadele defensive din secolul al XX-lea au raza de acţiune de peste 200 de metri).

Cuvântul grenadă apare în Europa în 1520. Un artificier necunoscut a avut ideea să umple cu pulbere două cochilii de fontă, apoi să le unească între ele şi să le ataşeze un fitil. Se pare că raza de acţiune a unei astfel de grenade era de 15 – 20 de metri. Grenada va rămâne aşa, neschimbată, timp de patru secole. În 1914, ea avea fitilul întârzietor introdus într-un tub, iar scânteia care-l aprindea se producea automat, prin frecare (mai târziu, prin percuţia unei capse în care se afla fulminat de mercur.)

Fitilul întârzietor – fitilul Bickford – a fost pus la punct relativ târziu, abia în 1888.

Grenada a dus la crearea unor subunităţi speciale de grenadieri. Dar aceşti luptători nu erau numai grenadieri, ci şi infanterişti. În afară de grenade, ei aveau în dotare puşti şi baionete şi luptau ca oricare infanterist. Oricum, aruncarea grenadelor presupunea apropierea de inamic sau surprinderea lui. De aceea, cu timpul, fără a fi excluse subunităţile de grenadieri, fiecare infanterist va fi dotat şi cu câteva grenade pe care le va arunca asupra inamicului la distanţa potrivită.

Armamentul, ca şi muniţiile, continuă să se dezvolte în ritm foarte rapid. În această epocă, va fi înlocuit aproape întregul armament al antichităţii şi al Evului Mediu.

Bomba nu va mai fi o simplă ghiulea. Ea va deveni, încă din 1600, bombă explosivă. Era folosită de mortiere (aruncătoare) prin trageri curbe, aproape exclusiv în asedii. Nu avea bătaie foarte mare. La început, bomba dispunea de un fitil exterior care se aprindea înainte de lansare. Abia prin 1635 – 1640, bomba dispunea de un fitil care nu ieşea decât foarte puţin în exterior. Fitilul se aprinde, de data aceasta, prin încărcătura de aruncare.

Aruncătoarele s-au dezvoltat în acest spirit. Ele există şi azi în dotarea armatelor şi se folosesc cam în aceleaşi scopuri.

Se pare că din ele a derivat, în 1697, şi obuzierul. Către sfârşitul secolului al XVIII-lea, se dezvoltă un obuz cu bătaie scurtă, dar cu traiectorie înaltă, ceea ce permitea tragerea în contrapantă. Cel care le-a folosit cu rezultate bune a fost, în acel timp, Frederic al II-lea. Era, am putea spune, prima mare reuşită (după inventare) a artileriei. Această direcţie va fi dez-

voltată în continuare, ajungându-se la tragerile indirecte de mare eficacitate de astăzi.

Aruncătoarele au început să fie montate, începând cu secolul al XVII-lea, şi la bordul navelor.

Apariţia armelor de foc – cea mai importantă invenţie de după antichitate – a produs mari mutaţii în domeniul artei militare. Este cea mai mare revoluţie care s-a produs în domeniul armamentelor. Ea nu va fi egalată decât de descoperirea armei nucleare şi, poate, în secolul al XXI-lea, a unui nou sistem de arme, bazat pe amplificarea de peste 1,7 milioane de ori a undelor radio, aşa cum se prefigurează de programul şi sistemul HAARP instalat, de câţiva ani, de către americani, la Gakona, în Alaska. Asupra acestui lucru vom reveni la momentul potrivit.

Până aici, confruntarea avea aspectul unor lupte de întâlnire. Fiecare se dispunea în teren în ordinea de bătaie pe care o considera cea mai potrivită. Treaba aceasta dura uneori chiar şi două zile.

Realizarea dispozitivului reprezenta o chestiune extrem de dificilă, pe de o parte, datorită faptului că unităţile soseau la locul bătăliei obosite, nu toate în acelaşi timp, ci aşa cum se putea, fie după o ordine stabilită, fie cum da Dumnezeu sau cum reuşeau în confruntarea cu condiţiile grele şi, pe de altă parte, datorită numeroaselor probleme concrete care se cereau soluţionate. Pentru a ne face o imagine asupra acelor dificultăţi, să ne amintim cât de greu se realizau dispozitivele de paradă militară sau cele din deschiderea olimpiadelor şi spectacolelor de pe stadioane oferite cu diferite prilejuri.

Aici era vorba însă de pregătirea unei confruntări pe viaţă şi pe moarte, în prezenţa inamicului sau în imediata lui apropiere, desfăşurată din ce în ce mai mult sub presiunea acestuia.

De aceea, în această perioadă, datorită creşterii maselor armatelor, greutăţii realizării dispozitivelor şi puterii de foc, generalii nu aveau încredere în lupta de întâlnire improvizată, nu se bazau pe noroc sau pe spiritul de orientare al soldaţilor şi comandanţilor. Războiul devenise o treabă foarte serioasă, cu care nu-şi permitea nimeni să fie superficial. Astfel, din condiţii obiective, realizarea dispozitivelor dura foarte mult şi se efectua după reguli pe care nu le încălca nimeni. Este adevărat, Frederic al II-lea nu mai respectă aceste reguli stabilite de secole, dar nu toată lumea procedează astfel. Suveranul prusac nu era însă singurul. Nici Gingis Han şi nici urmaşii lui nu se încadrau în sloganurile Evului Mediu. Ei bulversaseră toate regulile şi toate obiceiurile războiului.

Cu alte cuvinte, bătălia finală nu mai era prima şi ultima confruntare; ea devenea din ce în ce mai mult finalizarea manevrei pentru realizarea dis-

pozitivului. Or, toate aceste mişcări de trupe, unele desfăşurate în ascuns, altele organizate în aşa fel încât să-l inducă în eroare pe inamic, ca şi succesiunea în timp şi în spaţiu a acestora ţin de marea tactică (care, mai târziu, va genera *arta operativă)*.

Din ce în ce mai mult, bătălia devine actul final al unei manevre operaţionale inspirată de strategia militară, strategie care, la rândul ei, face parte din strategia generală a statului. Acest model, chiar dacă nu va fi totdeauna respectat, se va constitui într-o linie de conduită valabilă şi în zilele noastre.

În această perioadă, infanteria devine regina bătăliilor, aşa cum era pe timpul romanilor şi falangei greceşti. Acest rol fusese pierdut, către sfârşitul antichităţii, îndeosebi după bătălia de la Adrianopole în care cavaleria goţilor a surclasat pur şi simplu greoaiele legiuni romane. Cavaleria macedoneană şi cea germană au accentual această realitate.

Popoarele războinice nomade din foaierul perturbator asiatic şi hoardele mongole au făcut să sporească şi mai mult rolul cavaleriei, în timp ce, în bătăliile de la Bouvines din 1214 şi de la Crecy din 1347, din cadrul războiului de 100 de ani, datorită mijloacelor avute la dispoziţie (străluciţilor arcaşi englezi şi armelor de foc), cavaleria, îndeosebi cea grea, păleşte, fiind nevoită (la Crecy) chiar să descalece şi să lupte pe jos.

Aşa cum s-a spus mai spus, apariţia şi folosirea în luptă a armelor de foc marchează începutul sfârşitului aceste strălucitei arme care a fost cavaleria.

Apariţia mecanismului de darea focului la puşcă a revoluţionat arma infanteriei şi a adus-o din nou în prim-planul acţiunii tactice. Iniţial, tactica acelor vremuri consta în a opri cavaleria (care continua, totuşi, să deţină supremaţia mobilităţii în câmpul tactic), prin suliţaşi, şi a o nimici apoi prin foc.

Ideea tactică esenţială a acestor vremuri este aceea a realizării unui nou tip de sprijin interarme. Devine foarte clar că lupta modernă avea nevoie deopotrivă de un foc puternic şi de mobilitate, de manevre rapide (care, pe vremea aceea erau destul de complicate) pentru poziţionarea forţelor şi realizarea dispozitivelor dinainte planificate sau hotărâte la faţa locului. Toate acestea cereau o coordonare temeinică adesea între entităţi incompatibile, ceea ce a şi dus la dispariţia intempestivă a vechilor arme.

Formaţiile de luptă erau încă în ordine strânsă, ceea ce făcea să crească eficienţa tragerilor de artilerie. Tunurile, aflat în faţa dispozitivului trupelor proprii (nu se descoperiseră încă tragerile indirecte, din poziţii acoperite), loveau cu uşurinţă, cel puţin în prima fază a bătăliei, în ceea ce mai târziu se va numi pregătire de foc, rândurile inamicului, producându-i nume-

roase pierderi. În aceste condiţii, cavaleria proprie se năpustea asupra flancurilor inamice, în timp ce infanteria, după primele salve de archebuze, ataca frontal, creând cavaleriei posibilitatea de a şarja. Cavaleria şarja mai ales acele rânduri ale infanteriei inamice care erau în curs de reîncărcare a armelor. Aceasta era o misiune nouă pentru cavalerie. Deci această forţă rapidă va viza, de-acum, nu punctele forte ale inamicului, ci punctele lui vulnerabile. Ceea ce era, oarecum dezonorant pentru cavalerişti. Aceasta era însă realitatea. Şarja frontală devenise sinucigaşă. Dar, după cum bine ştim, nu se va renunţa definitiv la ea decât o dată cu dispariţia cavaleriei.

Tot în acea perioadă, a intrat în dotarea armatelor pistoletul sau revolverul. Era încă o şansă dată cavaleriei pentru a se adapta noii configuraţii a câmpului tactic. Imaginea cavalerilor care şarjau cu sabia scoasă din teacă, aplecaţi deasupra coamei calului va fi înlocuită din ce în ce mai mult cu una a cavalerului pistolar, care va marca masiv secolele al XVIII-lea, al XIX-lea şi chiar prima parte a secolului al XX-lea.

Ultima voltă din istorie – scrie Alain Bru – va fi cea executată la Rosbach, în 1757, de cavaleria franco-austriacă – bizar – împotriva unei alte cavalerii, cea a lui von Seydlitz, în aşteptare. Efectele au fost mediocre. Apoi Seydlitz a şarjat cu sabia, dar aripa prusacă au contraatacat puternic. Şarja românilor de la Prunaru, din timpul primului război mondial, se înscrie şi ea în acest donquijotism cavaleresc al onoarei dispărute.

De aici nu rezultă că s-a renunţat atât de uşor la cavalerie. Ea începe să fie însă din ce în ce mai mult întrebuinţată, aşa cum s-a subliniat mai sus, în strânsă coordonare cu infanteria şi artileria, ca grupare de manevră care va lovi deopotrivă flancul, spatele şi punctele vulnerabile ale inamicului, dar ăi pentru alte misiuni, îndeosebi de cercetare şi asigurare.

Întrebuinţarea armelor în bătălie devine, în aceste condiţii, o adevărată artă. Arta aceasta nu a fost inventată acum. Şi Alexandru cel Mare şi Gingis Han şi mulţi alţi comandanţi au dat dovadă de calităţi excepţionale în conducerea armatelor în timpul unor mari campanii, ceea ce, cu siguranţă, face parte din arta militară. De data aceasta, încep să fie elaborate lucrări, iar pregătirea şi conducerea forţelor, fără a-şi pierde caracterul de artă, începe să beneficieze de o teorie, devine adică ştiinţă.

În ofensivă, aşa cum se preciza mai sus, artileria se dispunea înaintea infanteriei, executa pregătirea de foc a atacului, după care era depăşită de luptători şi nu mai putea să tragă (datorită traiectoriilor întinse şi preciziei precare). S-a creat însă, încă din acele timpuri, artileria de însoţire, care sprijinea cu foc infanteria şi cavaleria, în diferite momente ale luptei.

În apărare, artileria era protejată dar nu putea interveni decât în anumite momente şi în anumite situaţii.

În Spania, una din diviziunile armatei se numea *coronelia* (de la coronel = colonel). Era compusă, inițial, din 8 companii de suliţaşi şi patru companii de archebuzieri (puşcaşi). Principiul de alcătuire era cel terţiar. Unitățile respective (*coronelias*) erau întărite cu artilerie. Cea de a treia entitate era comandată de prinț de sânge (*infant*). Unitățile comandate de infanți se numeau *las infanterias*. De aici provine numele de infanterie care s-a răspândit în întreaga Europă.

În Franța, primele regimente de infanterie, în sensul modelului terțioului spaniol vor fi create începând cu anul 1569, în timpul sângeroaselor războaie religioase declanşate în această țară, războaie care au culminat cu masacrele de la Wassy, din 1562. Aceste prime regimente s-au creat la Picardie, Piémont, Navarre, Champagne. Fiecare regiment se compunea din 3 bande a patru companii, fiecare având 200 de oameni. La acestea se adăuga cea de a 13-a companie compusă din 100 de veterani. Un astfel de regiment avea aproape 3.000 de oameni. Aceste efective s-au menținut până în secolul al XX-lea. În timpul primului război mondial, regimentele aveau, în general, cam 4.000 de luptători, iar în timpul celui de al doilea război mondial ele au fost în jur de 3.000.

În ceea ce priveşte formațiile de luptă, s-a renunțat încet, încet la copierea antichității, îndeosebi a falangei greceşti. Mai întâi a fost redus numărul rândurilor de suliţaşi, de la de la 30 până la 10 – 12; în 1630, creşte distanța între piesele de artilerie şi se reduce (până la dispariție) numărul suliţaşilor.

Unul dintre marii reformatori ai armatei şi tacticii de luptă este **Gustav Adolf.** El s-a născut în 1594 şi devine rege la 17 ani. Suedia avea pe atunci, împreună cu Finlanda, 1,5 milioane de locuitori. La această vârstă, este nevoit să lupte cu Danemarca. Învinge. În 1617, el este cel care-i impune acesteia condițiile de pace. Luptă împotriva Rusiei, care pierde accesul în Baltica, în urma păcii de la Stolbova, obține, în 1621, o regiune de la Polonia, iar în 1629 creează pe țărmul de sud al Balticei o bază militară care-i asigură condiții pentru desfăşurarea operațiilor ulterioare.

Toate acestea țin de strategie. De strategia forțelor, de strategia mijloacelor şi, evident, de strategia operațională. Şi chiar dacă, pe vremea aceea, nu se întrebuința noțiunea de strategie, nu putem să nu remarcăm în regele suedez unul dintre cei mai mari strategi ai lumii.

Armata suedeză era formată dintr-un puternic nucleu de naționali, care se supuneau cu greu disciplinei. Acestora li se adăugau şi unii mercenari recrutați de regulă dintre nemți şi scoțieni. Oamenii primesc o uniformă care-i va deosebi de inamic în luptă. Era pentru prima dată când o armată pri-

mea aceeaşi uniformă şi, poate, prima punere în ordine, în noile condiţii create de introducerea mijloacelor de luptă moderne, care au revoluţionat arta militară. În vremea regelui Gustav Adolf, capătă o importanţă deosebită ceea ce azi se numeşte *strategia mijloacelor*.

Gustav Adolf era un rege tânăr. Probabil că, din acest motiv, generalii lui erau preferaţi din rândul oamenilor tineri, întrucât el considera că, după o anumită vârstă, fiinţa umană nu mai are aceleaşi performanţe. Ea suportă mai greu privaţiunile războiului, nu mai are nici rezistenţa fizică necesară pentru a face faţă campaniilor lungi, nici disponibilitatea să o facă. Totuşi, el nu a renunţat la vechii ofiţeri, ci le-a încredinţat logistica, procesul de fabricaţie a armamentelor şi alte activităţi extrem de importante din spatele frontului sau din imediata lui apropiere. Aceşti vechi ofiţeri erau implicaţi în lanţul logistic care începea de la bazele create în Germania şi în alte locuri şi se desfăşura până în zona campaniilor.

Gustav Adolf a interzis acele coloane de tot felul de afacerişti care urmau trupele în timpul campaniilor încă de pe vremea romanilor. Singurele persoane care puteau însoţi armatele în campanie erau infirmierele. Acestea se recrutau dintre soţiile combatanţilor sau dintre văduvele de război şi trebuia să aibă o conduită ireproşabilă.

Armata suedeză este prima din lume care a fost dotată cu puşca cu platină şi silex, fără suportul de recul care se înfigea în pământ. Ea este, de asemenea, prima care adoptă cartuşul cu scopul de a mări cadenţa de tragere. În această armată antrenamentul soldaţilor nu se reduce la încărcarea puştii, cum era regula vremii, ci cuprinde şi pregătirea soldaţilor ca ochitori. Această armată este prima dintre toate armatele contemporane ei care realizează cea mai mică proporţie între suliţaşi şi puşcaşi: unu la unu.

Infanteria suedeză este dotată cu primele tunuri de asalt din lume. Aceste tunuri aveau o greutate de 120 de kilograme – puteau fi, deci, transportate de câţiva oameni –, echipele de servanţi erau foarte bine antrenate, iar cadenţa de tragere de 2 lovituri pe minut era foarte mare pentru acele timpuri. Acestea se mai numeau şi tunuri de piele, întrucât ţeava, foarte suplă, era protejată împotriva intemperiilor de un înveliş de piele. Aceste tunuri vor fi înlocuite cu piese de 4 livre a căror greutate nu va depăşi însă 300 de kilograme. Echipamentul soldaţilor include manta şi încălţăminte îmblănită, un fel de cuptoare (bucătării) rulante, corturi cu pereţi dubli etc.

Regimentul de infanterie din armata suedeză avea 1180 de oameni şi se compunea din 8 companii fiecare a 144 de luptători, dintre are 72 erau puşcaşi, 54 suliţaşi şi 18 ostaşi de schimb.

Soldaţii sunt înarmaţi cu o puşcă uşoară, cu o bretelă pentru muniţii şi o suliţă. Unitatea tactică este brigada compusă din două regimente.

Cavaleria are doar două subdiviziuni: *cavaleria cuirasată,* dotată cu sabie şi pistolet, care se folosea pentru şarje; *dragonii*, înarmaţi cu sabie şi muschete. Această cavalerie putea fi folosită fie ca *infanterie călare* (care lupta însă pe jos) şi avea misiunea să întărească rapid un punct în dificultate, fie în calitate de cavalerie uşoară, care primea misiuni de cercetare, recunoaştere, apărarea unui flanc ameninţat sau de urmărire şi dispersare a inamicului învins. Cavaleria în aşteptare este apărată împotriva şarjelor inamice de 50 de puşcaşi şi de tunuri de infanterie.

Artileria, cu excepţia celei afectate infanteriei (tunurile de infanterie), este pentru întâia oară grupată a priori. În vederea luptei, ea va fi plasată, iniţial, înaintea infanteriei, dar infanteria va fi dispusă în aşa fel încât, în timpul acţiunilor, să nu împiedice tragerile de artilerie. Acest lucru este foarte important, întrucât rezolvă, atât cât se putea atunci, una din marile probleme: sprijinul de foc. De asemenea, artileria este standardizată redusă la trei calibre: 4, 8 şi 12 livre. Cadenţa sa este sporită, devansând cu un secol alte armate.

În cadrul bătăliei de la Breitenfeld, din 17 septembrie 1631, dintre armata imperială germană (68.000 d oameni) şi armata suedeză (42.000 de oameni dintre care 17.000 erau saxoni), ca şi în altele, se văd clar efectele conceptului de luptă de tip suedez.

Bătălia începe, aşa cum era obiceiul în epocă, prin duelul de artilerie care durează 150 de minute. Acest lucru dovedeşte că, deja, la vremea aceea, focul devenise mijlocul principal, alături de manevră, în confruntarea militară. *Aceasta este marea revoluţie săvârşită şi care va fi mereu desăvârşită şi niciodată încheiată (revoluţia militară continuă) în arta militară a tuturor timpurilor*. Imperialii adoptaseră o formaţie strânsă, greoaie, pe 20 de rânduri. De aceea, artileria suedeză produce acestor trupe pierderi grele. Formaţia fiind strânsă, ca pe timpul falangei greceşti, soldaţii, umăr lângă umăr, nu aveau nici o posibilitate de adăpostire. Nu acelaşi lucru s-a întâmplat cu liniile sudeze, care erau mai puţine şi mai flexibile. În timpul schimburilor de foc de artilerie, s-a ridicat un fum gros, la adăpostul căruia suedezii au manevrat cu uşurinţă.

Iată cum s-au derulat acţiunile. După un marş în care trece, sub presiunea inamicului, râul Loberbach, armata suedeză se prezintă la locul bătăliei în ordine. Deşi raportul de forţe era de 1,6/1 în favoarea germanilor, infanteria suedeză, însoţită de tunurile sale, ia iniţiativa şi atacă. În acest timp, cavaleria suedeză şarjează artileria inamică, imediat după ce aceasta lansează o salvă, deci în timpul cât ea încărca tunurile şi era vulnerabilă. Să nu

uităm că, în tot acest timp, tunurile de însoțire a infanteriei suedeze trăgeau continuu. Cu această lovitură impetuoasă, infanteria suedeză realizează o breșă chiar în centrul dispozitivului advers, iar regimentele din linia a două o dezvoltă şi o lărgesc. Confuzia devine astfel dezordine în tabăra inamică şi, în cele din urmă, debandadă. Regimentele suedeze introduse în luptă pentru lărgirea breşei atacă spre exterior, în timp ce aripile inamicului sunt şarjate de cavalerie. Regimentele de dragoni avansează rapid şi atacă inamicul din spate. Intră astfel în debandadă şi cavaleria inamică. Inamicul este distrus. Cei care scapă o iau la fugă şi sunt urmăriți doar de 1.500 de suedezi cu regele în frunte.

Schema ideală a acțiunii suedeze a fost aplicată şi aici, dar nu în mod rigid, şablonard – aşa ceva nu este posibil pe câmpul de luptă –, ci în funcție de situația concretă. Atunci când o schemă este aplicată rigid poate duce la dezastru.

Victoria suedezilor s-a datorat mobilității şi puterii de foc. În această bătălie, suedezii au manevrat de două ori mai repede decât adversarul.

Această victorie a uimit lumea europeană a timpului. Mulți au căutat să-l imite (desigur, fără succes) pe Gustav Adolf. De altfel, participarea sa la războiul de 30 de ani a fost doar de 26 de luni. Suveranii europeni căutau, de fapt, noi rețete. Rețete nu se pot însă da. Cel mult, se pot impune unele principii. Oricum, după aceste experiențe, s-a renunțat la numeroasele linii de infanterie şi la muscheta cu fitil în favoarea puştii cu cremene.

Dar spiritul acțiunii din vremea lui Gustav Adolf se va regăsi abia la Napoleon.

Gustav Adolf a înțeles câteva lucruri esențiale în ceea ce priveşte lupta armată. În primul rând, este vorba de valoarea oamenilor şi a armamentului. Oamenii trebuie să fie foarte bine motivați, perfect antrenați şi disciplinați. Acestor exigențe trebuie să le corespundă structuri şi funcțiuni adecvate. Gustav Adolf ținea la valoarea oamenilor şi la respectul lor. El a interzis pedepsele corporale şi a apelat la disciplina conştientă.

De asemenea, se poate spune că, deşi infanteria îşi relua, încet, încet, rolul şi locul de regină a bătăliilor, iar artileria îşi multiplica acțiunile, Gustav Adolf a realizat ceea ce mai târziu se va numi *luptă întrunită*. Viteza de acțiune, mobilitatea, trecerea la sprijinul de foc, atât prin artileria infanteriei (artileria de însoțire), cât şi prin artileria din poziții şi, în consecință, suplețea dispozitivului şi rapiditatea manevrei sunt elementele hotărâtoare datorită cărora regele suedez a câştigat bătăliile. El a ştiut să-şi păstreze rezerve puternice, să dinamizeze acțiunile, prin toți factorii (pregătire, mijloace, viteză de reacție , manevră), într-o deplină simbioză.

Pe el nu-l va ajunge nimeni. Din punct de vedere al abilității strategice şi tactice, al flexibilității dispozitivelor şi acțiunilor, el poate fi comparat cu Gingis Han. Desigur, regele suedez nu a călcat în copitele cailor întinderile Europei şi Asiei. În schimb, el a perfecționat arta militară, atât printr-o inteligentă strategie a mijloacelor (strategie genetică, creativă), cât mai ales prin ieşirea din rigiditism, concomitent cu crearea şi aplicarea creativă (niciodată aceeaşi) a modelelor.

Suplețea dispozitivului (împuținarea liniilor de infanterie, crearea condițiilor pentru ca tragerile de artileriei să se continue şi pe timpul atacului, crearea intervalelor etc.) a dus la mărirea frontului la 4, la 6 şi chiar la 8 kilometri. Realizarea unui asemenea dispozitiv cerea uneori chiar şi două zile, dar ea era foarte importantă. Chiar dacă, pe atunci nimeni nu studia teoria haosului, unele mari personalități, unele genii ale artei militare, între care se situează şi tânărul rege suedez, intuiau importanța pe care o aveau condițiile inițiale. La urma urmei, întreaga desfăşurare ulterioară a bătăliei depinde de variația acestor condiții inițiale, în funcție de factorii care determinau comportamentul în bifurcații a sistemului de confruntare. Poate că tocmai de aceea, în mod paradoxal, nu se căuta bătălia decisivă, ci se folosea, mai degrabă, strategii şi tactici indirecte (asediul, tăierea liniilor de comunicații, cucerirea punctelor cheie etc.

Într-un fel, prin astfel de strategii şi tactici indirecte, epoca modernă prelungea deopotrivă arta aşteptării sau a tergiversării din Evul Mediu cu cea a înşelăciunii, vicleniei şi stratagemei, care au fost specifice antichității din vremea lui Sun Tzî.

3.3. Revoluționarea gândiri militare. Reflecția strategică

În câteva decenii, **Frederic al II-lea** a reuşit să aducă Prusia la rangul de mare putere. La sfârşitul războiului de treizeci de ani, Germania mai dispunea de 3.600 de infanterişti şi 2.500 de cavaleri. După patruzeci de ani, Frederic-Guillaume ajunge la o armată de 21.000 de infanterişti, 4.800 de cavaleri, 2.700 de oameni în locuri fortificate şi un nucleu de artilerie. Nu era o armată mare, dar era o armată. Allain Bru notează, în studiul pe care l-am citat deja, că, în 1734, un detaşament de 10.000 de militari prusaci participau la operații sub conducerea prințului Eugen, pe atunci deja bătrân.

În 1740, când Frederic al II-lea s-a urcat pe tron, armata prusacă număra 47.000 de infanterişti, 13.000 de cavalerişti, 5.000 de membrii ai milițiilor şi 3.500 în locuri fortificate. În total 68.500 de oameni, la o populație de 2,2 milioane locuitori.

Armata prusacă începe să fie, sub Frederic al II-lea, foarte bine instruită. Subofiţerii sunt aleşi dintre cei mai buni militari şi au datoria să vegheze la instaurarea disciplinei. Ei impun această disciplină chiar cu brutalitate. Desigur, conceptul de *disciplină prusacă* datează din această perioadă. Sub Frederic al II-lea corpul ofiţerilor devine de elită şi accede la o condiţie socială de prim rang.

Armata este antrenată cu foarte mare rigoare pentru trageri. Se ajunge astfel la 5-6 lovituri pe minut. Soldaţii prusaci nu ochesc, ci trag de pe şold.

Cavaleria era încă greoaie – regele o numea *coloşi pe elefanţi* – şi folosea pistoletul. Frederic al II-lea o reorganizează, dotând-o cu cai iuţi, cu săbii şi antrenând-o pentru şarje în formaţii strânse. Ca şi Gustav Adolf, regele prusac are în vedere mobilitatea, disciplina, puterea de foc şi calitatea oamenilor.

Tactica, în vremea lui Frederic al II-lea rezidă în idei simple. Era vorba, la urma urmei, de modul în care se aborda inamicul, dispozitivul cel mai potrivit fiind acela la care inamicul nu putea să reacţioneze. De exemplu, un dispozitiv oblic care să ducă la înfundarea (blocarea) uneia dintre aripile dispozitivului advers facilita cedarea succesivă a centrului sau a aripii celelalte. Un astfel de dispozitiv era preferat de regele prusac. Cavaleria intervenea la momentul potrivit, astfel încât, prin rapiditatea manevrei, inamicul era pus în derută.

Tactica mare în această epocă se manifestă îndeosebi în manevrele dinaintea bătăliei sau bătăliilor decisive. Prin aceste manevre se urmărea, în general, punerea trupelor proprii într-o situaţie avantajoasă în raport cu cele ale inamicului.

Totuşi, în această perioadă, în care rolul cavaleriei scade vizibil în favoarea focului, cu toate măsurile pe care le iau regii înţelepţi şi comandanţii inteligenţi, mişcările de trupe sunt lente şi greoaie. Am putea spune că perioada de trecere de la războiul de mişcare creat de Gingis Han la unul confuz, în care armele impun o altfel de mişcare, alt fel de acţiuni şi, în consecinţă, alt fel de manevre, este şi ea cenuşie şi contradictorie.

Tactica şi, mai ales, tactica mare se manifestă mai ales la nivelul rezolvării nemijlocite a unor probleme de dispozitiv. Fiecare general era interesat să realizeze în ascuns şi cât mai repede un dispozitiv al trupelor care să-i asigure victoria în bătălia decisivă. Era un fel de *artă operativă „empirică“,* la inspiraţie, necesară soluţionării problemelor concrete.

Cu câteva excepţii (este vorba de Gustav Adolf), majoritatea armatelor plecau la luptă cu un cortegiu de femei, copii şi fel de fel de alte servicii auxiliare. Toate acestea făceau imposibilă o manevră rapidă. La acestea se

adăugau unele reguli extrem de rigide, lipsa datelor complete despre acțiunile inamicului, masivitatea şi precaritatea mijloacelor de transport.

Războiul din 1574 condus de Ion Vodă face, de asemenea, parte din şirul de acțiuni militare specifice acelei vremi, care ilustrează deopotrivă determinarea politică foarte clară a războiului, manevra distinctă, bine gândită pentru poziționarea forțelor şi realizarea dispozitivului, în vederea loviriii prin surprindere a adversarului. Armata de invazie otomană avea 100.000 de luptători şi peste 100 de tunuri[97].

Comandamentul otoman a realizat două grupări de forțe, în vederea unei manevre strategice pe direcții exterioare. Gruparea principală s-a concentrat în zona Bucureştilor, cu misiunea să înainteze pe direcția Buzău, Focşani, să respingă forțele moldovene de pe Milcov şi să continue înaintarea de-a lungul Siretului spre cetatea de scaun a Moldovei. Cea de a două grupare s-a format din garnizoanele turceşti şi detaşamente de tătari la Tighina şi Cetatea Albă, urmând să atace dinspre Est.

Nu era pentru prima oară când se proceda astfel. Turcii mai constituiseră astfel de grupări de forțe şi împotriva lui Mircea cel Bătrân, a lui Vlad Țepeş şi a lui Ştefan cel Mare. Iar manevra strategică pe direcții exterioare era unul din procedeele specifice armatelor de invazie otomane.

Ioan Vodă a hotărât o manevră strategică din poziții centrale, pe direcții interioare, cu scopul de a lovi mai întâi gruparea principală de forțe ale inamicului, apoi cealaltă grupare. Ideea este foarte interesantă, întrucât viza nimicirea forțelor principale, gruparea secundară de forțe putând fi neutralizată mai uşor. În vederea acestei manevre, Ioan Vodă a adunat 20.000 de infanterişti şi 9.000 – 10.000 de cavaleri, între care şi corp de cavalerie format din cazaci[98].

Ioan Vodă a înaintat rapid spre Jilişstea, unde se stabilise tabăra otomană şi, pe timp de noapte, prin surprindere, a capturat întreaga avangardă inamică. A atacat apoi frontal, concomitent cu o manevră dublu învăluitoare, nimicind complet armata inamică. După aceea, el a înaintat spre Dunăre şi a trecut la asedierea cetății Brăila, în timp ce o mică grupare a forțelor sale la Bucureşti şi a instalat un domnitor favorabil luptei antiotomane. Obiectivul politic al lui Ioan Vodă era să realizeze o puternică grupare de forțe împotriva turcilor, formată în primul rând din țările româneşti Muntenia şi Moldova. Era una dintre ideile politice de mare valoare care va fi continuată şi de Mihai Viteazul.

[97] Istoria militară a poporului român, vol. III, p. 114.
[98] Curs de istoria artei Militare, vol. I, Bucureşti, 1989, p. 238.

Această primă bătălie evidenţiază o concepţie politică clară şi o strategie pe măsură. Atât la nivel operativ, cât şi la nivel tactic, se impun acţiunile dinamice, executate rapid şi prin surprindere, mai ales pe timp de noapte şi folosirea manevrei dublu învăluitoare. De asemenea, acţiunea tactică o prelungeşte pe cea operativă, iar aceasta (manevra pentru poziţionarea corespunzătoare a forţelor) rezultă dintr-o concepţie strategică operaţională foarte clară, adoptată în funcţie de împrejurări.

Războiul nu se încheiase însă cu această bătălie. În zona Tighina, otomanii concentrau alte forţe. De aceea, Ioan Vodă renunţă la asediul Brăilei şi se îndreaptă spre Tighina. El nimiceşte un corp de oaste compus din otomani şi tătari, dar nu reuşeşte să cucerească cetatea Tighina.

Această primă campanie se înscrie în linia strategică generală a acţiunilor domnitorilor români. Manevra este totdeauna bine gândită, scopurile politice sunt puse în operă de strategii pe măsură şi de tactici iscusite.

Din păcate, lupta cu un imperiu nu este atât de simplă. Şirurile de bătălii câştigate constituie, ce-i drept,adevărate perle de artă militară, dar războiul înseamnă infinit mai mult. Înseamnă resurse, adică putere economică şi, de aici, strategii generative viabile. Or, astfel de obiective nu puteau să-şi fixeze decât marile entităţi militare, cum erau imperiile. Totuşi, acestor bătălii extraordinare, duse de cele mai multe ori în inferioritate numerică, le datorăm un trecut glorios, care străluceşte încă peste marile tragedii care au chinuit secol după secol poporul român.

A doua campanie este pierdută de Ioan Vodă. Atacul din trei direcţii cu o armată de 60.000-100.000 de oameni şi 120 de tunuri nu l-a surprins pe domnitorul moldovean, dar jocurile politice nu i-au fost favorabile. El a rămas singur în faţa oştirii otomane, având o armată doar de 30.000 de oameni (înseamnă că, în prima campanie, pierduse jumătate din luptători) dintre care 13.000 erau cavalerişti şi 110 tunuri. El îşi poziţionează forţele în zona Huşi, care părea cea mai favorabilă punerii în aplicare a unui plan asemănător cu cel din prima campanie: manevra din poziţii centrale, pe direcţii interioare. Nici nu se putea altfel. După epuizarea din prima campanie şi pericolul atacului otoman din mai multe direcţii, domnitorul nu-şi putea diviza forţele, şi aşa extrem de puţine. Aproape toţi domnitorii români au aplicat cu succes, cel puţin local, acest principiu important în arta militară, cel al unităţii forţelor. De altfel, o astfel de manevră se aplică mai ales atunci când inamicul atacă din mai multe direcţii şi nu există posibilitatea să se realizeze pe fiecare un raport de forţe convenabil.

În acest scop, Ioan Vodă a trimis o mică grupare de forţe în acoperire, pe Milcov, iar o avangardă condusă de hatmanul Eremia a primit misiunea să se poziţioneze la Isaccea, să-l împiedice pe inamic să traverseze Dunărea

şi să ducă tot felul de acţiuni întârzietoare. Aici trebuia să acţioneze şi grosul forţelor, urmând ca gruparea otomană care acţiona dinspre Nistru să fie atacată ulterior.

Din păcate, la puţinătatea forţelor moldovene, s-a adăugat şi trădarea celui care trebuia să fie vârful de lance al domnitorului. Eremia, nu numai că nu a îndeplinit misiunea pe care o primise, dar l-a şi dezinformat pe Ioan Vodă cu privire la numărul turcilor. Comandantul oştirii moldovene şi-a dat însă imediat seama că inamicul este mult mai numeros şi a rostit o propoziţie devenită celebră: „Îi vom număra în luptă." Ea face cinste domnitorului moldovean, dar nu suplineşte lipsa datelor despre inamic, deci deficienţele organizării cercetării, datorate, în principal, neloialităţii hatmanului Eremia.

Poziţionarea forţelor lui Ioan Vodă este însă interesantă. Infanteria era dispusă pe două linii, pe detaşamente de către 1.000 de oameni, fiecare cu artileria lui. Între aceste detaşamente a fost dispusă artileria grea. Cazacii au fost aşezaţi la flancul stâng, iar cavaleria română, sub conducerea lui Eremia, pe aripa stângă.[99] De altfel, cu excepţia dispunerii infanteriei pe detaşamente, fiecare cu artileria lui, aceasta era schema generală clasică a poziţionării forţelor în acea vreme. De remarcat este şi faptul că artileria nu este amplasată numai în faţa primei linii a infanteriei, cum era obiceiul, ci pe toată adâncimea dispozitivului.

Din nenorocire, Eremia a trecut cu toată cavaleria din aripa stângă de partea lui Petru Şchiopul care se afla în tabăra otomană, lăsând acest flanc descoperit.

Bătălia a început în aceste condiţii extrem de grele. Infanteria română a rezistat atacului otomani, iar cazacii au atacat oastea otomană în flanc. În acest timp, otomanii au efectuat o manevră de învăluire a flancului moldovean rămas descoperit.

Această manevră, coroborată cu acţiunile tătarilor care au ajuns din nord-est în zona bătăliei, a dus la încercuirea oastei moldovene. Lupta în încercuire a durat un timp, dar Ioan Vodă a fost nevoit să accepte încetarea ostilităţilor. Ca şi Gustav Adolf, el a căzut în luptă. De fapt a fost ucis în cortul comandantului otoman. Se afla acolo pentru a accepta condiţiile de încheiere a ostilităţilor. Şi tot în luptă au căzut şi cei mai mulţi dintre ostaşii săi. Era în ziua de 14 iunie 1574.

În perioada 1594 – 1601, au loc, în spaţiul românesc, evenimente cu totul deosebite, care vizau lovirea puternică a Imperiului otoman şi crearea condiţiilor pentru realizarea unui mare front antiotoman, care devenise o prioritate în această zonă a Europei.

[99] Curs de istoria artei militare, vol. I, Academia militară, Bucureşti, 1989, p. 240.

Obiectivul politic era foarte clar. El urma să fie pus în operă printr-o strategie foarte complexă care pune în aceeaşi ecuaţie Bucureştiul, Iaşul şi Transilvania condusă de Sigismund Bathorey. Această strategie prevedea, în principal, atacarea bazelor otomane între Severin, Chilia şi Cetatea Albă, realizarea controlului strategic al fluviului şi eliberarea Dunării. Efectivele militare care urmau să asigure un astfel de plan nu erau prea numeroase. Este vorba doar de 42.000 de oameni (20.000 – 22.000 în Ţara Românească, 10.000 în Moldova şi 10.000 în Transilvania. Se miza pe surprindere, pe acţiuni fulgerătoare, folosindu-se singura strategie operaţională care a dat totdeauna rezultate la români, aceea a angajării succesive a inamicului, printr-o manevră pe linii interioare.

Această strategie a fost efectiv aplicată. Din noiembrie 1594 şi până în ianuarie 1595, toate garnizoanele otomane vizate au fost atacate. Ca urmare, au fost eliberate cetăţile Giurgiu, Turnu, Hârşova, Tighina, Ismail, Chilia şi Cetatea Albă. După Dacia lui Burebista şi cea a lui Decebal, era pentru prima dată în istorie când se deţinea un control unitar asupra unei părţi însemnate din frontierele româneşti. Visul de unitate al românilor începuse să prindă iarăşi contur. Împlinirea lui era însă foarte departe.

Apoi cavaleria română a pătruns la sud de Dunăre pe podul de gheaţă ţo a atacat garnizoanele otomane din Silistra, Măcin, Şiştov, Nicopole şi Rahova, concomitent cu înfrângerea celor care se aflau în zona oraşelor Lugoj şi Timişoara.

În aceste condiţii, s-a schimbat complet situaţia strategică în dud-estul Europei. Forţele române deţineau iniţiativa strategică în Banat şi controlau linia Dunării şi pe cea a Nistrului între Hotin şi Cetatea Albă.

Concluzia care se desprinde până în acest moment privitoare la acţiunile române pentru cucerirea iniţiativei strategice este aceea că Ţările Române, împreună, dispuneau de un potenţial suficient de mare pentru a pune probleme strategice majore Imperiului otoman, în această parte a Europei, în condiţiile în care s-ar fi realizat o coaliţie europeană antiotomană. Se apreciază că Ţările Române deveniseră principalul inamic al Imperiului otoman pe teatrul european de sud-est. În doar câteva luni, acţionând împreună, românii obţinuseră succese militare şi politice remarcabile.

Visul lui Ioan Vodă şi al altor domnitori referitor la constituirea unui front comun antiotoman în primul rând prin unirea potenţialului Ţărilor Române era pe cale de a se înfăptui.

Arta militară se îmbogăţise cu noi experienţe privind manevra strategică pentru cucerirea iniţiativei şi controlul spaţiului, elemente deosebit de importante pentru punerea în aplicare a unui concept politic clar privind independenţa ţărilor române şi crearea condiţiilor favorabile unei acţiuni

militare. Se pare că forţele române au reuşit să realizeze, în această etapă, şi *surprinderea strategică*, întrucât, probabil, otomanii, deşi, ca orice imperiu, se temeau de o eventuală coaliţie a statelor din zonă împotriva lor, nu s-au aşteptat ca ea să se şi realizeze. Oricum, ei ştiau că nu erau create toate condiţiile – în eventualitatea că se şi realiza – să fie de durată. Iar dacă ar fi existat cumva şi o astfel de premisă (pe care ei ar fi luat-o fără îndoială în calcul), se înţelege că ar fi avut toată grija să o anihileze, fie printr-o politică de dezbinare, specifică marilor imperii, fie printr-un atac militar fulgerător în zonele cele mai vulnerabile (pentru a se obţine rapid şi sigur succesul şi efectul scontate).

Imediat (ianuarie – martie 1595), forţele otomane au încercat să restabilească situaţia în zona Dunării, dar forţele române au ripostat viguros, obţinând victorii în luptele care s-au dus la Hulubeşti, Giurgiu şi Şerpăteşti, chiar în ianuarie 1595.

Atunci, turcii au recurs la o manevră dublu învăluitoare (care le era caracteristică). Cu o grupare de 24.000 de tătari aflată în Banat au acţionat în lungul Dunării, spre est, şi, cu o grupare de 8.000 de luptători, concentrată la Rusciuc, urmau să treacă Dunărea şi să realizeze joncţiunea cu gruparea principală.

După cum se vede, otomanii acţionau cu grupări şi garnizoane locale (grosul forţelor lor fiind angajat în Europa Centrală), cu efectivele pe care le aveau deja în zonă. Este vorba de o reacţie destul de rapidă pentru recucerirea iniţiativei strategice sau măcar pentru limitarea sau contracararea acţiunilor românilor.

Mihai Viteazul a aflat imediat de manevra otomană. El şi-a dispus forţele în zona Hulubeşti, în vederea folosirii unei manevre pe direcţii interioare, care nu era altceva decât cea mai potrivită manevră de răspuns la acţiunea otomană, în condiţiile în care domnitorul român nu avea nici superioritatea numerică, nici rezervele, nici resursele strategice necesare.

El a întărit acoperirea Dunării şi, în acelaşi timp, a trimis o avangardă împotriva tătarilor, sub comanda fraţilor Buzeşti. În confruntarea de la Putineiu, fraţii Buzeşti au înfrânt avangarda tătarilor, dar forţele lor principale, care nu se aflau la o distanţă foarte mare au intervenit şi au respins această avangardă până la Stăneşti. Mihai Viteazul a întărit în timp oportun avangarda română, aceasta a contraatacat viguros şi a obţinut victoria.

În această primă parte a manevrei pe direcţii interioare, au ieşit în relief calităţile domnitorului român şi capacitatea sa de a rezolva rapid situaţiile complexe, simultane sau succesive.

Acţiunile de la Putineiu şi Stăneşti se caracterizează prin *flexibilitate tactică*, motivaţie ridicată şi capacitate de ripostă. Aceste caracteristici sunt

strâns legate de stăpânirea artei operative, în sensul manevrei rapide şi oportune a forţelor pentru realizarea, la momentul oportun, a dispozitivelor celor mai convenabile şi mai eficiente.

Gruparea de sud a otomanilor viza înaintarea spre Bucureşti şi, în cooperare cu gruparea principală de forţe, punerea lucrurilor la punct. În acest sens, a trecut Dunărea cu o avangardă puternică, urmând ca, după trecerea tuturor forţelor să înainteze impetuos spre Bucureşti. Mihai Viteazul a atacat fulgerător această avangardă, pe timp de noapte, în zona Şerpăteşti, la 10 km de Hulubeşti şi a nimicit-o. A continuat apoi înaintarea, a trecut Dunărea spre sud pe un pod de gheaţă cu 10.000 de oameni – ceea ce reprezenta o performanţă – şi a atacat tot prin surprindere forţele principale ale otomanilor de la Rusciuc.

O astfel de manevră, efectuată în siguranţă şi prin surprindere, arată încă odată, ca de atâtea alte ori în istorie, cât de importantă este *arta operativă*. În aceste împrejurări, ea nu se rezumă numai la arat poziţionării forţelor, cum o numesc unii teoreticieni, ci coboară până aproape de nivelul tactic, se topeşte adică în tactică, se finalizează în ea, tocmai prin realizarea acelui suport necesar surprinderii operaţionale. Este ceea ce realizau grupările de forţe (mai ales avangărzile) lui Gingis Han printr-o viteză de înaintare incredibilă, fiecare soldat din avangardă având doi cai.

Odată cu cucerirea cetăţii Brăila şi joncţiunii din Dobrogea a forţelor moldovene şi muntene, se încheia această campanie antiotomană de iarnă a oştilor române.

Învăţămintele campaniei din toamna şi iarna 1594/1595 sunt numeroase, atât pe plan politic, cât şi pe plan militar.

Momentul strategic fusese foarte bine ales. Turcii erau angajaţi cu forţele principale în Europa Centrală, iar garnizoanele lor de frontieră, oricât ar fi fost de puternice, deşi erau capabile să menţină stabilitatea strategică în zonă, nu se puteau opune unor acţiuni concomitente ale celor trei ţări române, pentru că Imperiul otoman, probabil, nu avuse în vedere aşa ceva. Sesizând acest lucru, domnitorii români au reuşit să realizeze o astfel de unitate, cel puţin pentru un scop strategic imediat, benefic pentru toată lumea, inclusiv pentru Europa creştină: constituirea, fie şi pe moment, a unui front comun antiotoman şi obţinerea iniţiativei strategice, slăbirea Imperiului otoman în zona Dunării şi crearea condiţiilor pentru obţinerea independenţei printr-o amplă acţiune a tuturor ţărilor din zonă.

S-a realizat, de asemenea, angajarea concomitentă a inamicului pe un front larg – în Banat, pe linia Dunării şi pe linia Nistrului – şi punerea lui în situaţia de a nu-şi putea concentra forţele şi desfăşura acţiuni de amploare.

Coordonarea acțiunilor militare ale celor trei principate române reprezintă, poate, cea mai mare realizare românească pe plan politic şi strategic a acelor vremuri. Ea este un corolar al multor secole de experiență, prin care, dincolo de scopurile limitate şi intempestive ale războaielor grele de apărare a frontierelor Țărilor Române, s-a reproiectat, cel puțin în spirit, ca speranță, ca ideal, reconstituirea vechii Dacii, apărarea ființei neamului, a identității spațiului românesc.

Pentru acele timpuri, era un vis frumos, dar imposibil, chiar nebunesc, întrucât Dacia (de fapt, spațiul României), divizată, sfâşiată, era un tampon, adică o zonă de siguranță strategică între trei mari imperii, şi nici unul dintre aceşti coloşi – Imperiul otoman, Imperiul țarist şi Imperiul habsburgic – nu ar fi permis sub nici o formă aşa ceva.

Şi este foarte simplu de ce. Țara Românească, reprezenta o zonă de siguranță strategică pentru Imperiul otoman. Moldova era o zonă de siguranță strategică pentru Imperiul Țarist (mai ales în Secolul al XIX-lea. Imperiul habsburgic folosea ca zonă de siguranță strategică, mai ales de flexibilitate strategică, spațiul interior al Carpaților de curbură. Dar asupra acestui aspect vom reveni, pentru că este foarte important din punct de vedere geostrategic.

Şi totuşi, o astfel de nebunie s-a înfăptuit, chiar şi în acele condiții, iar autorul ei a fost Mihai Viteazul…

Campaniile strălucite ale lui Mihai Viteazul marchează sfârşitul secolului al XVI-lea şi trecerea în secolul al XVII-lea cu prima mare unire a țărilor române în spațiul vechii Dacii. Dintre aceste campanii se remarcă bătălia de la Călugăreni, din 23 august 1595 şi bătălia de la Şelimbăr, din 28 octombrie 1599.

Turcii nu puteau să lase nesancționate isprăvile românilor din timpul cât ei erau ocupați tot cu treburi războinice prin Europa Centrală. Şi, de aceea, au luat măsuri în consecință, atât pe plan politic, cât şi pe plan militar. Pe plan politic, au încercat dezbinarea celor trei țări române, cu ajutorul Poloniei şi, în parte, profitând şi de faptul că nici Imperiul habsburgic nu putea permite o unitate a Țărilor Române, chiar dacă era vorba de un război împotriva turcilor.

Această strategie politică a turcilor, în parte, a reuşit, în sensul că, în cele din urmă, pe tronul Moldovei a fost adus Ieremia Movilă, iar Andrei Bathory nu era chiar un prieten al lui Mihai Viteazul.

Oricum, în ajunul bătăliei de la Călugăreni, cele trei țări române erau de aceeaşi parte a baricadei, raliate planului lui Mihai Viteazul, care prevedea realizarea unei grupări de forțe puternice şi învingerea oastei otomane.

Bătălia de la Călugăreni este o ilustrare vie a artei militare româneşti la sfârşitul secolului al XVI-lea. Această bătălie nu este însă una izolată,

accidentală, provocată doar de voința şui Mihai Viteazul de a se confrunta cu otomanii sau de dorința lui Sinan Paşa de a se răzbuna pe ghiaurul român. Nu este nici o bătălie oarecare, deşi nu se prea regăseşte prin cărțile de istorie care circulă azi în lume, ci ea se înscrie în marele efort european de stăvilire a expansiunii otomane.

Confruntarea de la Călugăreni a fost precedată de o serie de acțiuni ale lui Mihai Viteazul menite să zădărnicească sau să întârzie planul otomanilor de a realiza mari grupări de forțe şi de a trece la ofensivă cu o altă grupare pe direcția Giurgiu, Bucureşti şi cu altă grupare pe direcția Silistra, Chilia. În acest scop, domnitorul muntean a trecut chiar şi la sud de Dunăre, lovind puternic garnizoane turceşti, până la Adrianopole, Sofia şi Vidin.

Cu toate acestea, Sinan Paşa, cu o oaste de 70.000 – 180.000 de oameni, a trecut Dunărea şi a continuat înaintarea pe direcția Giurgiu, Bucureşti, pentru a-l zdrobi pe Mihai Viteazul. Domnitorul român nu s-a înspăimântat deloc. Şi-a dispus cei 16.000 de luptători în zona Călugăreni, într-un teren favorabil, infanteria pe două linii, cu cele 12 tunuri în față, cavaleria pe aripi şi o puternică rezervă, din 6.000 de oameni, în adâncime, sub comanda căpitanului transilvănean Albert Kiraly.

Interesant este că, deşi în inferioritate numerică, Mihai Viteazul a atacat fulgerător cu cavaleria. Cavaleria turcilor s-a retras, dar Sinan Paşa a atacat cu infanteria. Mihai Viteazul a lovit-o puternic cu tunurile. Dar Sinan a continuat atacul, întreprinzând manevre de învăluire. Domnitorul român s-a retras în ordine şi, introducând în luptă rezerva, a biruit. Dar nu a trecut la urmărirea inamicului, întrucât acest lucru era greu de realizat, el fiind încă în inferioritate numerică (la căderea serii, otomanii pierduseră 7.000 de oameni), ci, în noaptea de 23/24 august a rupt lupta şi s-a retras în tabăra de la Stoieneşti (în apropierea culoarului Rucăr – Bran). În octombrie 1595, oştile unite ale celor trei țări române au trecut la ofensivă şi i-au alungat pe turci din țară. În ianuarie 1597, s-a încheiat pace, Poarta recunoscând independența Țării Româneşti.

În toamna anului 1599, are loc bătălia de la Şelimbăr. Mihai Viteazul foloseşte manevra strategică pe direcții exterioare. Mihai dispunea de 30.000 de luptători, oşteni, lefegii şi haiduci balcanici conduşi de căpitanul Baba Novac. O grupare de forțe a fost dispusă la Ploieşti şi o alta la Craiova. Domnitorul şi-a asigurat flancul drept prin implicarea secuilor, a trecut munții într-o zi şi o noapte. A fost un Marş strategic, executat în ordine. La 26 octombrie cele două grupări de forțe ale domnitorului român au realizat joncțiunea la Veştem, iar a două zi au intrat în contact cu inamicul.

Armatele adverse s-au dispus după obiceiul vremii. Cei 16.000 de luptători ai lui Andrei Báthory s-au dispus pe trei linii, cu 45 de tunuri în

față. Oastea lui Mihai s-a dispus pe două linii, cu tunurile de asemenea în față şi o puternică rezervă. Această rezervă, ca şi în cazul bătăliei de la Călugăreni, a constituit factorul de succes şi la Şelimbăr. Mai mult, românii au reuşit să-l captureze pe Gaspar Korniş, comandantul armatei lui Báthory. S-a trecut la urmărirea inamicului şi astfel Mihai Viteazul a intrat triumfător în cetatea Alba Iulia…

Concluzia care se desprinde de aici este aceea că oştile române din acea vreme dispuneau de o strategie elaborată, acționau în dispozitive dinamice şi flexibile, uşor adaptabile la situația tactică, iar preocuparea comandanților era aceea de a realiza surprindere era constantă şi bine susținută.

În *strategia forțelor*, ca şi în *strategia generativă* (strategia mijloacelor) apare o nouă provocare distinctă, cea a proiectării forțelor.

Forțele terestre aveau posibilități limitate, mai ales după scăderea rolului cavaleriei. Şi, oricum, cavaleria era o armă a manevrei tactice din timpul bătăliei şi nu un sistem de proiecție a forțelor.

Singura care putea să îndeplinească o astfel de cerință era forța navală. Ea opera încă, la începutul perioadei la care ne referim, cu galere. Galera nu putea fi un mijloc eficient de proiectare a forței, datorită limitelor acestui vas de război: viteză mică, vâsle, imposibilitatea traversării oceanului fără escală etc. Ultima bătălie de galere a fost cea din 1571 la intrarea în Golful Corint.

Au început să apară nave de un tonaj mai mare – este vorba de nave comerciale –, care, datorită existenței navelor mici şi rapide ale piraților, aveau tot timpul armament la bord. Aceste nave au influențat şi arsenalul de război. Se simțea nevoia acută a înlocuirii vechilor nave cu unele mai mari, mai puternice şi cu viteză adecvată. Aici progresele au fost destul de lente. Totuşi, s-a realizat şi aici ceva. Atât în ceea ce priveşte însoțirea navelor comerciale, care deveneau din ce în ce mai numeroase, datorită apropierii şi debutului revoluției industriale, cât şi în ceea ce priveşte evoluția navelor propriu-zise de război.

Astfel, noul vas de război – galionul – avea armamentul de bord dispus lateral. El nu putea deci folosi atacul frontal, pe două linii, practicat încă din antichitate. Apare de data aceasta o tactică colectivă.

Principalele evoluții ale secolului al XVIII-lea se referă, ca întotdeauna, la relațiile dintre marile țări, la proliferarea puterii unora şi scăderea puterii altora. Spre exemplu, Franța, în pofida expansiunii ei spre acele faimoase frontiere naturale, îşi pierde din prestigiu, în timp ce Prusia devine o mare putere în Europa Centrală, în primul rând, datorită militarizării sale. Tot în acest timp, se consolidează puterea Rusiei, care, pentru prima oară

începe să joace un rol european. În prima parte a secolului, Austria îşi sporeşte şi ea, la rândul ei, puterea, dar, începând cu anul 1760, stagnează.

Bătălia se duce între Franța şi Marea Britanie, îndeosebi, pentru coloniile de peste mări (Canada, India, Orient etc.). În general, Marea Britanie, datorită flotei sale, obține unele avantaje. Cu timpul, lucrurile se mai echilibrează. Dar, oricum, Marea Britanie rămâne multă vreme stăpâna mărilor.

În 1778, are loc bătălia navală de la Ouesant, iar în 1782 cea de la Chesapeake, urmate de pacea de la Versailles, în care Franța începe să câştige teren. Flota lui Ludovic al XVI-lea, în colaborare cu flota olandeză şi cea spaniolă, începe să se impună asupra flotei regale britanice.

În a doua parte a secolului al XVIII-lea, are loc o accelerare a progreselor ştiințifice. Se universalizează limbajul matematic, iau amploare cercetările în fizică şi în chimie. Creşte producția industrială, mai ales în Marea Britanie, ceea ce înseamnă crearea pieților de desfacere.

Apar numeroase publicații, încep bătăliile… democratice pentru puterea politică şi, odată cu ele, şi corupția.

Gândirea, inclusiv cea militară, este influențată de aceste evoluții, se dezvoltă în noul cadru al bătăliei pentru noi teritorii, pentru resurse şi, mai târziu, pentru noi piețe.

Nicolo Machiaveli (1469 - 1527), florentin, este unul dintre oamenii importanți ai Renaşterii italiene care, ca mai toți contemporanii săi, s-a ocupat şi de probleme ale artei militare, dar într-o manieră cu totul deosebită ce ține deopotrivă de conceptul politic al vremurilor – adică de formarea şi consolidarea statelor politice, pe baza unității de interese şi de valori – şi de natura şi justificarea legilor. În 1513, scrie *Prințul*, o lucrare în care, între altele, tratează şi problema armatelor formate din mercenari şi din naționali. În 1520, scrie *Discursuri asupra primei decade a lui Tite-Live*, iar în 1921, *Arta războiului (Arta Militară)*. Îşi încheie cariera scriitoricească cu *Istorii florentine* (1525).

În această epocă, se desprinde preocuparea oamenilor de ştiință şi cultură pentru fundamentarea, pe baza unor sisteme de valori care vin din antichitate, a unor noi configurații ale artei militare, cu tot ce ține de aceasta, de la filosofia şi fizionomia resursei umane, la dezvoltarea mijloacelor de luptă, bazată, de data aceasta pe principii ştiințifice şi pe impactul legilor care guvernează societatea omenească.

„Principalele fundamente ale tuturor statelor – scrie Machiaveli în lucrarea sa *Prințul* –, atât ale celor noi, cât şi ale celor vechi sau mixte, sunt legile bune şi armatele bune. Pentru că nu pot exista legi bune acolo unde

nu sunt armate bune şi, acolo unde există armate bune, trebuie să existe şi legi bune, eu mă voi abține să tratez legile, dar voi vorbi despre armate.“[100]

Armatele cu care un prinț îşi apără puterea pot fi fie ale sale, fie mercenare, fie auxiliare sau mixte. Machiaveli apreciază că mercenarii auxiliari sunt inutili şi periculoşi. Cel care îşi menține puterea cu ajutorul mercenarilor nu este şi nu poate fi în siguranță, întrucât mercenarii sunt individualişti, dezuniți, ambițioşi, indisciplinați şi neloiali, răzbunători în mediul prietenilor şi laşi între inamici, fără frica de Dumnezeu şi fără de lege față de oameni. Îi interesează doar plata şi atât. În timp de pace, te jecmănesc ei; în timp de război te jecmăneşte inamicul, iar lor nu le pasă. Pe timp de pace, vor solde mari, dar când vine războiul, o iau la sănătoasa, căutând alți prinți care nu sunt în război. Aceasta (filosofia armatelor mercenare) este, după Machiaveli, cauza ruinării Italiei din acea vreme. Un astfel de sistem al mercenariatului pervers a permis regelui francez Carol al VIII-lea să cucerească Italia. Acestea sunt păcatele prinților, dar tot ei trebuie să suporte şi consecințele. Nu numai ei, desigur, dar în primul rând ei.

Căpitanii mercenari sunt sau nu sunt excelenți în meseria lor. Adică unii sunt, alții nu sunt. Dacă sunt, nu te poți încrede în ei, întrucât ei aspiră la propria lor grandoare şi puțin le pasă de tine; dacă nu sunt, te ruinează. Oricum ai privi lucrurile, nici un prinț nu poate fi avantajat, în epoca la care se referă Machiaveli şi care era una de construcție politică a entităților statale, de astfel de armate mercenare, întrucât mercenarii nu aveau nici o legătură cu noul spirit al vremurilor, al legilor care guvernau societățile omeneşti şi care erau legi identitare.

Desigur, Machaiveli privea cu obiectivitate realitățile. Cauzele pentru care se cereau promovate armatele identitare, adică armatele statelor (care lipsiseră aproape în totalitate în Evul Mediu, fiecare feudal având armata lui alcătuită fie din mercenari, fie din supuşii săi), erau în primul rând politice (construcția identității politice şi militare a statelor, ca entități protectoare pentru populație şi ca elemente de bază în relațiile internaționale), dar nu numai politice.

Dezvoltarea armamentelor şi a mijloacelor de luptă, creşterea puterii de distrugere au dus, într-un fel, la simplificarea deprinderilor militarilor, deci la „deprofesionalizarea“ armatelor. Oricare soldat putea învăța foarte repede şi foarte uşor să tragă cu puşca, pe când un bun arcaş se forma în câțiva ani, chiar în câteva zeci de ani. De asemenea, deprinderea de a mânui spada sau sabia se forma în mulți ani de efort. Deci, în acea etapă, progresul

[100] Gérard Chaliand, ANTHOLOGIE MONDIALE DE LA STRATEGIE DES OORIGINES AU NUCLEAIRE, Edition Robert Laffont, Paris, 1990, p. 621

în domeniul armelor de foc[101] asigura însuşirea rapidă a mânuirii lor, ceea ce va duce la revenirea la armatele de masă ale antichităţii timpurii.

Machiaveli crede că armatele trebuie să fie folosite fie de un prinţ , fie de o republică, ceea ce reprezintă un act de mare cutezanţă pentru acele vremuri. Prinţul trebuie să-şi asume responsabilitatea constituirii, pregătirii şi desfăşurării armatelor, să fie, adică, el însuşi un bun căpitan; republica trebuie să-şi trimită sub arme cetăţenii ei, pentru că nimeni nu o poate apăra mai bine ca ei; când apare un căpitan sau un luptător care nu este valoros, el se cere a fi imediat schimbat, iar acest lucru se poate realiza cu uşurinţă, atâta vreme cât o armată este alcătuită din cetăţenii ţării respective. „Se vede din experienţă – scrie Machiaveli – că numai prinţii şi republicile înarmate fac progrese foarte mari şi că armatele mercenare nu fac niciodată ceva bun. O republică dotată cu propria sa armată se supune mai uşor unuia dintre cetăţenii săi decât unuia care are o armată străină.“[102]

În *Arta războiului* (1521), Machiaveli continuă ideile exprimate în 1513 în *Prinţul* cu privire la superioritatea armatei republicane faţă de cele mercenare. Primul mare filosof politic al Renaşterii, autorul acestui studiu, teoretician de mare profunzime, nu putea să nu vadă şi să nu înţeleagă faptul că armatele sunt instrumente de forţă prin care se pune în aplicare un concept politic. De aceea, în etapa la care ne referim, ontologia lor impune ca astfel de instituţii să fie şi altfel motivate decât prin remuneraţie. Experienţa dovedise că remuneraţia nu este suficientă. Ea creează o situaţie extrem de fluidă în care mercenarii se duc acolo unde sunt plătiţi mai bine şi unde nu există iminente pericole de război.

Motivaţia era la îndemâna politicienilor şi prinţilor. Este vorba de afirmarea identităţii politice şi economice a statului care abia ieşise (sau nu ieşise încă pe deplin) din perioada de gestaţie (sau de maturitate, de coacere) feudală a societăţii. Or, acest obiectiv, excepţional pentru acea vreme, nu se putea realiza decât prin participarea tuturor cetăţenilor la construcţia şi apărarea cetăţii, prin conştiinţa identitară, adică prin *hommo politicus*. Era, de fapt, o întoarcere la prima perioadă a antichităţii şi la cea a înfloririi civilizaţiei greceşti, dar, desigur, pe un alt plan.

Arta războiului este scrisă, în sensul şcolii socratice, ca un dialog între Fabricio şi Cosimo. De altfel, toată opera lui Machiaveli este o demonstraţie riguroasă, un joc de principii. „Scopul oricărei guvernări care vrea să facă

[101] Este vorba de o anumită etapă a acestui progres. Pentru că, odată cu apariţie sistemelor de arme performante, a aviaţiei şi mijloacelor de luptă zise inteligente, la sfârşitul secolului al XX-lea şi începutul secolului al XXI-lea, se va reveni la demasificarea şi profesionalizarea armatelor.

[102] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, p. 622.

război – spune autorul prin gura lui Fabricio – este să fie în măsură să ducă o campanie împotriva oricărui inamic şi, în ziua luptei, să învingă. Trebuie deci ca guvernul să pună pe picioare o armată. Pentru aceasta, e necesar să găsească oameni, să-i distribuie, să-i antreneze prin diviziuni mai mici sau mai mari, să-i campeze şi să-i înveţe să reziste inamicului, marşului sau câmpului de bătaie (…) Cine ştie să ducă o bătălie este iertat de toate greşelile pe care le-a comis în conduita sa militară; în schimb, cel căruia i s-a refuzat un asemenea dar, oricât de recomandat ar fi în alte circumstanţe, nu va încheia niciodată în mod onorabil un război. O victorie anulează nepriceperea în conceperea unor operaţii, în timp ce o înfrângere avortează planurile cele mai înţelepte."[103]

Această afirmaţie este foarte importantă pentru arta militară. Ea relevă rolul talentului în conducerea acţiunilor militare, rolul personalităţii, al geniului. Toată perioada Renaşterii este caracterizată de o asemenea concepţie. Se crease un adevărat entuziasm care avea să renască forţa interioară, dumnezeiască, a creaţiei. Acest lucru nu era valabil numai în literatură, în pictură, în sculptură şi în ştiinţă, ci şi în domeniul militar. Era, într-un fel, o revenire la ceea ce spuneau vechii greci: *omul este măsura tuturor lucrurilor, a celor ce sunt, pentru că sunt, şi a celor ce nu sunt, pentru că nu sunt*.

Machiaveli acordă o atenţie cu totul specială resursei umane. El scrie că „primul lucru necesar războiului este să găseşti oameni, apoi trebuie să te ocupi de ceea ce înseamnă *recrutare* şi de ceea ce aş numi *elită*, pentru a mă servi de un termen mai onorabil, consacrat de antici."[104]

Unii scriau, înaintea lui Machiaveli, că soldaţii cei mai buni pot fi recrutaţi din ţările cu climă temperată. În cele cu climă caldă, oamenii sunt caracterizaţi ca fiind prudenţi şi lipsiţi de curaj, în timp ce, în ţările cu climă rece, oamenii sunt curajoşi, dar lipsiţi de prudenţă. E lesne de înţeles că asemenea consideraţii erau specifice perioadei în care prinţii îşi cumpărau cei mai buni soldaţi, iar astfel de evaluări aveau rolul lor pentru fiecare zonă. Aceasta era concluzia care se desprindea, cel puţin în Italia, despre filosofia mercenariatului. Machiaveli depăşeşte aceste consideraţii la modă pe atunci (ca şi acum, de altfel) şi spune că fiecare stat are obligaţia şi responsabilitatea să-şi alcătuiască trupele recrutându-şi soldaţii din propria ţară. Nu contează dacă ţara are climă caldă, temperată sau rece. El apelează din nou la antici, subliniind că ei dau exemple care atestă că, atunci când ai disciplină, ai şi soldaţi buni. Disciplina corectează defectele naturii şi este mai puternică chiar şi decât legile ei. Era o afirmaţie extrem de curajoasă, care nu

[103] Idem, p. 622 – 623.
[104] *Ibidem*, p. 623.

va concorda pe deplin cu ceea ce spunea, mai târziu Francis Bacon[105], dar Machiaveli trăia într-o epocă în care tocmai aceste legi trebuia să fie găsite şi înţelese. Ceea ce, la o analiză mai atentă, nu contrazice afirmaţia marelui filosof englez, întemeietor al metodei inductive.

„A recruta soldaţi din afara ţării nu se poate chema *elită*; acest cuvânt presupune că poţi alege dintr-o provincie oamenii cei mai devotaţi, pe cei care vor să meargă, ca şi pe cei care nu vor. Nu veţi putea, deci, alcătui această elită decât în locurile care vă sunt supuse; în ţările care nu depind de voi, nu veţi putea să forţaţi pe nimeni; trebuie să vă mulţumiţi cu voluntari.“[106]

Urmează o discuţie foarte interesantă privind statutul soldaţilor străini care se înrolează în armata unui prinţ. Aceştia, evident, nu vor fi cei mai buni din ţara respectivă, ci, de regulă, cei mai răi. Pentru că, dacă ar fi cei mai buni, ar fi opriţi acolo. Mai mult, cei care trec de la un prinţ la altul, de la o ţară la alta, n-au nici credinţă, nici valoare, nici valori în care să creadă. Machiaveli a trăit într-o perioadă a eforturilor şi filosofiilor identitare. Armatele acelor timpuri, cu excepţia celei germane, erau alcătuite însă din astfel de mercenari. În astfel de armate nu se putea introduce disciplina. Desigur, şi armatele romane – armate profesioniste - aveau în compunerea lor străini şi chiar legiuni străine. Erau însă compuse din soldaţi recrutaţi din regiunile supuse Imperiului roman, care făceau deci parte din acest imperiu. La fel stăteau lucrurile şi cu armatele turceşti.

Deci soluţia pe care o propune Machiaveli în ceea ce priveşte resursa umană este ca *armatele să fie alcătuite din cetăţeni ai statului, recrutaţi prin autoritatea suveranului*.

Machiaveli precizează că astfel de armate constituite din cetăţeni nu produc nici revolte, nici alte necazuri, ci, dimpotrivă, republicile armate durează mai mult decât cele lipsite de o armată a lor. Roma a trăit liberă patru sute de ani, Sparta opt sute, în timp ce republicile private de astfel de armate n-au trăit mai mult de patruzeci de ani.

El dezvoltă în continuare raţiunile armatelor indigene, alcătuite din cetăţeni ai statului şi, în consonanţă cu aproape toţi marii săi contemporani, oferă soluţii politice viabile.

E drept, Machiaveli nu s-a referit la tot ce ţine de arta militară, îndeosebi la influenţa factorului tehnic asupra configuraţiei armatelor, dar acest lucru nu diminuează semnificaţia practică excepţională şi marea importanţă

[105] *Naturae non nisi parendo imperatur*. (Nu putem cunoaşte natura decât supunându-ne cauzelor legilor ei).
[106] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, p. 623.

teoretică a scrierilor sale. Machiaveli nu era un tehnician, ci un teoretician, un gânditor în categorii filosofice, iar opera lui este caracterizată de această logică perfectă, adeseori crudă şi chiar diabolică, dar extrem de realistă.

În lucrarea *Discursuri asupra primei decade Tite-Live*[107], Machiaveli se referă, într-un capitol special, la relaţia dintre război şi strategia politică. Este un capitol foarte important, întrucât relevă relaţia firească de determinare politică a războiului. El citează un fapt plin de semnificaţii. Tullus, regele Romei şi Metius, regele Albanezilor, au convenit că, din confruntarea campionilor lor, cine va ieşi învingător va deveni stăpânul poporului celuilalt. Cei trei albanezi au fost ucişi, în timp ce un sigur roman a scăpat. Astfel, Metius şi poporul său au trecut sub dominaţia romanilor. Învingătorul, reîntors la Roma, a găsit-o pe sora lui plângând moartea viitorului soţ, care nu era altul decât unul dintre cei trei albanezi ucişi. El o ucide şi pe ea. Potrivit legilor Romei, eroul din lupta cu albanezii este dat în judecată pentru crimă. Au loc mari dezbateri şi este iertat nu pentru că a învins în lupta cu albanezii, ci datorită lacrimilor tatălui său.

Din aceste eveniment, Machiaveli desprinde trei concluzii extrem de importante:

- ❖ Nu trebuie niciodată să-ţi pui la bătaie întreaga avere, întrebuinţând doare o parte din forţe;
- ❖ Într-un stat guvernat de legi corecte, crimele şi acţiunile frumoase nu se compensează unele cu altele;
- ❖ Nu este înţelept să închei un tratat când poţi şi când trebuie să te îndoieşti de posibilitatea respectării lui.
- ❖ Este inadmisibil să consimţi ca libertatea unui popor să fie pierdută datorită faptului că trei dintre cetăţenii săi au fost învinşi.

Metius, care s-a declarat învins şi a supus poporul său romanilor, şi-a dat seama în cele din urmă de greşeala făcută. Era însă prea târziu. Din acest exemplu ales cu multă grijă de Machiaveli, rezultă importanţa dimensiunii politice a confruntării militare, adică urmărirea interesului, înţelegerea consecinţelor, a responsabilităţii, a măsurii şi a valorilor.

Acest spirit îl vom întâlni şi în scrierile anticilor, îndeosebi la Sun Tzî, dar el va reveni mereu în arta militară a tuturor timpurilor.

În continuare, Machiaveli face o distincţie clară între o armată care luptă pentru propria sa glorie şi o armată care luptă pentru gloria altuia. Armatele romane, totdeauna învingătoare sub consuli, sunt totdeauna bătute

[107] Machiavel, *Discours sur la premiere décade de Tite/Live*, Edition Berger/Lebraut, 1980, citată de Gérard Chaliand în *Op.cit.*, p. 624 – 630.

sub decemviri. Este ceea ce deosebeşte o armată a statului, compusă din cetăţenii săi, de una formată din mercenari pe care nu-i interesează decât solda. Niciodată o asemenea armată nu va fi dispusă să moară pe câmpul de luptă pentru gloria prinţului care o plăteşte. Totdeauna se va găsi un alt prinţ care să o plătească mai bine.

Şi încă ceva pe care, ca şi Sun Tzî, Machiaveli îl sesizează. El chiar îşi intitulează un paragraf astfel: „Pentru a se ridica din mediocritate la un rang mai înalt, şiretenia serveşte mai mult decât forţa". Forţa nu este niciodată suficientă; în schimb, şiretenia ajunge, câteodată, chiar şi singură, la rezultate remarcabile. Filip al Macedoniei, Agathocle al Siciliei şi mulţi alţii sunt exemple în acest sens. Prin inteligenţă şi şiretenie ei au ajuns, dintr-o stare mai mult sau mai puţin mediocră, pe tron şi chiar în fruntea unor imperii. Machiaveli spune că Xenofon, în *Viaţa lui Cyrus*, demonstrează *necesitatea de a înşela pentru a reuşi*. Expediţia lui Cyrus împotriva regelui Armeniei este o ţesătură de înşelătorii. Prin înşelăciune, nu prin forţă, Cyrus îl determină pe regele armean să renunţe la imperiu. Xenofon însuşi spune că, pentru a ajunge să obţină lucruri deosebite, un prinţ trebuie să-şi însuşească arta de a înşela, de a induce în eroare.

„Eu nu cred – scrie Machiaveli – că a existat vreodată vreun om care să facă dintr-un stat obscur o mare putere întrebuinţând în mod deschis numai forţa; dar am văzut reuşind acest lucru doar prin înşelăciune, prin vicleşnie."[108] Acest lucru trebuie să-l facă nu numai prinţii, ci şi republicile[109], cel puţin până ce ajung la acel stadiu care să le permită recurgerea la forţă. Roma a făcut uz de toate mijloacele, inclusiv de arta înşelăciunii, pentru a ajunge la acea grandoare care o face unică în lume. Oare nu Roma este cea care s-a servit de stratagema alianţelor pentru a aduce în sclavie toate popoarele vecine? Apoi nu Roma s-a servit de armele acestor popoare înrobite pentru a cuceri alte popoare mai îndepărtate şi a căpăta reputaţia unei puteri redutabile?

Un prinţ poate ceda în faţa forţei, dar nu în faţa fricii de forţă. Cedarea în faţa fricii forţei (chiar şi pentru a preveni războiul) are consecinţe totdeauna neplăcute. Inamicul va descoperi cu uşurinţă această laşitate şi o va folosi din plin, cerând mereu şi mereu alte sacrificii. Istoria este plină de asemenea exemple. Demnitatea poate costa, pe moment, foarte scump; dar, pe termen lung, ea nu poate fi decât benefică pentru acel popor care o are. Este o învăţătură care ar fi fost de mare folos şi unora dintre conducătorii

[108] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, p. 626.

[109] Aici nu este vorba numai de înşelăciune, în sensul peiorativ şi dezonorant al cuvântului, ci şi de iscusinţă, de inteligenţă, de diplomaţie şi chiar de manipulare.

românilor, întrucât de prea multe ori, în numele unor cauze care nu erau ale românilor, ei şi-au permis să treacă peste onoarea şi demnitatea neamului nostru, fără să-l întrebe dacă este de acord sau nu cu astfel de decizii, cu astfel de acte. Desigur, istoria va judeca lucrurile, dar nu va mai putea corecta nimic din marile erori săvârşite de ei.

Conspiraţiile sunt periculoase pentru oricare dintre subiecţi, inclusiv pentru prinţi. Ele au detronat mai mulţi regi decât au făcut-o războaiele. Foarte puţini sunt aceia care pot duce un război cu un prinţ; sunt însă foarte mulţi cei care conspiră. Conspiraţia poate fi unitară, tiranică, sau conjurantă, iniţiată adică de o conjuraţie, de mai multe persoane. Cea solitară, tiranică, este frecventă. Foarte mulţi oameni conspiră împotriva a altor foarte mulţi oameni, astfel încât putem spune, în sensul în are o spune implicit şi Machiaveli, că viaţa de zi cu zi este nu numai o luptă, ci şi o conspiraţie, mai exact, supusă la tot felul de conspiraţii. Conspiraţiile asociate sau conspiraţiile mai multor oameni reprezintă însă cu totul altceva. În primul rând, trebuie să fii un pic nebun pentru a participa la o conspiraţie, întrucât, totdeauna se va găsi un trădător, iar viaţa ta va fi tot timpul în pericol. De aceea, o conspiraţie – atunci când se realizează – trebuie să se bazeze pe o încredere totală. Or aşa ceva nu există decât în situaţii cu totul limitate şi cu totul excepţionale. Este şi motivul pentru care, în majoritatea cazurilor, cei care urzesc conspiraţii împotriva prinţului sunt rude, apropiaţi sau persoane favorizate ale acestuia sau ale celui împotriva căruia se conspiră. „Trebuie deci ca un prinţ, care vrea să se ferească de conspiratori, să se păzească mai mult decât cei pe care i-a copleşit cu favoruri decât de cei pe care i-a ofensat.“[110] În situaţia în care o conspiraţie este urzită de mai mult de trei persoane, este imposibil ca ea să nu fie descoperită prin una din următoarele trei cauze: trădare, imprudenţă sau uşurinţă.

Pentru a te păzi împotriva conspiratorilor, nu trebuie să le dezvălui proiectul decât în ultima clipă. Dacă totuşi trebuie să discuţi cu cineva, apoi acesta trebuie să fie un prieten apropiat, a cărui fidelitate a fost dovedită în multe împrejurări. În aceste condiţii, chiar dacă şi acesta te trădează, este mult mai uşor să te aperi împotriva lui decât împotriva tuturor celor care conspiră împotriva ta.

Bun cunoscător al antichităţii, probabil că Machiaveli nu a uitat celebrele cuvinte ale lui Cezar asasinat de cel mai devotat apropiat al său: *Şi tu, Brutus!?*

În *Istorii florentine*, Machiaveli formulează clar, indubitabil, filosofia războiului, scopul lui cel mai clar.

[110] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, p. 628.

„Scopul tuturor celor care întreprind un război a fost totdeauna şi, în mod raţional, trebuie să fie îmbogăţirea lor şi sărăcirea inamicului; nu trebuie să căutăm într-o victorie sau într-o cucerire altceva decât creşterea puterii proprii şi slăbirea celei adverse; de unde rezultă că, în toate situaţiile în care te găseşti sărăcit prin victoria pe care o obţii sau slăbit prin cuceririle pe care le faci, ai depăşit scopul propus sau nu l-ai atins. O republică sau un prinţ se îmbogăţesc prin război şi prin victorie, atunci când, după ce au nimicit inamicul, intră în posesia prăzii şi a contribuţiilor; din contră, sunt sărăciţi prin victorie când inamicul nu este distrus şi când prada şi contribuţiile nu le sunt rezervate, ci devin ale soldaţilor. Acest prinţ este fericit prin înfrângeri şi mai nefericit prin victorii. În primul caz, suferă ravagiile străinătăţii; în cel de al doilea, pe cele ale soldaţilor săi care sunt mai intoleranţi întrucât sunt lipsiţi de raţiune şi îl forţează să mărească fără încetare şi în mod nejustificat impozitele. Or, dacă acest prinţ are un dram de omenie, este imposibil să se bucure pe deplin de o victorie care întristează toţi cetăţenii.“[111]

Există, în *Istorii florentine*, un paragraf care se constituie într-o expresie concludentă a ceea ce înseamnă şi va însemna spiritul renascentist în arta militară a epocii moderne. Îl vom reproduce în întregime:

„La antici, când o republică bine constituită învingea inamicii săi, Trezoreria publică se reumplea de aur şi de argint; erau distribuite daruri poporului; impozitele erau remise cetăţenilor, aveau loc jocuri şi sărbători solemne prin care erau veneraţi învingătorii. Dar, în timpurile a căror istorie o scriu – spune Machiaveli –, se începe prin a se epuiza Trezoreria publică, apoi vă veţi despuia voi înşivă, în schimb nu vă va asigura nimeni şi în nici un fel împotriva unor noi agresiuni. Aceste efecte funeste au drept cauze maniera detestabilă în care sunt conduse războaiele. Cum ne mulţumim să despuiem inamicii învinşi, fără să-i ucidem, fără să-i luăm prizonieri, aceştia vor reveni şi vor ataca învingătorul de îndată ce susţinătorul lor va fi avut timp să le furnizeze din nou cai şi arme; pe de altă parte, dacă prada şi contribuţiile sunt lăsate la cheremul soldaţilor, prinţii învingători nu vor putea recurge la acestea pentru a face faţă noilor cheltuieli, dar va trebui să însângereze din nou poporul care, pentru unicul fruct al victoriei, va vedea şefii săi grăbiţi să-l preseze peste măsură.

Pe scurt, ajungem în acest punct în care toţi, atât învingătorii cât şi învinşii, au nevoie de bani proaspeţi, dacă vor soldaţi, unii pentru a-i echipa, ceilalţi pentru a-i recompensa; fără echipament, soldaţii nu pot să lupte; fără recompense, nu vor să lupte; de unde rezultă că învingătorul profită prea puţin de victorie şi învinsul suferă prea puţin de înfrângere, căci el are tot-

[111] Idem, p. 630 631.

deauna timp să se restabilească, în timp ce celălalt nu va fi niciodată în stare să-şi urmărească succesele sale.“[112]

Iată maniera pragmatică în care erau înțelese războaiele în primele decenii ale secolului al XVI-lea.

Foarte interesantă este, după cum s-a văzut, concepția lui Machiaveli despre armată. Între 1513 şi 1519 a fost rege, la Florența, Lorenzo di Piero Di Medici. După cum se ştie, în această perioadă, Machiaveli a scris, pentru Lorenzo di Medici, lucrarea *Prințul* prin care i-a sugerat acestuia să creeze o armată formată numai din italieni, cu scopul de a scoate invadatorii străini din Italia. Cam acesta începea să fie spiritul vremii.

Frederic al II-lea (1712-1786), cel de al treilea rege al Prusiei, este, alături de Marlborugh (1650-1722), una dintre marile personalități ale artei militare din secolul luminilor. El duce prima sa campanie la 28 de ani[113]. Armata sa avea două calități excepționale pentru acea vreme: mobilitate şi disciplină. Mobilitatea îți dă totdeauna un ascendent asupra adversarului, iar disciplina te ajută să depăşeşti momentele dificile, să înfrunți greul. Este adeptul manevrei. Dar nu numai. Frederic al II-lea se situează printre primii din epoca sa care acordă o mai mare importanță focului decât izbirii, şocului. Ordinea sa de bătaie este oblică, întrucât el vizează flancurile. Victoria lui de la Leuthen din 1757 asupra Austriei (de fapt, asupra unei coaliții formată din Austria, Franța şi Rusia), din timpul Războiului de şapte ani, se datorează acestei combinații iscusite a focului, şocului şi manevrei. El a realizat în 1750 o lucrare intitulat *Instrucție pentru generali.*

Arta militară nu se reduce, pentru **Frederic al II-lea**, la pregătirea şi desfăşurarea bătăliilor. Ea cuprinde, după cum rezultă şi din fragmentul *Instrucție militară*, prezentat de Gérard Chaliand în *Antologia mondială a strategiei*…, tot ce ține de pregătirea şi întrebuințarea forței militare, de scopurile şi obiectivele războiului, de filosofia confruntării armate. Începând îndeosebi cu regele suedez Gustav Adolf, în secolul al XVI-lea, războiul nu ne mai apare ca o simplă încăierare, ca o simplă ciomăgeală, aproape fără nici o regulă, aşa cum fusese el în Evul Mediu (cu excepția celui dus de Gingis Han, de urmaşii acestuia şi de domnitorii români), ci presupune o filozofie, adică un mod de a fi gândit şi pregătit, un sistem de reguli, un model teoretic, o schemă generală de acțiune, adică o concepție. În perioada Renaşterii şi în întreaga Epocă modernă, aceste scheme şi aceste concepte se

[112] *Ibidem*, p. 631.

[113] Gérard Chaliand, ANTHOLOGIE MONDIALE DE LA STRATEGIE DES OORIGINES AU NUCLEAIRE, preface de Lucien Poirier, posface de Pierre Marie Gallois, Edition Robert Laffont, 1990, p. 691

dezvoltă şi se flexibilizează, atingând apogeul în secolul al XIX-lea cu marea tactică a lui Napoleon.

Desigur, Napoleon a fost un geniu militar. Din aceiaşi categorie fac însă parte şi alţi mari comandanţi sau teoreticieni militari care i-au netezit drumul. Unul dintre aceştia este, cum spuneam, Frederic al II-lea. El îşi începe recitul cu un capitol intitulat *Cum poate fi împiedicată dezertarea*, care s-ar părea că nu are nici o legătură cu arta militară. Tocmai aceasta este însă deosebirea dintre Frederic al II-lea şi alţi comandanţi din vremea lui: el a înţeles că disciplina este un element fundamental al artei militare. Astăzi ştim foarte bine că ea face parte din sistemul de pregătire a armatelor, deci din strategia forţelor, având un impact deosebit asupra strategiei operaţionale. Pe atunci însă nu se punea mare preţ pe o astfel de aserţiune.

Pentru valoarea practică, redăm în întregime acest paragraf. Fiecare comandant va înţelege, din lecturarea celor 14 măsuri pe care le formulează autorul cât de apropiat era Frederic al II-lea de subtilităţile armatei, de practica pregătirii trupelor. El spune că dezertările pot fi împiedicate astfel::

„1. Evitându-se constituirea taberelor prea aproape de un codru sau de o pădure, dacă raţiunile de război nu o cer;

2. Efectuându-se mai multe apeluri pe zi;

3. Trimiţând frecvent patrule de husari (călăreţi n.n.) în jurul taberei;

4. Plasând, în timpul nopţii, vânători în lanurile de grâu şi dublând posturile de cavalerie la căderea nopţii, pentru a întări lanţul;

5. Dacă nu veţi permite ca soldatul să intre în debandadă şi dacă ofiţerul îşi va conduce trupa în ordine la apă şi la odihnă;

6. Pedepsind aspru haimanalâcul, care este sursa tuturor dezordinilor;

7. Neretrăgând, în zilele de marş, gărzile care sunt amplasate în sate, decât atunci când trupele au luat armele;

8. Veghind, sub presiunea unor pedepse aspre, ca soldatul să nu părăsească formaţia în timpul marşului;

9. Evitând marşurile de noapte, dacă raţiuni importante nu cer acest lucru în mod absolut;

10. Împingând patrule de husari pe dreapta şi pe stânga, când infanteria traversează o pădure;

11. Dacă plasaţi ofiţeri la intrarea şi ieşirea dintr-un defileu care să oblige soldaţii să reintre în rânduri;

12. Ascunzându-i soldatului marşurile pe care sunteţi obligaţi să le faceţi înapoi sau folosindu-vă de un pretext special pentru a-l flata;

13. Acordând totdeauna atenţie subzistenţei, având grijă să se furnizeze trupelor pâine, carne, vinars, bere etc.;

14. Dacă dezertarea se strecoară într-un regiment sau într-o companie, trebuie să examinați mai întâi rațiunea acestui rău; informați-vă dacă soldatul era instruit, dacă i s-au acordat toate drepturile, dacă nu cumva căpitanul este vinovat de rău tratament. Trebuie observată cu grijă dacă disciplina a fost riguroasă. Se va spune, poate, că şi colonelul i-a acordat atenție, dar nu este suficient. Într-o armată, totul trebuie să tindă spre perfecțiune ca şi cum tot ce se realizează ar fi opera unui singur om.

Cea mai mare parte a unei armate este compusă din oameni indolenți; dacă generalul nu este totdeauna atent ca ei să-şi facă datoria, această maşină, care este artificială şi nu poate fi perfectă, va fi mai degrabă viciată, iar în final nu vom avea decât o armată disciplinată doar ca idee.

Trebuie deci să vă obişnuiți să lucrați fără pauză; experiența celor care vor proceda astfel, va arăta că acesta este un lucru foarte necesar, că în fiecare zi se cer reprimate tot felul de abuzuri care nu sunt percepute de cei care nu se obosesc să le cunoască.

Această practică permanentă şi penibilă va părea dură pentru un general; dar, ca urmare, el va fi cu prisosință recompensat. Câte avantaje nu va avea cu aceste trupe atât de brave, atât de frumoase, atât de disciplinate? (…) Am văzut ofițeri şi simpli soldați grav răniți, care, fără să țină seama de acest lucru, nu-şi părăseau postul, nu voiau să se retragă pentru a li se pansa rănile. Cu asemenea trupe, poți cuceri lumea întreagă, dacă victoria nu le va fi la fel de fatală ca inamicului. Căci veți putea să întreprindeți orice cu ele, cu condiția să nu le lăsați fără mijloace de subzistență. Dacă veți mărşălui, veți devansa inamicul prin viteză. Dacă îl atacați în pădure, îl obligați să accepte lupta acolo. Dacă veți urca un munte, îi veți vâna pe cei care opun rezistență şi totul nu va fi decât un masacru. Dacă veți acționa cu cavaleria, aceasta va trece inamicul prin tăişul săbiei şi îl va distruge.

Dar, cum nu este suficient să ai trupe bune, şi, adesea, un general, prin ignoranță, poate pierde orice avantaj, am să vă vorbesc despre calitățile unui general şi am să formulez unele reguli pe care, în parte, le-am experimentat pe pielea mea şi altele pe care mi le-au furnizat mari generali."[114]

În continuare, în subcapitolul intitulat simbolic *Dintr-o privire*, el reliefează calitățile unui bun general. El afirmă că o astfel de calitate, exprimată prin sintagma *dintr-o privire*, se reduce la două aspecte. Primul constă în talentul de a judeca rapid relația dintre teren şi trupe, a vedea adică dintr-o privire relația cea mai potrivită dintre teren şi poziționarea trupelor, dintre teren şi dispozitivul de luptă. Este, în ultimă instanță, o chestiune de bun simț militar. Toți cei care ne-am aflat mulți ani în flancul drept al subunității-

[114] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, pp. 692-693.

lor şi unităţilor, în state majore, am privit terenul nu doar ca pe o desfăşurare de forme de relief, ci şi ca pe un câmp de luptă. Privind un bot de deal sau o pantă în glacis, ne-am spus: aici ar putea fi amplasată o companie, aici s-ar preta o ambuscadă, aici ar trebuie să fie un tun, o mitralieră, un punct de observare etc. Acestea sunt deprinderi pe care ţi le imprimă viaţa la trupe, exerciţiile şi aplicaţiile, experienţa. Asemenea deprinderi devin atât de precise, încât, un comandant experimentat rareori greşeşte.

Cel de al doilea aspect, la fel de important sau, poate, mult mai important ca primul, este să poţi distinge, dintr-o privire, avantajele terenului.

După părerea lui Frederic al II-lea, confirmată pe deplin de experienţa războaielor, aceste două calităţi, care par foarte simple, nu sunt chiar la îndemâna oricui. Puţini se nasc cu talentul de a evalua dintr-o privire valoarea terenului şi a trupelor, de a realiza instantaneu interdeterminări atât de importante în derularea luptei. Un general abil trebuie să „vadă“ dintr-o dată, adică dintr-o privire, sistemul de fortificaţii cel mai simplu şi mai eficient care se pretează la terenul pe care-l zăreşte pentru prima oară la calitatea trupelor sale, avantajele pe care le poate crea pentru forţele proprii şi dezavantajele care pot fi ridicate pentru inamic. Un astfel de general va şti să profite de cea mai mică ridicătură de teren, de orice vale, de orice defileu, de orice drum, de orice mlaştină…

Să ne gândim câte bătălii s-au pierdut şi câte vieţi s-au irosit pentru că un general n-a sesizat această interdeterminare, n-a văzut şi cu ochii minţii o astfel de relaţie, adică o realitatea pe care a văzut-o cu ochii lui, nu a înţeles-o şi, de aceea, nu a planificat şi n-a realizat manevra corespunzătoare. În atacul redutei Grivița II din anul 1877, trupele române n-au sesizat o vale (denumită, ulterior, Valea Plângerii) şi, ca atare, au fost nevoite să o traverseze, apoi batalionului lui Şonţu a atacat pe un teren în glacis, în expunerea îndelungată la tirul otomanilor aflaţi pe metereze, având numeroase pierderi. Dacă cercetarea românilor ar fi descoperit toate caracteristicile terenului, probabil că s-ar fi găsit o altfel de soluţie. La fel s-au petrecut lucrurile şi în cel de al doilea război mondial când, la Oarba de Mureş, Divizia 9 Infanterie şi alte forţe din zonă, fiind obligate să atace frontal, au avut pierderi uriaşe, de 11.000 de oameni. De ce? Pentru a fi cucerit un prăpădit de bot de deal care putea fi manevrat şi care, la urma urmei, nu avea aproape nici o importanţă pentru derularea acţiunilor următoare.

Exemplele de acest gen sunt numeroase în istorie. Adesea, din încăpăţânarea, din lipsa de talent sau din nepriceperea unui general, au murit zeci de mii şi chiar milioane de oameni pe toate câmpurile de bătaie ale lumii. Osemintele soldaţilor se răsucesc în morminte, atunci când ei au murit fără să fie necesar. Frederic al II-lea este unul dintre puţinii suverani care au înţe-

les că arta militară nu este un simplu joc de şah, adică un joc strategic cu sumă nulă, ci un joc cu vieţi omeneşti, adică o creaţie a minţilor inteligente şi responsabile, o calitate a comandanţilor iscusiţi, talentaţi şi pricepuţi. Virtutea, fără ştiinţă şi inteligenţă, este o nerozie.

„În spaţiul unui careu de două leghe, poţi, câteodată, să realizezi două sute de poziţii. Un general va şti, dintr-o privire, să o aleagă pe cea mai avantajoasă.“[115] Din păcate, unii generali nici măcar nu-şi dădeau seama (nici atunci, nici mai târziu) că nu ştiu.

Cunoaşterea şi alegerea terenului sunt două lucruri esenţiale – spune Frederic. Trebuie să ştii însă să profiţi de ele, să distribui adică trupele în locurile cele mai avantajoase pentru ele, pentru stilul lor. „Cavaleria noastră, care este pregătită pentru a acţiona cu rapiditate, pe cât posibil, nu trebuie să lupte decât în teren plat, în celelalte locuri poate acţiona infanteria. Focul său va fi pentru defensivă, iar baioneta pentru ofensivă.“[116]

Talentatul strateg arată că, în cea mai mare parte, ordinele după care se desfăşurau bătăliile acelor timpuri erau vechi, după metode străvechi care nu se potriveau realităţilor. El a rupt această tradiţie, arătând că o armată trebuie să fie introdusă în bătălie pe terenul care-i este convenabil. Spre exemplu, dacă terenul este plat, dar nu are decât o dezvoltare de o milă şi este flancat de o pădure unde inamicul şi-ar putea amplasa o parte din infanterie, un astfel de loc este cu totul nepotrivit pentru cavalerie. Dacă totuşi cavaleria trebuie să atace pe acolo, apoi ea va fi flancată de infanterie care va fixa inamicul din pădure pentru a susţine şi proteja cavaleria.

Ca şi Gustav Adolf, el a înţeles rolul colaborării dintre arme, al acţiunilor unitare, în care, în funcţie de teren, de starea vremii, de inamic şi de condiţiile concrete, rolurile se pot schimba. El spune, spre exemplu, că, într-un teren muntos, cavaleria va fi amplasată în linia a doua şi nu va fi folosită decât acolo unde este necesar şi unde este posibil. De aici nu rezultă că întreaga cavaleria va mărşălui liniştită până se ajunge la câmpie. În funcţie de situaţie, unele escadroane, vor fi folosite pentru manevra de flanc etc.

Iată o manieră concretă, realistă, de a analiza situaţia, de a întrebuinţa forţele. Marea tactică nu poate face abstracţie de aceste lucruri concrete, pentru că, în ultimă instanţă, aici, la acest nivel, se hotărăşte soarta bătăliei (bineînţeles, dacă politicianul şi strategul şi-au făcut cum trebuie datoria).

Dacă războiul are loc într-o ţară neutră, atunci ordinea, disciplina şi protecţia populaţiei locale, concomitent cu discreditarea inamicului, pot fi factori de succes. Regele spune, în continuare, care trebuie să fie comporta-

[115] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, p. 693.
[116] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, p. 694.

mentul trupelor dacă războiul are loc într-o țară protestantă (protecția acestei religii), într-o țară catolică (toleranța, moderarea). În orice situație, locuitorii țării respective trebuie să fie protejați, iar cei care nu respectă o astfel de regulă pedepsiți cu toată asprimea. Dar dacă războiul se desfăşoară împotriva unor țări ca Boemia sau Moravia, atunci toate coloanele trebuie păzite şi protejate, iar măsurile de siguranță întărite, pentru că nu va fi niciodată câştigată afecțiunea populației etc.

Desigur, toate acestea nu surprind. Ele se întâlnesc, cu lux de amănunte, şi în scrierile anticilor (Sun Tzî, *Arta războiului*, Kotilyo, *Arthashastra* etc.). Este interesantă, aici, îmbinarea factorului politic, a celui informațional şi a celui militar, concret. Această alăturare defineşte modul de angajare, exigențele angajării şi responsabilitățile ei. Nimic nu se face însă la întâmplare. Totul se bazează pe cunoaştere, pe chibzuință, pe analiză. Sfaturile sunt practice. Lucrarea Lui Frederic al II-lea este, de fapt, un ghid pentru generali, un manual de conducere scris dintr-o experiență vastă şi cu o intuiție genială. El nu scapă nimic din ceea ce este important pe câmpul de luptă. De exemplu, atunci când vorbeşte de marşuri, subliniază că, dintre toate manevrele, cea mai dificilă este traversarea (forțarea n.n.) cursurilor de apă în prezența inamicului. El vorbeşte de realizarea dispozitivului pentru forțare, trimițând în față forțe care să realizeze şi să consolideze un cap de pod, apoi infanteria, asigurând sprijinul de foc cu artileria, iar cavaleria constituind ariergarda. Sunt măsuri practice extrem de importante, valabile şi azi, desigur, în raport cu mijloacele de luptă actuale.

În continuare, referindu-se la precauțiile care se cer în cazul retragerii împotriva husarilor şi pandurilor, el formulează una dintre axiomele războiului: husarii şi pandurii nu sunt redutabili decât pentru cei care nu-i cunosc. Dar Frederic îi cunoştea foarte bine şi, de acea, afirma că ei se folosesc mai ales pentru a urmări inamicul în retragere, pentru a ataca prin surprindere coloanele slab apărate şi pentru a prădui. De aceea, el îi sfătuieşte pe cei care vor fi eventual urmăriți de aceştia să deschidă asupra lor un foc de artilerie (în teren plat), pentru că se tem de astfel de lovituri. Ei sunt periculoşi în păduri, în teren accidentat şi în defileuri. Aici este aproape imposibil să nu fie pierduți oameni. În orice caz, în astfel de locuri sau în apropierea lor, nu este bine să fie făcute halte sau să se instaleze tabere. Pentru a preveni atacurile husarilor şi pandurilor, trebuie trimise avangărzi şi flangărzi care să ocupe locurile dominante, iar în retragere se cer constituite ariergărzi. Cu alte cuvinte, se cer luate temeinice măsuri de siguranță.

Oricum, este dificil să fie evitate pierderile. Husarii şi pandurii atacă din locuri ascunse, sunt dispersați şi bine adăpostiți. „Eu am efectuat două asemenea retrageri – scrie Frederic al II-lea –, în anul 1745; una pe valea de

la Liebenthal, mărşăluind spre Staudenitz, şi alta de la Trautenau la Schazlar. În pofida tuturor precauţiilor imaginabile, noi am pierdut în prima şaizeci de oameni ucişi sau răniţi şi mai mult de două sute în cea de a doua."[117] Haltele trebuie să fie făcute cu multe precauţii, măsurile de siguranţă să nu lipsească în nici o împrejurare, dar cel mai important lucru este cunoaşterea terenului.

Fiecare acţiune trebuie bine gândită, bine chibzuită. Numai după ce ai reflectat matur asupra tuturor obiectivelor inamicului şi posibilităţilor acestuia de a le realiza, poţi să formulezi proiectele tale care vor urmări fie camparea în apropierea flancurilor sale, fie în zona de unde îşi procură mijloacele de subzistenţă, fie în acele poziţii din care îi poţi tăia căile de aprovizionare. Această măsură ţine, fără îndoială de strategia operaţională, de arta operativă şi de ceea ce se va numi mai târziu marea tactică, iar toate acestea revin responsabilităţii generalului.

Parcă imitându-l pe Sun Tzî, dar în legătură strânsă cu realităţile secolului al XVIII-lea, el se referă şi la anumite diversiuni care să-l inducă în eroare pe inamic, făcându-l să-şi părăsească poziţiile, să se pripească. În acelaşi timp, trupele proprii trebuie să aleagă acele itinerare şi acele locuri la care inamicul nici nu se gândeşte că ar putea fi folosite, dar totdeauna conform planului, proiectului. Nimic nu se poate face la întâmplare, când este vorba de astfel de întreprinderi. Atâta timp cât un general va elabora dispoziţii înţelepte, fondate pe principii solide şi pe realităţi, inamicul va fi obligat să rămână în defensivă, să nu aibă adică iniţiativa tactică şi cu atât mai puţin pe cea strategică.

Înainte de a face un proiect, trebuie ca inamicul, ţara unde se vor desfăşura luptele şi terenul să fie foarte bine cunoscute. Vor fi examinate drumurile, vor fi alese cu grijă călăuzele, cercetarea şi elementele de siguranţă a marşului. Toate acestea trebuie ascunse. Secretul este sufletul oricărei acţiuni militare. În faţă este bine să fie trimise trupe uşoare, mobile, care să facă siguranţa formaţiei de marş, dar să reţină şi eventualii dezertori din tabăra proprie şi spionii trimişi sau lăsaţi de inamic. Călăreţii uşori (husarii) sunt, de asemenea, cei mai potriviţi pentru a respinge patrulele inamice care se apropie prea mult. Dar dacă inamicul îşi află tabăra în teren deschis, atunci în faţă trebuie împinsă o avangardă de dragoni care, la momentul potrivit, ar putea ataca şi pune în debandadă inamicul. Aceşti dragoni trebuie să fie însă susţinuţi de întreaga armată, dar nu cum s-o nimeri, ci după un plan bine conceput, în care, de obicei infanteria va ataca aripile cavalerii inamice. În acest caz, este bina ca avangarda să atace cu o jumătate de oră înaintea ivirii

[117] Gérard Chaliand, *Op.cit.*., p. 697.

zorilor. Armata nu trebuie să fie mai departe de opt sute de paşi. Pe timpul marşului se va merge în linişte şi nici un soldat nu va fuma. La ivirea zorilor, infanteria va înainta pe patru sau şase coloane pentru a-i sprijini pe dragoni. Ea nu are voie să deschidă focul înainte de ivirea zorilor, pentru a nu-i împuşca pe dragoni, dar, de îndată ce există vizibilitate, infanteria trebuie să tragă în toate locurile unde nu au pătruns dragonii şi în special asupra cavalerii inamice surprinsă descălecată. Sunt sfaturi practice de mare importanţă. Fiecare ofiţer ştie ce înseamnă să mărşăluieşti noaptea, să realizezi dispozitivul într-o perfectă linişte, să ataci înainte de ivirea zorilor sau în plină noapte. Unii au experienţa războiului, alţii doare pe cea a aplicaţiilor, dar învăţămintele sunt aceleaşi.

„O axiomă a războiului este să-ţi asiguri spatele şi flancurile şi să le întorci pe cele ale inamicului; aceasta se realizează în diferite moduri dar potrivit aceluiaşi principiu." Este foarte clar că ne aflăm în miezul cel mai fierbinte ale artei militare din secolul luminilor. Aceste *Instrucţiuni militare pentru generali* nu scapă nici un amănunt, nici un aspect care ţine de filozofie şi de fizionomia pregătirii şi ducerii războiului, în toate laturile sale, de la cunoaşterea terenului şi a inamicului, la pregătirea forţelor, mijloacelor şi acţiunilor, lupta în condiţii speciale, în teren dificil, în păduri, în zone mlăştinoase, în localităţi etc. La un moment dat, el spune, spre exemplu, că atacarea oraşelor costă atâta forţă umană, încât „eu mi-am făcut obiceiul de a le evita, când nu sunt forţat în mod absolut să le atac; căci în acest atac rişti să pierzi elita infanteriei tale."

Apoi există o mulţime de învăţăminte practice desprinse din experienţa campaniilor anterioare privind conceperea unor dispozitive pe una sau două linii, atacarea bateriilor de artilerie ale inamicului, manevrele de flanc, combinarea focului cu mişcarea, sprijinul reciproc între cavalerie, artilerie şi infanterie etc.

Frederic încheie acest superb ghid de strategie practică pentru generali cu o concluzie care-i vizează pe politicieni: „Acestor maxime, eu le-aş adăuga încă una şi anume aceea că războaiele noastre trebuie să fie de scurtă durată şi vii, de vreme ce nu este în interesul nostru să trenăm în ele; un lung război va slăbi admirabila noastră disciplină, va depopula ţara şi ne va epuiza resursele."[118]

Petru cel Mare (1672 – 1725) a fost ţarul Moscovei în 1682, apoi, începând cu 1721, împăratul Rusiei. A creat o nouă capitală a Rusiei – fereastră spre Europa – la Sankt Petersburg. A cucerit Marea Baltică, iar spre

[118] Gérard Chaliand, *Op.cit.*, p. 706.

Sud, Marea de Azov şi Marea Neagră. Astfel, începând cu Petru cel Mare, Rusia devine o mare putere militară. În acest sens, testamentul său este edificator. Acest testament nu este o noutate. El se înscrie în spiritul vremii. Era o perioadă a luptei pentru putere, pentru împărţirea lumii, de afirmare a marilor puteri, de constituire a marilor entităţi care vor înălţa şi vor chinui Europa. Testamentul lui Petru cel Mare este, în esenţă, un document politic. Influenţa lui asupra artei militare este, deci, indirectă, în sensul că obiectivele politice pe care le formulează acest faimos testament necesită strategii (politice, economice, diplomatice, culturale şi militare) pe măsură. Pentru a sesiza în mod direct aceste influenţe, redăm conţinutul acestui document, folosindu-ne de traducerea franceză republicată în 1990 în cartea lui Gérard Chaliand, *Antologie mondiale de la stratégie d'origines au nucleaire*:

„1. Întreţineţi naţiunea rusă într-o stare de război continuu, pentru ca fiecare soldat să fie călit şi dornic de luptă; nu-l lăsaţi în repaus decât pentru a ameliora finanţele statului, a reface armata şi a alege momentele oportune pentru atac. Procedaţi în aşa fel încât pacea să servească războiului şi războiul păcii, în interesul prosperităţii Rusiei.

2. Apelaţi, prin toate mijloacele posibile, la popoarele cele mai instruite din Europa, la căpitani, în timpul războiului, şi la savanţi, în timp de pace, pentru a asigura naţiunii ruse posibilitatea să profite de avantajele celorlalte ţări, fără a pierde nimic din ale sale.

3. Luaţi parte, cu orice ocazie, la afacerile şi împărţelile oricui din Europa şi mai ales la cele ale Germaniei, care, fiind cea mai apropiată, interesează cel mai direct.

4. Divizaţi Polonia, provocându-i tulburări şi invidii continue; câştigaţi putere cu ajutorul aurului, influenţaţi dietele, corupeţi cu scopul de a influenţa asupra alegerii regilor; procedaţi în aşa fel încât să fie numiţi partizanii voştri, protejaţi-i, intraţi cu trupele ruse şi staţionaţi acolo până ce se iveşte ocazia să rămâneţi definitiv. Dacă puterile vecine creează dificultăţi, liniştiţi-le, împărţind cu ele ţara, până ce se iveşte momentul să reluaţi înapoi ceea ce le-aţi dat.

5. Luaţi cât puteţi de mult de la Suedia, faceţi în aşa fel încât ea să vă atace pentru a avea un pretext să o subjugaţi. Pentru aceasta, izolaţi-o de Danemarca şi Danemarca de Suedia şi întreţineţi cu grijă rivalităţile dintre ele.

6. Alegeţi totdeauna soţiile prinţilor ruşi dintre prinţesele Germaniei, pentru a multiplica alianţele de familii, apropiaţi interesele, atrageţi Germania la cauza noastră, sporind influenţa asupra ei.

7. În ceea ce priveşte comerţul, preferaţi alianţa cu Anglia, ea fiind puterea care are cea mai mare nevoie de noi pentru marina sa şi care poate fi

cea mai utilă pentru dezvoltarea noastră. Schimbați lemn şi alte produse pe aurul ei şi stabiliți între comercianții săi, mateloții ei şi ai noştri raporturi permanente.

8. Extindeți-vă fără încetare spre Nord, de-a lungul Balticei, ca şi spre Sud, de-a lungul Mării Negre.

9. Apropiați-vă cât mai mult posibil de Constantinopol şi de Indii. Cel care va domina aici va fi adevăratul stăpân al lumii. În consecință, întrețineți războiul permanent, când cu Turcia, când cu Persia; lucrați asupra Mării Negre; cuceriți, puțin câte puțin, această mare, ca şi Baltica, **ceea ce constituie un punct dublu necesar reuşitei proiectului**; grăbiți decadența Persiei; pătrundeți până în Golful Persic; restabiliți, dacă este posibil, prin Siria, vechiul comerț cu Levantul şi avansați până în Indii, care sunt depozitul lumii. Odată ajunşi aici, vă veți putea lipsi de aurul Angliei.

10. Căutați să întrețineți cu grijă alianța cu Austria; sprijiniți, în aparență, ideile sale de viitoare regalitate asupra Germaniei şi stimulați, împotriva ei, în ascuns, gelozia prinților. Încercați s-o faceți să ceară ajutorul Rusiei, prin unii sau prin alții, şi exercitați asupra țării un soi de protecție care pregăteşte dominarea viitoare.

11. Interesați casa Austriei să-i alunge pe turci din Europa şi neutralizați invidiile sale cu ocazia cuceririi Constantinopolului, fie sugerându-i un război cu vechile state ale Europei, fie donându-i o parte din cucerirea pe care i-o veți lua mai târziu.

12. Ataşați şi reuniți în jurul vostru toți grecii dezuniți sau schismaticii care sunt răspândiți fie în Ungaria, fie în Turcia, fie în mijlocul Poloniei; ajutați-i să-şi facă statul lor, obțineți sprijinul lor şi stabiliți un fel de predominanță universală printr-un soi de regalitate sau de supremație sacerdotală; aceştia vă vor fi prieteni.

13. Odată Suedia, dezmembrată, Prusia învinsă, Polonia supusă, Turcia cucerită, armatele noastre reunite, Marea Neagră şi Marea Baltică păstrate pentru vapoarele noastre, trebuie să propuneți, în mod separat şi în cel mai mare secret, mai întâi curții de la Versailles, apoi celei de la Viena, de a împărți cu ele imperiul universal.

Dacă una dintre cele două acceptă, ceea ce este neîndoielnic, flatându-le ambiția şi amorul propriu, vă puteți servi de una pentru a o zdrobi pe cealaltă; apoi, zdrobind-o şi pe cea rămasă, angajând cu ea o luptă directă, Rusia va câştiga, posedând deja la propriu întregul Orient şi o mare parte din Europa.

14. Dacă fiecare dintre ele va refuza oferta Rusiei, ceea ce este puțin probabil, trebuie să ştiți să le provocați certuri şi să le faceți să se epuizeze una pe cealaltă. Atunci, profitând de un moment decisiv, Rusia ar face să

pătrundă trupele sale reunite dinainte asupra Germaniei; în acelaşi timp, vor pleca la atac cele două flote considerabile, una din Arhanghelsk, cealaltă din Marea Neagră, încărcate cu hoardele asiatice, împotriva flotelor armate din Marea Neagră şi din Marea Baltică. Avansând prin Mediterana şi pe ocean, ele vor invada Franța, pe de o parte, în timp ce Germania va fi lovită din altă parte; aceste două obstacole fiind învinse, restul Europei va trece cu uşurință şi fără violență sub jug."

Joly Maizeroy (1719-1780) este autorul unor importante lucrări de strategie între care se află şi *Teoria războiului* (1777) şi *Tratat de stratageme permise în război* (1765).

În *Teoria războiului*, formulează unele concepte, reguli şi principii care vor fi aplicate mai târziu, în vremea lui Napoleon. Prin Maizeroy, reflecția strategică făcea un pas important, aducând în dezbatere filosofia războiului şi a luptei armate, ştiința şi arta confruntării militare.

Interesant este şi *Tratatul de stratageme*. După ieşirea din Evul Mediu şi parcurgerea a mai bine de două secole de readaptare a conceptelor şi, corespunzător, a forțelor, structurilor şi acțiunilor la noile condiții, iată că se face apel la ceea ce cândva, în Evul Mediu, se considera a fi imoral: întrebuințarea unor stratageme. În arta militară, trece din nou în prim-plan scopul, nu mijlocul.

„Când se consideră că nu se poate obține victoria prin forțe care acționează în mod deschis, se apelează la abilitate şi înşelăciune. Se profită de un loc favorabil pentru a se ascunde o parte din trupe care că lovească inamicul în spate în timpul luptei."[119]

Nu era nimic nou. Se revenea, în fond, la arta militară a antichității. Autorul arată că nici un căpitan n-a fost mai abil ca Hanibal în folosirea stratagemelor. Spre exemplu, ambuscada pe care i-a întins-o Hanibal lui Sempronius era formată din o mie de pedestraşi şi o mie de cavalerişti. Ei au fost plasați în râpele şi stufărişul din zona unui râu care despărțea cele două armate. Numizii au atacat romanii şi apoi s-au retras determinându-i pe aceştia să-i urmărească dincolo de râu. Era în miezul iernii. Numizii, angajându-i de front, le-au produs dezordine în liniile de luptă, iar cartaginezii au efectuat o manevră de învăluire cu infanteria uşoară. Consulul roman a ordonat retragerea. În acel moment, trupele din ambuscadă au atacat din spate, obligându-i pe romani să lupte în încercuire.

El dă mai multe exemple de folosire a ambuscadei şi, pentru a nu se crea confuzii, precizează: „Eu nu vorbesc aici de corpuri destinate să întoar-

[119] Gérard Chaliand, *Op.cit.* p. 707.

că inamicul în timpul luptei pentru a-l lovi în flanc sau în spate. Eu înțeleg prin *ambuscada de bătălie* o dispunere a trupelor în așa fel încât, retrăgând înapoi una dintre aripi, centrul sau întreaga armată, să-l determini pe inamic să treacă la urmărire pentru a-l face să cadă într-o capcană care a fost pregătită în acest scop."[120]

Toate descrierile şi exemplele folosite sunt luate din marile bătălii, îndeosebi din cele ale antichității. Spiritul renascentist încă nu dispăruse. Acestea erau însă nu doar dovezi de admirație față de una dintre cele mai frumoase perioade ale omenirii -. Antichitatea –, ci şi adevărate lecții pentru contemporani.

Arta militară începea să reaccepte arta înşelăciunii. Se schimba lumea.

Henry Lloyd (1729-1783), deşi britanic la origine, s-a aflat în serviciile Habsburgilor, apoi în cele ale Rusiei. El face un tablou sugestiv al războiului şi armatelor secolului al XVIII-lea. Dacă o mare parte dintre cei care au scris despre arta militară erau cronicari sau militari experimentați care consemnau realități sau transmiteau, sub forma unor sfaturi sau ghiduri, experiența lor, Lloyd se prezintă ca un teoretician, ca un filosof al războiului. El elaborează judecăți de valoare, emite ipoteze, formulează definiții, fundamentează teorii. Războiul începe să fie discutat, pus în concepte, aduc în judecata societății şi în imperativul științei.

„Războiul este o stare de acțiune; o armată este o maşină mobilă destinată să execute toate mişcările militare. Această maşină, ca şi altele, este compusă din diferite părți, iar perfecțiunea sa depinde de buna constituție a fiecăreia dintre părți, luate separat, şi de aranjamentul corespunzător dintre ele. Obiectivul lor comun trebuie să fie reunirea a trei proprietăți esențiale: *forța*, *agilitatea* şi o *mobilitate universală*. Dacă întrunirea celor trei părți produce efectul dorit, se poate spune că maşina este perfectă; trebuie să se țină seama că o proprietate nu se dezvoltă în detrimentul celorlalte, ci, dimpotrivă, întregul anunță o justă proporție."[121]

Deja avem de a face cu o filozofie a războiului şi armatelor, cu o viziune holistică, integrală asupra instituției armelor şi funcțiunilor ei. Experiența lui Lloyd îşi spunea cuvântul. Dar ea nu se exprimă în sfaturi, ci în concepte.

În continuare, el explică, în aceeaşi viziune integratoare, ce înțelege prin forța unei armate (nu însumarea efortului numărului de oameni, ci vigoarea colectivă dată de dispunerea trupelor şi de armamentul lor) şi prin

[120] Idem, p. 709.
[121] *Ibidem*, p. 711.

agilitate (viteza cu care mărşăluieşte şi acţionează o armată). Din aceste două calităţi rezultă cea de a treia – *mobilitatea universală* – care este una de sinteză şi, pe această bază, formulează prima problemă tactică: *Care trebuie să fie dispunerea (poziţionarea) unui număr mare de oameni, pentru ca ei să se poată mişca şi acţiona cu cea mai mare viteză?*

„Bătălia este o scenă mobilă în care toate circumstanţele sunt rapide şi fugitive. Activitatea serveşte la a sesiza ocazia favorabilă; dacă o veţi lăsa să scape, poate nu veţi mai regăsi niciodată, în următoarele douăzeci de campanii, ceea ce vi s-a prezentat într-o zi de bătălie şi de care n-aţi ştiut să vă folosiţi.“[122]

Au existat şi vor exista şi în continuare numeroase teorii ale *prilejului favorabil*. Ele vor fi formulate în fel şi chip, dar esenţa nu se va schimba. Marea calitate a unui comandant este să sesizeze şi să folosească acest prilej favorabil. Nu scrie pe fruntea evenimentului respectiv aşa ceva, nimeni nu-i pune o etichetă şi nimeni nu-l avertizează pe comandant asupra acestui lucru. Doar geniul său poate să o facă. Dacă îl are. În domeniul artei militare, un comandat trebuie să fie ceea ce au fost marii pictori – Michelangelo, Picaso, Grigorescu etc. – în pictură, marii scriitori – Balzac, Goethe, Eminescu etc. – în literatură, marii filosofi – Socrate, Kant, Hegel etc. - în filozofie şi aşa mai departe. În aceasta constă esenţa artei militare. Restul este matematică, istorie şi logică…

„Prin *mobilitate universală* înţeleg o formaţie care să fie aplicabilă pe orice teren şi împotriva oricărei trupe, atât în atac, cât şi în apărare; căci linia de bătaie, odată fiind formată în faţa inamicului, este dificil să-i mai schimbi ordinea şi să faci vreo mişcare. De asemenea, când crezi că ai de făcut câteva schimbări, recurgi la linia a doua sau la rezervă, dar aproape totdeauna fără succes.“[123] Cât de mult seamănă acest concept cu ceea ce noi numim, azi, modul sau modulare! Mobilitatea universală ajută să fie depăşite orice circumstanţe. Nu era, desigur, o noutate. Armata lui Gingis Han, alcătuită pe principiul multiplicării de zece, datorită unor structuri simple şi dinamice, avea un grad de mobilitate extrem de ridicat, realizând, aşa cum s-a precizat în capitolele anterioare, ritmuri de înaintare incredibile pentru acea perioadă. Meritul lui Lloyd este însă acela de a fi încercat o fundamentare teoretică a acestor realităţi, adică de a le transforma în concepte, în teorii şi chiar în modele universale.

Autorul vorbeşte de raportul ideal dintre cavalerie şi infanterie, care este unul intrinsec, greu de stabilit, şi care depinde de dispozitivul adoptat,

[122] *Ibidem*.
[123] *Ibidem*, p. 712.

de calitatea trupelor, de coeficientul de uzură, de manevra care se preconizează sau care se impune, de teren, de viteza cu care se derulează acțiunile, de inamic etc.

În general, până în acel moment, formațiile erau în pătrat sau în paralelogram, nu circulare, ca la Cezar. Autorul se apleacă asupra acestor lucruri – care, astăzi, par lipsite de importanță –, pentru că figurile geometrice în care se dispuneau armatele contau foarte mult. Se pare că aveau în ele ceva magic. Chiar şi în primul şi în cel de al doilea război mondial, se vorbea de formațiile în romb, în pătrat, în paralelogram etc. Şi astăzi, formațiile articulate ale subunităților sunt în linie de grupe, de plutoane, de companii, de batalioane etc., în triunghi cu vârful înainte, în triunghi cu vârful înapoi…

Adoptarea unor formații sau altora era, în acele timpuri, o chestiune esențială. Bineînțeles, aici acționau legi matematice precise, în funcție de care erau dozate eforturile oamenilor şi timpul pentru trecerea de la o formație la alta. Dar aceste manevre simple şi obositoare nu depindeau numai de abilitatea şi agilitatea trupelor, ci şi de inamic. Oricum, marea artă a comandantului consta în a adopta formația cea mai economicoasă, cea mai rapidă, cea mai flexibilă şi cea mai eficientă, chiar dacă nu dispunea de nici un instrument ştiințific, ci doar de experiența şi intuiția sa.

Odată cu apariția şi dezvoltarea armelor de foc, învățătura şi experiența multor milenii de artă militară se spulberaseră sau, în orice caz, se bulversaseră iremediabil. Trimiterea la antici se făcea tocmai în sensul creării unui suport pentru ieşirea din rigiditate. Pentru că trebuie pornit de undeva, iar Evul Mediu nu oferea mare lucru.

Între secolele al XVI-lea şi al XVIII-lea se încerca să se pună totul în ordine. Într-o nouă ordine. Iar pentru aceasta, se simțea nevoia întoarcerii la antici. Era un fel de întoarcere la izvoare.

Lloyd descrie în zece puncte ordinea de bătaie a modernilor. Aceasta este, ni se pare, semnificativă pentru o epocă de tranziție spre războiul de mişcare din vremea lui Napoleon. Reforma începuse. Ea nu se baza doar pe o critică constativă şi total neconstructivă, ci mai ales pe scrieri care evocau fie experiența anticilor, fie experiența proprie. Se umbla deci la temelie. Se construia adică o temelie. Oricum, reflecțiile lui Lloyd în ceea ce priveşte colaborarea între arme, manevra şi rolul armelor de foc ne dau o dimensiune reală asupra epocii:

„Dincolo de o anumită măsură – scrie Lloyd –, numărul nu ajută deloc forța unei armate, cel puțin pentru motivul că nu toate trupele pot să acționeze împreună; fără aceasta, nu se face altceva decât să se adauge noi dificultăți greutăților unei armate şi s-o facă incapabilă să manevreze. Această manieră de a separa cavaleria de infanterie (dispunerea cavaleriei pe aripi,

pentru a-i proteja flancurile, ca şi cum aceasta nu şi le-ar putea proteja, mai ales prin foc, şi singură!) face ca rareori ele să acționeze împreună pe un câmp de luptă, la momentul convenit. Ele acționează separat, având, poate, un obiectiv comun, dar fără să-şi coordoneze acțiunile şi fără să se protejeze reciproc.“[124]

El descrie, după multele observații pe care le-a făcut în timpul campaniilor, o bătălie. Este, de fapt, o privire critică, el sesizând neajunsurile şi limitele acelui timp. După părerea autorului, examinarea, preț de mai multe zile a pozițiilor inamice, înainte de a le ataca, este nu numai pierdere de vreme, ci şi o acțiune în favoarea inamicului, întrucât îi dă posibilitatea acestuia să ia inițiativa tactică.

La urma urmei, după părerea autorului, ceea ce observi în câteva zile poți constata şi în câteva minute. El pledează, astfel pentru rapiditatea acțiunii, pentru surprindere. Cu atât mai mult cu cât apropierea de pozițiile inamice, după obiceiul vremii, este ca un fel de pisică cu clopoței. În față merge artileria, cu tot cortegiul ei de acareturi, care înaintează foarte lent şi face tot felul de popasuri, în timp ce infanteria şi cavaleria înaintează ca melcul în urma acesteia.

Inamicul are posibilitatea să observe minut de minut această mişcare şi să ia măsuri în consecință, inclusiv pentru hărțuirea coloanelor şi distrugerea materialului de artilerie. Se ştie, în această perioadă, ca şi în ultima parte a Evului Mediu, domnitorii români, spre exemplu, atacau coloanele inamicului, astfel încât, în zona bătăliei (pe care, de regulă, nu o hotăra inamicul, ci apărătorul), acesta ajungea epuizat şi cu forțele înjumătățite.

Rațiunea potrivit căreia dispozitivele de marş aveau artileria în capul coloanelor ținea de modul în care era concepută folosirea artileriei. Ea se dispunea, în zona acțiunilor de luptă, în fața infanteriei, o proteja pe aceasta împotriva atacurilor inamice şi executa, în acest timp, pregătirea de foc. Artileria nu se putea dispune, în acele vremuri, înapoia trupelor, în poziții acoperite, din mai multe motive (bătaie mică, traiectorii întinse, precizie redusă, dificultatea conducerii focului etc.) şi, de aceea, întregul dispozitiv trebuia să se adapteze la cerințele manevrei de artilerie.

Momentul cel mai critic era însă acela al sosirii în zona acțiunilor şi realizării dispozitivului. Aşezarea artileriei în poziții era dificilă, mişcările de trupe creau numeroase vulnerabilități pe care un inamic inteligent, care se afla din timp la locul respectiv, le putea exploata în folos propriu. De regulă, nu se întâmpla însă aşa. Inamicul se mărginea adesea să privească acest spectacol, mulțumindu-se cu pozițiile sale.

[124] *Ibidem*, p. 718.

Pregătirea de artilerie (canonada artileriei) dura două sau trei ore. Se pornea apoi la atac tot aşa, cu artileria în faţă: Evident, datorită înaintării lente a artileriei, imposibilităţii acesteia de a efectua trageri din mişcare şi numeroaselor obstacole naturale care se aflau pe frontul armatei din ofensivă şi care fragmentau excesiv dispozitivul acesteia, pierderile în rândurile atacatorului erau foarte mari.

În aceste condiţii, atacarea poziţiilor inamice se producea asimetric, iar atacul putea fi cu uşurinţă respins. Urmează un joc greoi al liniilor, un fel de du-te vino fără o finalitate. E clar că aspectul luptei, în aceste condiţii, nu este decât o hărţuială. De aceea, războaiele din vremea aceea nu se mai puteau rezuma la o bătălie decisivă, pentru simplul motiv că, datorită mijloacelor, o astfel de bătălie nu se putea produce.

El propune reintroducerea sulițelor şi folosirea dispozitivelor pe patru linii, în care armele să se sprijine reciproc. La prima vedere, o astfel de concepţie pare un recul. Nu este însă aşa. Armamentul de foc se afla la început, iar performanţele lui abia de le egalau pe cele armelor cu jet (arcul, îndeosebi). De aceea, la alcătuirea dispozitivelor (formaţiilor) de luptă trebuia să se ţină seama de realităţi.

Suvorov (1729-1800) este considerat cel mai strălucit militar rus al secolului al XVIII-lea. Are o experienţă excepţională în ceea ce priveşte campaniile militare, în special în utilizarea tacticii maselor compacte şi nu pe cea a liniarităţii, cum era moda timpului. Lui îi aparţine lucrarea *Arta de a învinge*, care nu este o lucrare teoretică, ci, aşa cum sunt multe scrieri de acest gen ale militarilor de carieră, o culegere de precepte pe care el le-a aplicat şi le-a experimentat o viaţă şi le-a comunicat prin viu grai subordonaţilor săi după fiecare bătălie sau după fiecare exerciţiu. Valoarea lor constă în realismul lor. Suvorov a fost un mare general. El a obţinut victorii împotriva turcilor şi polonezilor, în campaniile din Italia şi din Elveţia împotriva francezilor etc.

Arta războiului constă în rapiditatea execuţiei, în curajul şi îndrăzneala de a înfrunta orice obstacol. Pentru aceasta, trupele trebuie antrenate zi şi noapte, în condiţiile cele mai grele, şi motivate.

În capitolul intitulat *Instruirea soldaţilor cu cunoştinţele care le sunt necesare*, Suvorov scrie:

„Păstrează cartuşe pentru trei zile şi uneori pentru întreaga campanie dacă nu ai de unde să iei altele. Trage puţin, dar ochit. Înfige baioneta cu putere. Glonţul poate să nu-şi atingă ţinta, baioneta nu; glonţul este un nebun, baioneta este o curvă. (…)

Menajează glonțul! Se înlănțuie trei asupra ta: străpunge-l pe primul, împuşcă-l pe următorul, ucide-l pe al treilea cu baioneta. Se întâmplă rar, dar n-ai timp să reîncarci.

În atac, nu încetini! Exersează tragerile la țintă! Cumpără douăzeci de gloanțe de plumb de om, va costa puțin! Noi tragem ajustat; la treizeci de gloanțe pierdem unul, dar în artileria de câmp şi regimentară se ratează oare mai puțin de o lovitură din zece?

Fitilul este aprins. Aruncă-te asupra mitraliilor, ele vor trece pe deasupra capului! Ai tunuri, ai oameni. Întoarce-te brusc, urmăreşte, loveşte! Fă-ți datoria față de alții! Este un păcat să ucizi în mod inutil: aceştia sunt oameni ca şi tine. Mori pentru Sfânta Fecioară! Pentru țar! Pentru casa imperială! Biserica se roagă la Dumnezeu. Pentru cei care rămân în viață, onoruri şi glorie!

Nu ofensa locuitorul! El ne hrăneşte şi ne adapă; soldatul nu este un brigand. Prada e sacră; cucereşte tabăra, totul este al vostru; luați fortăreața, totul este al vostru. La Ismail, între alte lucruri, se împărțea aur şi argint cu mâna plină. La fel în multe alte locuri. Dar nu prădui niciodată fără ordin!

Într-o bătălie în câmp deschis, există trei feluri de atac: *asupra aripii care este cea mai slabă*. Aripa puternică este acoperită de o pădure: nu este o dificultate! Soldatul trece chiar şi printr-o mlaştină! Este dur să traversezi un râu, nu vei putea să o faci fără un pod. Vei escalada toate fortificațiile. Atacul asupra centrului nu este avantajos, cel puțin când cavaleria nu este lângă noi. Atacul asupra spatelui inamicului este foarte bun numai pentru un corp slab; dar este dificil pentru o armată să facă o mişcare turnantă.

El spune că, pentru un comandant sunt necesare trei calități militare: *coup d'oeil*, pentru a vedea dintr-o dată cum să-şi stabilească tabăra, cum să mărşăluiască, cum să urmărească inamicul şi cum să-l bată; *promptitudinea* şi *atacul viu*.

La un moment dat, referindu-se la atacul viu, el spune: „Piciorul susține piciorul, mâna susține mâna! Focul cauzează multe pierderi! Inamicul are aceleaşi brațe ca şi noi, dar el nu cunoaşte baioneta rusească! Desfăşoară linia, atacă imediat cu arma albă!"

Valoarea acestor scrieri este mai mult practică, psihologică. Având în vedere că, după fiecare exercițiu, Suvorov le vorbea îndelung soldaților săi, efectul asupra lor trebuie să fi fost deosebit.

3.4. Manevra

Manevra este înțeleasă, pe de o parte ca sistem de acțiuni pentru poziționarea favorabilă a forțelor în vederea bătăliei şi, pe de altă parte, ca sis-

tem de acțiuni (lovitură frontală, învăluire, întoarcere), la nivel tactic şi strategic, desfăşurate pe timpul ducerii luptei în vederea câştigării inițiative şi obținerii succesului.

Prima ține de arta strategică şi de arta operativă, cea de a doua ține îndeosebi de tactică şi de practica strategică. Aceste lucruri trebuie privite şi înțelese în dinamica lor, în marea lor flexibilitate. O dată cu apariția armelor de foc şi cu impunerea lor în câmpul tactic, foarte multe lucruri s-au schimbat. Armatele s-au modificat, poziționarea lor s-a schimbat, dispozitivele, mai ales de la Gustav Adolf încoace, au devenit mai suple, mai flexibile. Infanteria se dispunea pe linii mai puține (Gustav Adolf folosea şase linii, Mihai Viteazul o dispunea pe două sau trei linii etc.), tunurile (datorită bătăii relativ mici şi rolului crescând al focului în crearea condițiilor pentru manevra propriu-zisă), se dispuneau în fața infanteriei.

Pe timpul luptei, artileria nu mai putea să tragă, deci infanteria era lipsită de sprijinul de foc. Dar, în cele din urmă, încă din această epocă, s-a găsit şi pentru această incompatibilitate un remediu, atât prin poziționarea corespunzătoare a forțelor şi efectuarea manevrei în aşa fel încât artileria să-şi poată continua tragerile, cât şi prin crearea tunurilor de însoțire (artileria infanteriei).

Ca şi în antichitate, infanteria se dispune la centru, iar pe aripi se poziționează cavaleria. Ea este cea care efectuează manevra. De regulă, această manevră este de învăluire şi chiar de întoarcere. Apar însă şi unele elemente noi în tactica cavaleriei. Ea primeşte misiunea să şarjeze artileria şi chiar infanteria în momentul când se încarcă armele, deci în pauza de foc, să asigure flancurile şi chiar să însoțească artileria proprie şi s-o protejeze. La rândul ei şi ea este protejată de focul infanteriei.

Astfel, în timpul manevrei, sub toate formele ei, apare necesitatea cooperării între arme şi, de aici, noile exigențe ale conducerii forțelor. Desfăşurarea războiului prin mai multe campanii, prin mai multe operații, prin mai multe bătălii impune planificarea manevrei, deci apariția şi dezvoltarea primelor state majore.

Totul este însă în curs de schimbare. Provocările sunt numeroase, iar soluțiile grabnice. Pentru că arta militară nu are o dezvoltare în sine, ci ea depinde de politica vremii, de situația economică a statelor, de complexele şi complicatele relații ale acelor timpuri. Europa se află în plină efervescență; se pun bazele unor societăți noi, începe industria, viața cunoaşte Alte dimensiuni, se deschid sau se redeschid marile rute comerciale, ştiința cucereşte pas cu pas continentul, apar marii entuziaşti, se consolidează o gândirea europeană profundă, nimic nu mai este ca înainte. Dar, pe plan politic, Europa se confruntă cu Imperiul otoman, cu o dialectică a forțelor neîntâlni-

tă până atunci, din care va țâșni, ca şi Renaşterea, secolul luminilor, care va deschide triumfal porțile penultimului secol al mileniului al doilea.

3.5. Concluzii

Perioada Renaşterii, care începe odată cu secolul al XV-lea, este numită de unii istorici şi ca renaştere a artei militare. Această renaştere se dorește a fi, inițial, o întoarcere la antichitatea târzie, o reconsiderare şi o reluare a merilor creații ale antichității. Renaşterea artei militare se înscrie în ansamblul general alo renaşterii ştiinței, culturii şi vieții sociale şi are ca suport tocmai realizările deosebite din aceste domenii.

Dacă Evul Mediu european nu adusese cine ştie ce învățăminte pe plan militar (deşi şi acest lucru este discutabil) Epoca Renaşterii revigorează toate domeniile artei militare, re-creează, de fapt, instituția militară.

Ca şi celelalte mari epoci – Antichitatea şi Evul Mediu – şi această epocă a Renaşterii şi Luminilor poate fi împărțită în trei etape. *Prima etapă* constă în revoluționarea ştiinței şi, pe această bază, a ceea ce astăzi numim *strategia mijloacelor*. Strategia genetică sau generativă (adică strategia care generează mijloace), specifică perioadelor de pace, începe să aibă o importanță din ce în ce mai mare. În epocile anterioare, acest lucru nu conta prea mult. Confecționarea arcului şi a săgeților, a praştiei şi chiar suliței nu necesita o tehnologie deosebită, iar fierarii creau câte săbii erau necesare. Deacum, problema mijloacelor de luptă va fi tot atât de importantă (dacă nu chiar mai importantă) decât cea a forțelor. Ele vor fi produse în fabrici, apare o industrie a armamentului. O dată cu epoca renaşterii, războiul devine o chestiune de potențial. Şi, probabil, aşa va rămâne până la sfârşitul lumii. Această primă etapă o continua, de fapt pe cea a revigorării artei militare din ultima parte a Evului Mediu.

Cea de a doua etapă constă în dezvoltarea artei militare şi se caracterizează prin reconstituirea (inițial, ca în antichitate, apoi într-un mod specific epocii) a armatelor permanente, ca instituții sau instrumente ale statelor. Aceste armate sunt alcătuite din cetățeni ai statului şi din mercenari, primesc uniforme, sunt înzestrate cu armamente noi, care devin din ce în ce mai eficiente – archebuze, muschete etc. şi tunuri – şi pun în operă o anume politică (de cucerire, de apărare, de obținere a independenței etc.). Această etapă a dezvoltării artei militare se caracterizează prin repunerea pe rol a strategiei forțelor. Este încă o etapă de căutări şi chiar de revoluționări. Ne gândim la armata creată de Gustav Adolf şi la cea a lui Frederic al II-lea, care conturează încheierea acestei etape şi trecerii la *cea de a treia etapă* – cea a dezvoltării unor tactici specifice, adică a marii tactici (artei operative), a ceea ce

noi numim, azi, *strategie operațională*. Apare din ce în ce mai clar nivelul operativ al acestei arte, care, pe de o parte, constă în ceea ce se întâmplă până la poziționarea forțelor la locul bătăliei (care încă dura zile întregi) şi, pe de altă parte, în apariție unor structuri (comandamente, state majore) care să preia şi să conducă procesul de transpunere a deciziei politice luată de suveran în luptă armate. Acest proces cuprinde, la nivel strategic, realizarea forțelor şi a mijloacelor necesare, elaborare a concepției de ducere a războiului, potrivit intereselor statului respectiv şi a modului concret de desfăşurare a operațiilor. Nivelul operativ trebuie să asigure transpunerea acestei concepții operaționale într-un mecanism de război, care consta în dispozitive, linii de comunicații, sisteme logistice, structuri de conducere şi de comandă.

Toate aceste trei etape sunt de căutări, de încercări, de confruntări. Armamentul era încă la început, dar revoluția militară începuse tocmai prin introducerea armelor de foc. Armatele se masifică, puterea lor de distrugere creşte, dar mobilitatea rămâne aceea, chiar se reduce prin diminuarea rolului cavaleriei. Puşca şi mitraliera detronează calul şi cavaleria şi repun coroana Imperiului bătăliei pe fruntea infanteriei.

Oricum, în această epocă, bătăliile nu mai sunt simple încăierări, simple ciomăgeli, ca în Evul Mediu. Ele devin din ce în ce mai mult acțiuni gândite, manevre iscusite, concepute şi studiate îndelung. La nivel strategic se disting forme ale acțiunilor şi operațiilor clare, care definesc apărarea strategică, ofensiva strategică, aşteptarea strategică etc. Acestea se vor contura din ce în ce mai pregnant în secolul luminilor, iar secolul al XIX-lea, îndeosebi prin arta lui Napoleon, le va aduce consacrarea.

ANEXE

Anexa nr. 1 – ARTA RĂZBOIULUI[125]

Articolul I: Fundamentele artei militare

Sun Tzî spune: Arta războiului şi organizarea trupelor sunt de o importanţă vitală pentru stat. Viaţa şi moartea subiecţilor depind de aceasta, ca şi conservarea, creşterea sau decăderea Imperiului; a nu reflecta la acest lucru în mod profund, a nu lucra în mod conştient pentru aceasta înseamnă a face dovada unei condamnabile indiferenţe faţă de posesia sau pierderea a ceea ai mai scump, iar aşa ceva este inadmisibil.

Pentru ofiţeri şi pentru toate preocupările lor, cinci categorii principale trebuie să facă obiectul unor meditaţii continui, aşa cum se petrec lucrurile şi cu marii artişti care, atunci când concept o operă, au totdeauna în spirit scopul pe care şi-l propun, profită de tot ceea ce văd, de tot ceea ce aud, nu pierd nici un prilej pentru a asimila cunoştinţe noi şi orice alt lucru ce îi poate ajuta să ducă opera la bun sfârşit. Dacă dorim ca gloria şi succesul să însoţească armatele noastre, trebuie să nu pierdem niciodată din vedere: *Doctrina, Cerul, Pământul, Generalul* şi *Disciplina*.

Doctrina determină unitatea de gândire; ea ne inspiră aceeaşi manieră de a trăi şi a muri şi ne face să fim curajoşi şi imperturbabili în faţa nenorocirilor şi a morţii.

Dacă cunoaştem bine *Cerul*, nu ignorăm ceea ce semnifică cele două mari principii *Ing* şi *Iang* şi vom şti care-i momentul în care ele se unesc sau se opun pentru a produce frig, căldură, senin sau perturbaţii atmosferice.

Terenul este la fel de important ca şi *Cerul*. Să-l studiem bine pentru a-i cunoaşte particularităţile, înaltul şi adâncul, ceea ce înseamnă aproape şi departe, vast şi strâmt, permanent şi temporar.

Doctrina, echitatea, dragostea pentru toţi cei care ne sunt subordonaţi şi pentru toţi oamenii în general, ştiinţa resurselor, curajul şi valoarea sunt calităţi care trebuie să-l caracterizeze pe cel căruia i se încredinţează demni-

[125] Gérard Chaliand, ANTHOLOGIE MONDIALE DE LA STRATEGIE, DES ORIGINES AU NUCLEAIRE, Robert Laffont, 1990, pp.281-309. Textul prezentat în această lucrare este tradus din acest volum care, la rândul său, foloseşte versiunea franceză: Sun Tze, *L'art de la guerre*, traduction de P.Amyot, Paris, 1772; mai există o traducere efectuată de Valerie Niquet-Cabestan şi publicată în Ed. Economica, Paris, 1968.
A se vedea şi Sun Tzî, ARTA RĂZBOIULUI, studiu introductiv şi îngrijirea ediţiei de general-maior Constantin Antip, Editura Militară – Bucureşti, 1976.

tatea de *General*, virtuți pentru însuşirea cărora nu avem voie să neglijăm nimic, singurele care pot să justifice prezența noastră în fruntea celorlalți.

Acestor cunoştințe trebuie să li se adauge *Disciplina*. A şti să aranjezi trupele, fără să ignori nici una dintre regulile subordonării, a urmări aplicarea lor riguroasă, a cunoaşte atribuțiile fiecărui subordonat, a stăpâni toate mijloacele care duc la obținerea unui rezultat, a nu pregeta, la nevoie, să intri în toate detaliile care țin de ceea ce trebuie precizat şi a avea noțiunea valorii reale a fiecăruia dintre aceste detalii, toate acestea formează ansamblul unui corp de disciplină a cărui cunoaştere nu trebuie să scape nici perspicacității şi nici atenției Generalului.

Deci tu, care, prin voința prințului, ai fost plasat în capul armatei, ancorează-ți fundamentele ştiinței tale militare pe cele cinci principii ce tocmai au fost expuse; victoria va însoți pretutindeni paşii tăi, în timp ce, dacă prin ignoranță sau prin înfumurare, le vei omite sau respinge, nu vei avea decât cele mai ruşinoase înfrângeri.

Cunoştințele pe care tocmai le-am indicat îți vor permite să discerni, printre principii care guvernează statele, pe acela care are cea mai bună doctrină şi cele mai multe virtuți; vei cunoaşte mari generali care pot să se găsească în diferite țări, astfel încât, în timp de război, poți să apreciezi destul de sigur care este, dintre doi antagonişti, cel ce trebuie adus şi, dacă vei fi nevoit să intri tu însuți în arenă, vei putea să te feliciți în mod rațional de a deveni victorios.

Aceste cunoştințe te vor ajuta să prevezi care sunt momentele cele mai favorabile, *Cerul* şi *Pământul* fiind de acord, pentru a ordona mişcarea trupelor, itinerarele de deplasare şi lungimea etapelor; nu vei începe şi nu vei încheia niciodată o campanie în deplasare; vei aprecia pe cel tare şi pe cel slab, atât dintre cei care ți s-au încredințat, cât şi dintre inamicii cu care va trebui să lupți; vei afla în ce cantitate şi în ce stare se află aprovizionarea celor două armate; recompensele vor trebui acordate în mod liber, dar totdeauna diferențiat, şi nu vei da pedepse decât la nevoie.

Admirând virtuțile şi capacitățile tale, generalii plasați sub autoritatea ta vor sluji atât din plăcere, cât şi din datorie; exemplul lor va antrena subalternii, şi trupa însăşi va acționa cu un plus de dăruire pentru a-ți asigura succesul. Stimat, respectat şi iubit de ai tăi, vei vedea că popoarele vecine caută protecția prințului pe care-l serveşti, fie pentru a-l sluji, fie pentru a-i fi aliați.

Pentru că vei şti să distingi ceea ce este posibil de ceea ce nu este, nu vei întreprinde nimic care să nu poată fi dus la bun sfârşit. Cu aceeaşi penetrație, ceea ce este departe va fi văzut ca fiind sub ochii tăi şi invers. Vei profita de disensiunile care apar la inamic, pentru a-i atrage pe cei neîncre-

zători de partea ta, fără se menajezi nici promisiunile, nici darurile, nici recompensele. Nu ataca un inamic mai puternic şi mai tare ca tine şi evită ceea ce ar putea conduce la o angajare generală. Ascunde totdeauna adversarilor starea în care se află trupele tale: câteodată vei face în aşa fel încât să se ducă zvonul despre slăbiciunea ta, sau vei simula teama, pentru ca inamicul, cedând aroganţei şi orgoliului, fie să te atace imprudent, fie să-şi slăbească sistemul de supraveghere, lăsându-se astfel el însuşi surprins. Trupele trebuie să fie ţinute mereu în alertă, ocupate continuu, pentru a nu se moleşi. Nici o disensiune nu trebuie tolerată în trupele tale. Ele formează o singură familie în care nimic nu trebuie să fie neglijat pentru a domni pacea, concordia şi unitatea. După ce vei fi evaluat consumul de produse şi de tot ce intră în uzajul zilnic, vei avea grijă ca aprovizionarea să fie făcută corect şi, la finele unei campanii glorioase, te vei întoarce acasă pentru a te bucura aici în linişte de fructele victoriei, printre aclamaţiile concetăţenilor, care îţi vor fi recunoscători de pacea adusă. Acestea sunt, în general, reflecţiile pe care propria mea experienţă mi le-a dictat şi pe care îmi fac o datorie să ţi le comunic.

Articolul II: Debutul campaniei

Sun Tzî spune: Presupun că începi campania cu o armată de o sută de mii de oameni, că ai muniţii suficiente, o mie de care de luptă şi mii de coviltire de piele pentru transporturi, că alimentele sunt asigurate pe traseul de o mie de li (350 – 450 km), că nimic nu lipseşte din ceea ce este necesar pentru repararea armamentului şi căruţelor, că muncitorii şi toţi cei care nu aparţin personalului trupei te-au precedat sau mărşăluiesc separat de suita ta şi că au fost luate toate măsurile pentru prevenirea accidentelor sau intemperiilor ca şi a altor lucruri care sunt străine războiului sau care sunt indispensabile armatelor. Presupun, de asemenea, că ai o sumă de o mie de uncii care va fi distribuită trupelor în fiecare zi şi că această plată va fi achitată la timp, în cea mai riguroasă exactitudine; în acest caz poţi merge direct spre inamic; atacul şi învingerea lui vor fi, pentru tine, acelaşi lucru. Eu zic mai mult: nu amâna ducerea luptei, nu aştepta ca armatele tale să se deterioreze şi tăişurile săbiilor să se tocească. Dacă este vorba de luat un oraş, grăbeşte-te să-l asaltezi (asediezi). Nu te gândi decât la asta, dirijează-ţi toate forţele într-acolo; grăbeşte-te, căci, dacă tu lipseşti de aici, trupele îşi vor asuma riscul de a prelungi campania timp îndelungat, ceea ce va constitui o sursă de nenorociri: banul se va termina, armele se vor deteriora, ardoarea soldaţilor se va stinge, curajul şi forţele lor se vor volatiliza, proviziile se vor consuma şi te vei trezi redus la cele mai neplăcute extremităţi. Informat asupra situaţiei tale vrednice de milă, inamicii vor ieşi proaspeţi, se vor năpusti

asupra ta şi te vor tăia în bucăţi. Acea oarecare reputaţie pe care o aveai până în acel moment va fi pierdută. Astfel, a ţine trupele mult timp în campanii înseamnă a produce statului un mare prejudiciu şi a risca să i se aducă o atingere mortală reputaţiei sale.

Cei care posedă adevăratele principii ale artei militare nu se lasă luaţi a doua oară. Din prima campanie, totul este sfârşit. Ei nu-şi consumă în mod inutil mijloacele de subzistenţă timp de trei ani, ci trec subzistenţa armatelor pe seama inamicului, scutind astfel statul de cheltuielile imense pe care le presupun transporturile de aprovizionare la mari distanţe. Ei nu ignoră – şi tu, de asemenea, trebuie s-o ştii – adevărul că nimic nu epuizează un stat mai mult decât aceste tipuri de cheltuieli, întrucât, fie că armata se găseşte în defensivă, la frontiere, fie că atacă ţări îndepărtate, poporul este cel care suferă totdeauna; articolele indispensabile vieţii se împuţinează şi cresc preţurile, iar oamenii nu şi le mai pot procura.

Prinţul percepe în grabă tributul în produse indispensabile vieţii pe care fiecare familie trebuie să i-l dea şi mizeria se întinde peste oraşe şi sate; din zece părţi din necesar, trebuie retranşate şapte. Nenorocirile se vor resimţi până la suveran. Coifurile sale, armurile, scuturile, arcurile, săgeţile, suliţele, carele, toate se vor distruge. Caii, boii, chiar şi cei care ară pământurile imperiale şi, astfel, prinţul va fi nevoit ca, din zece părţi din cheltuielile sale ordinare, să-şi retranşeze şase. Tocmai pentru a preveni toate aceste dezastre, un general abil nu trebuie să uite nimic în ceea ce priveşte reducerea campaniilor, asigurarea condiţiilor de trai pe spezele inamicului sau, mai mult sau mai puţin, pentru a-şi procura chiar şi cu bani, produse străine de strictă necesitate.

Dacă inamicul are o baniţă de grăunţe în tabăra sa, tu să ai 20 în tabăra ta; dacă inamicul are paie, ierburi şi grăunţe pentru caii săi, în valoare de un chintal, tu să ai 20 în tabăra ta. Nu lăsa să-ţi scape nici o ocazie pentru a-l incomoda; fă-l să se piardă în detalii, găseşte mijlocul de a-l irita, pentru a-l face să cadă în capcană, provoacă diversiuni, pentru a-l face să-şi diminueze forţele, dispersându-le, masacrează-i câteva părţi, din timp în timp, deturnându-i convoaiele, echipajele şi tot ceea ce ar putea să-ţi fie util.

Când vor fi luate mai mult de zece care inamice, vei începe prin a-i recompensa deopotrivă pe cei care au condus operaţiunea şi pe cei care au efectuat-o. Aceste care să fie întrebuinţate ca şi cum ar fi ale tale, dar, mai întâi, smulge-le semnele distinctive. Tratează bine prizonierii, hrăneşte-i ca pe proprii tăi soldaţi, pentru a-i face să se simtă mai bine decât în propria lor tabără. Nu-i lăsa niciodată să lenevească, trage toate avantajele de pe urma lor şi comportă-te ca şi cum ei s-ar fi înrolat de bună voie sub drapelul tău.

Dacă vei face întocmai ce ți-am indicat, succesele te vor însoți, totdeauna vei fi învingător, vei menaja viața soldaților tăi, vei menține țara în vechile ei posesiuni, procurându-i altele noi, vei spori splendoarea şi gloria statului, iar domnul şi slujbaşii săi îți vor fi îndatorați cu liniştea în care vor decurge de-acum înainte zilele lor. Există ceva care să fie mai demn de atenția şi de eforturile tale?

Articolul III: Despre ceea ce trebuie prevăzut înaintea luptei

Sun Tzî spune: Iată câteva maxime de care va trebui să fii pătruns înainte de a voi să forțezi oraşele sau să câştigi bătăliile.

Mai întâi, păstrează-ți țara şi drepturile care decurg de aici şi numai după aceea cucereşte țara inamică; asigură liniştea oraşelor națiunii tale; tulburarea liniştii oraşelor inamice este o soluție de ultimă instanță – iată esențialul; a proteja contra oricărei insulte satele prietene este prima ta datorie; invadarea satelor inamice nu se justifică decât în caz de necesitate; casele şi cătunele țăranilor tăi să nu fie supuse nici celei mai mici primejdii, iată ce merită atenția ta; devastarea instalațiilor agricole ale inamicului este o acțiune pe care numai tu poți s-o ai în vedere.

Când vei fi pe deplin pătruns de aceste principii, vei putea să ataci oraşele sau să angajezi bătăliile. Îți garantez succesul. Totodată, a duce o sută de lupte şi a repurta o sută de victorii este bine, dar nu cel mai bine. A imobiliza armata inamicului fără luptă, iată ceea ce este excelent. Acționând astfel, conduita generalului nu va fi diferită de cea a celor mai virtuoase personalități; ea se va racorda cu *Cerul* şi cu *Pământul* ale căror acțiuni tind mai degrabă spre producerea şi conservarea lucrurilor decât spre distrugerea lor. Niciodată *Cerul* nu va aproba efuziunea sângelui uman: el este cel care dă viață oamenilor; el singur are dreptul de a o curma.

Astfel, încearcă să fii victorios, fără să dai bătălii. Va fi prilejul unde, cu cât te vei ridica deasupra binelui, cu atât te vei apropia de excelent. Marii generali ajung aici evitând toate şiretlicurile inamicului, destrămându-i proiectele, semănând discordie printre partizanii săi, ținându-l tot timpul cu răsuflarea oprită, privându-l de ajutoarele pe care ar putea să le primească din afară, tăindu-i orice posibilitate de a întreprinde ceva care să fie în avantajul lui.

Dacă eşti constrâns să asediezi un loc şi să-l reduci, amplasează-ți carele, scutierii şi maşinile de război în aşa fel încât să nu-ți lipsească nimic atunci când va sosi momentul să treci la asalt. Dacă, în mai puțin de trei luni, locul nu a fost adus în situația de a capitula, există greşeli pe care le-ai comis. Va trebui să le găseşti şi să le corectezi. Dublează-ți eforturile, în

timpul asaltului, imită vigilența, activitatea, ardoarea şi încăpățânarea furnicilor. Presupun că, de acum înainte, vei asigura construirea de retranşamente, vei fi ridicat turnuri care să permită dominarea inamicului şi că te vei fi gândit la tot ceea ce ar putea să survină în mod neplăcut. Dar dacă, în pofida acestor precauții, vei pierde o treime dintre soldați fără să fii victorios, să nu ai nici o îndoială că ai atacat prost.

Un general abil nu se găseşte niciodată redus la asemenea extremități. Fără să dea bătălii, el ştie să-l supună pe inamic; fără să verse o picătură de sânge, fără să scoată sabia, el face să cadă oraşele; fără să treacă frontiera, el cucereşte ținuturi străine şi, în minimum de timp, în fruntea trupelor sale, el procură prințului său gloria nemuritoare, asigură fericirea compatrioților săi şi face ca universul lui să se bucure de linişte şi de pace.

Te poți găsi, în raport cu inamicul, într-o infinitate de situații care nu pot fi nici prevăzute, nici enunțate. Experiența este aceea care-ți va sugera ce ai de făcut în fiecare caz în parte; eu mă limitez în a-ți da câteva sfaturi generale:

- Dacă eşti de zece ori mai puternic decât inamicul, încercuieşte-l, fără a-i lăsa nici cea mai mică ieşire;

- Dacă eşti de cinci ori mai puternic ca el, atacă-l din patru părți deodată;

- Dacă eşti de două ori mai puternic, împarte-ți armata în aşa fel încât cu una dintre părți să-l imobilizezi, iar cu cealaltă să-l ataci;

- Dacă eşti la egalitate cu inamicul, angajează lupta, hazardul va hotărî, dar dacă eşti mai puțin puternic ca inamicul, păzeşte-te, evită să comiți cea mai mică greşeală. Străduieşte-te să te protejezi, evită lupta atâta timp cât este posibil. Prudența şi fermitatea unei forțe mici pot să ducă la istovirea şi dominarea unei armate chiar numeroase.

Cel care este în fruntea armatei se poate considera ca sprijin al statului. Şi este cu adevărat. Dacă el are astfel de calități, statul va fi în securitate; dacă nu le are, statul va suferi infailibil şi chiar poate fi expus la pieire. Există un singur mod, pentru un general, de a-şi servi statul; există însă mai multe pentru a-i aduce un mare prejudiciu. Pentru a reuşi, bravura şi prudența trebuie să însoțească totdeauna eforturile şi o conduită abilă, dar o singură greşeală poate compromite totul. La câte greşeli nu este el expus?

Dacă trezeşte trupele pentru a începe marşul, când ele trebuie să se odihnească, dacă le pune în mişcare când ele trebuie să staționeze, dacă nu cunoaşte exact locurile unde trebuie să le conducă, dacă nu le postează corect, le oboseşte în mod inutil, le deplasează fără să fie necesar, dacă ignoră nevoile fiecăruia dintre cei care compun armata sa, dacă fiecare nu este la locul său, potrivit aptitudinilor sale, pentru a scoate de la fiecare ce e mai

bun, dacă nu cunoaşte părţile bune şi părţile slabe ale fiecăruia şi gradul lor de fidelitate, dacă nu menţine disciplina în toată rigoarea sa, dacă nu ştie să comande, dacă este nehotărât şi ezită când trebuie să ia rapid o decizie, dacă nu ştie să recompenseze, dacă tolerează ca ofiţerii să maltrateze soldaţii şi nu previne disensiunile care pot să apară printre şefi, un general care comite astfel de greşeli secătuieşte statul de oameni şi de resurse, dezonorează patria sa şi devine el însuşi victimă ruşinoasă a incapacităţii sale.

Pentru a învinge un inamic, un general trebuie să ţină seama de următoarele cinci lucruri principale:

1. Să ştie dacă poate să lupte şi când să înceteze;
2. Să ştie dacă trebuie să angajeze puţin sau mult;
3. Să cunoască voinţa simplilor soldaţi ca şi pe cea a ofiţerilor;
4. Să ştie să folosească toate circumstanţele;
5. Să ştie că suveranul aprobă tot ce se face în serviciul său şi pentru gloria sa.

Şi, în afară de aceasta, dacă vei şti ce poţi şi ce nu poţi şi de ce sunt capabili sau nu subordonaţii tăi, de vei duce o sută de războaie, de o sută de ori vei fi victorios. Dacă nu şti ce poţi tu însuţi şi ignori ceea ce pot subordonaţii tăi, vei fi o dată învingător şi o dată învins. Dar dacă nu te cunoşti nici pe tine însuţi, nici subordonaţii, câte lupte vei duce, atâtea înfrângeri vei avea.

Articolul IV: Despre dispunerea trupelor

Sun Tzî spune: Odinioară, cei care aveau experienţa luptelor nu se angajau niciodată într-un război pe care ei nu-l prefigurau că-l pot încheia cu onoare. Înainte de a acţiona, se asigurau de succes. Dacă circumstanţele nu li se păreau propice, aşteptau timpuri mai favorabile. Aveau ca principii pe acelea că ei nu pot fi învinşi decât prin propria lor greşeală şi nu pot fi victorioşi decât prin greşeala inamicului.

Să ştii de ce trebuie să te temi şi în ce trebuie să speri, când să înaintezi sau când să te retragi; urmărind şi urmând starea trupelor tale sau pe cea a trupelor inamicului, să mergi la luptă când eşti cel mai puternic şi să ataci primul sau, dacă eşti în inferioritate, să treci în defensivă – iată ceea ce fac generalii experimentaţi.

Arta de a practica, la momentul potrivit, defensiva nu o ceda celei ofensive. Cei care vor să reuşească în prima (în arta defensivă N.N.) trebuie să se cufunde până în al nouălea pământ. Cei care vor să excelеze în cea de a doua (în arta ofensivă N.N.) trebuie să se ridice până la al nouălea cer. În cele două cazuri, trebuie să te gândeşti să păstrezi ce ai. A-i egala pe cei care

au comandat în mod onorabil este un lucru bun. A voi să fii deasupra nivelului *bun*, dorind să-i depăşeşti prin exces de rafinament nu este un lucru bun. Mai mult, a triumfa prin mijlocirea luptelor a fost privit ca un lucru bun, dar eu spun: ceea ce este deasupra binelui este adesea mai rău decât rău.

Animalele nu au nevoie câtuşi de puţin de o forţă excepţională pentru a aduna, la sfârşitul toamnei, haina lor de iarnă; nu este nevoie de o acuitate vizuală deosebită pentru a descoperi stelele; nu este nevoie de o ureche foarte fină pentru a auzi tunetul. Toate acestea sunt simple şi naturale. Şefii abili nu găsesc mai multe dificultăţi războiului, căci ei au prevăzut totul, ei au prevăzut toate eventualităţile; ei cunosc ce e bun şi ce e rău în ceea ce priveşte situaţia lor şi a inamicului, ştiu ce pot şi până unde pot să meargă. Victoria este o consecinţă naturală a ştiinţei şi conduitei lor.

Aşa erau strămoşii noştri: nimic nu le era mai uşor decât să învingă. De aceea, se simţeau indignaţi de titluri de viteji, de eroi, de invincibili, întrucât ei atribuiau succesele lor grijii deosebite pe care o aveau de a preveni cea mai mică greşeală.

Înainte de a trece la luptă, ei ţineau să slăbească încrederea inamicului umilindu-l, jignindu-l, supunându-i forţele unor încercări dure. Invers, trupele lor erau în siguranţă în tabere bine stabilite, la adăpost de orice surpriză şi în locuri inabordabile. Binele este că trupele cer lupta şi nu victoria, căci ele, care vor să se bată, ştiu că sunt antrenate şi călite; lenea şi trufia sunt cele care cer victoria şi aduc, de fapt, înfrângerea. În acest fel, ei erau asiguraţi de triumf sau de dezastru, înainte de a face un pas pentru a se convinge de unul sau de altul.

Cei care sunt în fruntea armatelor nu trebuie să uite nimic din ceea ce le asigură posibilitatea de a fi demni de funcţia pe care o îndeplinesc. Ei se gândesc la măsuri de evaluare a dimensiunilor şi cantităţilor; ei cunosc regulile de calcul, efectele balanţei. Victoria nu este decât rodul unui calcul exact: reflectează la aceasta şi vei şti tot ce trebuie pentru a nu fi niciodată învins.

Să cunoşti bunul pe care-l produce pământul şi să profiţi de resursele sale; să cunoşti drumurile şi s-o iei pe cel bun; să ştii să împarţi exact, prin calcul, pentru a da fiecăruia alimente şi muniţie, nici prea puţin, nici în exces. Balanţa te va învăţa să faci dreptate, să împarţi, după faptă, recompense şi pedepse. În fine, aminteşte-ţi victoriile care au fost repurtate, circumstanţele luptei, şi vei cunoaşte astfel ce s-a consumat, avantajele şi prejudiciile aduse chiar învingătorilor.

Un *Y* depăşeşte un *Tchou*. Pe platoul balanţei, *Y*-ul aduce *Tchou*-ul. Fii, pentru inamicul tău, ce este *Y* pentru *Tchou*. După un prim succes, nu te culca pe lauri şi nu lăsa trupele să se odihnească pentru asta. Năpusteşte-te

asupra inamicului cu forța torentului care se precipită de la înălțimea de o mie de *jini*. Nu-i lăsa nici un răgaz şi nu te gândi să culegi fructele victoriei decât atunci când înfrângerea sa totală îți va permite să o faci în liniște şi pe îndelete.

Articolul V: Despre abilitatea comandamentului trupelor

Sun Tzî spune: Reține numele tuturor ofițerilor tăi, înscrie-le într-un repertoriu special cu specificația capacităților şi aptitudinilor personale, cu scopul ca fiecare să fie folosit după calitățile sale. Fiecare să fie convins că este folosit prin tine şi că tu, înainte de toate, ai grijă să-l aperi împotriva oricărui pericol. Trupele care se lansează împotriva inamicului trebuie să fie ca pietrele care se aruncă asupra ouălor. Între inamic şi tine trebuie să fie o relație ca de la cel slab la cel puternic, ca de la vid la solid. Atacă deschis, dar fii învingător în secret. În aceasta constă abilitatea şi perfecțiunea comandamentului trupelor. Zi plină şi tenebre, aparență şi secret – iată întreaga artă. Aşa cum, cu cinci tonuri ale muzicii, cu cinci culori şi cu cele cinci gusturi, putem, prin combinație, să obținem efecte infinite, posesia principiilor îi dă generalului, în orice situație, toate soluțiile convenabile.

În materie de artă militară şi de conducere a trupelor, nu vor fi luate în considerare decât aceste două elemente: ceea ce trebuie făcut în secret şi ceea ce trebuie executat în mod deschis; în practică acestea se prezintă însă ca un lanț neîntrerupt de operațiuni, ca o roată care nu are extremități. Fiecare operațiune militară are părți care se cer desfăşurate la lumina zilei şi părți care reclamă secretul nopții. Nu pot fi determinate dinainte; singure circumstanțele permit discernerea lor. Pentru a restrânge albia unui torent, trebuie să dispunem de enorme cariere de roci; pentru a prinde o mică pasăre, cel mai fin fir este mai mult decât suficient. Şi totuşi, torentul ajunge să rupă digurile sale, cu forța de a se destrăma, mica pasăre rupe ochiurile firului. De asemenea, oricât de bune, oricât de înțelepte ar fi măsurile pe care le-ai luat, nu înceta de a le supraveghea, de a veghea şi a gândi la toate şi nu abandona niciodată trupele unei orgolioase securități.

Posedă veritabila artă de a comanda trupele doar aceia care au ştiut şi care ştiu să restituie puterea lor formidabilă, care au dobândit o autoritate nelimitată, pe care nici un eveniment nu-i poate doborî, care nu fac nimic cu precipitare, care-şi păstrează, în momentele de surpriză, acelaşi sânge rece ca şi cum ar fi vorba de acțiuni meditate, în cazuri prevăzute cu mult timp înainte, şi pentru care promptitudinea în decizie nu este decât rodul unei reflecții prealabile căreia i se alătură o lungă experiență.

Forţa acestei categorii de şefi este comparabilă cu cea a unor arcuri puternice care nu pot fi întinse decât cu ajutorul unui mecanism. Autoritatea lor are puterea săgeţilor lansate de aceste arcuri: este irezistibilă şi răstoarnă tot. Asemenea sferei ale cărei puncte de pe suprafaţă sunt asemănătoare, ei sunt puternici peste tot şi peste tot oferă aceeaşi rezistenţă. În cursul unei lupte şi într-o dezordine aparentă, ei ţin o ordine imperturbabilă; din slăbiciune ei fac să ţâşnească forţa, din poltronerie şi laşitate, ei fac să iasă curajul şi vitejia. Dar a face dezordinea să servească ordinea nu este posibil decât pentru acela care a reflectat asupra evenimentelor ce pot să survină; capacitatea de a naşte forţa din slăbiciune nu aparţine decât acelora care deţin o absolută stăpânire de sine şi o autoritate de necontestat. A şti să scoţi curaj şi vitejie din poltronerie şi laşitate, înseamnă a fi tu însuţi erou, înseamnă să fii mai mult decât un erou, să fii mai presus de vitejie.

Oricât de mare şi prodigios ar părea, eu cer totuşi câteva lucruri în plus celor care comandă trupele: a comanda este arta de a face forţele inamicului să se mişte după dorinţa ta. Cei care posedă această artă admirabilă dispun de atitudinea trupelor lor şi de armata pe care o comandă. Inamicul vine spre ei, când ei doresc, şi le face oferte; ei îi dau inamicului şi acesta acceptă; ei îi cedează inamicului şi el vine să ia. Pregătiţi pentru orice, ei profită de toate circumstanţele, totdeauna neîncrezători, ei ordonă să fie supravegheaţi subordonaţii pe care îi folosesc şi, neîncrezându-se nici în ei înşişi, nu neglijează nici un mijloc care ar putea să le fie util. Ei privesc oamenii cu care trebuie să lupte ca pe nişte pietre sau ca pe nişte piese de lemn care trebuie să coboare o pantă. Pietrele şi lemnul sunt inerte prin natura lor; ele nu ies din starea de repaus decât prin impulsul pe care-l primesc. Dar, în mişcare, dacă sunt cubice, ele se opresc repede, dacă sunt rotunde, ele se rostogolesc până ce întâlnesc o rezistenţă de netrecut.

Fă în aşa fel ca inamicul să fie în mâinile tale o piatră rotundă pe care o rostogoliţi de la înălţimea de o mie de *jini*. Prin aceasta, ţi se va recunoaşte autoritatea şi puterea, şi eşti demn de postul pe care îl ocupi.

Articolul VI: Despre plin şi despre gol

Sun Tzî spune: Este esenţial ca, înaintea luptei, să fie stabilit punctul de adunare a trupelor. Pentru a nu fi devansat în acest sens de inamic, trebuie să acţionezi cu promptitudine şi să te instalezi înainte ca el să fi aflat de marşul tău spre acest loc. A fi primul la locul respectiv înseamnă a căuta acest lucru.

Generalul nu trebuie să se raporteze decât la el însuşi pentru a face o alegere atât de importantă. În afara acestei priorităţi, un şef abil trebuie să

obţină şi mai mult prin alegerea făcută: să fie stăpânul campamentului şi al tuturor mişcărilor care derivă de aici. El nu aşteaptă ca inamicul să-l cheme. El este cel care îl face pe inamic să vină şi, dacă a reuşit să-l incite să vină în mod voluntar acolo unde doreşte el să fie, nu întârzia să-i aplanezi toate dificultăţile şi să-i înlături toate obstacolele pe care le-ar putea întâlni, pentru ca el să nu renunţe la acest plan. Îţi vei uşura astfel munca şi, pentru străduinţele tale, vei obţine şi ceva în plus. Marea ştiinţă este să-l faci pe inamic să vrea să facă ceea ce tu vrei să facă şi să-i furnizezi, fără ca el să-şi dea seama, toate mijloacele pentru a te secunda.

Dispunând astfel de punctul tău de adunare şi de cel al inamicului, aşteaptă cu răbdare ca adversarul să schiţeze primele sale mişcări; dar, aşteptând, străduieşte-te să-l înfometezi în mijlocul abundenţei, să-l bulversezi în timpul odihnei şi să-i produci mii de nelinişti chiar în timpul când el se consideră a fi în deplină securitate. Dar, dacă inamicul nu răspunde aşteptării tale, dacă el rămâne inert şi nu pare dispus să părăsească zona sa de adunare, ieşi tu însuţi dintr-a ta. Prin mişcarea ta, provoac-o pe a lui, determină-l să se comporta în aşa fel încât să poţi profita.

Dacă este vorba să te păzeşti, păzeşte-te cu putere, fii vigilent. Dacă trebuie să pleci, pleacă cu promptitudine, dar în siguranţă, pe drumuri secrete. Inamicul nu trebuie să bănuiască unde te duci. Ieşi pe neaşteptate pe unde el nu se aşteaptă şi cazi asupra lui când el se gândeşte cel mai puţin.

Când, prin marşuri şi contramarşuri, vei fi parcurs spaţiul de o mie de li fără să fi trecut prin cea mai mică primejdie, fără măcar să te fi oprit, vei putea concluziona: ori inamicul ignoră planurile tale, ori îi e frică de tine, ori nu ştie să-şi păstreze poziţiile care au valoare pentru el. Să nu cazi într-o astfel de greşeală.

Marea artă a unui general este să-l facă pe inamic să ignore locul unde se va da lupta şi să-i disimuleze poziţiile pe care le pregăteşte. Dacă reuşeşte să ascundă cele mai mici mişcări ale sale, el nu este numai un general abil; el este un om extraordinar, un adevărat miracol, pentru că, fără să fie văzut, el vede, ascultă fără să fie ascultat, acţionează fără zgomot şi dispune de inamic după cum îi convine.

Pe de altă parte, dacă armata inamicului este desfăşurată şi tu nu vezi în rândurile ei discontinuitate, nu încerca să străpungi frontul advers. Dacă, părăsind tabăra sau retrăgându-se, inamicul operează în grabă şi mărşăluieşte în ordine, nu încerca să îl urmăreşti; sau, dacă îl vei urmări, aceasta să nu o faci nici prea departe, nici într-un ţinut necunoscut. Când ai intenţia să angajezi bătălia, dacă inamicul rămâne în liniile sale, nu trece la atac, mai ales dacă el este bine fortificat, protejat de şanţuri largi sau de pereţi înalţi. Atunci când nu estimezi oportună lupta şi vrei s-o eviţi, rămâi în liniile tale,

ia măsuri pentru oprirea atacului şi pregăteşte-te pentru a efectua contraatacuri utile. Lasă-l pe inamic să se obosească, aşteaptă ca el să fie în dezordine sau în insecuritate: atunci poți să contraataci obținând avantajul.

Veghează ca niciodată să nu-ți separi corpurile armatei tale. Întotdeauna ele trebuie să fie în măsură să se ajute reciproc. Din contră, prin diversiune, determină-l pe inamic să-şi separe elementele sale. Dacă el se împarte în zece corpuri, fiecare dintre acestea să fie atacat de armata ta reunită. Astfel, vei obține totdeauna avantajul. Superioritatea numerică va fi totdeauna de partea ta, indiferent cât de slabă ți-ar fi armata. Or, dacă toate lucrurile sunt egale, victoria este obținută de cel care are superioritatea numerică.

Inamicul să nu ştie niciodată ce intenție ai privind lupta, nici maniera în care vei ataca sau în care te vei apăra. În ignoranța sa, el va multiplica pregătirile, va încerca să fie puternic peste tot, îşi va diviza forțele, ceea ce îl va duce la pieire.

Nu îl imita. Alege un sector în care îl vei ataca şi concentrează aici cea mai mare parte a forțelor tale. Pentru a ataca frontal, pune în primele rânduri trupele de elită, căci rareori se rezistă la primul efort, în timp ce se repară foarte greu un eşec la începutul luptei. Exemplul celor bravi îi antrenează pe cei timorați. Aceştia urmează cu uşurință drumul deschis, când ei sunt incapabili de a-l elibera. Dacă vrei să faci efortul la una din aripi, pune aici cele mai bune trupe ale tale şi în cealaltă ce ai mai puțin bun.

Trebuie, pe deasupra, să cunoşti în profunzime terenul în care vei lupta, ca şi ziua şi ora angajării acțiunii: este un calcul pe care nu ai voie să-l neglijezi. Dacă inamicul este încă departe, informează-te în fiecare zi despre etapele sale. Din tabăra ta, urmăreşte-l pas cu pas. Ochii tăi nu-l văd, dar tu vezi tot ce face el; urechile tale nu-l aud, dar tu asculți ordinele pe care le dă; astfel, martor al conduitei sale, tu pătrunzi în profunzimile inimii sale pentru a-i citi teama şi speranța.

Încunoştințat asupra planurilor, marşului şi manevrelor sale, în fiecare zi, tu îl vei vedea apropiindu-se de teatrul unde vrei să vină. În acest moment, tu îl vei obliga să mărşăluiască în aşa fel încât capul coloanei trupelor sale să nu poată primi ajutoare de la coada coloanei, aripa sa dreaptă să nu poată fi ajutată de aripa stângă şi astfel tu îl vei lovi în momentul şi locul care-ți vor conveni cel mai bine.

La apropierea zilei alease pentru bătălie, să nu fii nici prea departe, nici prea aproape de inamic. La numai câțiva *li*, aşa este cel mai bine. Zece *li* reprezintă depărtarea cea mai mare care trebuie lăsată între armata ta şi cea inamică.

Nu căuta numărul: cantitatea este adesea mai mult dăunătoare decât utilă. Sub un bun general, o armată mică, disciplinată, este invincibilă. Fru-

moasele şi numeroasele trupe ale regelui *Yee* nu i-au folosit la nimic când regele *Oe*, cu efective puține, l-a învins, nelăsându-i din principatul său decât o amintire amară şi ruşinea de a-l fi guvernat rău.

Mica ta armată să nu aibă totuşi aroganța să se arunce, fără a reflecta, asupra unei armate mai numeroase. Totdeauna precauțiile sunt necesare. Cu cunoştințele despre care ți-am vorbit, generalul discerne dacă trebuie să treacă la ofensivă sau să rămână în defensivă, când este convenabil să rămână nemişcat şi când trebuie să se pună în mişcare şi, dacă este nevoit să angajeze lupta, el deduce, din evaluarea capacității inamicului, dacă va fi învingător sau învins. Înainte, deci, de a ataca, examinează scrupulos dacă ai toate şansele de partea ta.

În momentul declanşării acțiunii, citeşte în privirile soldaților tăi, observă primele lor mişcări. Din ardoarea lor, din nonşalanța lor, din vitejia lor sau din ezitarea lor, vei putea trage concluziile de rigoare cu privire la succes sau la înfrângere. Este o prevestire care nu înşeală. Capacitatea trupelor în momentul angajamentului contează cel mai mult. Cel care a repurtat o victorie, putea fi bătut cu o zi înainte sau poate fi învins câteva ore mai târziu.

Sunt trupe ca o apă curgătoare. Izvorul fiind mai sus, pârâul curge rapid; dacă este mai jos, apa stagnează; dacă apare o cavitate, apa o umple imediat ce are acces la ea; când este prea plină, surplusul de apă se scurge. Astfel, parcurgând frontul, vei umple golurile existente şi vei înlătura excedentele; vei coborî ceea ce este foarte înalt şi vei ridica ceea ce este foarte jos. Pârâul va urma panta terenului pe care curge. Armata trebuie să se adapteze terenului pe care se dispune. Fără pantă, apa nu curge; prost comandate, trupele nu pot să învingă.

Generalul este cel care decide totul. Abilitatea sa duce la obținerea unui avantaj din toate circumstanțele, chiar şi din cele mai dezavantajoase şi din cele mai critice. El face să fie luate, în armata sa, ca şi în cea a inamicului, dispozițiunile pe care le doreşte.

Nu există calități permanente care fac trupele invincibile şi cei mai mediocri soldați pot deveni luptători excelenți.

Iată de ce nu trebuie scăpată nici o ocazie favorabilă. Cele cinci elemente nu sunt nici peste tot, nici totdeauna la fel de pure. Cele patru anotimpuri nu se succed, în fiecare an, în aceeaşi manieră, soarele nu răsare şi nu apune în fiecare zi în acelaşi punct de pe linia orizontului. Luna are diferite faze. O armată bine comandată şi disciplinată prezintă, de asemenea, aceste variații.

Articolul VII: Despre avantajele care se cer obținute

Sun Tzî spune: Când generalul a reunit într-o regiune toate trupele sale, trebuie să le asigure poziții avantajoase. Aceasta este condiția reuşitei proiectelor sale şi este inimaginabil de dificil.

Pe poziții, se vor avea în vedere ceea ce este aproape şi ceea ce este departe, câştigurile şi pierderile, munca şi repausul, osteneala şi încetineala, adică apropierea a ceea ce este departe, transformarea pierderilor în avantaje şi a lenei degradante în muncă utilă. Trebuie, de asemenea, să acționezi în aşa fel încât inamicul să te considere departe când tu eşti aproape, să fii puternic, în timp ce inamicul îşi imaginează că eşti slăbit, datorită pierderilor pe care ți le-a provocat, să faci munci utile când el este convins că eşti inert şi că n-ai fost niciodată atât de prompt când tu, de fapt, te prefaci că o lungeşti. Astfel îl vei înşela, îl vei adormi în momentul în care dai dispoziții să fie surprins, fără ca el să aibă timp să se orienteze.

Arta de a profita de apropiere sau de depărtare consistă în a-l ține pe inamic la distanță de locurile tale de staționare şi de posturile tale importante, în a-l îndepărta de ceea ce ar putea să-i fie util şi a-l apropia de ceea ce îți este avantajos, în a fi mereu în gardă pentru a nu fi surprins şi a fi totdeauna în măsură să-l surprinzi pe adversar.

Mai mult, nu este bine să te angajezi în acțiuni mici din care nu eşti sigur că vei trage profit, dar este încă şi mai rău să te angajezi, dacă nu eşti obligat, într-o acțiune generală, atâta vreme cât nu eşti sigur de o victorie completă. În astfel de cazuri, precipitarea este totdeauna primejdioasă. Riscând contratimpul, bătălia îți poate ocaziona pierderea. Lucrul cel mai puțin rău care ți se poate întâmpla, dacă reuşita este îndoielnică sau incertă, este frustrarea speranțelor neîmplinite şi neatingerea scopurilor propuse.

Angajamentul pentru bătălia decisivă nu trebuie să aibă loc decât dacă l-ai prevăzut şi dacă eşti pregătit pentru el de mult timp. Nu conta pe hazard. Când vei fi decis să dai bătălia şi pregătirile vor fi încheiate, pune în siguranță bagajele inutile, uşurează trupele de tot ce le încurcă sau le supraîncarcă şi nu le lăsa, în afară de arme, decât ceea ce ele pot să poarte cu uşurință.

Dacă trebuie să faci o deplasare, grăbeşte-te. Mărşăluieşte zi şi noapte, dublează etapele, pune în frunte trupele de elită şi, la coada coloanei, pe cele mediocre. Prevede tot, dispune asupra a tot şi năpusteşte-te asupra inamicului când el te crede la o depărare de o sută de *li*. În acest caz, îți prezic victoria. Dar dacă, având de străbătut un drum de o sută de *li* înainte de a atinge pozițiile inamicului, nu ai parcurs decât cincizeci şi inamicul, ieşind în întâmpinarea ta, a făcut la fel, există cinci şanse din zece ca să fii bătut ca şi două şanse din trei să fii învingător. Dacă inamicul nu află că te îndrepți

spre el decât atunci când mai ai de parcurs treizeci de *li* pentru a-l contacta, există puține șanse ca, în timpul scurt care i-a rămas, să poată să pregătească o paradă loviturii care îl amenință.

Grija pentru odihna trupelor, la sosire, să nu te facă să amâni atacul. Un inamic surprins este pe jumătate învins. Dar dacă îi laşi timp să se reculeagă, va găsi resurse pentru a scăpa şi chiar pentru a-ți produce pierzania. De asemenea, pentru menajarea trupelor, nu neglija nimic din ceea ce poate să contribuie la o bună ordine, la sănătatea, siguranța şi întreținerea armelor, la transport şi la repartiția alimentelor, căci, dacă toate acestea lipsesc, nu vei putea reuşi. Prin serviciile secrete sau prin informațiile culese de la prinții aliați sau tributari, prin cunoaşterea intrigilor bune sau rele care pot să influențeze conduita prințului tău şi să modifice proiectele pe care le execuți, asigură-ți posibilitatea de a duce la bun sfârşit planurile tale. Uneltirilor lor opune-le prudența şi priceperea ta. Nu-i disprețui, trebuie să ştii uneori să recurgi la părerile lor ca şi cum ele ar fi prețioase pentru tine; fii prietenul prietenilor lor, nu opune interesele lor intereselor tale, cedează-le pentru accesorii, întreține cu ei, în limita posibilului, unitatea cea mai strânsă.

Dar, mai mult decât toate astea, documentează-te cu exactitate şi în cel mai neînsemnat detaliu asupra a tot ceea ce te înconjoară, acoperiri (păduri sau codri), obstacole (fluvii, râuri, pâraie, terenuri mlăştinoase), înălțimi (munți, coline, movile), spații libere (câmpii, văi cu pantă uşoară), adică asupra a tot ce poate folosi sau nu trupelor tale. Dacă nu poți s-o faci tu însuți, ordonă recunoaşteri şi ia-ți ghizi siguri.

Când circumstanțele reclamă linişte, trupele tale să trăiască într-un calm asemănător celui care domneşte în pădurile dese. Dacă trebuie ca inamicul să te audă, fă-l să audă zgomotul tunetului. Dacă este necesară fermitatea, fii munte. Dacă trebuie să alergi după pradă, fii torent de foc, fii fulger pentru a-l orbi pe inamic. Fii obscur, precum noaptea, pentru a-ți ascunde planurile. Nu încerca nimic în van, ci numai cu speranța şi chiar cu certitudinea unui avantaj real şi cu aceea că prada va fi împărțită echitabil pentru a nu exista nemulțumiți. Prevede în ce manieră, indiferent care ar fi circumstanțele, poți transmite ordine şi cum poți şti că ele sunt executate. Dacă vocea nu este suficientă, foloseşte-te de tobă şi de *Lo*, de stindarde şi de pavilioane. Convine asupra semnalelor pe care le vei folosi. Tobele şi *Lo* se vor folosi de preferință noaptea, iar stindardele şi pavilioanele ziua. Noaptea, zgomotul va fi folosit atât pentru a-l înspăimânta pe inamic, cât şi pentru consolidarea curajului soldaților tăi. Ziua, numărul de fanioane, culorile lor strălucitoare, combinațiile lor vor instrui trupele tale, le vor susține moralul şi vor produce tulburare şi perplexitate la inamic. Astfel, ceea ce va fi profitabil pentru tine, va fi dăunător pentru adversar. Armata ta va fi avizată

cu promptitudine despre voinţa ta, de ceea ce tu vrei, în timp ce armata inamică va rămâne perplexă. Trupele tale vor fi asigurate că inamicul va fi neliniştit de ceea ce tu gândeşti să întreprinzi şi că el nu poate decât să se teamă de aceasta.

Nu lăsa un brav să iasă din rânduri pentru a provoca inamicul. Rareori el revine; el va pieri repede, fie prin trădare, fie prin riposta unui mare număr.

Când trupele tale par animate de o bună dispoziţie, foloseşte-te de ardoarea lor. Trebuie să ştii să produci ocaziile şi să profiţi când sunt favorabile, dar este bine să recurgi la părerea şefilor şi la indicaţiile lor când ele sunt inspirate de interesul general.

Timpul şi condiţiile atmosferice trebuie luate în consideraţie. Aerul dimineţii şi serii dă forţă. Dimineaţa, soldaţii sunt dispuşi; seara sunt viguroşi. La mijlocul zilei, ei sunt molatici şi secătuiţi de puteri. În timpul nopţii, ei aspiră la odihnă pentru a-şi alunga oboseala.

Vei ataca inamicul, cu şansă de reuşită, când el este slab sau obosit, cu condiţia ca trupele tale să fie odihnite, pentru a avea de partea ta forţa şi vigoarea.

Dacă la adversar domneşte ordinea, aşteaptă ca ea să fie întreruptă. Dacă eşti prea aproape de inamic şi asta te jenează, depărtează-te pentru a-l ataca când el va veni spre tine. Dacă el manifestă exces de zel, ai răbdare până ce ardoarea lui se va diminua şi îl va copleşi plictiseala şi oboseala. Când el va fi rânduit precum berzele care sunt gata să zboare, fereşte-te să te duci spre el. Dacă el vine spre tine, împins de disperare, pentru a învinge sau a muri, evită întâlnirea. Dacă se retrage spre locuri ridicate, nu-l urmări. Dacă tu eşti în locuri defavorabile, nu staţiona aici şi dacă inamicul, redus la o situaţie extremă, abandonează poziţia şi vrea să elibereze un drum pentru a se instala aiurea, nu încerca să-l opreşti. Dacă el este agil şi sprinten, nu alerga după el şi dacă el este lipsit de tot, previno disperarea sa.

Iată diferitele avantaje pe care trebuie să te străduieşti să le obţii când, fiind în fruntea unei armate, te vei măsura cu inamici care, la fel de prudenţi şi la fel de viteji ca tine, n-ar putea fi învinşi dacă tu n-ai folosi stratagemele pe care eu le-am enumerat.

Articolul IX: Despre conduita trupelor

Sun Tzî spune: Înainte de a face să staţioneze trupele tale, află în ce poziţie sunt cele ale inamicului, informează-te asupra terenului şi alege ceea ce îţi oferă un plus de avantaj. Aceste situaţii diferite pot fi reduse la patru puncte:

I. Într-un ținut muntos, ocupă versanții care privesc spre sud şi nu pe cei nordici. Acest avantaj este important. Pe versantul ales, întinde-te până la originea văilor, pentru a găsi apă şi furaje, în timp ce vei fi bine dispus şi încălzit de soare, iar aerul va fi mai salubru.

Dacă inamicul survine pe celălalt versant şi te surprinde, vei fi prevenit despre acest lucru de posturile pe care le vei fi instalat pe creastă. Dacă nu eşti în măsură să reziști atacurilor, retrage-te, iar dacă apreciezi că poți fi învingător cu minimum de pierderi, pregăteşte-te pentru luptă. Dar nu duce lupta pe creste, decât dacă este necesar şi nu te avânta niciodată să cauți aici inamicul.

II. Dacă eşti lângă un râu, apropie-te cât mai mult de izvorul său. Recunoaşte locurile mlăştinoase şi punctele pe unde pot fi traversate. Dacă trebuie să treci, nu o face niciodată în prezența inamicului, dar, dacă el vrea să încerce traversarea, aşteaptă ca jumătate din efectivele sale să fie de cealaltă parte. În felul acesta vei realiza un raport de forțe de 2 la 1 în favoarea ta. În apropierea râului, stăpâneşte totdeauna înălțimile de unde vei putea să observi inamicul, dar nu-l aştepta aproape de maluri şi nu te duce acolo înaintea lui. Fii în gardă, pentru ca, în caz de surpriză, să ai un loc unde să te retragi.

III. Îndepărtează-te cât mai repede de locurile umede, mlăştinoase şi nesănătoase, căci mari necazuri te aşteaptă, mai ales foametea şi epidemiile. Dacă eşti constrâns să rămâi în astfel de locuri, plasează-te pe maluri şi fereşte-te să pătrunzi prea mult. Dacă este o pădure, las-o înapoia ta.

IV. Într-o câmpie fără obstacole, aripile formației să nu aibă vederea mascată; trebuie căutată înapoia centrului dispozitivului tău o formă dominantă care să permită să vezi terenul în față. Dacă spațiul dinainte nu prezintă decât obiecte inerte, păstrează înapoia ta locuri unde vei găsi remediu în caz de extremă necesitate.

De arta staționării judicioase a trupelor, depind, în cea mai mare parte, succesele militare. Împăratul Siuan-Iuan (Hoang-Ti) a triumfat împotriva inamicilor săi şi şi-a supus toți vecinii, datorită faptului că poseda profund această artă.

Din cele de mai sus, se desprinde concluzia că, din rațiuni de salubritate, sunt preferabile înălțimile locurilor joase. Pe înălțimi, trebuie aleasă partea dinspre miazăzi care este fertilă şi abundentă. Cresc astfel şansele de succes, întrucât bunăstarea şi sănătatea, însoțite de o hrănire consistentă, dau soldatului forță şi curaj, în timp ce tristețea şi bolile îl epuizează şi îl descurajează.

Campamentele în apropierea râurilor au avantaje care nu trebuie neglijate şi inconveniențe care se cer evitate. De preferință, păstrează locurile din

amonte pentru tine şi lasă-i-le inamicului pe cele din aval, pentru că vei avea astfel avantajul celor mai numeroase vaduri şi pe cel al apelor mai curate.

După ploi abundente, înainte de a te pune în marş, aşteaptă ca afluenţii din amonte să-şi deverseze apele, şi nu trece râul decât atunci când apele sale revin la curentul normal. Vei discerne când nu vei mai auzi zgomotul apelor, când va dispărea spuma şi când nisipul şi pământul nu vor mai curge o dată cu apa.

Dacă întâmplarea sau necesitatea te-au condus în locuri presărate cu defileuri, tăiate de prăpăstii, acoperite de păduri dense sau de mlaştini noroioase, traversează-le prompt şi îndepărtează-te de ele cât mai repede posibil. Dacă tu te îndepărtezi, inamicul se apropie. Dacă te vei retrage, inamicul te va urmări şi el va fi acela care va fi expus pericolelor pe care tu le-ai evitat.

Fereşte-te de ţinuturile întretăiate de codri tineri, de păduri cu arbori groşi sau de regiuni pline cu înălţimi şi locuri joase în care dealurile şi văile se succed. Păzeşte-te de ele, întrucât sunt propice ambuscadelor. Din aceste acoperiri, în fiecare clipă, inamicul poate ţâşni şi ataca. Dacă eşti departe de astfel de locuri, nu te apropia de ele; dacă eşti aproape, nu începe marşul înainte de a le cerceta. Dacă inamicul te va ataca în astfel de locuri, fă în aşa fel încât să aibă împotriva lui dezavantajul terenului. La rândul tău, nu-l ataca decât atunci când va fi descoperit. În fine, oricare ar fi locul de staţionare ales, bun sau rău, să ştii să profiţi de el: fii activ şi vigilent, supraveghează toate mişcările inamicului, trimite spioni din loc în loc, până în mijlocul inamicului, până în cortul generalului, şi nu neglija niciuna dintre informaţiile pe care ei ţi le vor trimite. Fii atent la tot.

Dacă cercetarea ta îţi spune că arborii se mişcă, deşi nu bate vântul, înseamnă că inamicul s-a pus în marş. Este posibil ca el să vină spre tine. Pregăteşte-te fie pentru a-l descoperi, fie pentru a porni în întâmpinarea lui. Dacă ţi se spune că iarba câmpiilor este prea înaltă, dublează-ţi vigilenţa, pentru că este posibilă o surpriză. Dacă ţi se spune că s-au văzut stoluri de păsări zburând fără să se oprească, intră la bănuială: detaşamente se apropie să te spioneze sau să îţi întindă ambuscade, dar dacă, alte păsări sau patrupede rătăcesc în câmp ca şi cum n-ar mai avea adăpost, este un semn că aceste detaşamente s-au postat deja. Dacă ţi se raportează că s-au zărit de departe turbioane de praf ridicându-se în aer, trage concluzia că inamicul se află în marş. Dacă praful este des şi jos, este vorba de infanterişti; acolo unde el este uşor şi înalt, sunt cavalerştii şi carele lor. Când eşti informat că inamicul se deplasează pe grupuri mici, înseamnă că a traversat vreo pădure că a făcut abatize, că este obosit şi caută să se adune. Dacă se zăresc în câmp infanterişti şi cavalerişti izolaţi, dispersaţi, ici şi acolo, în mici bande, este un indiciu că inamicul este campat în proximitate.

Interpretează aceşti indici cât mai bine, pentru a putea judeca poziţia inamicului, a-i zădărnici planurile şi a te pregăti împotriva unei surprize.

Iată şi alte indicii cărora trebuie să le acorzi o atenţie specială:

Dacă spionii tăi îţi spun că, în tabăra inamică, se vorbeşte şoptit şi cu cuvinte acoperite, că atitudinea adversarului este rezervată, trage concluzia că s-a proiectat o acţiune generală, pregătirile fiind în curs. Nu aştepta să te surprindă, ci surprinde-l tu. Dacă, dimpotrivă, afli că inamicul este zgomotos şi plin de morgă, înseamnă că nu are nici o idee de a ataca, ci gândeşte mai degrabă la retragere. Dacă eşti informat că sunt care goale care însoţesc trupele, pregăteşte-te pentru luptă, întrucât inamicul a luat deja formaţia de bătaie şi nu este momentul să asculţi propuneri de pace sau de alianţă pe care ar putea să ţi le facă. Nu este decât un artificiu. Dacă inamicul se apropie în marş forţat, înseamnă că ţine să-şi asigure victoria. Dacă el se duce şi vine, când înaintează, când reculează, înseamnă că vrea să te atragă la luptă. Dacă adversarii tăi sunt apatici, se sprijină în arme ca în bastoane, înseamnă că sunt epuizaţi, reduşi la expediente şi că mor de foame. Dacă, trecând prin apropierea unui râu, intră în debandadă pentru a bea apă, înseamnă că ei suferă de sete. Dacă disprețuiesc momeala pe care i le-o întinzi, înseamnă că nu au încredere sau că le este frică. Dacă curajul de a înainta este înlocuit prin slăbiciune, într-o circumstanţă unde această mişcare se impune, înseamnă că îi reţin griji, încurcături sau neliniști.

În plus, reperează campările succesive pe care inamicul le ocupă. În anumite locuri, ţi le semnalează stolurile de păsări. Dacă aceste campări se succed la distanţă scurtă, poţi concluziona că inamicul prezintă puţine abilităţi în cunoaşterea terenului. Zborul păsărilor sau strigătul lor pot să-ţi indice prezenţa unor ambuscade invizibile.

Dacă tabăra inamicului îţi oferă spectacolul unor festinuri şi mese neîntrerupte, bucură-te: este dovada de necontestat că generalii nu au nici o autoritate.

Dacă stindardele lor îşi schimbă adesea locurile, este o dovadă a indeciziei. Dacă gradele subalterne sunt neliniştite, nervoase, nemulţumite şi susceptibile, înseamnă că există îngrijorări sau că oamenii sunt copleşiţi de oboseală. Dacă se ucid cai în ascuns pentru a-i mânca, înseamnă că proviziile lor sunt pe sfârşite.

O astfel de minuţie în detalii poate să-ţi pară superfluă, dar această enumerare nu are decât scopul să îţi atragă atenţia asupra necesităţii de a observa, reflecta şi de a te convinge că nimic nu este inutil dacă poate contribui la succes. Experienţa m-a învăţat. Ea te va învăţa la fel şi pe tine, dar să nu fie pe pielea ta.

Încă o dată, clarifică-te asupra inamicului, indiferent ce face el, dar veghează de asemenea asupra propriilor tale trupe. Vezi tot, află tot. Trebuie interzis furtul, tâlhăria, dezmățul şi prostia, curmate nemulțumirile şi comploturile, lenea şi trândăvia. Chiar şi fără să fii informat despre toate acestea, iată cum, prin tine însuți, poți să ții cont de ele:

Dacă vreun soldat, deplasându-se, lasă să-i cadă un obiect, chiar de valoare mică, şi nu se apleacă să-l ridice, dacă, pierzând o ustensilă, el nu-i reclamă lipsa, înseamnă că este un hoț. Să fie pedepsit ca atare.

Dacă, printre oamenii tăi, există conciliabule, dacă se vorbeşte în şoaptă, dacă se desemnează lucrurile doar cu jumătate de gură, înseamnă că s-a instaurat frica, că se clocesc nemulțumiri şi că se urzesc intrigi. Pune imediat ordine.

Dacă trupa pare jerpelită şi anumite lucruri utile îi sunt necesare, adaugă soldei un mic supliment, dar nu fi prea darnic, pentru că abundența în bani este mai funestă ca lipsa lor. Abuzul este sursa corupției şi mama tuturor viciilor.

Oricât de îndrăzneți ar fi, soldații tăi devin fricoşi, temători, dacă forța este înlocuită prin slăbiciune, curajul prin laşitate. Înseamnă că moralul este alterat. Caută cauza depravării şi taie-o de la rădăcină.

Dacă numeroşi soldați cer eliberarea lor din serviciu, înseamnă că nu vor să se bată. Nu-i refuza pe toți, dar pune-le condiții umilitoare celor care obțin concedierea.

Dacă vin *in corpore* să reclame vreo injustiție pe un ton arogant, ascultă rațiunile lor, dă-le satisfacție pe de o parte, dar reprimă-i dur pe de altă parte.

Dacă un ordin dat nu este urmat de o supunere promptă, dacă se întârzie sosirea sau retragerea, fii neîncrezător şi păzeşte-te.

Conducerea trupelor cere atenție peste tot, atât asupra inamicului, cât şi asupra trupelor tale. Când sporeşte numărul adversarilor tăi, trebuie să fii informat despre moartea sau despre dezertarea şi celui mai neînsemnat dintre soldați.

Dacă, din cauză că forțele sale sunt inferioare, inamicul nu îndrăzneşte să te asalteze, atacă-l imediat, fără să-i dai răgaz să se consolideze. O singură bătălie, în acest caz, poate fi decisivă. Dar dacă ignori forța actuală a inamicului şi dacă, fără să-ți fi pus ordine în toate, îl hărțuieşti pentru a-l angaja în luptă, rişti să cazi într-o capcană şi să fii bătut. Dacă nu este menținută disciplina, dacă greşelile nu sunt reprimate, vei pierde orice autoritate şi orice respect şi, prin urmare, folosirea pedepselor celor mai aspre nu va face decât să sporească numărul vinovaților. Or, dacă tu nu eşti nici temut,

nici respectat, dacă eşti despuiat de orice autoritate, cum poţi să te mai afli cu onoare în capul armatei, cum poţi să te baţi cu inamicii statului?

Când trebuie să pedepseşti, fă-o rapid şi imediat ce fapta o cere. Când ai ordine de dat, nu le da decât dacă ai certitudinea că vei fi ascultat cu promptitudine; instruieşte-ţi trupele, inculcându-le noţiuni practice; nu le plictisi, nu le obosi dacă nu este necesar. Cel bun şi cel rău, binele şi răul pe care ele le pot face se află în mâinile tale. Cu aceiaşi indivizi, o armată poate să fie vrednică de dispreţ, cu un general, şi invincibilă cu un altul.

Articolul X: Despre cunoaşterea terenului

Sun Tzî spune: Locurile de pe suprafaţa pământului nu au aceeaşi valoare. Dacă sunt unele de care vrei să fugi, pe altele trebuie să le cauţi, dar toate se cer cunoscute perfect.

Dintre primele, fac parte cele care nu oferă decât treceri înguste, care sunt mărginite de stânci sau de prăpăstii, care nu au acces spre spaţii deschise de la care poţi aştepta ajutor. Cunoaşte-le, pentru a nu angaja armata în ele.

Caută, dimpotrivă, un loc dominat de o ridicătură suficientă pentru ca ocuparea sa să te scutească de orice surpriză, unde să ai acces şi de unde să poţi ieşi pe mai multe drumuri pe care le vei fi recunoscut, unde se află alimente din abundenţă, apă potabilă, aer sănătos şi teren destul de unitar. Dar, în toate circumstanţele, dacă vrei să ocupi un aliniament favorabil sau să evacuezi un loc primejdios sau incomod, fă-o repede, ca şi cum inamicul ar avea aceeaşi preocupare.

Dacă locul se află la aceeaşi distanţă faţă de tine şi de inamic, fiind la fel de accesibil pentru ambii, trebuie să-l devansezi pe inamic. La nevoie, fă marşuri de noapte, dar opreşte-te la răsăritul soarelui, de preferinţă, pe câteva ridicături din teren pentru a avea câmp de vedere la distanţă. Aşteaptă sosirea convoaielor tale de aprovizionare şi, dacă inamicul vine spre tine, primeşte-l pe picior ferm şi ai putea să-l înfrunţi în avantajul tău.

Depărtează-te de locurile de acces facile, dar din care se iese cu multă greutate. Lasă o astfel de alegere inamicului şi, dacă el este destul de imprudent pentru a le ocupa, atacă-l. Nu-ţi va scăpa şi vei învinge fără greutate.

Când ocupi un teren cu toate avantajele sale, lasă inamicului grija să întreprindă primele atacuri. Dacă se prezintă în bună ordine, nu te duce în întâmpinarea lui decât atunci când îi va fi dificil să revină asupra paşilor săi.

Un inamic bine pregătit pentru luptă şi împotriva căruia atacul tău a eşuat este periculos. Este momentul să te pui la adăpost, în tabăra ta, şi nu acela de a reîncepe atacul. Nu o face decât dacă inamicul nu pregăteşte vreo

capcană şi gândeşte-te că el va întreprinde totul pentru a te atrage în teren şes.

Dacă inamicul a sosit înaintea ta pe poziţiile pe care le aleseseşi, nu pierde inutil timpul pentru a-l face să iasă de acolo prin stratageme cunoscute. Dacă inamicul are spaţiu înaintea lui şi când forţele sunt aproape echivalente, el nu se va lăsa prins în capcanele pe care i le vei întinde pentru a-l determina să iasă de aici. Consideră că inamicul se grăbeşte la fel ca tine pentru a căuta avantaje. Încearcă deci să-l induci în eroare, dar mai ales nu te induce în eroare pe tine însuţi. Reţine ce poate înşela sau poate fi înşelat în aceste moduri. Mă limitez să-ţi amintesc şase principii din care derivă toate celelalte:

- Primul consistă în marşul trupelor.
- La doilea, în diversele aranjamente.
- Al treilea, în poziţia lor în locuri mocirloase.
- Al patrulea, în dezordinea lor.
- Al cincilea, în slăbirea lor.
- Al şaselea, în fuga lor.

Un general care ar suferi un eşec pentru că a ignorat aceste cunoştinţe n-ar avea dreptate să acuze *Cerul* de nenorocirea sa. El nu trebuie să se ia decât pe el.

Dacă şeful unei armate neglijează să afle tot ceea ce priveşte trupele sale şi cele cu care va trebui să lupte, dacă el n-a studiat terenul pe care se găseşte, cel pe care îşi propune să meargă, cel pe care ar putea să se retragă, dacă e cazul, cel pe care va simula că se duce, cu intenţia de a atrage inamicul, şi cel pe care este posibil să fie forţat să se oprească într-un caz neprevăzut; dacă el deplasează armata sa în contratimp, dacă nu este pregătit în legătură cu toate mişcările adversarului şi cu planurile acestuia; dacă îşi divizează trupele fără să fie necesar sau fără să fie constrâns de natura terenului, fără să fi prevăzut toate inconvenientele care ar putea să rezulte sau fără să sconteze vreun avantaj din această dispersie; dacă tolerează instaurarea dezordinii în armata sa, sau dacă, sub indici neconfirmaţi, se convinge că dezordinea domneşte în armata inamică şi acţionează în consecinţă; dacă armata sa se deteriorează insensibil fără ca el să ia măsuri prompte de remediere a situaţiei, un asemenea general va fi inevitabil tras pe sfoară de inamicii săi prin manevre false şi printr-un ansamblu de simulări cărora el le va cădea victimă.

La egalitate de forţe, din zece avantaje ale terenului fă în aşa fel încât nouă să fie pentru tine. Pentru a realiza acest lucru, pune în operă tot ce ştii şi toate resursele tale. O dată ce realizezi asta, inamicul nu va îndrăzni să se arate şi o va lua la sănătoasă de îndată ce te vei arăta. Dacă el este atât de

imprudent încât să te atace, vei lupta cu el, având un avantaj de zece la unu. Dacă, din lipsă de abilitate sau de osteneală, îi vei lăsa timp să-şi procure ce n-are, se va întâmpla contrariul.

Dar, indiferent care ar fi poziţia pe care o ocupi, având tu însuţi soldaţi valoroşi şi curajoşi, dacă ofiţerii tăi sunt laşi şi timizi, vei fi bătut. La fel se va întâmpla şi dacă ofiţerii tăi au forţă şi valoare, dar soldaţii sunt fricoşi şi fără energie, căci, în primul caz, deşi soldaţii nu vor să se dezonoreze, ei nu vor putea face mai mult decât le arată ofiţerii şi, în cel de al doilea caz, ofiţeri viteji şi iscusiţi nu vor putea supune nişte soldaţi poltroni şi timoraţi.

Dacă ofiţerii nu pot să-şi stăpânească impulsiile, dacă nu ştiu nici să-şi disimuleze, nici să-şi frâneze indispoziţia, indiferent care ar fi motivul acesteia, se vor angaja ei înşişi în probleme parţiale, din care nu vor ieşi în mod onorabil pentru că le vor fi antamat cu precipitare şi nu vor fi prevăzut nici derularea lor ulterioară, nici consecinţele. Uneori, ei vor acţiona chiar împotriva intenţiilor generalului, sub pretextul că se străduiesc să le facă plauzibile şi o acţiune particulară, antamată fără cap, împotriva tuturor regulilor, va degenera în dezordine generală, de care va profita inamicul.

Astfel de ofiţeri trebuie strict supravegheaţi. Ţine-i lângă tine, indiferent ce alte mari calităţi ar avea. Ei pot să-ţi cauzeze cele mai rele prejudicii şi chiar pierderea armatei.

Dacă generalul este nevolnic, el nu va avea elevarea sentimentală care se cuvine rangului său, va fi incapabil să înflăcăreze trupele; în loc de stimulare a curajului, el îl va diminua. El nu va şti să le transmită învăţămintele care se desprind din război. Îndoindu-se de capacitatea sa, ca şi de cea a subordonaţilor, el va da ordine echivoce care vor produce ezitări şi manevre false, rectificând mereu ce a prescris, modificând totul, fără nici un fel de efect în idei. Ezitând în toate, el nu se va decide asupra a nimic, totul i se va părea subiect de teamă, şi atunci dezordinea, o dezordine generală, va domni în armata sa.

Dacă un general ignoră puterea şi slăbiciunea inamicului, dacă el nu cunoaşte profund locurile pe care acesta le ocupă, ca şi pe cele pe care eventual le va ocupa, i se va întâmpla să opună ceea ce el are mai slab contra a ceea ce inamicul are mai puternic, să lanseze forţe uşoare contra unor forţe grele, să atace acolo unde ar trebui să evite atacul, să nu aducă întăriri trupelor care sunt la limita rezistenţei, să se menţină cu obstinaţie într-un post nefavorabil sau să abandoneze o poziţie de primă importanţă. Într-o astfel de ocurenţă, ceea ce el ia ca avantaj nu este decât un calcul al inamicului. Uneori, se va descuraja după un eşec mărunt, care nu are prea mare importanţă. Se va vedea urmărit, fără să se aştepte la aceasta, încercuit, hărţuit, fericit dacă îşi poate găsi salvarea în fugă. Iată de ce un general trebuie să cunoască

teatrele de război la fel de bine precum cunoaşte curtea şi grădina propriei case.

Am spus mai sus că dragostea de oameni, în general, ca şi spiritul de dreptate şi maniera în care un şef împarte pedepsele şi recompensele, reprezintă fundamentul pe care trebuie să se construiască întregul sistem al artei militare. Şi mai spun, de asemenea, că cunoaşterea exactă a terenului reprezintă elementul esenţial printre materialele care vor fi folosite în ridicarea unui edificiu atât de important pentru liniştea şi gloria statului. Astfel, bărbatul care se ridică la destinul şi demnitatea de general trebuie să aibă grijă să depună toate eforturile pentru a deveni abil în această ramură a artei militare.

Cunoscând exact terenul, un general poate să iasă cu bine din situaţiile cele mai critice; el îşi poate procura întăririle care-i sunt necesare, poate, de asemenea, împiedica sosirea celor pe care inamicul le aşteaptă; poate avansa, recula, poate face toate mişcările pe care le consideră oportune, dispune de marşurile adversarului, făcându-l, după placul său, să înainteze sau să dea înapoi; poate să-l hărţuiască, el fiind tot timpul în siguranţă, poate să-l incomodeze, protejându-se, în acelaşi timp, pe sine de orice pericol, poate, în fine, să încheie sau să prelungească campania, în funcţie de interesul său şi de ce ceea ce i se va părea mai util pentru gloria sa.

Contează pe certitudinea victoriei, dacă cunoşti toate întorsăturile şi deturnările, aspectele şi implicaţiile tuturor locurilor pe care cele două armate pot să le ocupe, apropierea şi depărtarea. Pentru că, în acest fel, vei şti ce formaţie să adopţi dacă trebuie să angajezi bătălia sau să o amâni. Dacă tu crezi că nu trebuie să rişti întâlnirea, nu angaja lupta, chiar dacă ai primit ordine precise să o faci. Dacă, dimpotrivă, ocazia pare avantajoasă, profită de ea, chiar dacă ordinele suveranului erau să nu angajezi lupta. Nu-ţi rişti viaţa şi nici reputaţia şi nu comiţi nici o crimă în faţa celui ale cărui ordine nu le-ai executat. Slujirea suveranului, avantajarea statului şi asigurarea bunăstării poporului – iată ce trebuie să ai în vedere. Îndeplineşte această misiune, atinge acest scop.

Indiferent cum ar fi terenul, consideră-ţi trupele ca pe nişte copii ignoranţi, care nu se pot deplasa fără să fie conduşi. Îi vei conduce ca pe proprii tăi copii, pentru că îi iubeşti. Dacă există hazarduri care trebuie înfruntate, nu lăsa soldaţii să le înfrunte singuri, ci fă-i să te urmeze. Dacă trebuie să moară, atunci să moară, dar să pieri şi tu împreună cu ei.

Spun că trebuie să-ţi iubeşti soldaţii ca pe proprii tăi fii. Dar să nu faci din ei nişte răsfăţaţi. Ei vor deveni însă răsfăţaţi, dacă nu vor fi corectaţi când merită şi dacă, în pofida atenţiei pe care le-o acorzi, dovedesc lipsă de supunere şi nu se arată prea grăbiţi să răspundă dorinţelor tale.

Indiferent cum ar fi terenul, dacă-l cunoşti bine şi ai stabilit locul cel mai propice pentru a-l ataca pe inamic, dar nu ştii ultimele dispoziţii ale sale, dacă el este pregătit să suporte atacul şi dacă a luat măsuri pentru această eventualitate, nu vei avea decât o jumătate de succes.

Indiferent cum ar fi terenul, chiar dacă îl vei fi recunoscut perfect şi vei fi fost informat că inamicul este vulnerabil şi pe care parte anume, dacă nu ai însă indici siguri că trupele tale sunt în stare să atace şi să obţină avantajul, vei avea doar o jumătate de succes.

Dacă tu cunoşti starea celor două armate şi eşti asigurat că trupele tale pot ataca în avantaj, iar cele ale inamicului sunt inferioare ca forţă şi ca număr, dar dacă nu eşti familiarizat cu ascunzişurile şi cotloanele întregii vecinătăţi, poate vei învinge, dar nu vei avea decât o jumătate de succes.

Cei care sunt cu adevărat abili în arta militară desfăşoară toate marşurile fără risc, toate mişcările în ordine, toate atacurile sigure, toate acţiunile de apărare fără să fie surprinşi, campamentele cu discernământ, retragerile în mod sistematic şi cu metodă. Ei cunosc propriile forţe, pe cele ale inamicului şi sunt foarte bine documentaţi în ceea ce priveşte terenul.

Articolul XIII: Despre disensiuni şi exploatarea acestora

Sun Tzî spune: Când se adună o armată de o sută de mii de oameni şi trebuie să fie condusă la o mie de *li*, să nu crezi că treaba asta se va efectua fără zgomot în interior şi în afară. Oraşele şi satele unde se efectuează mobilizarea, locurile de unde sunt luate provizii şi mijloace de transport, drumurile intens circulate oferă un spectacol care presupune dezolare în familii, abandonare a ogoarelor şi impozite grele pentru acoperirea cheltuielilor ţării.

Şapte sute de mii de familii, lipsite de capul lor sau de susţinătorul lor, sunt scoase în mod subit în afara ocupaţiilor lor obişnuite. Ogoarele, private de mâna de lucru necesară, văd diminuându-se, atât cantitativ, cât şi calitativ, randamentul lor. Pentru a plăti, întreţine şi hrăni trupa, hambarele şi trezoreria prinţului şi particularilor se golesc şi sunt ameninţate cu epuizarea.

A folosi mulţi ani pentru a-l observa pe inamic sau pentru a face război nu înseamnă a iubi poporul, ci înseamnă a fi inamicul ţării tale. Toate cheltuielile, toate suferinţele, toate muncile şi toate ostenelile multor ani nu ajung, cel mai adesea, pentru înşişi învingătorii, decât pentru o singură zi de triumf, cea în care ai învins. A nu întrebuinţa, pentru a învinge, decât asedii şi bătălii înseamnă a ignora deopotrivă îndatoririle de suveran şi pe cele de general; înseamnă a nu şti să guvernezi; înseamnă a nu şti să slujeşti statul; înseamnă a nu şti să lupţi.

La fel, când războiul este deja hotărât, iar trupele, fiind formate, se află pe punctul de a se angaja, nu te sfii să te foloseşti de şiretenie. Informează-te, mai întâi, despre tot ce ține de inamici, despre raporturile dintre ei, despre relațiile lor şi interesele lor reciproce. În acest sens, nu cruța banii. Să nu ai nici un fel de regret pentru banii pe care îi vei trimite în străinătate, fie pentru a crea înțelegeri secrete, fie pentru a-ți procura informații exacte, nici pentru cei pe care îi foloseşti la plata soldelor trupei. Cu cât vei cheltui mai mult, cu atât vei câştiga mai mult. Faci un plasament pentru un interes major.

Să ai spioni peste tot, pentru a şti tot. Nu neglija nimic din ceea ce trebuie să fie ştiut, dar tot ceea ce afli păstrează pentru tine. Când va fi vorba să foloseşti un şiretlic, contează mai mult pe măsurile pe care le vei lua pentru a reuşi, decât pe sprijinul spiritelor pe care le vei fi invocat.

Când un general abil trece la ofensivă, inamicul este deja învins. Când dă bătălia, el singur trebuie să facă mai mult decât toate armata sa la un loc, nu prin forța brațului, ci prin inteligență şi, mai ales, prin iscusință. Trebuie ca, la primul semnal, o parte din armata inamică să treacă de partea sa. Este necesar ca el să ajungă să fie, în orice clipă, acela care acordă pacea şi care conchide asupra condițiilor care-i vor conveni. Marele secret consistă în arta de a semăna discordie în oraşe şi în sate, dezbinare în exterior, dezbinare în interior, diviziune de moarte şi diviziune de viață. Cele cinci tipuri de disensiuni nu sunt decât ramurile aceluiaşi trunchi. Cel care ştie să se folosească de ele este cu adevărat un bărbat demn de a comanda: este comoara suveranului său şi susținătorul Imperiului.

Înțeleg prin disensiunea în oraşe şi în sate, sau, simplu, dezbinarea în afară, acea dezbinare prin care se găseşte modalitatea de a detaşa, în zona inamicului, o parte dintre locuitori şi de a ți-i ataşa în aşa fel încât să te poți servi de ei la nevoie. Numesc dezbinare externă acea dezbinare prin care se folosesc în profit propriu ofițerii din tabăra inamică. Prin dezbinare internă înțeleg acea divizare care foloseşte în profit propriu disensiunea ce poate exista între aliați, între diferite corpuri sau între ofițeri de grade diferite. Dezbinarea de moarte este cea prin care se încearcă, prin zvonuri tendențioase, să se producă discreditare sau suspiciune, până la curtea suveranului inamic, asupra generalilor săi. Dezbinarea de viață este cea prin care sunt recompensați cu larghețe toți cei care au părăsit serviciile stăpânului lor legitim, au trecut de partea ta, fie pentru a lupta alături de tine, fie pentru a-ți face alte servicii importante.

Prin inteligențele pe care le vei fi menajat în oraşele şi satele inamice, îți vei creşte numărul partizanilor şi vei cunoaşte sentimentele locuitorilor față de tine; ele îți vor sugera şi mijloacele prin care să ți-i raliezi pe acei

compatrioți ai lor care au cea mai mare influență, în sensul că, dacă va veni timpul pentru a trece la asediu, poți cuceri acel loc fără să-l asaltezi, fără violență şi chiar fără să scoți sabia din teacă.

Dacă inamicii tăi folosesc ofițeri care nu sunt de acord între ei şi pe care-i divizează interese personale, bănuieli reciproce, gelozii mutuale, îți va fi uşor să cooptezi câțiva dintre ei, căci este de presupus că, în pofida loialității lor față de suveran, dorința lor de răzbunare, atracția câştigului şi râvnirea la acele posturi eminente pe care le vei promite vor fi mai mult decât suficiente pentru a-i atrage şi, odată ce aceste pasiuni vor fi dezlănțuite, ei vor încerca totul pentru a şi le satisface.

Dezbinările dintre diferite unități care compun o armată sunt uşor de întreținut. Dacă unitățile n-au încredere unele în altele, ele se vor disprețui reciproc şi vor căuta să-şi facă rău. Va fi suficient să le opui pe unele celorlalte, pentru ca ele să se distrugă reciproc, fără să fie necesar să treacă de partea ta în mod deschis. Vor servi însă interesele tale, fără măcar să o ştie.

Răspândind zvonuri, atât pentru a face cunoscut ceea ce vrei tu să se creadă despre pretinsele demersuri întreprinse de generalii inamici, făcând ca ştirile tendențioase să parvină până la consilierii prințului cu care lupți, făcând să planeze îndoiala asupra intențiilor celor a căror fidelitate este totuşi de notorietate publică, vei constata, în scurt timp că, la inamic, bănuielile înlocuiesc încrederea, că se recompensează ceea ce ar trebui pedepsit şi se pedepseşte ceea ce ar trebui recompensat, că cele mai mici indicii țin loc de probe convingătoare pentru a face să piară cei care sunt bănuiți. De acum înainte, la cei mai buni, zelul se răceşte, dezgustul creşte atât de mult încât, disperați, ei se vor refugia la tine pentru a se elibera de spaimele care-i amenință şi pentru a-şi prezerva existența. Rudele şi prietenii lor vor fi, la rândul lor, acuzați, urmăriți, pedepsiți. Comploturile se vor ține lanț peste tot, vendetele se vor declanşa, vor izbucni dezordini şi revolte. Îți vor rămâne puține lucruri de făcut pentru a deveni stăpân într-o țară în care o parte a populației doreşte deja sosirea ta.

Succesul unei astfel de întreprinderi este cu atât mai bine asigurat cu cât tu îi vei fi recompensat pe cei care au venit cu tine, vei fi avut dare de mână, vei fi ținut trupele într-o disciplină perfectă, pentru ca ele să nu atenteze la bunurile celor pe care vrei să-i atragi şi vei fi rezervat pentru toți cea mai bună primire.

Dar, manifestând în exterior multă simplicitate, securitate şi chiar indiferență, fii vigilent şi luminat. Fii tot timpul în gardă, nu te încrede în oricine, fii foarte rezervat. Să ai spioni peste tot şi să stabileşti cu ei un semnal. Să vezi cu cuvântul, să vorbeşti cu privirea. Nu este uşor; este chiar foarte dificil, şi se înşeală pe sine cel care crede că îi înşeală pe alții. Numai un

bărbat prudent, foarte bine informat, profund înţelept poate să întrebuinţeze cu succes arta dezbinării. Renunţă însă la ea, dacă nu ai calităţile cerute, pentru că folosirea ei în aceste condiţii se va întoarce împotriva ta.

Dacă ai făcut un proiect şi constaţi că secretul acestuia a transpirat, fă-i fără milă să piară atât cei care îl vor fi divulgat, cât şi pe cei la care va fi ajuns. La drept vorbind, aceştia din urmă nu sunt vinovaţi, dar vor putea deveni; moartea lor va salva viaţa câtorva mii de oameni şi va constitui un exemplu salutar.

Pedepseşte sever şi recompensează cu largheţe. Multiplică-ţi spionii, să ai din aceştia şi în cortul generalilor inamici, în consiliile miniştrilor, în palatul suveranului inamic. Să cunoşti numele, familia, relaţiile, servitorii principalilor adversari şi să nu ignori nimic din ceea ce se petrece la ei.

Trebuie să presupui însă că şi inamicul are, în egală măsură, spioni. Dacă-i vei descoperi, fereşte-te să-i faci să piară. Zilele lor să-ţi fie infinit de preţioase. Ei vor servi, fără să bănuiască, la transmiterea, în rândurile inamicului, a unor informaţii extrase din demersuri calculate, a unor cuvinte insidioase pe care tu le vei fi lăsat să ajungă la cunoştinţa lor.

Eu spun că un bun general trebuie să-şi tragă partea din orice şi să nu fie surprins de nimic, indiferent ce se poate întâmpla. Dar, deasupra a orice şi, de preferinţă, în orice, el trebuie să pună în aplicare cele cinci feluri de dezbinare. Nimic nu este imposibil pentru cel care ştie să se servească de ele. A apăra teritoriul suveranului tău, a-l mări, a extermina inamicii săi, a ruina sau a fonda noi dinastii, toate acestea nu pot să fie decât efectul dezbinărilor folosite la momentul potrivit.

Marele *Y-In* nu există din timpul lui Sia? Prin el se stabileşte totuşi dinastia Inn. Celebrul *Lu-Ya* nu era el subiect al lui *Y-In* când, prin mijlocirea sa, dinastia *Tchu* urcă pe tron? Care dintre cărţile noastre nu face elogiul acestor doi mari bărbaţi? Istoria i-a considerat ea vreodată trădători de ţară sau rebeli faţă de suveranul lor? Departe de aceasta, ea vorbeşte despre ei cu un mare respect şi a făcut din ei eroi.

Iată tot ce se poate spune în mod substanţial despre maniera de întrebuinţare a dezbinărilor şi, prin aceasta, eu închei reflecţiile mele asupra artei războinicilor.

Anexa nr. 2 – CARACTERISTICILE UNOR BĂTĂLII DIN EVUL MEDIU

BATALIE	AN	EFECTIVE	COMANDANȚI	CARACTERISTICI	MANEVRA DECISIVĂ	OBSERVATII
Manevra de la Buhara	1220	Mongoli 250-300.000	Mongoli Gingis Han Musulmani Mohamed	Manevră pe linii multiple	Apariția prin surprindere a grosului, la est de Buhara	În cadrul strategiei, este prima manevră pe linii multiple exterioare
Bătălia de pe Indus	1222	Mongoli 60.000 Musulmani 60.000	Mongoli Gingis Han Musulmani Jelal-ed Din	Atac frontal cu învăluirea unui flanc	Manevra unei divizii de cavalerie în flancul şi spatele musulmanilor	Este prima bătălie în care se demonstrează că poate fi întrebuințată cu succes, în lupta în munți, o mare unitate de cavalerie
Bătălia de la Sajo	1241	Mongoli 60-70.000 Unguri 65.000	Mongoli Batu, şef de stat major: Subotay Unguri Bella al IV-lea	Demonstrații de front şi învăluirea unui flanc; trecerea prin surprindere a unui râu prin altă parte	Completa păstrare a secretului, care a dus la reuşita manevrei de flanc	Ungurii au fost atraşi aici, după ce s-au făcut recunoaşteri în terenul şi în zona cursului râului Sajo
Bătălia de la Bouvines	1214	Englezi şi germani: 1500 cavaleri, 500 mercenari călări şi 12 – 15.000 pedestraşi	La englezi Ion fără Țară La germani Otton La francezi Filip August	Atac frontal	Slăbiciunea comandamentului anglo-germen a dat câştig de cauză francezilor	Cavalerii încep a conta în sprijinul infanteriei. Contele de Boulogne şi-a adăpostit cavalerii, pentru refacere, în mijlocul unui careu de infanterişti

		Francezi – la fel				
Bătălia de la Crécy	1347	Englezi 36.000 Francezi 50.000	Englezi Eduard al III-lea Francezi Filip al IV-lea	Atac frontal	Focul ucigător al arhebuzelor, dar şi acţiunea a 6000 de arcaşi englezi	Este prima bătălie în care apar armele de foc şi în care o parte din cavalerie descalecă pentru a lupta pe jos
Bătălia de la Poitiers	1356	Englezi 7000 Francezi 15.000	Englezi Ducele de Lancaster Francezi Ion cel Bun	Atac frontal	Cotraatacul englezilor asupra unui flanc al francezilor	Este bătălia care, ca şi cea de la Crécy şi mai târziu la Asincourt, demonstrează importanţa folosirii terenului
Bătălia de la Asincourt	1414	Englezi 5500 Francezi 15-16.000	Englezi Henric al V-lea Francezi Carol al VI-lea	Atac frontal	Superioritatea armamentului şi comandamentului englez	Est prima bătălie în care cavaleria a fost silită să a lupta pe jos

Sursa: Căpitanul Trofin Gh. Ion, ISTORIA MILITARĂ ÎN CADRUL ISTORIEI UNIVERSALE (Evul Mediu), Tipografia Lovrov, Arad, 1935, pp. 260 – 261